

Viszonylag békés korban születtem – legfeljebb négy évesen mehettem volna harcolni a barikádra 1956-ban -, így a hadiösvény esetében azokat az eseményeket jelenti, amelyek során egyenruhát viseltem, vagy egyenruhások körében végeztem tudósítói munkám. A négy történet laza szálon kapcsolódik egymáshoz, s ez a szál: hogy velem történt meg.

Kalocsai sorkatonaságom groteszk eseményeivel kezdem a sort. A hatvanas-hetvenes évek fordulójára kanyarodunk vissza, amikor faluhelyen a lányok még lenézték azt a fiút, aki nem volt katona, nagyvárosokban azonban orvosokat fizettek le egy-egy alkalmatlansági bizonyítványért.

Egy igazi háború szele 1994-ben érintett meg Boszniában és Horvátországban. Három éven keresztül tudósítottam a Duna Televíziót videó-újságíróként.

Mindössze öt évet kellett várni, hogy újra érezhessem a kilőtt harcok semmivel össze nem keverhető illatát, s közelről szemlélhessem egy irdatlan haderő nagy nemzetközi visszhangot kiváltó beavatkozását. Egy idős tudósító kollégám operatőreként jutottam el Bagdadba, a város elfoglalásának másnapján.

Végül azokat a riportjaimat adom közre, amelyek elesett vagy eltűnt magyar katonák, hadifoglyok és elhurcolt civilek nyomában indított kutatóútjaim egy részéről íródtak. Elsősorban az oroszországi és ukrainai hadszínterek, lágervidékek szerepelnek az itt közölt leírásban.

HAVASI JÁNOS HADIÖSVÉNYEN

HAVASI JÁNOS
HADIÖSVÉNYEN

TETTYE MÉDIA KÖNYVEK

Havasi János

Hadiösvényen

HAVASI JÁNOS

Hadiösvényen

Tettye Média Könyvek

Kiadó: Tettye Média Betéti Társaság
Felelős kiadó: Havasi Dániel
Tördelés: Jakab Attila
Nyomás: Molnár Nyomda, Pécs, 2019
Terjedelem: 17 A/5 ív
ISBN 978 615 00 6791 9
© Havasi János

Előszó

Viszonylag békés korban születtem – legfeljebb négy évesen mehettem volna harcolni a barikádra 1956-ban -, így a hadiösvény esetében azokat az eseményeket jelenti, amelyek során egyenruhát viseltem, vagy egyenruhások körében végeztem tudósítói munkám.

A négy történet laza szálon kapcsolódik egymáshoz, s ez a szál: hogy velem történt meg. Kalocsai sorkatonaságom groteszk eseményeivel kezdem a sort. A hatvanas-hetvenes évek fordulójára kanyarodunk vissza az időben, amikor falu helyen a lányok még lenézték azt a fiút, aki nem volt katona, nagyvárosokban azonban súlyos pénzeket fizettek orvosoknak egy-egy alkalmatlansági bizonyítványért. Tizenegy hónapot töltöttem a patinás székesegyház tőszomszédságában, majd öt és tíz év elteltével négy-négy hónapot Jászberényben és Kiskőrösön. A maradék egy-egy hónapos cenzortiszti bohóckodás Balatonaligán már csak levezető gyakorlatnak és élménygyűjtésnek tekinthető.

A háború szele 1994-ben érintett meg Boszniában és Horvátországban. Három éven keresztül tudósítottam a Duna Televíziót videó-újságíróként. A tudósítások hordalékként keletkezett riportjaim megjelentek már könyvalakban az Alexandra Kiadónál, de húsz év után az *IFOR éve* című kiadványból már csak ritkán találni példányt az antikváriusoknál. Így beszerkesztettem ebbe a kötetbe.

Mindössze öt évet kellett várni, hogy újra érezhessem a kilőtt harckocsik semmivel össze nem keverhető illatát, s közelről szemlélhessem egy irdatlan haderő nagy nemzetközi visszhangot kiváltó beavatkozását. Az angolszász csapatok 2003-as iraki akciójáról van szó, amikor is – egy ENSZ-fórumokon is megismételt irdatlan nagy hazugság után – a Bush-adminisztráció szükségesnek ítélte megdönteni Szaddam Huszein rendszerét. Egy idős külügyes kollégám, Róbert László operatőreként, a Baptista Szeretetszolgálat és a családi kassza jóvoltából jutottam el Bagdadba a város elfoglalásának másnapján. Itt szerzett élményeinkről két riportfilm készült a Magyar Televízió számára, de a tíznapos kalandos útról szóló teljes beszámoló csak most jelenik meg írásos formában.

Végül azokat a riportjaimat adom közre, amelyek elesett vagy eltűnt magyar katonák, hadifoglyok és elhurcolt civilek nyomában indított kutatóútjaim egy részéről íródtak. Elsősorban az oroszországi és ukrainai hadszínterek, lágervidékek szerepelnek az itt közölt leírásban.

Hát, akkor rajta, induljunk. Ahogy a Honvédségben mondanák: „Gépjárműre! Motort indíts!”

Kalocsa, 1970-71

„Katonadolog”... „Mire katona leszel, elmúlik...” Fiúgyereket ezzel vigasztaltak szülei még a hatvanas, hetvenes években is, ha valami apró horzsolással az apjához, anyjához szaladt. Az, hogy egy bizonyos életkorban be kell vonulni a *seregbe*, ugyanúgy hozzátartozott egy férfi sorsához, mint hogy tizenévesen kiserkedt a bajusza, megvastagodott a hangja, s másként kezdte nézegetni a lányokat, mint korábban. No persze, ezzel nem azt akarom mondani, hogy városi értelmiségi családokban nem tettek meg mindent azért, hogy a „gyereket” fölmentessék a szolgálat alól. A hetvenes-nyolcvanas években már-már sportmozgalommá vált a hamis orvosi igazolások beszerzése, természetesen kellő politikai körítéssel: „Ezeknek én nem adok katonát a családomból...” Vidéken azonban még mindig tartotta magát az a szemlélet, hogy nem is igazi férfi az, aki nem kóstolta meg a katonakenyeret legalább egy vagy két esztendeig.

Nem állítom, hogy nagy lelkesedéssel töltött el a tudat, hogy a sikeres felvételi után tizenegy hónapos előfelvételis kiképzésen kell részt vennem. Pontosabban, csak egyikünknek az ikrek közül, mert a jogszabály szerint egy családból nem kellett egyidejűleg két fiúnak katonáskodnia. Mégis, magától értetődő volt számunkra, hogy ha már egyszerre nyertünk felvételt a pécsi jogi karra, egyikünk se legyen hátrányban a katonaság miatt.

A sorkatonai szolgálatot –majdnem azt írtam, hogy „tudvalevőleg”, de hát ki tudja ezt ma már! – az összeírás és a sorozás előzte meg. Mindkettőre a Megyei Hadkiegészítő Parancsnokságon, Pécsen került sor talán negyedikes gimnazista korunkban. Természetesen alkalmasnak találtattunk, hiszen edzett, kisportolt fiúk voltunk, aktív atlétikai pályafutásunk csúcán. Hamarosan kézbe vehettük a katonakönyvet is, egyelőre fénykép nélkül, de a *dögcédula* már benne volt...

Ja, hogy sokan már ezt a kifejezést sem ismerik! Dögcédulának a katonanyelv azt a kis fémlapocskát hívja, amit minden harcosnak magánál kell tartania, ha éles helyzetbe vezénylik. Sebesülése, halála esetén a fémlapocskára vésett számkombináció alapján tudják azonosítani, s ha van lehetőség eltemetni valahol, a szertartást végző tiszt letöri a fémlap egyik felét, s elküldi veszteségnyilvántartónak. A másik felét a katonával együtt temetik el.

(Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a hullagyalázás és kegyeletsértés egyik legundorítóbb módjának tartom, ahogy manapság az interneten adják és veszik a világháborús azonosító lapokat...)

1971. szeptember 1-én kellett „két centis hajjal” és egy napi hideg élelemmel megjelenni a pécsi hadkiegészítő parancsnokságon. Ez a hajhosszúság akkoriban a fiúk számára felért egy kasztrálással, ugyanis éppen a vállig érő haj, de legalább a gombafrizura volt a divat – a Beatles után szabadon. A „szégyent” néhányan úgy

próbálták meg palástolni – s talán jó pontot is szerezni leendő parancsnokaiknál – hogy tükörsimára borotváltatták a fejüket, minek következtében a koponyájuk úgy világított napbarnította arcuk fölött, mint a telihold. No, ezekre az újoncokra kifejezetten utaztak kiképzőik, így a kopasz alig várta, hogy haja legalább az egy centit elérje a növekedésben.

Ha jól emlékszem, egy napot kaptunk arra, hogy bevonulási helyünkre, Kalocsára érjünk. Szabadjeggyel a zsebünkben leendő katonatársainkkal együtt levonultunk az állomásra, s megkezdődött a vasúti és autóbuszos kalandozás. Pécsről Kalocsára akkoriban – és persze azóta is – csak többszörös átszállással lehetett eljutni. Vonaton csak Bajáig, onnan autóbusz döcögött velünk végig a Duna-menti falvakon.

Az Alföld ... Mi tagadás, nem úgy gondolkodtunk róla, mint Petőfi. Érettségiig nem sokszor léptük át a Dunát, legfeljebb néhány osztálykirándulás, s egy alkalommal nyári építőtáborozás kedvéért. Ez utóbbi is inkább nyomasztó, mint kellemes emlékeket hagyott bennem a hajnali kelésekkel, a tűzforró „királydinnyés homokkal”, a hajcsárként viselkedő munkafelügyelőkkel. „Akasztón vagyunk, s még lógni sem lehet?” – sütött el egy szóviccet valamelyik dombóvári gimnazista, amikor leszúrták, mert a lapátra támaszkodás – minek tagadjuk: ácsorgás – közben súlyától eltörött a lapátnyel.

Az első napok a seregben

Homok és lapály. És a mienkétől eltérő tájszólással, szókészlettel beszélő alacsony emberek – ez volt az első benyomásom Kalocsa környékéről. A városból szinte semmit sem láttunk, hiszen késő éjszaka volt, mire holtfáradtan lejelentkeztünk a kapuórségnél. Azonnal a tornaterembe tereltek bennünket, ahol átadtuk katonakönyvünket, fölvtették adatainkat, s kiosztották a katonaruhát.

Előtte azonban fürdés következett egy irdatlan méretű zuhanyozóban, ahol legalább kilencven zuhanyrózsa ontotta a hol jéghideg, hol tűzforró fürdővizet. Meztelenül kellett egy orvosi bizottság elé járulni, ahol szemrevételezték testrészeinket, majd elhangzott a parancs: „Forduljon meg! Tegye szét a lábát! Hajoljon előre! Tárja szét a pofáját!” Zutty! Jó maréknyi fertőtlenítőpor zúdult a fenekünkbe. Ez a „pofa” azonban nem mindenki számára volt egyértelmű. Egy alacsony, nyápic szegedi fiú nem értette, miért üvöltenek rá egyre mérgesebben, hogy nagyobbra tássa a pofáját, amikor ennél jobban nem tudja kitérni a *száját*. Így aztán előrehajoltában a szájpaddására is jutott szegénynek a hintőporból...

A ruházat akkoriban még átmenetet képezett a hatvanas és hetvenes évek honvédségi uniformisa között. Már nem vasalt bőrbakancsot, hanem gumitalpú félcsizmát, úgynevezett surranót kaptunk. Természetesen nem újat, hanem viszonylag jó állapotú használtat. Ehhez két pár fehér pamutzokni tartozott, amelynek mérete – 1,2,3 – piros számmal volt a bokájára írva.

Szerencsére a lábbeli korrekt méretezésére ügyeltek, tudván, hogy lövészedrednél a katona lába az egyik legfontosabb „jármű”. A kiosztott csizmát föl kellett próbálni, hogy nem szoros-e, s nagyjából ugyanez vonatkozott a ruházatra is. Alsóneműként két kekszínű klottgatyát kaptunk, amelyet csak később váltott fel a zöld alsógatya. A városi fiúk elborzadva nézték a faluhelyen teljesen megszokott ruhadarabot, és sietősen elővették az anyuci által elcsomagolt habfehér férfibugyit. Az ing alá egy pár műanyagból szőtt fehér atléta járt – hozzá tornázni egy kék gatya is -, az ing pedig egy pár keki színű, hosszú újjú, viszonylag jó anyagból készült darab. (Később a hobók haza is vittek belőle, mert jól állt a farmerhez.)

A nadrág és zubbony erős zöld vászonból készült, a nadrágot alul két szalaggal kellett összekötni, hogy be lehessen tűrni a csizmába, s ki se csússzon onnan. Hosszú gyalogmenetek alatt a csomó bizony erősen nyomni tudta a sípcsontot vagy a bokát, ezért különös gonddal kellett odafigyelni a zsinór megkötésére. Az én nadrágom valamiért állandóan elfordult menetelés közben, s ezáltal rácsavarodott a lábszáramra, kellemetlen érzést okozva a láb kinyújtásakor.

A téli gyakorló ruházatot egy úgynevezett molinó, vagyis meleg, hosszúszerű alsónadrág és ugyanolyan anyagból készült felső egészítette ki, amit az ing alá kellett fölvenni. A téli zokni is melegebb volt, mint a hasonló anyagból készült, de vékonyabb nyári. Nyáron zöld Bocskai-sapkát, télen füles „prémsapkát” hordtunk, persze nem állati prémből, hanem valami szürke műanyagból készült. A nadrágszij vastag, erős bőrből készült, a leszerelés után sokan ezt is hazavittük a farmernadrághoz. (Nevetséges áron meg lehetett vásárolni. A legmenőbbek azonban a szovjet katonai bőrszíjak voltak, amelyeket az orosz laktanyák kantinjában tudtunk beszerezni.) Az őszi hónapokra a zubbony fölé béleletlen, télen bélelt félkabátot, úgynevezett mikádót kaptunk. Ilyenkor a derékszíjat nadrágszíjra váltottuk, s a derékszíj kívülre, a mikádóra került.

A kimenő viselet 1970 őszén még egy vasalt kekibarna szövemnadrágból és zöld zubbonyból állt, amelyhez világos keki ing és gumis barna műanyagnyakkendő tartozott, no meg barna műbőrcipő zöldesbarna zoknival. Sapka télen-nyáron tányérsapka volt, a hideg ellen pedig lábközépig érő daróckabát – „malaclopó” –, bőrvével. Félév múlva azonban ez is változott, megkaptuk az „első lépcsős” alakulatoknál már régóta bevezetett sötétbarna öltönyt és mikádót, utóbbit saját

textilölvvel. Járt még az öltözethez egy pár ötujjas kesztyű is. Fogalmam sincs, hogy milyen anyagból készült, mert bár ahhoz elég vastag volt, hogy nehezen lehessen fogni vele, a hidegben ugyanúgy fázott benne a kezünk, mintha semmi sem lett volna rajta.

Az ingen első alkalommal még voltak gombok, de ez a kegyelmi állapot nem tartott sokáig. Az első tisztacsere után – ami egy hét múlva következett be –, meglepetéssel konstatáltuk, hogy a mosodából érkezett ingen már egyetlen gomb sincsen. Valami idióta szokás miatt elődeink levágták a gombokat, így aki nem akart minden héten újat venni a kantinban, a koszos ing leadása előtt maga is el kellett, hogy végezze ezt a műveletet. Így a tisztacsere estéjén szabóműhellyé alakult a körlet: mindenki a gombok levágásával s felvarrásával foglalkozott. Ténlen még csak megspórolhattuk egy-egy gomb felvarrását, mert a zubbony alatt nem látszott a hiány, de nyáron minden gombnak a helyén kellett lennie, sőt, be is gombolva, ha meg akartuk spórolni, hogy egy mellettünk elhaladó tiszt vagy tiszthelyettes el ne bődüljön: „Megfázik, katona!!! Gom-bol-kozzon be!!!” (így, szótagolva.)

Miután megkaptuk a kincstári ruhát, a civil holmi egy zsákba került, további sorsára nem emlékszem. Hazaküldték a lakóhelyünkre? Vagy a leszerelés után abba öltöztünk be? Teljesen kiesett az emlékezetemből. (Az utóbbi kevésbé valószínű, mert egy év után szinte minden fiú alakja megváltozott: kevés kivétellel híztunk és erősödünk.)

Talán éjjel két óra is lehetett, mire úgy-ahogy felsorakoztatva a hálókörletbe vezettek minket, és végre ágyba zuhanhattunk.

A következő napok azzal teltek, hogy megtaláljuk helyünket a katonaság hagyományos, furcsa rendszerében. Arra sem emlékszem már, mikor és hol dőlt el, hogy aknavetősök leszünk a 37. Budapesti Forradalmi Ezred második zászlóaljának 82 milliméteres aknavető ütegében. Valószínűleg már a kiegészítő parancsnokságon, hiszen az előfelvételseket tudatosan a lakóhelyüktől távolra, lehetőleg az Alföldre, úgynevezett második lépcsős alakulatokhoz hívták be. A joghallgatókat és közigazdászjelölteket a kalocsai lövészeszredhez, a bölcsészeket inkább Hódmezővásárhelyre, a leendő műegyetemistákat a kalocsai harckocsizókhöz. Hangsúlyoznom kell, hogy végig mint *leendő* egyetemistákat kezeltek bennünket, nap mint nap értésünkre adva, hogy a sikeres felvételi egyáltalán nem jelenti azt, hogy el is kezdhetjük tanulmányainkat: elég egy kis stikli a katonai kiképzés alatt, s máris löttek az egyetemi karriernek.

Bár a felsorolt alakulatok zömmel az előfelvételsek fogadására voltak berendezkedve, mind a tisztikar, mind az altiszti és sorállomány részéről leplezetlen

utálat övezte a „kiváltságos” egyetemistákat. Az utóbbiak részéről mindenekelőtt azért, mert az ő huszonnégy hónapjuk helyett nekünk – legalábbis az első körben – csak tizenegyet kellett mundérban töltenünk, másrészt mert tudták, hogy e gyenge esztendő után minimum szakaszvezetőként, de inkább őrmesterként és törzsőrmesterként fogunk távozni, miközben nekik a különböző előnyöket biztosító tisztesi rendfokozatokért – szaknyelven „krumplivirágokért” – is keményen meg kell dolgozniuk. El lehet képzelni, mit érezhettek ezek a kétéves szolgálatra besorozott, nagyjából velünk azonos korú fiúk, akik esetleg csak egy-két ponttal maradtak le a felvételin, amikor megpillantották ezt a „mázlista”, hányaveti csődületet. Még az a csoda, hogy gúnynevünk a „tudós” lett, miközben mi a kétéves sorkatonákat egyszerűen csak „ekének” tituláltuk.

(Zárójelben jegyzem meg, hogy e téren teljesen más volt a helyzet Romániában. Későbbi kedves kollégám, a Duna Televízió bemondójaként Erdélyből áttelepült Marosi Péter mesélte, hogy a román hadseregben maga a tisztikar hívta fel az előfelvételis katonák figyelmét: *„Ne keveredjenek a sorállományú söpredékkal, mert maga a társadalom elitjét fogják alkotni, semmi dolguk ezekkel a sült parasztokkal...”*)

A Magyar Néphadsereg furcsa keveréke volt a két háború közötti magyar és az aktuális szovjet katonai rezsimnek. A hadsereg felépítése, az alaki szabályzat legtöbb fontos eleme, továbbá a dízlépés, a tisztelgés, a tányérsapka, no meg természetesen az „elvtárs” megszólítás teljes egészében a szovjet regula leképezéseként jelent meg, de az 1960-as 70-es évek társasági és gyakorló egyenruhája már sok elemét ötvözte a magyar hagyományoknak is. (Pl. a Bocskai-sapka, a zsebek varrása, a nemzetiszínű – igaz, vörösscillaggal feltuningolt - sapkarózsa, stb.)

Talán az ilyen hagyományok közé számított a katonaság viszonylag pozitív megítélése elsősorban a vidéki lakosság körében. Faluhelyen még a hatvanas években is kissé sajnálkozva néztek arra a fiatalemberre, aki nem szolgált le a maga katonaidejét, s a háttérben egészségi problémát, fejletlenséget, esetleg homoszexualitást sejtettek. Dacára annak, hogy a Magyar Honvédség köztudottan a Varsói Szerződés, mindenekelőtt a szovjet Vörös Hadsereg vazallusa volt, a katonai szolgálat valahogy hozzátartozott a fiatal férfiak életútjához. Csak a hetvenes években terjedt el, és elsősorban Budapesten a „summantás” divatja, mintegy hőssé avatva azokat, akiknek sikerült felmentést szerezniük valamilyen orvos- vagy katonarokon, -barát-, -ismerős jóvoltából. Különösen az 1968-as csehszlovákiai bevonulás ártott sokat a mundér presztízsének: ekkor a lakosság közvetlenül is meggyőződhetett arról, hogy államunk egyáltalán nem biztos, hogy kizárólag a haza védelmében tartja fenn a mintegy százezer főt számláló Honvédséget. (A kiképzési tantárgyak ismertetése során még visszatérek a magyar katonai doktrína jellemzésére.)

Amíg mi mély álmunkat alusszuk a tizenhat ágyat magában foglaló hálókörletben, van időm röviden bemutatni tizenegy hónapig új otthonunkat, a „forradalmi ezredet”.

Miért forradalmi? Az elnevezés az 56-os forradalom idejére nyúlik vissza, amelyet nekünk természetesen mind az iskolában, mind a seregben ellenforradalomként emlegettek. (Hol vagyunk még az „októberi sajnálatos eseményektől”, pláne a „népfelkeléstől”?) Tisztjeink későbbi elbeszélése szerint ez az – akkoriban még Kiskunhalason állomásozó – lövészezred volt az egyetlen, amely hű maradt a „néphatalomhoz”, s nem állt át a felkelők oldalára. Mi több, a szovjetek oldalán részt vettek az „ellenforradalom” leverésében is. Pontosabban: részt akartak venni, de nem jutottak messzire: a Pest előtti magaslatokon, az úgynevezett Jutadombon a felkelők tüzebe kerültek, s az egyik felderítő főhadnagyuk, bizonyos Jurinovics Miklós, bizony otthagyt a fogát. Támadásuk ezután megakadt, s a nagy művet, mármint az „ellenforradalom” eltiprását a sokat tapasztalt szovjet egységeknek kellett befejezniük.

A Jutadombi vitézségnek az lett a következménye, hogy Jurinovics főhadnagy mellszobrot kapott az ezred új székhelyén, Kalocsán, alakulatát pedig nem pusztán a 37-es számmal, hanem a „Budapesti Forradalmi Ezred” megnevezéssel jelölték meg. (Amúgy az alakulatok azonosítása a postai címzésben egy négyjegyű postafiók-szám volt.)

Jóval később, magánbeszélgetések során az egykori fiatal tisztek – akik a mi időnkben már őrnagyok, alezredek voltak –, halkan megsúgták, hogy az oroszok ugyanúgy elkapták és kopaszra nyírták a kiskunhalasi „forradalmi” lövésztiszteket, mint az ellenállókkal fraternizáló, „esküszegő” pécsi, budapesti és egyéb helyőrségekben szolgáló társaikat. Egyes hírek szerint néhányukat még a Szovjetunióba is kivitték egy kis átnevelésre.

A forradalmi hevületből mi nem sokat érzéltünk, ha csak azt nem, hogy politikai tisztjeink még átlagnál is korlátozottabbak voltak, tovább, hogy a Jurinovics-szobor előtt még késő este is kötelező volt tisztelegni, annál is inkább, mert sohasem lehetett tudni, mikor tekint ki ablakán az ezredparancsnok, nem kevésbé nagyhatalmú politikai helyettese, vagy az ügyeletes tiszt, s ordít ránk úgymond a tiszteletadás elmulasztásának főbenjáró vétsége miatt.

S mivel szuszogásunktól, horkolásunktól és szellentésunktől még mindig hangos a hálóterem, ejtsünk néhány szót az akkori katonai hadrendről, illetve az ezred „elhelyezési körleteiről”.

A kalocsai laktanya a hosszú Foktői út közepe táján épült, a Vajas-patak partján, közel az érseki palota kertjéhez, tulajdonképpen annak folytatásaként. A közúttól

és járdától díszes vaskapu választott el, a laktanyába gyalog csak az őrszoba előtt elhaladva lehet belépni. (És persze kilépni is, de ennek bonyodalmairól később még ejtek szót.) Az épületek az ötvenes évek fantáziátlan magyar laktanyaépítészetének jellegzetességeit viselték magukon: négyszintes, téglalap alakú, fosszínúre festett barakkok, igénytelen lépcsőházzal, kockakővel borított folyosókkal, olajfestéssel és mésszel kidekorált háló- és tantermekkel. (Hova tűnt már a Monarchia vagy a Horthy-korszak mívelt laktanya-építészete, a számtalan architekturális műremek, amelyek közül ma nem egy luxusapartmanként vagy egyetemi campusként szolgál?) Az utcához közel a parancsnoki épületek, a kázinó, a tornaterem, az út másik oldalán a fürdő, a konyha, a legénységi és tisztai étkezdé. Aztán az alegységek hálókörletei és tantermei, majd a hatalmas gyakorlóter - amit a katonai köznyelv akkor „alakulótérnek” nevezett -, a harcokcsik, gépjárművek és tűzérsegi eszközök hangárjai, majd a disznóólák és az őrszoba. Így, ebben a sorrendben.

Érdekes módon a Magyar Néphadsereg szervezeti felépítéséről a tizenegy hónapos kiképzés alatt szinte semmit sem tanultunk. (Vagy nem emlékszem rá, de ez kevésbé valószínű.) Talán azért nem, mert ez hétpecsétés hadititoknak számított, s az ellenséges felderítés bizonyára betéve ismerte a magyar hadtestek, hadosztályok, ezredek és önálló zászlóaljak, lőszerraktárak elhelyezését (szaknyelven diszlokációját), mégsem akarták, hogy ezt tőlünk, fecsegő egyetemistáktól hallják megerősítve egy-egy autóstóp vagy vonatút során. (Itt jegyzem meg, hogy akkoriban az autóstóp – éppen az imént említett okok miatt – szigorúan tiltott volt a katonák számára. Komoly büntetésre számíthatott, akit mégis elkaptak stoppolás közben, vagy egy-egy idegen autóban. Sőt, még arra is felkészítettek minket, hogy mit kell válaszolni az érdeklődő utastársak kérdéseire egy-egy vonatút során: *„Ha például azt kérdezik önöktől, hogy na, barátom, és mit kaptok ti ott ebédre a katonaságnál, a helyes válasz az, elvtársak, hogy hát ezt is, meg azt is...”* – oktatott ki bennünket egyik nagy eszű politikai tisztünk.)

Annyit azért tudtunk, hogy vannak első lépcsős és második lépcsős alakulatok. Előbbiek főként a Dunántúlon, annak is a nyugati szélén, utóbbiak az Alföldön. A dunántúliak elsődleges feladata a nyugati „imprülita” csapatok első csapásának felfogása, amíg a szovjet haderő fel nem fejlődik. Ezt stratégiánk néhány napban határozták meg. Az egész Magyar Honvédség missziója nem volt más a Varsó Szerződés doktrínája szerint, mint ideig-óráig fenntartani a tantárgyaink szerint majdan velünk szemben álló olasz hadsereget. (Erről a doktrínáról a későbbiekben, tantárgyaink bemutatása során még bővebben szót ejtek.)

Miután első lépcsős alakulatainknak ilyen fontos, minőségi ágyútoltelék feladata volt, magától értetődően az ő felszerelésük és ellátásuk is sokkal jobb volt a

miénknél. Nem véletlen, hogy a PSZH-k – pécélezett lövészjárművek – éppen úgy sokkal előbb jelentek meg Vasban, Zalában és Budapest környékén, mint a valamivel esztétikusabb katonai egyenruhák és kiegészítők. A második lépcsős ezredek elsősorban kiképzési és hátszaki feladatokat láttak el, no, ilyen volt a tisztállományuk is. Az akkori katonatisztek nem hogy egy alapfokú fizikai felmérésen, de egy általános iskolai tornaórán is megbuktak volna: tisztelet a kevés kivételnek petyhüdt, pókhasú, az alkoholtól veres arcú őrnagyok, századosok parádéztak körülöttünk az ezredsorakozón.

A bevonulástól az eskütételig

Az újonc a katonai esküig nem tekinthető teljes értékű katonának. Még a hadbírátság előtt is másként felel egy alapkiképzésen át nem esett honvéd, mint aki már elsajátította az eskü letételéhez szükséges minimális ismereteket, részt vett egy éleslövészen és aláírta az esküokmányt. A folyamat megkoronozása a katonai igazolvány fényképpel és a szükséges pecsétekkel való kidekorálása. Innentől kezdve 55 éves korig nincs visszaút.

Az első napok azzal teltek el, hogy ki-kik megtalálja beosztását. Az akkori szervezeti sémák szerint a lövészezrednek volt egy közvetlen 120 milliméteres aknavető ütege, s minden zászlóaljnak egy-egy közvetlen 82 milliméteres aknavető ütege. (A „közvetlen” szó itt azt jelenti, hogy egyenesen az ezred- illetve a zászlóaljparancsnok rendelkezett harctéri felhasználásukról.) Az úgynevezett Horthy-hadseeregben az ilyen viszonylag kiskaliberű aknavetőket még századnak nevezték, az üteggé minősítés már valószínűleg szovjet mintára történt. Bár, ha meggondoljuk, hogy a tűzvezetés, a löelemek kiszámítása ugyanúgy történt, mint a 120-asoknál, vagy akár az ágyús (tábori) tűzérségnél, akkor egyáltalán nem indokolatlan a tűzérséghez sorolás. Mindenesetre a „tűzer” státusz még az ezredben belül is egyfajta megkülönböztetést jelentett a „jakumónak” vagy „bokorugronak” csúfolt lövész-katonákkal szemben. Ez utóbbiak a „buffos” gúnynévvel próbáltak vérig sérteni minket, nem sok sikerrel. Felhergelésükhöz egyénként már annyi is elég volt, ha a kezünk hullámzó mozgásával a bokorugrást szimbolizáltuk ...

Dezső bátyám, aki tíz perccel idősebb és születésünktől fogva egy kilóval nehezebb, s egy centivel magasabb volt, rajparancsnokká avanzált, ami 1970-ben nagy szó volt ahhoz képest, hogy papi családból származunk. Igazából nem is tudom, hogyan tolerálhatta ezt az elhárító tiszti, de tény, hogy Horváth Zoltán őrnagy – alias „Bilux” – őt választotta a második szakasz ötödik raja parancsnokának. (Ta-

lán azért, mert Bilux is kémelhárító volt, mint utóbb kiderült...) Ezt a bizalmat Dezső egy véletlen „őrnagy úr” megszólítással honorálta, amitől Bilux teátrális gutaütést kapott, s csaknem megtaposta sapkáját: „Őrnagy úr, ba... d meg! Hát hol vagyunk? A Horthy-hadseregben?” A végén persze ő is elröhögte magát.

Haj, de mennyit kellene most még hozzátenni minden egyes odavetett megjegyzéshez! Például megmagyarázni a Bilux csúfnevet, mert, hogy – mint minden ragadványnévnek – természetesen ennek is van története. Azt nem volt nehéz észrevenni, hogy az egyébként alapvetően vidám természetű, és a többi tiszthez képest kifejezetten kulturáltan viselkedő – például csak nagyon ritkán ordító – Horváth őrnagy sűrűn kacsingat mindkét szemével, vagyis tikkkel, korabeli kifejezéssel „biluxol”. Jellegzetes mozdulata volt még vállainak rángatása is, mintha minden percben meg akarna igazítani egy panyókára vetett kabátot. Nyilvánvaló, hogy mindez idegi alapon történt, s az öreg katonák hamarosan tudtunkra adták okát is: Bilux őrnagy egyszer ügyeletes tiszt volt, s ebbéli minőségében egy éjjel úgy döntött, hogy ellenőrizni fogja az őrséget. Azt talán sosem fogjuk megtudni, hogy szabályosan, az őrparancsnok vagy a felvezető kíséretében közelítette-e meg az őrszemet, vagy csak amúgy partizánmódra, mindenestre tény, hogy az őrszem valamilyen oknál fogva rálőtt a feléje közelítő alakra. Horváth őrnagy szerencséjére a golyó a csak a sapkáját fúrta át – amit ő a feje búbjára tolva viselt már akkor is, azóta meg pláne - de az átélte sokk hatására a szeme tikkelni kezdett. (Mondjuk, ez teljesen érthető, mondhatnám: a minimum ...)

Aztán röviden szót kell ejtenünk az üteg szervezeti felépítéséről is. (Hátha valakit érdekel ...) Az összlétszáma harminc fő, ami két tizenöt fős szakaszból és szakaszonként három-három, összesen hat rajból tevődik össze. Mindebből könnyű kiszámítani, hogy egy rajban öt katona szolgált: a parancsnok, az irányzó, az állványos, a talplemezes és a lőszeres. Az üteg hat aknavetőt működtetett, rajonként egyet-egyet. Fizikailag a legkönnyebb dolga a rajparancsnoknak volt, mert ő csak a parancsnoki táskáját vitte, míg az irányzó – ez voltam én - a 18 kilogrammos csövet, az állványos a 16 kilós állványt, a talplemezes az kb. ugyanolyan súlyú kerek talplemezt, a lőszeres pedig két „rakaszt”, vagyis – úgy emlékszem - három-három gránátot tartalmazó fém lőszeresdobozt.

Aknavetőt persze csak később láttunk, mert először az egyéni fegyvert és felszerelést kaptuk meg. A kalocsai lövészeknél akkoriban az 65 mintájú AMD géppisztoly volt rendszeresítve, egy magyar fejlesztésű Kalasnyikov, ami csak úrméretében, a tölténnyadoló rendszerében és a tárákban hasonlított szovjet-orosz mintájára. Amúgy egy deszantfegyver volt, vagyis könnyű, behajtható válltusával a végén, lángrejtővel a viszonylag rövid cső elején. Igénytelen, minden körülmé-

nyek között működőképes jószág. Ma a rendőrségnél van rendszerezítve. A lőtulajdonságai talán nem voltak olyan jók, mint a hosszabb csövű, fatusás – alapvetően a határőrségnél használt – AKM géppisztolyoké, de minket inkább az érdekelt, hogy ez utóbbiaknál lényegesen könnyebbek és kezelhetőbbek voltak.

Megkaptuk a sátorlapot, a vegyvédelmi ruházatot – népszerűbb nevén: kotonruhát -, a gázálarctáskát, benne az első világháborús fazonra emlékeztető gázálarccal – s a hátizsákot, amelybe minden szükséges holmit be lehetett pakolni. Hosszasan lehetne elemezni ennek a felszerelésnek röhejesen avitt tulajdonságait. Igazából egyetlen darabja sem volt, ami már nem szerepelt volna a második világháború, vagy még előbbi katonai periódusok arzenáljában. A magyar társadalom távolról sem élt luxuskörülmények között a hatvanas évek végen, de egy kempingező család biztosan különbséget tett a felszereléssel indult útnak a Balatonhoz, mint amilyenel minket behajtottak az erdőbe. A sátorlap például csak egy félsátor volt, valakivel társulni kellett hozzá, hogy egy egész indiánsátorra összegombolhassuk – ha éppen sikerült valahol a környéken sátorkarónak való ágat szerezni. Ennek a primitív hajléknak természetesen alja sem volt, a honvédségnél a hálósákról még csak nem is hallottak, így hűvös időben külön művészet volt azt a két takarót úgy beosztani, hogy alánk és fölénk is jusson belőle a fagyos talajon. (Egy ilyen téli kalandról majd még beszámolok.)

A napirend nagyjából a következőképpen nézett ki:

Ébresztő reggel 6-kor, általában a következő felszólítással: „*Jó reggelt, elvtársak, ébresztő föl!*” Amit az ügyeletes szapora „*B... szá ki magát az ágyból katona, amíg szépen beszélek!*” kiáltásai követettek, esetleg gúnyos megjegyzései, amelyeket egy-egy „hirtelen ébredt” katona ágaskodó pizsamája láttán eresztett meg: - *Na mi van, katona, sátrat állított?*

Ezen kedves ébresztő után haladéktalanul tornagyatyát, tornacipőt kellett fölvenni – télen surranót és katonai nadrágot – és félmeztelenül kiment a körlet-től pár száz méterre lévő sportpályára, ahol általában két-három kör volt a reggeli penzum. (A gyengébbek kedvéért, egy futókör hossza négyszáz méter.) Némi testkörzés, húzózkodás után lehetett fölszaladni ismét a hálóterembe. A gimnáziumi atlétikai edzések után testvéremmel nekünk ez a futás természetesen meg sem kottyant, nem úgy puhányabb társainknak, akik közül jónéhány már az ébresztőkor bemenekült a vécebe, s az ottani bűdösben és hidegben vacogta végig a reggeli torna félóráját. Szerintem ők jártak rosszabbul. Persze, nagy hősnek és ellenállónak gondolták magukat...

Ugyancsak félóra jutott ezután a borotválkozásra, tisztálkodásra és az egyéb reggeli teendők elvégzésére. A kalocsai ezred mosdóinak és klotyóinak állapota középkori állapotokat idézett: a mosdóban két oldalról megközelíthető vályúkba

folyt a hideg víz, így a mindennapi melegvizes füröcskzéshez szokott bajtársak igen csak nagy szemet meresztettek, amikor szembesültek ezzel a komfortfokozattal. Harminc emberre összesen hat vécé jutott, amelyek közül egy-kettő biztosan el volt dugulva, így inkább csak négygel lehet számolni. A kincstári vécépapír ismeretlen fogalom volt, a falusi budihoz szokott katonák otthoni szokás szerint kitépkedett újságpapírral törölték a feneküket. Tekintettel arra, hogy az ütegház napilap nem járt, többnyire az Igaz Szó című honvédségi hetilap szolgált vécépapír gyanánt. Ennek azonban olyan kemény volt a papírja, hogy még a korabeli törlési technológia alapján előírt gondos gyűrögetés sem segített rajta. Így az okozott kellemetlenségen kívül még a lefolyót is gyakran eltömítette. Talán mondanom sem kell, hogy takarítónót a honvédség nem alkalmazott, így az éppen ügyeletes takarító rajra hárult a feladat, hogy a romokat eltakarítsa. Ennek eszközei a vödör és a felmosóröngy – szaknyelven „fóka” (a hozzátartozó vezényszó: „*Fókára bukj!*”) – természetesen a ma ismert csili-vili felmosófák- és -fejek nélkül – pusztán kézierővel, hajlongásokkal és guggolásokkal működtetve.

Melegvizes zuhanyozási lehetőség hetente egyszer nyílt az ezred központi fürdőjében, ahol péntek esténként kilencven zuhanyrózsa várta a „lefürdetni előirányzott állományt”. A csapokat szabályozni nem lehetett, így hol jéghideg, hol tűzforró víz zúdult a nyakunkba. Az egész műveletre általában negyedóra jutott, ezért természetesen mindenki igyekezett sietősre venni a figurát. Annál is inkább, mert ki volt adva, hogy az utolsónak maradónak kell kitakarítania a fürdőt az egész alegység után. Így aztán gyakran félig felöltözve, vizes hajjal sorakoztunk fel az elvonulásra a legvadabb téli hidegben is.

A higiéniára ezen túl mindenki úgy ügyelt, ahogy tudott. Akadt, aki hősiesen naponta lemosta magát a hideg vizes vályúban, mások csak a legkényesebb testrészek tisztántartására szorítkoztak. De adódtak egészen extrém esetek is, amelyek persze kitűnő alkalmat szolgáltatottak a viccelődésre. Egyik este a takarodó után azt vettük észre, hogy a Balaton egyik községéből érkezett sorstársunk valami éktelelenül bűdös szesszel kenegeti altestét. Amikor a legközelebb fekvők kérdőre vonták, a fiú zavartan kezdte magyarázni, hogy körzeti orvos édesapja gondosan meghagyta neki, hogy minden este kenje be a fütykösét és környékét a fertőtlenítővel, így megakadályozhatja a fertőzéseket... Tán mondanom sem kell, hogy a legenda „farokkenőcs” híre villámgyorsan elterjedt az egész alegységnél.

A borotválkozás kötelező volt, a bajuszt viszont megengedték, de csak a „száj vonaláig” érhetett. Számtalan dehonesztáló kifejezés utalt a katona meg nem engedett borostáira. Talán az egyik legenyhébb: - *Hát ezt meg hogy képzeled? Ki van szőrösödve, mint a pincesar!*

Szolgálatvezető főtörzsőrmesterünk, Gárdonyi János, aki korábban börtönőr volt a kalocsai fegyházban, különösen kényes volt a szőrtelenítés minőségére. - *Babaarc, gyerelem, babaarc!* – hadarta két centiről a kiszemelt páciens szeme közé. - *Hát meddig tart ez, gyerelem! Beleköpök a tenyerembe, elmegyek az ajtóig és már le is húztam!* – folytatta üvöltve.

Egy ízben, hogy szemléltesse, milyen is az általa megkövetelt babaarc, végighúzta kezét hatalmas állán: - *Ide nézz, gyerelem! Ilyen simára kell ezt!*

Vesztére, az egyik tréfacsináló előtt állt meg, a középiskolásként intenzíven dzsúdózó Bögner honvéd előtt. Aki kinyúlt a sorból és lágyan megsimogatta a főtörzs arcát...

Persze, mindenki felröhögött, még Gárdonyi is, aki először ijedten ugrott hátra: - *Na, na... ! Mit akarsz? Buzi vagy?*

Gárdonyi sok kiskatonára életét keserítette meg nyers stílusával, pedig alapvetően nem volt rossz ember. Igazából csak azokkal szúrta ki, akik nyíltan kifejezték vele szemben érzett ellenszenvüket. Egy környékbeli kis faluból járt be a laktanyába, s mint utólag megtudtam, a falu nagy része evangélikus volt. Talán ezért is éreztünk Dezsővel Gárdonyi részéről sokkal több figyelmet és empátiát a ruhaosztások vagy bármilyen más hivatalos ügy elintézése során. Velünk például sohasem ordított. (Az ütegnél nyílt titok volt, hogy papgyerekek vagyunk, magától értetődően az elhárítótiszt is leinformálta kollégáit.)

Bármilyen furcsa, nem a szigorú körülmények, a folyamatos megalázások keserítették meg a legjobban a kiskatonák életét, hanem a monotonía és a kiképzés hiábavalóságának tudata. Hiszen lehetett volna értelmes és érdekes dolgokat is tanítani ennek a 18-20 éves fiútársaságnak, de még azokat a tantárgyakat is sikerült a leghülyébb kiképzőkre bízni, amelyeknek valami halvány köze volt az igazi katonaromantikához. Tanulhattunk volna túlélési technikákat – hiszen sok városi gyerek még egy kályhát sem tudott begyújtani -, terepismeretet, esetleg autó- vagy motorvezetést, robbantási technikákat, önvédelmi ismereteket, ehelyett naphosszat a tanteremben ücsörögtünk és buta, felkészületlen tisztok „előadásait” hallgattuk tömegpusztító fegyverek elleni védekezésről, politikai ismeretekről, a nyugati hadseregek fegyverzetéről és egyenruhájáról, és így tovább. Általában véve elmondható, hogy mindent elméleti szinten akartak belénk sulykolni, ahelyett hogy élményszerű módon, a gyakorlatban, ne adj’isten a civil életben is használható ismeretekkel gazdagítottak volna bennünket.

Természetesen az ébresztőtől a takarodóig minden percünk be volt osztva, de ha mindent összeadok, a tizenegy hónapból talán kettő-három volt az, ami értelmes tevékenységgel telt el.

Sok egykori bajtársam talán nem ért egyet velem, de én ez utóbbiak közé sorolom a belső körletrendet is. Bizony, az ágyat ébresztő után aprólékos gonddal be kellett vetni, még külön simítófát is tartottunk a takarók élre igazításához. Este ugyanígy kellett a ruhát kihajtani a stokira (egy hokedli-féle, vasból és fából összeeszkábált ülőalkalmatosság), a bakancsot kipucolva az ágy alá tenni. De példás, „elvágalagos” rendet kellett tartani az éjjeliszekrényben is, ahol a tartalék gatyáinkat, ingeinket tároltuk. A fogásra akasztott mikádókat pedig katonás rendben, mint zöld orgonásipokat kellett, hogy találja az ellenőrző előljáró. Biztos, hogy a leszerelés után a fiúk zöme odahaza nem követte ezt a gyakorlatot, de hogy alapszinten azért beléjük rögzült valamiféle rendszeretet, abban biztos vagyok.

A takarítás két részre oszlott: a belső és a külső körlet rendbentartására. Az előbbihez tartozott a hálóterem, a tanterem, a folyosó és a vécé-mosdó, valamint az ütegfolyosó előtti lépcsőház. A külső körlet része volt minden, ami az épületen kívül volt: a laktanyaudvar, a közlekedőutak, az alakulótér, az eligazítások helye stb. Rengeteg idő elment ezekkel a műveletekkel, sokszor az eszetlenségig hajtott söprésekkel, festésekkel, gereblyézésekkel, fűszálegyengetéssel. *„Se nem ésszerű, se nem célszerű, de roppant katonás!”* Kénytelenek voltunk ezzel a sokat idézett mondással felülemelkedni a parancsok irrealitásán. Már csak azért is, mert a fülünkben visszhangzott a kezdettől megtanult másik fontos szabály: *„A parancsot megb... ni nem lehet, mert attól csak szaporodik...”*

Ugyancsak sok idő ment el fegyverkarbantartásra is. Ez kezdetben még az érdekesebb műveletek közé tartozott, mert együtt járt a különböző kézifegyverek megismerésével, s egy pisztoly, géppisztoly mégis csak érdekelt ennek a korosztálynak fiútagjait. De amikor már behunytt szemmel is tíz-tizenöt másodperc alatt szét tudtuk szedni és összerakni a géppisztolyt, amikor már századszor töröltük át csövét olajos ronggyal, persze, hogy csak az órát lestük, mikor szabadulhatunk már ki a tanteremből.

Minden nap legalább egyszer alaki foglalkozáson is részt kellett venni. Ezeken az órákon tanultunk meg az akkori fogalmak szerint katonásan felöltözni, állni, menni, tisztelegni, hátraarcot csinálni állva és menet közben (bizony, ilyen is lehet!), a jobbra át és balra át szabályos, „ütemezett” végrehajtását. Rá kellett jönnünk, hogy nem is olyan könnyű alakzatban együtt menetelni úgy, hogy nem rugdaljuk és tapossuk meg egymást. Három-négy hét is eltelt addig, amíg a vigyázzmenet nem úgy szólt, mint a puskaropogás. (Akkoriban a láblendítés még szovjet mintára, merev lábbal és magasra történt, ma már katonáéknál visszatértek a hagyományos, a „Horthy-hadseregben” megszokott térdhajlításos vigyázzmenethez.)

Itt tanultuk meg, hogy a laktanyán belül csakis alakzatban lehet közeledni, s már két katona is alakzat: akik elől megy, az a parancsnok. Mi több, egyedül sem ténfereghet a katona: laktanyán belül „százhuszas menetütemben” kell haladni, vagyis kettőt lépni másodpercenként. Minden más esetben csak *cselleng* a katona, azt pedig nagyon-nagyon nem szabad.

Az alaki szabályzat számos mulatságos elemet is tartalmazott, legalábbis a civil gondolkodásúak számára. Például a kutya se gondolta volna, hogy amikor elhangzik az a parancs, hogy „lépés, indulj!”, a „lépés” vezényszóra a katonának enyhén előre kell dőlnie, s ennek a dőlésnek bizony láthatónak kell lennie. Ha tehát a szakasz e vezényszó-elemre nem hajlik meg egységesen, mint szélben a nádszál, akkor baj van a végrehajtással. A dőlésnek olyannyira reálisnak kell lennie, hogy ha nem érkezik meg egy-két másodpercen belül a vezényszó második fele, akkor a katona „normálisan” orra bukik. Ezzel a fizikai törvényszerűséggel gyakran visszaéltek kiképzőink, a végtelékig késleltetve a vezényszó második részét, élvezve az imbolygó, az egyensúlyért küzdő sorok látványát.

Kezdetben a „futás, indulj!” vezényszó is derűtségre adott okot, egészen addig, amíg a kiképzők el nem vették a kedvünket a viccelődéstől. A „futás” vezényszóra ugyanis a katonának mindkét kezét fel kell kapnia a mellkasa elé, méghozzá derékszögben meghajlítva. (Ti. hogy még a hülye is lássa, hogy ő pár másodpercen belül futásnak ered.) Ha ez nem ment egyszerre, akkor gyakorolni kellett: néha ötvenszer is elhangzott a „futás...” „vszkozzz!” kiáltás.

A „Pihenj!” vezényszóra kezdetben néhányan valóban eleresztették magukat. Tartásuk összeomlott, vakarózni, beszélgetni, toporogni kezdtek. Nagy hiba volt. Jutalmuk, üvöltés, káromkodás. A „Pihenj!”-re ugyanis az akkor szabályzat szerint éppen csak megereszkedett a feszes tartás; nyoma sem volt a manapság divatos, angolszász mintára majmolt terpeszállásnak.

A kiképzés szerves része volt, hogy lehetőleg egy perc nyugalma se legyen a katonának: kiszolgáltatottságát, függőségét minden pillanatban éreznie kell. Az egyik szakaszparancsnok, a későbbiekben még sokat emlegetett Bock őrmester ezt nyíltan bevallotta nekünk az egyik cigarettaszünetben:

- Tudják, elvtikéim, miért nem szabad megengedni, hogy leüljön a katona? Mert ha leül, akkor már le is fekszik, s ha lefekszik, el is alszik...

Az alaki gyakorlatoknak egyébként ma is számtalan formája van, amit még a díszszázadok hivatásos katonái is hosszú hónapokon, éveken át sulykolnak. Olyan ez, mint a színház vagy a tánckoreográfia, s a lényege a „feszes”, egységes végrehajtás. Most biztosan illene ecsetelnem, mennyire utáltam ezeket a fegyel-

mező gyakorlatokat, de ez nem lenne igaz. Egy idő után nekünk is feltűnt egy-egy társunk slampossága, slendriánsága, esetlen, puhány testtartása.

A legsportosabbakat egy idő után díszszakaszba szervezték, s az akkori teremmel én is ide kerültem. Ettől kezdve a sátoros ünnepeken elég gyakran kijártunk a városba emlékmű-koszorúzásra, ünnepi gyűlések biodíszleteként.

A katonai eskü letételéhez elengedhetetlen volt, hogy közvetlenül is megszagoljuk a puskaport. Mindenekelőtt a lőfegyverek lövedékének hatását kellett megismernünk egy nagy csinnadrattával megrendezett laktanyai lövészet alkalmával. Ez olyan nagy esemény volt, hogy emlékeim szerint még az ezredparancsnok helyettesei is kivonultak a bemutatóra. Akkoriban ugyanis oly mértékben spórolni kellett a lőszerrel, mintha Napóleon katonáinak adagolták volna Moszkva előtt. Még a hivatásos állomány számára is élményszámba ment, ha néha fegyverdurrogást hallhatott.

Először pisztollyal, majd géppisztollyal lőttek a kiválasztott tiszthelyettesek. A cél néhány felfüggesztett disznólapocka és egyéb nagyobb méretű véres csontdarab volt, amely fröccsenve szállt szanaszét a becsapódó lövedékek hatására. Mi tagadás, elég hátborzongató volt embert képzelni fölkelepelő géppisztolyok elé. Aztán a különböző gyújtólövedékek hatását mutatták be, bár a kihelyezett szalmabála az istennek sem akart lángra lobbanni. Végül golyószórával és géppuskával soroztak meg egy téglafalat, demonstrálva, hogy egy 12 és feles, vagy 14-es űrméretű fegyver számára még egy gyengébb házfal sem jelent feltétlenül akadályt.

Hamarosan sor került a mi géppisztoly-lövészetünkre is. Ha jól emlékszem, egy száz méterre lévő mellalakot kellett három egyes lövéssel eltalálni, majd újabb három „skuló”, sorozatával egy kétszáz méterre hirtelen felbukkanó alakot lebuktatni. Ez utóbbi nem mindenkinek sikerült, ilyenkor a lövészetet vezénylő tiszt jótékonyan behúzza strigulát, vagy bábut kezelő katona kapott parancsot arra, hogy a másodszorra próbálkozó bénák lövése után buktassa le a zöld figurát. Az előljáró jóindulatának két oka is volt: egyrészt sajnálta a lőszert ilyen hülyékre pazarolni, másodszor az ő lökiképzéséről állított volna ki rossz bizonyítványt felettesei előtt a tömeges kudarcok beismerésével. Így aztán mindenki jól járt: az antikatoná főlállhatott végre a loállásból, nem kellett hallgatnia a géppisztoly kegyetlen durrogását és őrmestere üvöltözését, a kiképző pedig végre hazamehetett.

A penzum teljesítéséhez kézigránáthajtás is hozzátartozott, előbb gyakorló, majd éles gránáttal. A háborús filmekben látható jelenetekhez képest, amikor még egy cirkuszi bohóc is kukoricagránátot hajigál, ez a művelet nem is annyira egyszerű. Legalábbis az akkoriban rendszeresített nyeles támadó kézigránát elég cseles csuklómozdulatot igényelt ahhoz, hogy a levegőben kibiztosítódjék: az el-

dobás pillanatában a nyelet egy pillanatig meg kellett húzni, ami a hajításhoz képest éppen ellentétes mozdulatnak tűnik. E húzás volt hivatott arra, hogy a gránát feje és nyele közötti rúgó széthúzódjon, s az ütőszeg a robbanóanyagba hatoljon. (Egy fegyverszakértő most nyilván a haját tépi, de nem tudom jobban elmagyarázni.) A gránát e halk csettenés után három másodpercen belül felrobban.

Ha nincs húzás, nincs csettenés, nincs robbanás. De hogy végül is kibiztosítódott-e az eldobott gránát, azt nem lehet százszázalékosan eldönteni a robbanás bekövetkezéséből vagy elmaradásából. Elképzelhető, hogy kibiztosítódott, de nem eléggé, vagy nem úgy, hogy három másodperc múlva durranjon el. Így aztán el lehet képzelni azt a dührohamot, amelyet kiképzőink kaptak egy-egy rosszul sikerült dobás után. Ilyenkor ugyanis természetesen nem az esküjét még le sem tett újoncnak, hanem neki kellett kimennie-kúsznia a gránátért és újra eldobnia. Máig csodálkozom, hogy tűzszerésznek ilyenkor színét sem láttuk, hanem az akkori katonai vezetés természetesen vette, hogy ezek a szerencsétlen, alulfizetett kiképző altisztek tegyék kockára az életüket.

De azért egy jól sikerült kézigránátdobás, és utána bang!!, a bekövetkező robbanás férfias élmény, annyit mondhatok!

Az esküig tartó egyhónapos alapkiképzés során nem kerülhettük el a gázkamrát sem. A vegyvédelmi ruha – legalábbis az akkori -, az egyik legundorítóbb viselet, amit valaha is fölvettem. Állt egy terepszínű, gumírozott anyagból készült csuklyás, ujjas köpenyszerű valamiből, aminek az alsó részét nadrágszerűen össze lehetett gombolni. Erre kellett felhúzni a vegyvédelmi harisnyát, amit mindenféle nehezen gombolható műanyag pöckökkel és szalagokkal lehetett a lábhoz erősíteni. A csuklya felvétele előtt kellett fölvenni a gázálarcot, ami az akkori időkben még nem egy igazi álarc, hanem egy gumisapka volt, aminek arcrészen két üveglap szolgálta kilátást, orrészénél pedig egy cső jött ki a be- és kilélegzett levegő vezetésére. A cső egy tisztítószelencében végződött, amit libegő, lefegő oldaltáskában kellett hordozni. Az üveglapok bepárasodása ellen elvileg gyantázással lehetett védekezni, de kevés sikerrel. Egy ilyen öltözetben még hűvös időben is percek alatt szakadt rólunk a víz. El lehet képzelni, milyen kellemes érzés volt a „kotonruha” hermetikus védelmében – az aknavetőt és a hátizsákot, valamint a géppisztolyt és tölténytáskát cipelni.

A gázálarc működőképességét gázkamrában kellett ellenőrizni. Ez egy kolbászfüstölőre emlékeztető kis helyiség volt a laktanya végében, amit előzetesen könnygázzal töltöttek fel. A katonának be kellett mennie a sötét, gázzal teli szobába, ott sétafikálni egy percet, aztán levenni a fejéről a gázálarcot, s visszaszorított levegővel, becsukott szemmel megtalálni a kijáratot.

Mit mondjak, nem mindenkinek sikerült elsőre. Volt, akit úgy kellett kitámogatni, hogy aztán okádva és könnyezve próbálja meg feldolgozni az élményt az árokparton. Emlékeim szerint nekem ilyen problémáim nem voltak, aránylag hamar megtaláltam az ajtót, csak a ruhám árasztott még napokig könnygázzsagot, miután nagyokos előjáróink pont itt nem rendelték el a vegyvédelmi köpeny használatát.

Az eskü előtti felkészüléshez a fizikai erőnlét felmérése és fejlesztése is hozzátartozott. A futás, fekvőtámasz semmiféle problémát nem okozott, hiszen nemrég hagytuk abba az intenzív gimnáziumi atlétikaedzéseket. Teljesíteni kellett – ha jól emlékszem – kétszáz méter úszást is, bármilyen tempóban és úszásnemben. A lényeg, hogy ne fulladjon meg a katona, ha véletlenül vízbe esik valahol, valamiért.

A felmérésnek ezt a részét a keceli városi uszodában tervezték végrehajtani, így teherautóra szálltunk, s ezzel az akkoriban egyáltalán nem szokatlan panoráma busszal parkoltunk be a strandépület elé. A platóról a lányok után fütttyögető, kurjongató katonák látványa a hatvanas-hetvenes években szervesen hozzátartozott az alföldi városok mindennapjaihoz. Sőt, a vidám katonák még egyéb csíntevésekre is képesek voltak, megrészegülve a nyitott platós panorámaúttól: egyik gyakorlatról hazatérőben tréfás bajtársunk vaklőszerrel tüzet nyitott az út mentén kaszálgató parasztemberre. Szegény öreg kiejtette kezéből a kaszát, s aznap este minden bizonnyal tele nadrággal biciklizett haza. Kocsiparancsnokunk Kobó volt, s a nagy durranásra megállította az autót: „*Mi van, gyerekek, mi volt ez?*” – szaladt hátra a platóhoz. Ártatlan arccal nyugtattuk meg, hogy bizonyára a kipufogó durrant egyet valami szennyeződés hatására.

Itt jegyzem meg, hogy konkrét oka volt annak, hogy az akkori hadvezetés néhány évig megtiltotta a ponyva használatát a katonai teherautókon: éppen Kalo csán történt meg, hogy egy csapatszállító autó a Vajas-patak hídjáról befordult a vízbe, s a katonák – állítólag – azért nem tudtak kimenekülni, mert nem tudták időben kivágni a ponyvát a víz alatt. A minisztérium a talán húszévente előforduló egyetlen baleset miatt leszedette a ponyvát az autókról. Így aztán, néhány hónappal később, mínusz tizenkilenc fokos hidegben, szintén meztelen platón vittek ki néhányunkat a pusztára biztonsági őrségbe. (Erről majd még részletesebben írok.)

A keceli úszkálás legemlékezetesebb pillanata egyik zalai barátunk hőstette volt. „Kobó” korán kopaszodó, egyszerű származású egerszegi fiú, állandó bizonyítási vágy fűtötte, mozgalmi téren is igyekezett mutogatni magát mind a katonaságnál, mind később, az egyetemen. Már mindenki leúszta a maga távját, amikor a sporttisztt észrevette, hogy bajtársunk zavartan sétálgat a rajtkő körül. – *Na, mi van, fiam, itt akarsz megöregedni?* – kiáltott rá kedélyesen. – *Nyomás be a vízbe, mindjárt indulnunk kell!*

Kobó engedelmesen felállt a rajtkőre, beugrott, s nyomban el is süllyedt, mint a baltanyél. A következő pillanatokban csak azt láttuk, hogy kétségbeesetten kapálózik, próbál valahogy levegőhöz jutni, de csak néhány másodpercre sikerült a feje búbját kidugnia. A sporttiszt dermedten nézte, majd a stopperórát egy közel álló katona kezébe nyomva, úgy ahogy volt, századosi egyenruhában, csizmástól, orkánkabátostól, tényérsapkástól a vízbe vetette magát. Kobó haját nem tudta megmarkolni, mert az nemigen volt neki, de végül szakszerűen, a hóna alá nyúlva, féloldalt evickélve a falhoz húzta, ahonnan mindkettőjüket ki tudtuk már húzni.

- Az isten ba... a meg, miért nem mondtad, hogy nem tudsz úszni?

Az istenkáromlást leszámítva nyilván ez volt az első logikus kérdés, amit a bágyadtan pihegő kollégához lehetett intézni. – *Én csak... én csak...* - lehelte ő, de ennél bővebb magyarázatot nem adott. A szerencsétlen nyilvánvalóan szégyellte bevallani, hogy nem tud úszni, s talán a csodában reménykedve – tudniillik, hogy pár másodperc alatt *megtanul* – vetette magát a vízbe. Tán mondani sem kell, hogy aznap ez volt a téma a laktanyában, annál is inkább, mert igencsak nagy feltűnést keltett, amikor az ezred főújtján egy szál gatyában ballagott végig a sporttiszt, mögötte bűnbánó ábrázattal Kobó, karján a százados víztől csöpögő ruhái, csizmája.

Az alapkiképzés részeként rengeteget masíroztunk. A laktanyában, néha a városban, főként kint a terepen, a mi laktanyánkat és az oroszokét elválasztó préri poros földútjain. Szerencsés esetben csak hátizsákkal, töltény- és gázlactáskával, valamint géppisztollyal terhelten, de igen gyakran ehhez még az aknavetőt is vállunkra kellett venni. Ha pedig nagyon meg akartak szivatni bennünket, akkor mindezt a menetgyakorlatot vegyvédelmi ruhában kellett végrehajtanunk. Egy-egy ilyen alkalommal az atomcsapás átvészelését is gyakoroltatták velünk. „*Atomvillanás jobbról!*” – harsant a kiáltás. Mit tesz ilyenkor egy újonc? Természetesen elkezd nyújtogatni a nyakát: „*Hol? Hol? Nem látom...*” Nahát, ezt a rossz szokását kell kivenni belőle. Egy kiképzett katona ugyanis ilyenkor – legalábbis az akkori szabályzatok szerint - automatikusan hasra vágja magát, méghozzá talppal a robbanás irányában, akkurátusan fölveszi a gázálcot, a vegyvédelmi ruhát, és így várja a lökéshullámot...

A katonai esküt hagyományosan szeptember végén, a Honvédség Napján tartották meg minden laktanyában. Mihály napja volt ez, a pletyka szerint nem is annyira az 1848-as pákozdi diadal emléknapja, mint Rákosi hadügyminiszterének, Farkas Mihály „Bástya elvtársnak” legmagasztosabb neve napja. Az esküre eljött édesanyánk is, ami nagy öröm és meglepetés volt, annál is inkább, mert utána néhány órát együtt tölthettünk a kantinban, de talán a városban is.

A kiképzésről

A katonai eskü mindenképpen vízvázalstónak számított, mert ezután már százszorosan vonatkozott ránk a katonai regula, s többé nem üres fenyegetésnek hatott a legkisebb vétségekért járó laktanyafoogság, helyőrségi fogda, vagy hadbírósi eljárás, amelynek vége a rettegett „futkosó”, becézett nevén „futi”, vagyis büntetőzászlóalj. Ez utóbbi a katonák közt szállongó pletykák szerint onnan kapta a nevét, hogy a katonáknak ott állandóan futásban kell közlekedniük. Az eskütétel után már beoszthatók voltunk különböző szolgálatokra is. A következőkben igyekszem hiánytalanul felsorolni azokat az örömöket, amelyekben egy magunk fajta előfelvételis sorkatona részesülhetett.

Először is a konyhaszolgálat. Ezt a kijelölt vagy soros alegység három-négy katonája adta, átlagosan havonta egyszer-kétszer került ránk a sor. A munka lényege: krumpli- és zöldségpucolás, egyszerűbb előkészítő munkák, és mosogatás, mosogatás... Abban az időben még ismeretlen volt a ma már minden konyhában megtalálható zöldségpucoló – nem is beszélve az üzemi konyhákban rendszeresített hámozógépekről -, ezért minden krumplit késsel kellett megkopasztani. Szégyen vagy nem szégyen, a századik után valahogy már nem nézett ki olyan jól a dézsába dobott krumpli, az egyre vastagodó héjakról nem is beszélve.

Az étkezdeben egy-egy alkalommal közel ezer katona fordult meg, így nagyjából ennyi fémtálcát kellett elmosogatni egy-egy étkezés után. Akkoriban ugyanis nem külön tányérba merték ki az ételt, hanem egy ovális alakú fémtálcán alakítottak ki mélyebb és laposabb mélyedéseket a levesnek, másodiknak és a köretnek. (Evőkészletét – katonai nyelven „kanálgépét” - mindenki magánál tartotta a nadrág oldazsebében.) Ha a konyhaügyeletes altiszt nem volt megelégedve a mosogatás minőségével, vagy ki akart szűrni valakivel, akár az egész tálcakészletet újra elmosatta. A forró vízben meglágyult tenyerünk bőre, így a tálcák meglehetősen éles pereme egy-egy műszak végére tudott meglepetéseket okozni.

Életem legkellemetlenebb Szilveszter éjszakája is a hadtápszolgálathoz kötődik. Hogy, hogy nem, rám került a sor 1970/71 fordulóján, este 10-kor még javában mosogattuk a vacsora kellékeit. Egy kétéves sorkatona, akit csak látásból ismertem, elkérte a sapkám, mondván, hogy nem találja az övét, és ki kell vinnie a moslékot a disznóknak. Ehhez tudni kell, hogy a katona sapka nélkül nem katona, ez olyan axióma volt, mint hogy keleten kel föl a nap. (Manapság bámulattal figyelem, hogy – minden bizonnyal ezt is az amerikaiak majmolására – ma már a Honvédségnél is lehet sapka nélkül tisztelegni. Ez a korábbi magyar hadseregekben elképzelhetetlen volt, erre találták ki a „fövetést”.) Miután azt ígérte, hogy mire végzek, visszahozza,

természetesen kölcsönadtam a télisapkámat. De nem jött. Sem tíz perc, sem félóra múlva. Így aztán nekem kellett sapka nélkül felosonnom a körletbe, megreszkírozva, hogy az éjszakai ellenőrzést tartó ügyeletes tisztbe („ÜTI”), vagy helyettesébe botlom az udvaron. Egész éjjel azon gondolkodtam, honnan fogok sapkát szerezni, mert nyilvánvaló volt, hogy már reggelizni sem mehetek le fejfedő nélkül. Álmatlanul hanykolódtam végig Szilveszter éjjelét. A helyzetet végül katonatársaim oldották meg, akik ismerték a fickót, mert - mint kiderült - egy emelettel följebb lakott, lévén gépkocsivezető a hírszázadnál. Kemény ütlegek kilátásba helyezésével még a reggeli sorakozó előtt visszaszerezték a sapkámat.

A szakácsok újívi szokásáról csak mendemondák terjengtek, mindenesetre normális katona ezen a napon biztosan nem kért „bivalytejet” – a reggelihez adott híg cikóriakávé nevezte így a népnyelv -, mert az a hír járta, hogy a szakácsok Újév hajnalán, hogy is mondjam csak ... magjukat a kávéüstbe eresztik.

A konyhaszolgálat mellett a leggyakrabban elnyerhető kötelezettség a napos és ügyeletes, illetve az őrszolgálat volt.

Ügyeletes csak tiszt lehetett, így ezt a huszonnégy órás szolgálatot csak rajparancsnokaink egyike láthatta el. (Őket – köztük Dezsőt is – egyhónapos hódmezővásárhelyi tisztesiskola után „lökték elő” örvezetővé.) A két napos honvéd dolga nem volt más, mint naphosszat a folyosó végében elhelyezett naposasztalnál ácsorogni, és szüntelenül tisztelegni a lépcsőkön fel- s alászaladgáló tiszteknek, tiszthelyetteseknek. Neki kellett gondoskodnia a körlet takarítottásáról, valamint az ébresztő és a takarodó szabályszerű végrehajtásáról.

A napos és ügyeletes szolgálata a reggeli eligazítással kezdődött. Emlékeim szerint fél 9-re kellett felsorakoznia az aznapi szolgálatnak a parancsnoki épület előtt. A naposokon kívül az őrségnek, a kapuszolgálatnak és az ügyeletes alegységnek jutott még az a megtiszteltetés, hogy az aznapi ügyeletes tiszt megsejmlélje ruházatát, felszerelését, s ha olyanja volt, föltegyen neki néhány ellenőrző kérdést. A reggeli eligazítások egy idő után már álmosító unalommal folytak le, legfeljebb az váltott ki izgalmat, ha a tisztí étkezde ifjú felszolgálónője kényeskedve végig vonult túsarkú cipőjében a laktanya főutcáján. Természetesen tisztában volt sikerével, ezért nem sietett beérni a konyhaépületbe. Az arcvonal felmorajlott, s a legenyhébb kommentár az volt a felsorakozott honvédek között, hogy az illető hölgy mit fogott a kezében még a kilincsnél is többet.

Őrség az eligazítás után egyenesen a laktanya végében lévő őrszobához vonult, ahol megtörtént az őrségváltás. Ha a két őrparancsnok utálta egymást, akkor ez a művelet akár egy óráig is elhúzódhatott, mert a leváltandóknak minimum még egyszer fel kellett mosniuk az őrszobát, vagy valami hasonló szivatást elszenvedni-

ük, amit a következő alkalommal természetesen kamatostul visszaadtak. Mindebből a szerencsétlen kiskatonák húzták a rövidebbet mindkét oldalon.

Havonta kétszer-háromszor került ránk az őrség, de volt olyan időszak – például amikor az ezred nagy része dunántúli gyakorlatra vonult el –, hogy másnapként kellett őrséget adnunk. Ez az éles löszerek kiosztásával kezdődött. A fegyverraktárban a szolgálatvezető főtörzsőrmester személyesen adta át minden őrszolgálatosnak a százötven darab 7,62 milliméteres géppisztolylövedéket tartalmazó tálcát. Ez lényegében egy négyszögletes deszkadarab volt, amelybe 10x15 lyukat fúrtak, s ezekbe állították bele a hegyes sárgaréz-acél lövedékeket, s így is kellett visszaadni. Így azonnal látható lett volna, ha akár csak egy is hiányzik a löszerleadásánál, de ilyenre nem emlékszem a tizenegy hónap során. A tálcáról már magunk táraztuk be a géppisztoly táraiba a „skulókat”. A súlyos tártáskát ezután huszonnégy órán át magunkon kellett tartani, még alvás közben is. Mintha még ma is érezném csípőcsontomon az öt íves tár kellemetlen dörzsölő nyomását.

Igazából fogalmam sincs, miért kellett minden őrkatonának ennyi löszert magával vinnie. A három váltás összesen huszonöt-huszonhat katonát számlált, s ezzel a közel négyezer löszerrel már egy egész háborút meg lehetett volna vívni. A felkészítés során tisztjeink nem győzték eleget hangsúlyozni, mennyire nagy szükség van a „feszes” őrszolgálatra. Történetek tucatjaival illusztrálták, milyen elvetemültek tudnak lenni az imperialisták, akiknek ügynökei alig várják, hogy beszivárognak a Varsói Szerződés laktanyáiba. Mindez csak arra volt jó, hogy az első időkben az őrhelyen elfehéredett újjal markoljuk a géppisztolyt minden kis rezdülésre. Később persze már vicc tárgya lett minden effajta ijesztgetés.

Az őrszoba lényegében hat helyiségből állt. Az ajtó előtt posztolt az 1-es számú őr, vagyis a „támlás”, akinek értelemszerűen az őrség rezidenciáját kellett biztosítani. Belépve egy kockaköves helyiségben találtuk magunkat, ez volt a készség szobája, asztalokkal és stóikkal (vasvázás hokedlikkel) berendezve. Ebből nyíltott oldalt az őrparancsnok irodája, hátrafelé pedig a fogdalyosó és a pihenőszoba. Kalocsán emlékeim szerint három vagy négy fogdacella volt, de ezekben csak nagy ritkán darvadozott egy-két delikvens. Többnyire részegségen ért kétéves sorkatona. Ha előfelvételik adták az őrséget, rendszerint kiengedték az illetőt a készségi szobába.

A támlásnak nemcsak a diverzánsoktól kellett védenie az őrszobát. Sokkal nagyobb veszélyt jelentett számunkra az ellenőrző előjáró, leggyakrabban az ügyeletes tiszt vagy helyettese. Szerencsés esetben már akkor leadták a drótot telefonon a parancsnoki épületből, amikor az ÜTI kilépett az ajtón, s elindult hátrafelé a lakatanyai főúton. Közvetlenül az őrséget nem közelíthette meg, mert akkor úgy járt

volna, mint Bilux őrnagy. Vagy még rosszabbul. Hány és hány katona ábrándozott arról, hogy csak egyszer menjen feléje éjnek évadján gyűlölt parancsnoka! De a tisztek ennél sokkal óvatosabbak voltak.

Ott létem alatt egyetlen egyszer fordult csak elő, hogy az ügyeletes tisztnak sikerült meglepnie bennünket. Én éppen járőröztem a kerítés mellett, így a társaim mesélték el, hogy a támlás maga is bevonult szunyókálni a készenléti szobába, ahol egyébként legfeljebb csak az asztalra borulva lehetett aludni. Az ÜTI hajnali három felé háborítatlanul lépett be az őrszobára, ahol csupa alvó embert talált. Vadállati ordítására ébredtek fel a készenlétkben lévők, s próbálták vigyázzba vágni magukat. Ez egy Holczer nevű puhány kollégának sikerült a legkevésbé, ugyanis alvás közben elszibbadt a lába. Kétségbeesetten, a levegőt markolászva próbált meg kiegyenesedni, de újra és újra összeroskadt.

– Őrparancsnok! – üvöltötte az őrnagy. – Ez az ember harc-kép-te-len!

Tényleg az volt, de az ügynek végül nem lett olyan komoly következménye, mint amilyen lehetett volna.

Az őrhelyek a laktanya meghatározott pontjai voltak: nappal elég volt a kerítések jól belátható szakaszain ácsorogni, de éjjel járőrözni is kellett a drót mentén. Őrhely volt a gépjármű-telephely, a lőszerraktár, a parancsnoki épületegyüttes és hasonló kényes helyek. Egy-egy ór két órát töltött kint, azután leváltották. Ezt követően két óra készség, majd két óra pihenő következett, s végül minden kezdődött előlről. Az őrhelyre csak az őrparancsnok, vagy valamelyik felvezető vihetett ki, visszatéréskor az őrszoba oldalában kialakított speciális helyen ellenőrizték, hogy üres-e a fegyvere: a géppisztoly csövét egy homokzsák felé fordítva ki kellett venni a tárat, felhúzni és elsütni a billentyűt, majd bebiztosítani a fegyvert. Ősidők óta létező, logikus szabály volt, hiszen nem lehetett tudni, hogy egy-egy félősebb katona nem töltött-e csőre őrszolgálata alatt.

A két óra általában borzasztó lassan telt el. (Nem úgy a pihenőidő, ami néha csak egy percnak tűnt, máris rázták az ember vállát.) A téli őrseget a hideg is nehezítette. Mínusz tizenöt fok fölött már őrcsizma és őrbunda is járt. Előbbi egy körülbelül 48-50-es méretű nemezcsizma, utóbbi egy szőrmével bélelt, majdnem bokáig érő vastag, prêmes kabát volt. Ilyen hőmérséklet mellett már azt is megengedték, hogy a télisapka füleit lekössük az áll alá. Világháborús orosz filmet lehetett volna forgatni ezekben az öltözékekben.

Pár hónap elteltével néha már külső őrsege is kivittek bennünket, például a foktői Duna-parton lévő nagy lőszerraktárba. A félig föld alá rejtett barakkokat kétsoros szögesdrót-kerítés vette körül. Napközben a két drót közötti senkiföldjén járőröztünk, éjszakára a telephely négy sarkán lévő őrtornyokban kellett

felköltözni. Tekintettel arra, hogy a tornyokat reflektorokkal is fölszerelték, az unalmas perceket morézással, vagy a nyomsávbán ugrabugráló nyulak megvilágításával üztük el. Magától értetődően a téli őrség volt a legkellemetlenebb. Napközben még csak-csak telt valahogy az idő a négy-ötszáz méter hosszú nyomsáv bejárásával, de az éjszakai zúzmarás ködben nagyon lassan telt el a két óra. (Nem vagyok biztos benne, de mintha mínusz 15 alatt óránként váltottak volna le bennünket.)

Talán itt, a Duna-parti lőszerraktárnál érezhettük meg az őrség igazi hangulatát, és felelősségét: Itt egy kicsi veszített propaganda jellegéből a szolgálati szabályzatnak azon meghatározása, hogy „az őrszolgálat kötött formájú harcfeladat.”

A Kalocsán töltött 11 hónap során őrségben incidens nem történt. (Csak az előző években lett öngyilkos egy szegény egyetemista srác a disznóólaknál.)

Az őrség mellett a leggyakoribb ügyeleti forma az ügyeletes alegység (ÜGYAL) volt. Ez azt jelentette, hogy a laktanya egyik szakasza – ez általában harminc ember – azon az estén és éjszakán tizenöt percen belül mozgósított állapotba kellett, hogy kerüljön. Egyszerűbben fogalmazva: a hálókörlettől mintegy négyszáz méterre lévő ügyeletes tisztí iroda előtt teljes gyalogsági fegyverzetben felsorakozni, az ÜGYAL teherautójával – járó motorral - odaállni a kapu elé.

Hangsúlyozom: a mentkész állapot elérése adott negyedóra magában foglalta az alvó katona riasztását, az évszaknak megfelelő felöltözését, a fegyverszoba pecsétjének feltörését, a katonák felfegyverkezését – beleértve a gázálcot, vegyvédelmi ruhát és rohamásót is -, és a négyszáz méteres táv lefutását, valamint a szabályos felsorakozást.

Nyilvánvaló, hogy ezt a követelményt csak valami trükkal lehetett teljesíteni. Például, amikor ügyeletben voltunk, ruhástól aludtunk, vagy úgy hajtottuk ki az inget és zubbonyt, hogy a kettő egy rántással felhúzható legyen. Megbízható írások segítségével külön kémszolgálatot szerveztünk annak kipuhatolására, tervez-e az ÜTI arra az éjszakára riadót. Ehhez komoly személyiségrajzot kellett készíteni a szolgálatban lévő tisztről, megismerve korábbi szokásait, esetleg magánéletének zavarait, ami miatt a katonákat választaná ki feszültségének levezetésére.

S hogy mi volt az ügyeletes alegység feladata? Erről a karhatalmi szabályzat igazított el bennünket, amelyeket a délutáni tanórákon sulykoltak belénk. Elsősorban katasztrófavédelmi feladatok jöhettek szóba. Ennek megfelelően a szakasznak volt egy tűzoltó raja is. Ugyancsak mennünk kellett volna adott esetben közlekedési balesetek helyszínére is. (Szerencsére erre sohasem került sor.) És hát ne kerteljünk: karhatalmi feladatra is bevethették az alegységet: tömegoszlatásra, a „hangadók kiemelésére” stb.

A hatvanas években a BM keretében alakítottak megbízható egyénekből zöld (határőrizeti) és kék (karhatalmi) alakulatokat. Kalocsa környékén azonban híre-hamva sem volt a kék parolisoknak, nem véletlen tehát, hogy a „forradalmi” múltjára büszke lövészezred saját erőből igyekezett megoldani a feladatot.

Hosszú oldalakon át lehetne ecsetelni, hogyan képzelték el tisztjeink az „ellen-séget”, ki voltak a potenciális célszemélyek és mit vártak el tőlünk, a kiskatonáktól.

Aggódó kérdésünkre, hogy sor kerülhet-e például tűzparancsra, a megnyugtató szándékával közölték, hogy „egyszerű népre nem kell löni”, ugyanis a szolgálati szabályzat szerint „népellenes parancsot nem kell végrehajtani”. De hogy ki dönti el, mitől népellenes egy parancs, azt sajnos homályban hagyták.

Az egyetemista „állomány” szakértelmére jellemző egyik csenevész társunk arra a vizsgakérdésre adott felelete, miszerint a tömegoszlátást milyen mozgásban kell végrehajtani: „Hát szökellésben”! A vizsgáztató maga is felszökött erre a válaszra, persze, a vérnyomását nem tudta megelőzni. A szökellés ugyanis a lövészkatónák jellemző előrehaladási módja, ha olyan helyen rohamoznak, ahol időről időre hasra kell vágódniuk, hogy fedezéket találjanak. De hát miért kellene hasra vágódnia egy tömegre ráuszított karhatalmistának? A helyes válasz természetesen az lett volna, hogy „vigyázzmenetben”. Ami civil fül számára legalább annyira nevetséges, hiszen miért kellene megadni a tiszteletet az éppen oszlatni kívánt gyülekezetnek. De a katonai és rendőri logika szerint a dübörgő díszlépésnek már eleve félelmet keltő lélektani hatása van – mintha egy robotsereg közeledne feléd -, s ha ezt francia vagy lengyel mintára tetézi a pajzs gumibottal történő ütemes csapdosása, akkor elképzelhető, hogy megrezeg még a legelszántabb tüntető nadrágzára is.

Havonta legalább egyszer volt részünk az ügyeletes alegység felelősségteljes szolgálatát ellátni, ami azzal járt, hogy teljes menetfelszereléssel részt kellett venni a reggeli eligazításán. Azután természetesen rendben folytatódott a nap, s csak az éjszakai riadó fenyegette nyugalunkat.

Viszonylag ritkán került ránk a sor a kapuügyeleti szolgálatban. Ez – mint a nevében is benne van – azt jelentette, hogy a szokásos kétórás váltással – ügyelet, készség, pihenés – a kapusszobán kellett tartózkodnunk. Fontos hely! A kapuőr kirakatban van, minden érkező és távozó tiszt vizsla szemekkel méregeti, kelően feszesen látja-e el a szolgálatot. Nem mindegy, milyen távolságból tisztelegsz az előjárónak. Ha túl korán, esetleg észre sem veszi, s azért ordítja le a fejed; ha túl későn, a reakció ugyanaz.

A kapu a legnagyobb szivatasok helyszíne. Itt ellenőrzik a kimenő katona ruházatát, „hajzatát”, papírjait, s bizony sok randevú válik semmivé egy-egy szőrös szívű kapuügyeletes altiszt keckeckedése miatt.

Ezzel együtt a kapuügylet viszonylagosan a legelviselhetőbb szolgálati helyek közé tartozik. Az őr félig-meddig az utcán téblábol, szabad embernek érezheti magát. Szemkontaktusba kerülhet a civil társadalommal, különös tekintettel annak nőtagjaira. Szemmel kíséri a forgalmat, sőt, azonnal jelentenie kell, ha gyanúsan mozgó, vagy *horribile dictu*: diplomáciai rendszámú jármű halad el a laktanya előtt. Sajnos, ilyenre a legritkább esetben került sor, így maradt a Trabantok, Wartburgok éber követése.

De mindez eltörpül a kapuügyeletes katona stratégiai feladatai mellett. Nem árulok el titkot: mindez egy esetleges atomtámadással van összefüggésben! A kapuőr felszerelési tárgyai közé tartozik ugyanis egy vászontarisznya, amelyben a következő fontos készségek találhatók: egy füzet, egy stopperóra leplombált fémtokban; egy toll és egy paramétervonalzó.

A mennyiben az ellenség atomcsapást hajt végre a közelben, a kapuőr elsődleges tennivalója kinyitni a tarisznyát, feltépní a stopperóra plombáját – nem lesz könnyű, mert fémszál tartja -, megnyomni a stopperóra gombját, s lemérni a lökeshullám megérkezésének időtartamát. Ezután elővenni a paramétervonalzót és lemérni a gombafelhő nagyságát. Majd mindezeket az adatokat rögzíteni a füzetben, s jelenteni az ügyeletes tisztnek.

Ez nem vicc! Ez volt a tennivaló atomcsapás esetén egy 1970-ben érvényben lévő szolgálati szabályzat szerint.

S hogy miért kellett leplombálni a stopperórát? Természetesen azért, mert a katona *sui generis* unatkozó lény, s ha nincs lezárva az óra, még nekiáll játszadozni vele... S mi van, ha elrontja, ha éppen a döntő pillanatban lesz képtelen lemérni a lökeshullám terjedési sebességét?

Volt aztán még egy szolgálati feladat, de ez már sokkal ritkábban: a katonák körében nem túl nagy népszerűségnek örvendő VÁP-os járőrszolgálat. A VÁP a helyőrségben szolgálatot teljesítő katonák kimenő alatti viselkedését volt hivatva felügyelni. Amióta világ a világ, hadsereg a hadsereg, létezik ez az ügyeleti szolgálat, elég csak Jaroslav Hasek vagy Rejtő Jenő hőseire utalnom. Miután Kalocsán három ezred is otthonra talált, sőt itt voltak a szovjet helikopteresek is, talán érthető, hogy esténként sűrűn feltűnt az utcán és a szórakozóhelyek – na jó, ne túlozzunk: kocsmák - környékén egy-egy tisztí vagy légénységi járőr. De a VÁP ellenőrizte a pályaudvarok rendjét is, és bizony jónéhány szabadidős katona kimenőpapírja végezte a kukában, ha a járőrparancsnok valami rendellenességet észlelt ruházatán vagy viselkedésében.

Azt talán már említenem sem kell, hogy a harcokoszók járőrei előszeretettel vegzálták a lövészezred vagy a légvédelmi alakulat katonáit, s ez aztán törzsi boszúszúként terjedt tovább, ha ez utóbbiak kerültek szolgálatba.

A VÁP leglátványosabb eleme az volt, hogy a járőr tagjai fehér sisakot viseltek, különösen, ha aktuális feladatukhoz a forgalomirányítás is hozzátartozott. Tudni kell, hogy a városparancsnokság tiltott helyeket – mai kifejezéssel no go zónákat – jelölt ki a városban, amelyeknek felsorolása a *Székesegyházzal* kezdődött. Ez megint csak nem vicc! Egyenruhás katona nem tehetette be a lábát ebbe a csodálatos barokk műemléki együttesbe – civil ruhát pedig nem hordhattunk, így a kör elég hamar bezárult. (Még csak az kellene, hogy megfertőzzék a honvédet ezzel a zavaros vallási ideológiával.)

A lista további helyein olyan műintézmények szerepeltek, mint a Vajas Presszó, A Kristály Étterem és még néhány kültéri csehó a buszpályaudvar környékén. Ez utóbbi helyeken egyébként nekem is volt alkalmam járőrözni, de nem emlékszem, hogy be kellett volna avatkoznunk.

(Zárójelben jegyzem meg, hogy Kalocsán a hetvenes éves elején a katonaruha egyáltalán nem volt menő a lányok körében. Sőt, bármilyen presszóbeli közeledés láttán megvetéssel húzódtak arrébb. Érthető: az ivararány legalább egy az öthöz lehetett a városban a sűrű katonai jelenlét miatt, volt kiből válogatniuk.)

A VÁP általában eseménytelenül telt el, a kiskatonák tudták, mivel játszanak, mit kockáztatnak. Egyetlen esetre emlékszem, amikor egy Kalocsa környéki községbe küldtek ki minket, mert egy honvéd nem vonult be időben a laktanyába. Elvileg nekünk kellett volna bevinnünk, de persze nem volt otthon. Úgy tudom, másnap került elő a barátnőjétől, s valószínűleg megúsza néhány nap fogdával.

S ha már elkezdtem sorra venni a legkülönfélébb szolgálatok, ne feledkezzünk el a biztonsági őrsegről sem. A laktanya ötven-hatvan kilométeres körzetében lévő harckocsi- és tüzérségi löterek védelméhez vezényeltek ki lövészkatonákat általában önkéntes jelentkezés alapján. Ez utóbbi okát nem értem, hiszen a biztonsági őrség felért egy kempingezéssel: két három napig nem kellett elszenvedni a laktanya szekatúráját. Miután az őrhely a több kilométeres dűlőutak bejáratánál volt, ahol hébe-hóba jártak csak emberek.

Az első biztonsági őrsegem esetében azonban alighanem indokolt volt, hogy nem akarták direktben ráerőltetni a fél éves kiskatonákra ezt a szolgálatot: már az első pillantásra látszott, hogy emberpróbáló feladat vár a kiválasztott csoportra.

A dátum: 1971. január 13. Ez a tél – Karácsonyt, Szilvesztert is beleértve – meglehetősen enyhe volt, viszont Télapó január elején ugyancsak megrázta magát. Mire megérkezett a körletbe az ezredparancsnokság felhívása, miszerint önkénteseket keresnek 3-4 napos biztonsági őrsegre, hajnalra mínusz 17-18-ra hűlt a levegő, amit csak tetézett az időközben lehullott 10-15 centiméteres hó.

Nem sokat haboztam, föliratkoztam a listára. Ki tudja, talán szerepet játszhatott ebben a „mindegy hogy hová, csak el innen” érzésben az is, hogy Karácsonyra nem mehettünk haza az ikertesómmal. A lényeg az, hogy indulást 13-án hajnali 4-re tűzték ki a gépjárműtelephelyről. Előjáróink becsületére legyen mondva, igyekeztek a második lépcsős alakulatok sztenderdjének minden készségével ellátni a mintegy 12 tagú különítményt: sátorlapok, konzervmelegítő pasztillák, tüzelőeszköz, téli ruházati felszerelés, beleértve vattanadrágot és –kabátot, a vegyvédelmi öltözetet.

Mint már fentebb említettem volt, egy szerencsétlen Vajas-parti baleset miatt akkor még életben volt az a szabály, hogy katonai lövészjárműre nem szabad ponyvát erősíteni. Aki ezt kitalálta – nem csodálkoznék, ha Czinege elvtárs egyenes parancsára történt volna – szembe ment az első és második világháború, az 1945 utáni háborús konfliktusok minden tapasztalatával. Valószínűleg az járhatott a fejében, hogy ha ez a kalocsai Vajas-patak partján megtörténhetett, akkor ez most már mindennapos jelenség lesz az ország bármely szegletében.

Dideregtünk hát a napkeltevel egyre erősödő hidegben, egészen addig, ameddig teherautónk le nem zökkent egy hatalmas, zúzmarás eperfa mellett.

Az első pár lekászálódott – ez voltam én, egy Péter névre hallgató, tesze-tosza pécsi fiúval, akit szemmel láthatóan nem sok gyakorlati érzékkel áldott meg az Úristen.

Az őrség parancsnoka igyekezett értelmesen elmagyarázni feladatot, kijelölni azokat a zónahatárokat, amelyeken belülre semmi körülmények között nem engedhetünk be polgári személyeket. Itt derült ki ugyanis, hogy a Kalocsától mintegy ötven kilométerre keletre lévő csornapusztai harckocsilőtér észak-keleti sarkánál vagyunk. Miután a teherautón még ott gubbasztott négy-öt bajtársunk, sok idő nem maradt a kérdezősködésre. Lehánytuk a holmit a csupasz hóra, aztán a honvédségi Csepel máris továbbdünnyögött a kiskunsági lapályon. Lámpái néhány másodperc múlva eltűntek az egyre sűrűsödő ködben.

Mi tagadás, nem vártak itt paradicsomi állapotok. Tekintettel a hajnali órára, jól tudtuk, hogy ha lesz is ma egyáltalán lövészet, az napfelkelte és a köd felszállása előtt biztos nem várható. És hát ki a ménkü járkálna errefelé ebben az iszonyatos hidegben? Első dolgunk a táborhely kiépítése volt, és persze a tűzrakás, hogy a nap első sugarai ne két megfagyott harcosra világítsanak. Igyekeztünk a leghamarabb összegombolni és fölállítani a két sátorlapot, hogy legalább az illúziója meglegyen: védett helyen vagyunk. Mint már említettem, a normál katonaságnál akkor még híre-hamva sem volt a kompakt sáturnak, tehát a ponyvát a pusztaszélre – akarom mondani hóra – állítottuk föl. A magunkkal hozott pokrócokkal kellett kibélelni az alját, s miután „természetesen” hálósákunk sem volt, a takarózást további pléd-ekkel és ruhákkal kellett megoldanunk.

Tüzet rakni, minél előbb! Az életben maradás parancsa szólalt meg. Szerencsére viszonylag hamar sikerült kideríteni, hogy táborhelyünk éppen egy jókora napraforgótábla mellett van, amit valami különös oknál fogva nem arattak le az ősszel. Így a tüzelő-utánpótlás biztosítva látszott, csak éppen el kellett érte menni. Bajtársamra sajnos nem számíthattam: gyámoltalan, a természetben kettőig számolni nem tudó városi mamakedvence volt, fogalmam sincs, hogyan kerülhetett a kiküldött csapatba. (Pár évvel később, az egyetemen, egy balul sikerült szerelmi próbálkozás miatt öngyilkos lett szegény...)

A legegyszerűbbnek az látszott, ha hallózással tartjuk a kapcsolatot, amíg távol leszek napraforgószárért. Így is történt, bár egy idő után a ködben a hang is össze-vissza tud kóvályogni, legalábbis én így éreztem.

Nagy nehezen megraktam a tüzet – Péter érdeklődéssel figyelte küzdelmemet - eztán már csak táplálni kellett. Az összes létező ruhánkat magunkra vettük, még a vegyvédelmi csizmába is belebújtunk, miután előjáróinknak nem sikerült a seregben pedig ősidők óta létező nemezcizmával ellátniuk minket. Nyugovóra térünk. Lábunk kilógott a sátorból, bele a tűzbe, amit nem a melegről vettünk észre, hanem az égett gumiszagról.

Három napot és két éjszakát töltöttünk el ilyen körülmények között. Az első nap nem történt semmi. Nem is történhetett, mert a köd még sűrűbb volt, mint amikor kikergettünk. Lövészetről szó sem lehetett. Az első ételutánpótlást este tíz óra tájban kaptuk meg, természetesen konzervek formájában. A gondos szakácsok még a reggeli és esti vajadagokról sem felejtkeztek el: csak legyen élő ember, aki a fagyott tömböket el tudja csócsálni. A konzervek megmelegítésének módját már az első nap kitaláltuk: kis lyukat kapartunk a fagyott hóban a melegítőpasztillának, s efőlé a „tűzhely” fölé tettük a felnyitott konzervet. Az eredmény az lett, hogy az étel odakozmált a doboz aljához, a felső része pedig még mindig egy jégtömböt képezett. Nagy-nagy kínlás árán lehetett fogyasztható állapotba kavargatni.

A második napon aztán fölszállt a köd, s szikrázóan hideg, de verőfényes idő köszöntött ránk. Hirtelen kitárult körülöttünk a Petőfi által megénekelt táj az őszi szépségével. Mint kiderült, közvetlenül mellettünk egy csodálatos fűzfa van: zúzmárás ágai fehér angyalszárnyakként fehérlettek a kék égen.

A harcokoszlok szorgalmasan durrogtattak a háttérben, de teremtett lelket nem láttunk arrafelé jönni. Azazhogy...

Egy közeli facsoport takarhatta el a tanyát, azért nem vettük észre, hogy alig egy sőhajtásnyira emberek laknak a közelünkben. Legalábbis innen látszott közeledni az az alacsony, mokány férfi, aki illedelmes köszöntés után megállt a sátrunknál, s

megkérdezte: nem segítenénk-e neki megorrozni a kandisznót? Mert, hogy egyedül nem bír vele, a házban meg csak asszonyok vannak.

Egy pillanatnyi habozás után megvontam a vállam: végül is, miért ne? Legalább történik valami ebben a néptelen pusztaságban. Az őrhelyet rábíztam kollégámra, s elindultunk a disznó meglátogatására. Tipikus alföldi tanya volt, villany nélküli, udvari budis, gémeskutas. És persze disznóólas, nem akármilyen: egész kis palota a cocáknak. A delikvens, egy közel másfél mázsás kan, bizalmatlan pillantásokkal figyelte érkezésünket. A feladat az volt, hogy valahogy az orrába tuszmákoljunk egy acélkarikát, aminek a végén kötél van, s egy ilyen készséggel az orrában még a legvadabb disznó is kezesbáránnyként viselkedik.

Valószínűleg érezte szuverenitásának közeli elvesztését páciensünk is, mert az úristennek sem akart a kezünk alatt megállni. Sajnos, még azt a taktikai hibát is elkövettük, hogy előzőleg nem tisztáztuk a feladatkörömet, így hosszú percek teltek el az állat kerülgetésével, iszonyúan szaros testén a fogáskereséssel. Bevallom, ez utóbbi körülmény legalább annyira visszatartott a disznóval való párviadaltól, mint szemének félelmetes forgatása és fogainak mutogatása.

Végül a gazdának leesett, hogy ruházatom relatív tisztaságának megőrzése sokkal fontosabb számomra, mintsem az disznájának meggyűrűzése, ezért a tettek mezejére lépett: máig nem értem, honnan volt ennek a mokány, szíjas emberkének olyan ereje, hogy egy ügyes dzsiu-dzsicu dobással hanyatt fektesse a kant, s egy villámgyors mozdulattal az orrába illessze a karikát.

Megszégyenültem távoztam az ólból, de a gazda egy szóval sem neheztelt, sőt, szívélyesen meghívott hozzájuk ebédelni. Nyomban bekísért a házba, bemutatott a feleségének, s talán egy-két gyerek is volt ott. Kérdezték, a friss töltöttkáposztát nem utasítanám-e vissza, hát, nem volt szívem, mert az illatát már az ajtóból megéreztem.

A gazda gyorsan kimosakodott a disznóval való kontaktusból: ez abból állt, hogy a lavórban bevizezte kezét, arcát, s jellegzetes magyar paraszti mozdulattal, vizes tenyerével hátrasimította a haját. Az ebédhez aperitif is dukál, így hamar előkerült a pálinka, valami homokszínű, méregerős változatban. Le sem tagadhatták volna, hogy stikában főzték valahol a ház körül.

A pálinkázáshoz egyetlen poharat vettek elé, s magától értetődően először vendégnek töltöttek. Gondoltam én, de nem így történt. A kis pohárral kezében a gazda megindult egy félhomályban lévő ágy felé. Csak ekkor vettem észre, hogy ott egy összeaszott vénséges néni piheg, szegénybe háltni látszott a lélek. Időnként hörögve nagy levegőt vett. A pohár érkezésekor azonban összeszedte magát, s szokatlan energiával hörpintette föl a kupicát. Az agonizáló néni után – természetese-

sen ugyanabból a pohárból – már én következtem, majd a család felnőtt tagjai. Az egész jelenetnek volt egy kétségkívül úrvacsorai ihletettsége.

A káposzta fenséges volt. Étvágyamat még az sem vette el, hogy étkezésletemet kint fejejtettem a sátorban, ezért a háziasszonytól kellett villát kérnem. Elő is kapta nyomban, egy lehetetlen, girbegurba bádoggézség volt, de előtte az illendőség kedvéért jól megtörülgette szutykos konyhai kötényében...

Jóságukat, ha mással nem, hát jófajta honvédségi konzervvel tudtam viszonzani. Úgy örültek neki, mintha valami Gundel-különlegességet kaptak volna.

Végül a harmadik nap késő éjjelén gyűjtöttek be bennünket. S lám, milyen az emberi természet? Szinte sajnáltuk otthagyni kínnal-keservvel kialakított örhe-lyünket. Három nap vakáció ugráltatás, egzecíroztatás, ostoba tantárgyak sulyko-lása nélkül...

Sajnos, a kiképzési idő legnagyobb részét tantermekben töltöttük, szinte iskolai rendben meghatározott tantárgyak sulykolásával. A tankönyveket minden alka-lommal egy szigorúan zárt irodai szekrényből osztotta szét az ügyeletes, így szó sem lehetett arról, hogy valaki felvigye a körletbe az amúgy sem túl szórakoztató olvasmányt. Ugyanakkor elvárták, hogy tartalmukat a lehető legpontosabban be-biflázzuk, így igazán nem értem, milyen védelmet jelentett az kémek ellen ez a tit-kolozás. (Hiszen, akinek kedve lett volna a zászlóalj menetének megszervezéséről jegyzeteket készítenie, szabadon megtehetette.)

Végtelen unalommal és az érdeklődés teljes hiányával forgattuk a tömegpusz-tító fegyverek ellen való védekezés (katonai műszóval a TÖPFÉ), a lövész harcá-szat, a tűzérési tűzvezetés, a karhatalmi ismeretek tankönyveit, tudván, hogy nagy valószínűséggel soha az életben nem lesz már szükségünk ezekre az ismeretekre. (Ebben persze tévedtek azok – mint jómagam is -, akiket az egyetem után még két-szer-háromszor behívtak tartalékos tiszti képzésre, illetve továbbképzésre.) Még talán az idegen hadseregek szervezete és egyenruházata bizonyult a legérdekesebb tantárgynak, mert ebből elég részletes képet kaphattunk az olasz, az osztrák, a nyugatnémet katonák fegyverzetéről, egyenruháiról. Mint kiderült, egy esetleges háborús konfliktus esetén nekünk leginkább az olasz hegyivadászok lennének az ellenfeleink, akik bizonyára minden megtennének azért, hogy egy feltételezett NATO-agresszió vagy -provokáció esetén megakadályozzák győzelmes ellentá-madásunkat a Po-síkságon. E tantárgyon keresztül bepillantást nyerhettünk a kor uralkodó katonai doktrínájába is, anélkül, hogy ennek részleteiről bármit is az or-runkra kötöttel volna. Amikor például megemlítettük, hogy szerintünk teljesen fe-lesleges az osztrák hadsereg szervezetét és egyenruháit tanulmányoznunk, hiszen Ausztria semleges ország, előadókink gúnyosan legyintettek:

- Ugyan, elvtársak, Ausztria egy esetleges konfliktus esetén azonnal a NATO rendelkezésére fogja bocsátani repülőtereit, teljes infrastruktúráját. Ne legyenek már ilyen naivak! Naná, hogy a szovjet elvtársak potenciális célpontként kezelik az összes viaduktot és vasúti csomópontot, hiszen az osztrák semlegesség csak porhintés.

Tisztjeink olyan magától értetődő természetességgel beszéltek egy Ausztria elleni – természetesen „megelőző” - harcászati atomcsapás lehetőségéről, mintha azt mondták volna, hogy pontonhidat fogunk építeni a Rábán.

Nem egészen két év telt el Csehszlovákia megszállása óta. Ha másból nem, ebből a kíméletlen akcióból mindenki világosan láthatta, hogy a Brezsnyev-doktrína – a szovjet érdekszféra feltétlen uralom alá hajtása – nagyon is gyakorlati kérdéssé válhat. Szerencsére soha nem kellett szembesülnünk ennek a buta és elvakult stratégiának tényleges következményeivel. Legközelebb 1981-ben, harmadik katonai szolgálatom idején kerültem olyan helyzetbe, hogy komolyan fölmerülhetett volna alakulatunk, a pécsi tüzérezred mozgósításának veszélye, de a lengyel szakszervezeti törekvések (ideiglenes) letörését végül Jaruzelski tábornok maga intézte el katonai puccsal, s a szükségállapot bevezetésével.

Táborban

Szerencsére a tavasz közeledtével egyre több lehetőség nyílt elhagyni a laktnyát. Megkezdődtek a terepgyakorlatok, a lövészetek, így végre úgy istenigazából megzúgathattuk aknavetőinket. Hosszú lenne felsorolni, mi minden kellett ahhoz, hogy ne zsirozzuk és sétáltassuk, hanem tíz-húszt lövés erejéig ki is próbáljuk ezeket a primitív, de annál hatásosabb fegyvereket.

Az akkori lövészezredeknél rendszeresített 82 mm-es aknavető a szovjet hadsereg egyik legsikeresebb harceszköze volt a második világháború idején. Legendás volt az orosz tüzéség pontossága, amelynek sajnos sok ezer magyar katona látta kárát. Jóllehet az aknavető nem közvetlen, hanem osztott irányzású fegyver – éppen az adja sokoldalúságát, hegyi és városi harcokban bizonyított eredményességét -, az oroszok olyan mesteri szinten tudták kiszámítani a löelemeket, hogy még egyedi célok ellen is hatásosan vetették be. Kiképzőink kezdeti ügyetlenkedésünket látva nem egyszer hivatkoztak Grisára, aki „a lába közé szorítva a csövet is különül célzott, mint maguk állványról és irányzókészülékkel”...

Persze, az aknavetőlövészet azért a tiszték részéről is összpontosítást kívánt, hiszen a tüzet végsősoron a századparancsnok vezényelte a zászlóaljparancsnok igényeinek megfelelően. A löelemeket a szakasz- és rajparancsnokoknak kellett to-

vább pontosítaniuk, belekalkulálva a vetők közti oldaltávolságot is. A gránátokat a szolgálatvezető főtörzs élesítette, s a tüzelőállásban tekerték fel a farokrészre a póttölteteket is, attól függően, milyen távolságra kellett ellőni. A rajok lőszeresei innen, a fedezék külön e célra kialakított zugából vitték aztán a kiélesített gránátot a vető mellé. Ettől kezdve már nem nagyon volt visszaút.

Bármilyen egyszerű készség is az aknavető, azért az nem teljesen úgy megy, mint a háborús filmekben, hogy csak hányjuk bele a gránátot, mint morzsológépbe a kukoricát. Sőt, a sietség, a kapkodás nagyon súlyos balesetek forrása lehet, Gyorstűznél, össztűznél ugyanis mind a hat vető sorozatban okádja ki magából a gránátokat, s ha a töltő túl gyorsan csúsztatja le a lövedéket, az esetleg épp a kifelé tartó, már kiélesedett gránáttal találja szembe magát félúton. Az eredmény: azonnali csőrobbanás, amit ritkán szoktak túlélni a kezelők. Az ilyen esetek elkerülése érdekében vezették be a minden lövés után kötelező „Lőtt!” kiáltást, illetve a rátöltésgátlót, amit a cső végére kell erősíteni. (Mechanizmusát most nem részletezem, akit érdekel, nézzen utána az interneten.)

Nekem, mint irányzóknak, a rajparancsnokomtól vagyis Dezsőtől kapott löelemeket kellett beállítanom az irányzékra, s addig mozgatni a csövet, amíg az be nem állt a kellő magasságba és irányba. A lövés szép, férfias élmény. Keményet szól a cső, jól meg is üti a talplemezt, ugyanis hátrasiklás nélküli eszközről van szó, de ha jól van rögzítve, akkor nem is kell sok korrekció a második lövés előtt. A 82-est négyszáz métertől három és fél kilométeres távolságig használják, afölött már nagyobb űrméretre van szükség (A 120-as ellő öt kilométerre is.) Körülbelül három kilós gránátja harminc méteres körben végez pusztítást. Mi még füldugó és különböző hajlongatások nélkül, de sisakban lőttük el gránátjainkat. Egy tanácsot nem árt betartani: a lövés pillanatában jó, ha nyitva a szánk.

Emlékeim szerint a tizenegy hónap alatt talán háromszor lőttünk éles gránáttal. Akkoriban a Honvédség nem állt valami jól anyagilag – már akkor sem -, tisztjeink igyekeztek takarékoskodni a lőszerrel.

A lövészetek mellett a csapatgyakorlat, vagy törzsvezetési gyakorlatok tették lehetővé, hogy hosszabb időre elhagyjuk a laktanyát. Egy ilyen alkalommal az volt a feladat, hogy alacsony rendű utakon közelítsük meg Kecskemét városát, s foglaljunk táborhelyet sötétedés előtt egy megadott ponton. Konvojunk parancsnoka az a Vata őrnagy, akiről már volt szó, s lesz is még ezeken az oldalakon, ugyanis a vidám történetek kimeríthetetlen tárházának bizonyult roppant katonásnak szánt, de annál nevetségesebb viselkedésével.

Már jó két órája voltunk úton, amikor feltűnt egy tábla: Kecskemét 30 kilométer... Poroszkáltunk, dülöngéltünk tovább, amikor újabb másfél óra elteltével

megint csak beleszaladtunk egy kereszteződésbe: Kecskemét 70 kilométer... Hát, itt valami nem stimmel. Már erősen alkonyodott, amikor végre megálltunk a nagy semmi közepén, s nyilvánvalóvá vált, hogy végérvényesen eltévedtünk. Minden szem az élen haladó parancsnoki páncélcsovi, a FUG felé fordult, ahonnan Vata őrnagy irányította a menetet. Fel is pattant hamarosan a páncélcsovi tornyának vaskalapja, s a búvónyílásban megjelent Vata őrnagy daliás alakja. Néma csönd támadt, tudtuk, hogy most parancsnokunk szól majd hozzánk, s utat mutat az eltévedt nyájnak. Meg is szólalt Vata őrnagy érces baritonján, a szokásos szótagolással: - *Hol a tá-nyér-sap-kám????*

Számlára ebben a pillanatban ez volt a legfontosabb. Csak nem csúfoskodhat a semmi közepén harcokcsizósapjában?...

Aztán letáboroztunk. Soha nem fog kiderülni, hogy végül is itt akartunk-e, vagy „majd holnap lesz valahogy” alapon döntött így a parancsnok. Természetesen a homokos ligetben gondosan kicentizték a sátorkarókat, zsinóregyenes sorban kellett leverni az összes sátrat. A szakácsok munkához láttak, s hamarosan egészen tűrhető illatok kezdtek terjengeni a gulyáságyú felől. S mivel Vata őrnagy fontosnak tartotta a kommunikációt, fel is sorakoztatta a különítményt, sztentori hangon közölve: - *Elvtársak! A vacsora: paradicsomos leves,továbbá rizsa, valamilyen hússal...*

Azt hittük, hogy egyedül vagyunk a borókásban, de kiderült, hogy társaink akadnak. Kicsit távolabbról csendes derűvel figyelte az iménti sorakozót egy pásztor, körülötte vagy harminc birka legelészett. Kíváncsiskodása módfelett felingerelte Vata őrnagyot, aki teátrálisan a juhász felé fordult, előírászerűen rámutatva, hogy most neki vezényel: - *Ön, öreg harcos! Terelje innen a nyáját vagy jobbra, vagy balra!*

Semmi másra nem emlékszem már ebből a törzsvezetési gyakorlatból, de később elmesélve társaságban ez a jelenet mindig nagy sikert aratott.

Vata őrnagy egyébként nem volt rossz ember. Nemigen tehetett róla, hogy a roppant katonás, megnyerő és férfias külső alá ennyire kevés ész szorult. Hagyományosan ő volt a díszszakasz parancsnoka is, hiszen ennek minden külső adottságával rendelkezett. Talán harmincan lettünk bevalogatva ebbe a szakaszba, ami azzal járt, hogy még több alaki foglalkozáson kellett részt vennünk, vadonatúj gyakorlóruhát és fehér glasszékesztyűt kaptunk. Az ezred ünnepi alkalmai során kellett díszsorfalat állnunk, díszmenetet levágnunk, s minden olyan „látványelemet” szolgáltatnunk, amelyet az alaki szolgálati szabályzat előírt. Az alaki foglalkozások nem voltak megerőltetőek, s úgy fogtuk fel, hogy addig sem kell a tanteremben unatkoznunk. A díszelgés lehetőséget teremtett a kijárára is, ugyanis a városi ünnepeken rendszerint a forradalmi ezred díszszakasza szolgáltatta a biodíszle-

tet. Ilyenkor általában megjelent az ezredparancsnok is, akinek Vata őrnagy húsz centiről üvöltötte az arcába nagyjából a következő jelentést:

- Alezredes elvtárs! Én Vata László őrnagy, a 37. Budapesti Forradalmi Gépkocsizó Lövészezred díszszakaszának parancsnoka jelentem, hogy a díszszakasz a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 54. évfordulójának megünneplésére rendezett Kalocsa városi emlékünnepségen az Ön parancsára felsorakozott!"

Az ezredparancsnok szapora szempillaverdeséssel próbálta észrevehetetlenné tenni a feléje röpködő nyálcsöppeket, miközben a díszszakasz már a második mondat közepén hullámszerűen kezdett a visszafojtott röhögéstől. Sokat gyakorolhatta ezeket a szövegeket.

Egyik ilyen díszelgésünk alkalmával történt, hogy Vata őrnagy szinte halálra rémisztett egy idős nénit, aki nem tudott elég gyorsan elugrani sebes lépésben közeledő alakulatunk elől. Mi talán még megtorpantunk volna, de elöl kardját lenggetve trappolt az őrnagy, mintha éppen rohamra vezetné szakaszát. Egyik fürgé hozzátartozója tudta elrántani az asszonyt a fényes kard hatósugarából.

Előjáróink

Bilux őrnagyról, Gárdonyi főtörzsről és Vata őrnagyról már esett szó, nem mintha kimerítettem volna a róluk szóló történetek és legendák akár csak töredékét is. Nem is tudom megállni, hogy Vata őrnagy egy újabb jellegzetes fellépésének történetét röviden ne osszam meg olvasóimmal.

A snájdig őrnagy szemmel láthatóan jól érezte magát társaságunkban. Ez nagy valószínűleg azon a félreértésen alapult, hogy kétségkívül hatalmas nevetésekkel honoráltuk megszólalásait, amit ő ellenállhatatlan humorérzéke megannyi bizonyítéknak tudott be. Ilyenkor még rátett egy-egy lapáttal, hamiskás mosollyal alátámasztva a „poént”. Egy délutáni foglalkozáson éppen ilyen hamiskás arckifejezéssel tette föl a kérdést: tudjuk-e, mit jelent az, hogy monumentális. Hümmögve tanakodtunk, hogy tényleg ennyire hülyének néz-e minket, vagy tán megint valami Vata-tréfa van előkészületben. A csendet bátorításnak vette, s rövidke történetbe kezdett.

- Elvtársak! Hát ez nem is olyan nehéz! Mikor mondjuk azt, hogy monumentális? Hát, például, ha azt mondjuk, hogy „Monumentális acélgyárat építettünk Dunaújvárosban!” Vagy: „Monumentális létesítmény a budapesti Népstadion!” Esetleg: „A Szovjetunió monumentális vízierőművel ajándékozta meg Egyiptomot.” De legfőképpen akkor használjuk, ha azt kell mondanunk... - és itt huncut hatásszünetet tartott: - „Monumentális lófasz a sheggedbe”!

Így, h-val ejtette...

Az első döbbenet után persze kitört a fergeteges röhögés, amit Vata őrnagy szerény mosollyal, de látható elégedettséggel nyugtázott.

No, de bemutatásra várnak a többiek is, nem egy közülük igen csak karakteres figura, hogy finoman fogalmazzak.

Talán a legszürkébb az egész garnitúrában maga az ezredparancsnok, Kristó alezredes volt. Őt csak az ezredsorakozókon és néha az eligazításokon láttuk. Alacsony, elhízott, jellegtelen férfiú, aki inkább gurult, mint lépdelt a tiszteletére felsorakozott katonák előtt. Helyettese, az ezred törzsfőnöke Barna „ales”, annál keményebb fickó. Bátran megállta volna a helyét a Wehrmachtban vagy az amerikai zöldsapkasoknál is, szemébe húzott tányérsapkájával, szúrós tekintetével, kemény, pattogó hanghordozásával. Ha ő verte a vigyázzmenetet, csizmája alatt megrepedt a beton, hangja még mikrofon nélkül is betöltötte a gyakorlótérét. Kőkemény katonavolt – ez akár dicséret is lehet a sok puhány főtiszttel történt összehasonlításban – mindenesetre elég volt egy kezdődő infarktushoz, ha a laktanya főútján tébláboló honvéd mögött felharsant Barna alezredes oroszlánüvöltése: „Áll-jon meg, katoná!”

Beköszöntőjét elég hamar följegyezhattuk a krónikákba. A katonai esküre készülődvé a parádézást gyakoroltuk a gyakorlótéren, s a főpróbát maga Barna ales is kitüntette figyelmével. Azonnal feltűnt neki, hogy hiába próbálkozik a mikrofonnal, a disztribün – vagy ahogy legtöbb kiképzőnk aposztrofálta: a *disztribün* – hangosítása nem működik. Éktelen káromkodások közepette vont a felelősségre az éppen ott tüsténkedő műszaki katonát, aki tehetetlenül tárta szét a kezét:

- Ales elvtárs, jelentem, nincs feszültség.

- Nincs feszültség? – bömbölte a törzsfőnök. – Akkor menjen és vételezzen egyet!

Volt az ezrednek politikai tisztje is, de ő teljesen kiesett az emlékezetemből, pedig akkoriban nem kis befolyással bírt az alakulat életére: lényegében a parancsnok politikai helyettese, komisszára volt.

Annál mélyebb nyomokat hagyott bennem Szundi őrnagy, a zászlóaljunk politikai tisztje és egyben fő ideológusa. Nagyon hátul állhatott abban a sorban, ahol a Jóisten a szellemi találmányokat osztogatta, de ezt ő nyilván észre sem vette, így egy cseppet sem zavartatta magát, ha filozófiai kérdésekben kellett megnyilatkoznia. Külső megjelenésében leginkább Churchillre hajazott: a háborús angol miniszterelnök lehetett ilyen szétfolyó arcú, lompos tartású, a legrosszabb értelemben vett civilséget megtestesítő férfiú. Éktelen blödségek hangzottak el egy-egy „Szundi-show” alkalmával, de mindent megbocsátottunk neki, mert legalább elűzte a napjaink nagy részét kitevő tantermi foglalkozások bénító unalmát.

Legemlékezetesebb szereplése éppen 1970 karácsonyához kötődik, amikor csak az üteg egy része utazhatott haza, a többieknek ki kellett várniuk a Szilvesztert vagy még későbbi időpontot. Kalocsán kellett töltenem a karácsonyt nekem is (azt hiszem, tesóm sem mehetett haza), s a foglalkozások ugyanolyan rendben folytak tovább, mintha nem is a magyar családok egyik legvártabb ünnepe lett volna a naptárban. Szundi őrnagy – empatikus ember lévén – érezte azért, hogy egy kicsit vigasztalni kellene az otthonról ilyenkor talán először hiányzó katonákat, ezért a következő szónoklatba kezdett:

- Elvtársak... hát karácsony. Karácsony... Azért nem kellene ennek ekkora feneket keríteni. Nincs itten semmi nagy dolog. József házaseletet élt Máriával, oszt kilenc hónapra megszületett a kis Jézus, Mi van ebben olyan csoda?

Mondanom sem kell, hogy – sajnos – ennél sokkal vaskosabban fejezte ki magát. El lehet képzelni, mennyire sikerült megutáltatnia magát ezzel a tahósággal még az ateista kiskatonák körében is.

Fenyős százados nem a mi zászlóaljunknál szolgált, de néha beosztották ezred ügyeletes tisztnek, vagy annak helyettesének. Ilyen minőségében felügyelte a sorakozókat, a vacsorához, ebédhez vonulás rendjét. Abban az időben magától értetődő volt, hogy menetelés közben általában katonanótákat kellett gjajdolni. Elég volt ehhez, hogy valamelyik szolgálatban lévő előljáró elordítsa magát: „nauthaat!”, az erre kijelölt honvédnak máris elő kellett énekelnie az első sort. (Énekelni? Na, ne túlozzunk.) Az egyik legismertebb nóta a *Szél viszi messze a fellegetek* kezdetű induló volt, amelyre állítólag legszívesebben a Hunyadi (Waffen SS) páncélosok verték a vigyázzmenetet, legalábbis ezt suttogták a jólétesültek. Már csak ezért is furcsállottam, hogy Kalocsán az elsők között sulykolták belénk ezt a kétségkívül hangzatos kompozíciót. (Később semmilyen megerősítését sem találtam ennek a Hunyadi-eredetnek.)

Valamiért azon a napon, amikor Fenyős „szás” volt ügyeletben, az ütegnek nem akarózott énekelni ebéd után. „*Mi-ért nem é-ne-ke-nek?*” – kérdezte a tőle telhető legharciasabb hangon Fenyős, a kalocsai katonai partitúra szerint szótagolva, az utolsónál élesen fölhangyartva a hangsúlyt. „*Teg-nap sem é-ne-ke-nek!*” - egyezte meg szolidárisan egy ott álldogáló tisztvársa. „*Hol-nap sem é-ne-ke-nek!*” Ez a hangos megjegyzés azonban már a mi sorainkból hangzott el, emlékezetem szerint rajtársam, Hesz honvéd szájából.

Természetesen azonnal kitört a röhögés, ami ellenállhatatlanul terjedt tovább néhány másodpercig. De nem sokkal később síri csend keletkezett, ugyanis váratlan fordulat történt: Fenyős százados elsírta magát.

Ott állt előttünk ügyeletes tiszti karszalaggal, teljes kapitányi díszben egy ötvenéves ember, és eltorzult arccal hüppögte:

- Én huszonöt éve szolgálom a néphatalmat! Mégis, mit képzelnék? Maguk akkor még meg sem születtek! És most rajtam röhögnek? Hát tudják mit? Röhögjék ki a jó kurva édes anyjukat!

Ezzel sarkon fordult, és elment. Vele együtt a mi jókedvünk is, mert erre a fejleményre azért nem számítottunk.

Időben legtöbbet kétségkívül Bock őrmesterrel töltöttük. Nem hivatásos tiszt-helyettes volt, hanem továbbbszolgáló, de ez akkor nem bírt jelentőséggel. Erős, de nem robusztus termetű parasztfiú volt, ha nem értelmezte volna félre feladatát, még akár jóba is lehettünk volna vele. Sajnos, elhitte, hogy legfontosabb feladata móresre tanítani ezt a tápos bandát, ezért közös szolgálatunk kétharmada kutyamacska barátságban telt el.

Valószínűleg konfliktuskerülő magatartásunknak köszönhetően Dezsővel és velem nem sokat szórakozott. De akadtak a sorstársak között, akik nehezen viselték a kalocsai mindannapok szerves részének tekinthető „szívatást”. Ezek közé tartozott egy zalai fiú, bizonyos Müller, akit fekete keretes szemüvege miatt mindenki csak Hemünek hívott. Idősebb volt nálunk, eléggé zárkózott, de mégis népszerű figura, mert ha mégis beszédbe elegyedett valakivel, igencsak meglepte olvasottságával, szellemes megjegyzéseivel. Bock őrmester kezdetől fogva nem kedvelte, éppen különcsége és nehezen idomítható volta miatt. „Müller!” – bődült el egyszer egy sorakozó alkalmával. ...honvéd!” – tette hozzá halkan, de határozottan Hemü.

- Müller! – ismételte meg Bock őrmester, mire a válasz ismét csak egy „... honvéd” volt. - Maga nekem csak Müller! – meresztette ki güli szemeit kötekedve Bock őrmester. - Akkor nekem maga csak Bock! – zárta le a vitát Müller, miközben a szakasz a háttérben vinnyogva röhögött.

Még rosszabbul járt szegény Bock őrmester, amikor eléggé meggondolatlanul boxpárbajra hívta ki egyik alföldi katonatársunkat, aki – az őrmesterrel ellentétben – az ökölvívást versenyszerűen művelte. Amikor Bock tudomást szerzett erről, talán kocsmái emlékeit fölelevenítve, nyomban kihívta Gyuri barátunkat egy mérkőzésre. A sportszertárból beszerezték a boxkesztyűket, a ringet pedig az egyik körlet ágyaiból alakították ki. Bizony meglepődött szerencsétlen, amikor jónéhány mafilást begyűjtött, természetesen a katonatársak hangos üdvörlése közepette, akik minden egyes pofont az elszenvedett megaláztatások kompenzációjaként ünnepeltek.

Az igazsághoz tartozik, hogy a katonaidő vége felé viszonyunk fokozatosan javult Bock őrmesterrel. Talán ő is érezte, hogy nem kellene teljesen megutáltatnia

magát olyan emberekkel, akiket valószínűleg soha az életben nem lát majd viszont, s akik pár hét múlva ugyanolyan vagy magasabb rendfokozattal szerelnek majd le, mint amelyet most ő visel. Nemrég hallottam, hogy a felettünk végzett évfolyam katonaviselt tagjai Kalocsán találkoztót rendeztek, s a laktanyalátogatás után mások mellett találkoztak az ugyancsak megöregedett és megjuhászodott Bock őrmesterrel is. (De lehet, hogy törzsořrmesterség is felvergődött a nyugdíja előtt).

Szakasziparancsnokaink tisztiiskolás növendékek voltak, általában harmadik évfolyamosok. Jóllehet egyik-másik alig volt idősebb, mint közülünk azok, akiket második vagy harmadik nekifutásra vettek fel az egyetemre, azért igyekeztek éreztetni velünk a rangbeli különbséget. A mi szakaszunk ráadásul kifogott egy erősen pedálozó karhatalmista növendéket, akit még főiskolás társai is utáltak. Nem így az üteg első szakasza, aki egy kifejezetten bratyizó kapuvári fiút kapott szakasziparancsnoknak.

Amikor Erdélyben először láttam meg az étlapon „növendékből” készült marhasültet, rögtön a kalocsai „növendék elvtársakra” gondoltam...

Az utolsó hetek unalmát a ládahomoki építkezések tették egy kissé változatos-sá. Ki tudja miért, ide, a kiskunsági ősbörökás kellős közepébe terveztek egy irdatlan kiképzőbázist, ami csak úgy nyelte a betont és a fát, hogy fájdalom volt nézni. El nem tudom képzelni, mi szükség volt erre homoki erődítményre. A szakmunkát kétéves sorkatonák végezték, akik közül kiválogatták az ácsokat, kőműveseket, mélyépítő szakembereket. A mi feladatunk elsősorban az őrszolgálat volt. De a lényeg, hogy addig sem a laktanyában voltunk, bár a kilencven személyes hodályok komfortját azért szívesen visszacseréltük volna a harminckét ágyas körletekére. A pusztai mosdókhoz képest még a hideg vizes vályú is nosztalgiaiával emlegetett luxusnak számított. De már valamennyien tudtuk, hogy ez az értelmetlen küldetés az utolsók közé tartozik, s az elmúlt hónapok során megtanultuk a legrosszabb helyzetek jó oldalát megkeresni.

Ugyancsak a kiskunsági homokdűnék között éltem át egy már-már transzcendens élményt: különös találkozásomat legkedvesebb gimnáziumi osztálytársammal. A kiképzés része volt, hogy az ezredek évente hadgyakorlaton vesznek részt. Erre főként az „állomány” szolgálatának vége felé került sor, hiszen normális esetben hét-nyolc hónap alatt sikerült annyira beidomítani a civil csürhét, hogy képes legyen valamiféle katonai hadműveletet végrehajtására. Az alföldi lövészrezredek között olyan munkamegosztás alakult ki, hogy egyik évben az egyik, a következő évben a másik alakulat volt a védő, illetve a támadó. Egy szép nyári hajnalon így kerültünk szembe mi, kalocsaiak a bennünket támadó hódmezővásárhelyi lövészrezreddel. Ilyenkor a védőknek nincs más feladatuk, mint beásni magukat

védelembe és tűz alá venni a rohamozó „ellenséget”. Természetesen mind a védő, mind a támadó vaklőszert használ a harc imitálásához. (A gyengébbek kedvéért írom le, hogy a vaktöltény majdnem ugyanúgy működik, mint az éles lőszer, de a töltényhüvellyel együtt nem kerül lövedék a tárba – s ezáltal a a zárszerkezetbe -, hanem a hüvely végét összecsippentik, s ennek mesterséges akadálnak a ki-robbanásakor keletkezik akkora nyomás, amely visszalöki a zárszerkezetet. Így a géppisztoly vaklőszer alkalmazásakor is megőrzi automata fegyver jellegét. Más kérdés, hogy a vaktöltény sokkal jobban bekormozza a csövet, mint az éles lőszer, így az élvezetes pufogatást a sokkal kevésbé élvezetes fegyverpucolás követi.)

Még éppen csak pitymallott, amikor kivittek minket a védővonalra, s tüzelő-állást foglaltunk egy faszor tövében. Egymástól ötven-hatvan méterre ástuk be magunkat egy-egy hevenyészett lövészteknőbe, s vártuk a rohamot. Szó ami szó, különös érzés volt hallani, amint a túloldalon sorra beindítják a tankokat – akkor még volt a „néphadseregben” bőven -, amelyek szép lassan harcrendbe fejlődnek, s messzire hallható csörömpöléssel, láncnyikorgással megindulnak felénk. Ettől kezdve a legfőbb gondunk az volt, hogyan kerüljük el, hogy valamelyik vak(buzgó) tankista ránk ne vezesse a T54-est a hajnali szürkületben. Szerencsére lőszerrel bőven el voltunk látva, így magam is folyamatosan tüzeltem egy fa tövében, igyekezőm láthatóvá tenni magam.

A tankok földrengésszerű robajjal törték át a „frontot”, s viharzottak tovább nyugat felé. Nyomukban hangos hurrázással hamarosan feltűntek a gyalogosok is. Lihegő, sisakos alakok rohantak el mellettünk, s már jó messze jártak a védővonallunktól, amikor pontosan szemközt az én hevenyészett lövészteknőmmel, egy méterrel sem jobbra vagy balra, egy magányos alakot láttam feltűnni. Lassan, futást imitálva poroszkált. Sisakja félrecsúszott, gázálarctáskája szalagjai úgy libegtek-lobogtak rajta, mint egy garabonciás diákon. Egyenesen felém tartott. Akkorra már kiűrittem az összes tárat, de amúgy sem irányoztam volna közvetlenül emberre még vaklőszerral sem. Valahogy ismerősnek tűnt a figura. Mintha már láttam volna ezt a furcsa, fiatal gnúborjakéra emlékeztető oldalazó futást, s bevillantak a gimnáziumi tornaórák képei. „Étienne!” Hirtelen összeállt a kép: tudtam, hogy őt is behívták, s éppen Hódmezővásárhelyre került, a legtöbb szegedi bölcsésszel együtt. A mozgása, a lomposága semmi kétséget sem hagyott afelől, hogy ezzel a kedves bohémmel, a tanárok „Beszédesként” emlegetett rémével hozott össze Mars isten. Felugrottam rejtékhelyemről, s rákiáltottam. Egy pillanatra visszahőkölt, aztán összeöleleztünk. Több mint egy éve nem találkoztunk, pedig az iskolában igen jó barátságban voltunk. „Majd írok! Most mennem kell!” – lihegte, s csámpázott tovább a többiek után a kietlen mezőn.

Azóta se láttam. Az egyetem alatt érdeklődni kezdett a cionizmus iránt, „alijázott” Izráelbe, ahol annak rendje és módja szerint leszolgálta a katonaidejét. Végül Belgiumban kötött ki, postásként ment nyugdíjba, és a mai napig orosz, valamint magyar fordításokkal egészíti ki jövedelmét. Havonta, kéthavonta levelet váltunk, de hiába voltam többször is a közelében franciaországi külszolgálatom alatt, személyes találkozásunk valahogy elmaradt.

Ahogy teltek-múltak a hónapok, egyre jobban megismertük katonatársainkat is. Ennek később az egyetem alatt is hasznát vettük, mert tudtuk, kiben bízhatunk meg, s kiben nem. Ki az, aki az első közös feladat hallatán igyekszik kivonni magát, ki az, aki előtt nem szabad politikáról beszélgetni, s ki az, aki mindenben és mindenkin átgázol a karrierje érdekében. Hányszor mondták egy évvel később csatlakozott évfolyamtársnőink XY-ra, „hú, ez milyen jó fej”, mi, kalocsaiak ilyenkor bizony elég gyakran összenéztünk: „Aha...”

Nem kétséges, hogy legalább három-négy beszervezett spicli is volt a társaságban. Még ma is csak találgatni tudnám kik lehetett azok, de későbbi életútjukból azért következtetni lehet rá. (Megkísérelhetném talán a Történeti Hivatalból kikérni az ide vonatkozó adatokat, de sok esélyem nincs, hogy bármit is találok. Amúgy sincsenek illúzióima az egykori Katonai Biztonsági Hivatal és a máig összefonódó szolgálatok iratanyagának sorsát illetően.) Nem tudom, hová sorolni, hogy néhány bajtársunkat apja vendéglátós szolgálati autója vitte Kaposvárról Kalocsára. Mi tagadás, jólesett, amikor ez a fiú – akivel akkoriban még baráti viszonyt is ápoltam –, időről időre odakanyarodott a szekcsői paplak elé, s nekem sem kellett vonattal vasárnap délután vonattal, busszal visszabumliznom egy-egy ritka eltávozásról.

Az esték unalmát kollektív tévézéssel, levélírással és olvasással úztuk el. Néhány alföldi katonatársunk vérre és pénztárcára menő vad kártyacsatákat vívott a hálókörlet jótékony homályában, ahol akkoriban még dohányozni is lehetett az antinikotinisták nagy bánatára.

Sokan látogatták a kantint is, ahol kedvenc csemegénk a fillérekért kapható bolgár szőlőkonzerv és állandó kiegészítője a magyar nápolyi volt. Havi néhány száz forintos „illetményünk” – amit szigorúan tilos volt zsoldnak nevezni – nemigen tett lehetővé nagyobb költekezést. Persze, a családi apanázs sokat javított a helyzeten, de otthoni csomag viszonylag ritkán érkezett. Nem úgy egyik pesti bajtársunk esetében, aki heti rendszerességgel kapott élelmiszerpótlást szüleitől. Egy-egy új szállítmány megérkezéséről úgy értesültünk, hogy éjszakánként hangos papírzörzés és rágcslás hallatszott ágya felől...

A lakanya könyvtára szerencsére gazdagabb volt, mint jónéhány falusi bibliotéka, így bőségesen lehetett találni olvasnivalót. Néhány fiú – pestiek és pécsi-

ek voltak közöttük - Lukács György-kört alapított, s amikor korunk e kártékony figurája 1971 nyarán eltávozott az élők sorából, mély gyászban emlékeztek meg munkásságáról. Egy-egy Lukács-köri szeánsz alkalmával ünnepélyes és titokzatos arccal vonultak el valamelyik tanterembe, s átszellemültem bőfögték vissza Heller Ágnes, Fehér Ferenc, s a „budapesti iskola” egyéb figuráinak maoizmusra hajazó rögeszméit. Katonatársaim közül nem egy irigyen figyelte ezt a „titokzatos” társaságot, alig leplezve vágyát, hogy ő is közéjük tartozhasson. De ez végig egy meglehetősen zárt, belterjes közösség maradt. Megkockáztatom, a felét sem értették annak a zagyvasásnak, amit kedvenc szerzőik összeírkáltak.

S ha már az ideológiánál tartunk: miközben a sereg minden eszközzel igyekezett megakadályozni a klerikus gondolkodás beszüremkedését a laktanya falai közé, katonaidőszakon egyik meghatározó élménye mégis a Passióhoz kötődik. A hatvanas-hetvenes évek fordulóján lett világsiker Andrew Lloyd Webber-Tim Rice *Jézus Krisztus szupersztár* című rock-operája. A magyar állami rádiócsatornák nemigen foglalkoztak vele, vagy ha bekerült volna is Komjáthy György ifjúsági műsorába, valahogy elkerülte a figyelmemet. Nem úgy azét a műszaki katonáét, akinek 1971 nyarán az volt a feladata, hogy tábori rádiót működtessen katonai gyakorlatunk pihenőidejében egy alföldi akácerdőben. Lényege: rövid szolgálati közlemények, sok zene. A stúdió egy hagyományos Csepel rádióskocsiban volt, az akusztikus élményt a fákra erősített bádoghangszórók hivatottak biztosítani. Nos, ezekből a hangszórókból bömbölt fel először, majd egyre gyakrabban egy rendkívül szuggesztív angol szám. „Jesus Christ, Superstar...” Hogy tetszett mondani? Jézus Krisztus szupersztár? A zenei és ideológiai élmény olyan sokkoló volt, hogy minden pillanatban vártuk, mikor rohan oda a rádióskocsihoz a politikai tiszt, s tépi ki a kábeleket az erősítóból. De nem történt semmi. Vagy a politikai tiszt nem fogta fel, mit is hall, vagy neki is tetszett a szám... Harmadik eset nem létezik. Mindenesetre a rockopera címadó dala naponta legalább tízszer teljes hangerővel elhangzott, így még az is megtanulhatta, akinek esze ágába se lett volna elmélyedni ebben a biblikus történetben.

A leszerelés napjára szinte már nem is emlékszem. Az év során olyan messzinek, olyan hihetetlennek tűnt, hogy mi egyszer újra civil ruhát ölthetünk – ami még az otthoni és eltávozások és szabadságok ideje alatt is tiltva volt -, hogy fel sem tudtuk igazán fogni, amikor pár héttel 1971. augusztus 2-a, leszerelésünk napja előtt elhozhattuk, vagy elhozathattuk otthonról a „polgári öltözetet”. Felfokozott várakozásainkat jól fejezi ki az az őrvongás, amit jónéhány bajtársunk mutatott be egy júliusi „beatzenei” koncert során. Valami pesti hahnbrigád lépett fel a legénységi étkezdében, s amikor az énekesnő egy olyan dalt kezdett intonálni,

amelynek refrénje az „*És ha egyszer leszerel, leszerel...*” kezdetű sor volt, elszabadult a pokol. Száz és száz torok harsogta, üvöltötte: LESZEREL, LESZEREL. Az őrszobán harcképtelenséggel megvádolt bajtársunk letépte magáról zubbonyát és feje fölött pörgetve önkívületben hörögte ugyanezt a szót, amíg ki nem vezették az ügyeletesek.

Természetesen hosszasan lehetne még időzni a kalocsai tizenegy hónap bor-nírtságainál, de a további részletektől megkímélem az olvasót. Minden előfelveté-lis honvéd hasonló történetekkel állhat elő, s ezek nagy része vidám jellegű. Amin akkor bosszankodtunk vagy elkeseredtünk, s ami csak fokozta a kilátástalanság érzését, ma már társasági anekdota. Abszurdításánál fogva nagyon is hálás téma egy-egy baráti vacsora után.

A kalocsai tizenegy hónap után még négyszer volt alkalmam angyalbőrbe bújni. 1977-ben négy hónapot Jászberényben és Nagykanizsán, 1981-ben szintén négyet Kiskőrösön és Pécsen töltöttem, alhadnagyi, majd hadnagyi rendfokozattal abszolválva a kimért penzumot. További két alkalommal már csak egy-egy hónapot kellett végigbohóckodnom Balatonaligán, miután újságíróként tüzből cenzortisztté minősítettek át. Egy ilyen alkalommal az éppen ott vendégeskedő Damó vezérőrnagynak, a Honvédség akkori tüzerfőnökének megemlítettem, hogy személyemben voltaképpen egy tüzérostály-törzsfőnökkel áll szemben, elismerően bólogatott: „*Hm...Tüzerosztály... Az kérem már egy komoly csapásmérő erő...*” Minek tagadjam, akkor nagy büszkeséggel néztem végig ványadt újságíró kollégáimon, és mindent megbocsátottam Bock őrmesternek.

Újabb találkozásomra a Magyar Honvédséggel már a rendszerváltozás után történt. 1994 őszétől három éven keresztül a szétesett Jugoszlávia harctereit jártam. Kezdetben csak Eszék környékéről és Szlavónia-Baranya el nem foglalt részeiről tudósítottam, 1995 végétől az UNTAES és az IFOR nemzetközi sajtóigazolványának birtokában a szerbek által megszállt horvát „krajnákba” és Bosznia-Hercegovinába is eljutottam. Videóriportjaim a Duna Televízió híradója és néhány magazinja számára készültek. Élményeimről 1998-ban könyvet írtam, amely az Alexandra Kiadónál jelent meg. Miután már antikváriumban is nehéz hozzájutni egyes példányaihoz, úgy döntöttem, hogy belefoglalom jelen kiadványomba, a *Hadiösvényen* egyik fejezeteként. Mert, hogy hadiösvény volt ez a javából, azt nehéz lenne kétségbe vonni...

A könyv szerkesztése során az 1998-as szöveget megjegyzésekkel láttam el, hogy az olvasó könnyebben tájékozódjék a térségben azóta bekövetkezett változokról.

Az IFOR éve

*Iszonyú dolgok mostan történülnek,
Népek népekkel egymás ellen gyúlnak,
Bűnösök és jók egyként keserülnek,
S ember hitei kivált meggyöngülnek.*

*Ember hajléki már régen nem épülnek,
Szívek, tűzhelyek, ágyak de sérülnek,
Kik olvasandják ezt, majd elképülnek,
Ha ő szívükben hív érzések fűlnek.*

Ady Endre: Krónikás ének 1918-ból (részlet)

Előhang-féle

Azt mondják, ha valaki egy évet tölt egy távoli, egzotikus országban, akkor cikket, ha csupán egy hetet, akkor könyvet ír róla. Jómagam, a Duna Televízió tudósítójaként nem egy évet, nem is egy hetet töltöttem IFOR-országban. Ha minden átdidergett, átszaladgált és átbeszélgetett órát összeadok, két összefüggő hónap telik ki belőle, de naptár szerint legalább három esztendő.

A fenti mondás időmértékeit alapegységként használva már meg is határoztam könyvem műfaját és terjedelmét: hangulatjelentés, néhány tucat, a mai rohanó világban még fogyasztható mennyiségű könyvoldalon.

Képeket felvillantani, mozaikkockákat szeretnék összerakni a Nagy Hadművel mindennapjairól és szereplőiről. Akik tehát krónikát, dokumentált eseménytörténetet várnak, bizonyonnyal csalódni fognak. (Sebaj, ismerve kollégáim buzgalmát, hamarosan megszületik a Nagy Okucsáni Könyv, a Taszári Képes Krónika – ahogy az már Kézai Simon és Anonymus óta illik e tájon. – *E ponton rossz jósnak bizonyultam... HJ*) Ám aki mégis eljut e könyvecske végére, talán megbocsátja nekem a hangulatjelentésekben szinte kötelező, véresen komoly lazaságot.

Néhány szót még IFOR-országról, magáról. Nem nehéz kitalálni, hogy a volt Jugoszlávia új államait, mindenekelőtt Bosznia-Hercegovinát és Horvátországot nevezem így, de határait - a nagyhatalmaktól tanult minta alapján – önkényesen kiterjesztem a magyarországi Baranya és Somogy megyére is, főként Taszárra.

IFOR-ország a képzelet szülötte. Minden hasonlóság a valósággal csupán a véletlen játéka. Ahogy az IFOR éve sincs benne a kínai naptárban a Patkány, a Disznó, a Sárkány és más nemes állatok között.

Legalábbis egyelőre...

I.szín

IFOR-ország születése

Talán a szarajevói piac elleni aknatámadás volt az utolsó csepp a pohárban, amikor a nyugati hatalmak végre elhatározták: a sok ejnye-bejnye és a japán ENSZ-főmegbízott távol-keleti udvariaskodása után valamit konkrétan is tenni kellene a háborús bűnösök terrorjának megfékezésére.

A következmények ismertek: repülési tilalom Bosznia felett, a szerb hadieszközök és katonai létesítmények bombázása. Utóbb a Párizsban aláírt, de az amerikai Daytonban tető alá hozott egyezmény Bosznia-Hercegovina területi felosztásáról. A NATO ENSZ-felhatalmazással létrehozta az *Implementation Force*-t, a Végrehajtó Erőt, vagyis az IFOR-t, amelyben nemcsak a tagországok, hanem a békepartneri együttműködésben szerepet vállaló államok haderői is részfeladatot kapnak. Mindez az 1995-ös év végének drámai eseménysorozata.

IFOR, vagyis Ájfor. A magyar politika és sajtó szolgalelkűen az angol kiejtést sulykolja a közvéleménybe, a saját előző gyakorlatához képest sem következetesen, hiszen a szintén angol betűszó NATO-t sem Neitounak ejtjük, s az Egészségügyi Világszervezet rövidítésének magyar kiejtése is véháó, s nem dabljú-eits-o.

Annál is különösebb ez az újkeletű ájemefezés és ájforozás, mert rajtunk és az angolszászokon kívül minden nemzet ifornak ejti az IFOR-t. A horvátok és franciák egészen biztosan, s egy csöppnyi szégyenérzet sincs bennük emiatt.

Ifor ide, ájfor oda, 1995.december 5-ikén a magyar parlament határozatot hoz egy legfeljebb ötszáz fős műszaki alakulat létrehozásáról, amely alakulat a nemzetközi haderő parancsnoksága alatt Bosznia-Hercegovinában tevékenykedne. Lényegében fegyvertelenül... A parlamenti viták során ugyanis kisebbségben marad az a javaslat, hogy a magyarok ne csupán kézifegyvereiket, hanem legalább fedélzeti géppuskát vihessenek magukkal embereik és javaik megvédésére. Még konzervatív képviselők szájából is hangzanak el olyan érvek, amelyek egyéb körülmények között a szocialista internacionalizmushoz és a marxista történelemszemlélethez jobban hozzászókkott baloldali honatyák gondolatvilágához illenének jobban. Tudniillik, hogy „rossz történelmi emlékeket idézne fel, ha a volt Jugoszlávia területére magyar katonák nehézfegyverekkel lépnének be”.

Így azután a páncélozott szállítójárművekből kiserelik a géppuskát, s néhány golyószóró hivatott betölteni a szerepüket. Az alábbiakban – helyszíni tapasztalatok alapján – sokszor lesz még szó róla, mennyire egyedül maradtunk a

hadszíntéren ezzel a szemforgató képmutatással az állig felfegyverkezett NATO-katonák – köztük a nálunk sokkal „sárosabb” balkáni múlttal rendelkező németek – között.

A lefegyverző hónapok érvei úgy szóltak, hogy az IFOR majd megvédi a magyar utászokat, elfelejtkezvén arról az apróságról, hogy egy orvlövész másodpercek alatt szörnyű pusztítást tud végezni a hídépítők között, s mire az angolok vagy amerikaiak a közeli bázisról helikoptert küldenének védelmükre, már csak az üres töltényhüvelyeket és lőszeresládákat tudnák összeszedni.

A toborzás körülményei ismertek. A műszaki zászlóalj gerincét az ercsi és szegedi dandár tisztjei alkotják. Nyílt pályázat útján hivatásos és tartalékos tisztekből, tiszthelyettesekből válogatják össze a szükséges létszámot. A hazaihoz képest magas fizetés – havi ezer dollár – sokakat csábít. A bizonytalan helyzet, a térségből érkező nyugtalanító hírozon még többeket tart vissza.

Nagy fizetés? Egy francia idegenlégiós káplár ötször akkora fizetést kap Boszniában, mint a magyar zászlóaljparancsnok. A magyar főtisztek és tiszthelyettesek javadalmazása között nincs negyven százaléknál nagyobb különbség, miközben felelősségük megoszása egy a százhoz.

A december gyakorlatozással, felszereléssel telik el. Boszniában megjelennek az első amerikaiak, és megjelennek Magyarországon is. Így leszünk az év végére magunk is IFOR-ország.

Elterelő hadművelet

1996. január 5-ike, péntek van. (Ennek később még jelentősége lesz.) Szikrázó napsütésben haladunk Barcs felé Szabó P.Ferenc kollégámmal. A magyar műszaki alakulat leendő táborhelyét, a nyugat-szlavóniai Novskát kívánjuk felderíteni. Legalábbis e kisváros neve terjedt el a köztudatban, mint a magyarok jövőbő bázisa a következő egy esztendő során. Kétségtelenül, még a laikus számára is megnyugtatóbbnak látszik a Száva innenső oldalán, jól ismert baráti országban táborozni, mint a számtalan veszélyforrást rejtő Boszniai Szerb „Köztársaságban”.

Annyit hallani erről a Novskáról a sajtóban, látni azonban még nem látta senki. Most itt az alkalom.

Az autóból a biztonság kedvéért még felhívom a Honvédelmi Minisztérium sajtóosztályát. Az iroda vezetője jó utat kíván, s megkér, hogy ha már úgyis készítetek videófelvételt, juttassak el egy másolatot hozzájuk is, hiszen még maguk sem ismerik eléggé a helyszínt.

Verőce után a hegyekben egyre rosszabb az út. A hó ráfagyott az aszfaltra, a legváratlanabb helyeken csúszik meg az autó. Az idő viszont gyönyörű, a táj a mese-könyvek hangulatát idézi. A fákról jégcsapok lógnak, zúzmara borít mindent, mintha üvegerdőben járnánk a ragyogó kék ég alatt.

Egy éles kanyar után vége az idillnek: jobb kéz felől izzé-porrá lőtt ház magasodik előttünk, aztán még egy és még egy. Elképzelhetetlen kontraszt a szűzies mesevilágban. Ha kiszállsz az autóból és leállítod a motort, a csend egyenesen kísérteties. A tanyacsoport lakatlan, belátni a szétlőtt házakba. A fehér hóban üszkös gerendák feketéllenek.

Ahogy haladunk délre, egyre gyakoribb az efféle látvány. Pakrac városában egész háztömbök, utcák omlottak a földre, de Lipik még ennél is szörnyűbb látványt nyújt. Az alvég lényegében egyetlen romhalmaz. Nem nehéz kitalálni, mely nácio lakott itt a háború előtt. Amely épületet nem repülőbomba vagy gránát pusztította el, azt lakója maga robbantotta föl, mielőtt menekülőre fogta volna a dolgot.

Az önpusztítás, pontosabban a ház lakhatatlanná tételének egyik leggyakoribb módja – mint később Boszniában elmagyarázták -, a „gyertyázás”. A módszer lényege, hogy a házigazda, miután a meneküléshez és áttelepüléshez szükséges ingóságokat kocsira rakta, égő gyertyát helyez el házának padlásán, majd a konyhában megnyitja a gázcsapot. Mire a levegőnél nehezebb gáz föltelíti a lakást és a réseken át eléri a gyertyát, a család már messze jár. A robbanás a padláson következik be, így többnyire csak a tető száll el, a falak épségben maradnak, s ez előnyt jelent, ha a sors úgy hozná, hogy a család egyszer visszaköltözhet.

Más változat szerint a családfő biztonságos távolságból belelő a gázzal telt házba, vagy kézigránátot vág az ablakba. A pusztító fantázia kimeríthetetlen. Sarajevóban a panelházakat megcélózva robbanóanyaggal megrakott szánkókat eregettek le a havas domboldalon...

A háborúhoz nem szokott nemzedékek tagjai, s akik szerencsés csillagzatuk miatt kimaradtak a legutóbbi évek fegyveres konfliktusaiból, sokkhatásként élék meg a találkozást az öldöklés nyomaival. Nem százával, hanem ezrével vannak olyan házak a volt Jugoszlávia területén, amelyeket nemhogy aknavetővel, de géppisztollyal bontottak le. A téglafalak úgy át vannak lyuggatva, mint a legfinomabb tengeri szivacs. Katonaviselt ember csak borzalommal vegyes ámulattal találgathatja, hány tár löszert kellett kilőni ehhez az eredményhez.

A másik gondolat, amely végig nyomasztja az embert a Szávához vezető úton: túl az emberéletben esett károkon, hány család életre szóló munkáját tette semmivé az 1991-ben kirobbant törzsi háború? Vadonatúj házak, melléképületek hevernek romokban a több száz éves vályogépületek szomszédságában. Az udvaron

kiégett, szétlőtt autók roncsai. Hány férfi és asszony összekuporgatott munkabére, piacon eladott terménye, Nyugat-Európában másodrendű állampolgárként végzett munkájának jövedelme olvadt el itt a gránátok tüzeiben?

A Szávához vezető főút elkerüli Novskát, ezért egyelőre csak a kertek alól vetünk néhány pillantást a domboldalra épült városkára. Miután hidépítésről esett szó, kézenfekvőnek látszik, hogy a jasenovaci hidat keressük meg elsőként. Áthaladván a zágrábi autópálya hídja alatt egyre szűkül és gödrösödik az út. Egy hosszú szakaszon átfolyik rajta a víz, s bizony okoz némi fejtörést, át merjünk-e gázolni rajta személyautóval. Látván, hogy más autók is járnak arra, belehajtottunk a tengelyig érő útfolyóba.

Bal kéz felől messziről láthatóan magasodik egy hatalmas beton emlékmű, amelyet az egyébként lapályos vidék egy kis dombján építettek föl. Leginkább egy félig nyitott tenyérre emlékeztet, talán egy virágra. Minden szerbből haragot és gyűlöletet, a legtöbb horvátból szégyenérzetet vált ki ez a név: Jasenovac. A második világháború idején itt működött az usztasák hírhedt megsemmisítő tábora, ahol több tízezer szerb lelte halálát. (Más kérdés, hogy a világháború végén ők ugyanilyen, ha nem brutálisabb módon álltak bosszút a horvátokon, a bácskai és bánáti németeken és magyarokon.) Jellemző, hogy a mostani délszláv háború kirobbanásának egyik pontja is éppen Jasenovac volt. E jellegtelen Száva-parti település neve jelszóként szolgált, amikor a kisebbségben élésnek még a gondolatát is hideglelősen elutasító boszniai és horvátországi szerbek minden horvátot usztasának bélyegezték.

Jasenovac 1996 januárjában félig kihalt település. Néhány lézengő öregén kívül csak katonák és rendőrök járkálnak a romos utcákon. A Száva-parti, egykor elegáns motel szétlőve, a hídfőnél homokzsákok, őrbódé.

Kitüntetett pontja ez Nyugat-Szlavóniának: itt ömlik a Szávába az Una, amely egyben határfolyó is ezen a szakaszon Horvátország és Bosznia-Hercegovina között. És itt íveli át a torkolatot egy hatalmas betonhíd, amelyet gondosan leromboltak a háború folyamán. (Érdekes, hogy a mai napig kísérletet sem tettek az újjáépítésére, pedig azóta már négy híd készült el a Száván.) Fontos közlekedési kapcsolatot teremtett egykor Nyugat-Szlavónia és Nyugat-Bosznia között.

A hidat őrző rendőr egykedvűen vonja meg a vállát: igen, hallott valamit róla, hogy magyarok jönnek a térségbe, de semmi közelebbit nem tud. Nincs kifogása az ellen, hogy kamerával fölmenjek a hídra. Mármost arra a roncsra, ami megmaradt belőle... Alig száz métert lehet megtenni az északi hídfőben, azután már csak a mélységet, a halszállaként meredező idomvasakat és az alatt hömpölygő Szávát látni. Az aszfalt – amelyen záróvonal húzódik, mint ahogy egy hídon szokás -,

egyszer csak megszűnik, eltűnik. Jó száz méterrel távolabb folytatódik, mintha mi sem történt volna.

A hídfőben harcokcsiakadályok és homokzsákok nehezítik a közlekedést. Az előbbieknél immár semmi jelentőségük, hiszen nincs olyan páncélos, amely át tudná hidalni ezt a tátongó úrt. Horvát oldalról pedig kinek is jutna eszébe neki-lódulni a szakadéknak?

A hídon egyetlen őrszem posztol. Biztos, ami biztos, homokzsákból épített mellvéd takarásában olvasgatja az újságot a januári napsütésben. Szükség is van az óvatosságra, hiszen az Una túlsópartján lévő házakból még távcsöves puska sem kellene lepuffantásához.

Mintha csak az átfutó gondolatot kívánná illusztrálni valaki odaát, hirtelen géppisztolysorozat veri fel a csendet. A lövések tompán puffannak a kristálytisztá levegőben. Önkéntelenül beugrom a homokzsákok mögé, gondolván, hogy a kamerának szánták a figyelmeztetést. A rendőr azonban meg sem rezdül.

- Gyakran lövöldöznek – jegyzi meg blazírtan. Látszik rajta, hogy jól ismeri az ellenfél szokásait. – Holnap lesz az ortodox karácsony, valószínűleg ezt ünneplik – teszi hozzá. Géppisztolya háromlépésnyire hever tőle, még csak pillantást sem vet rá.

Feri nem jött fel a hídra, így nem is lát át a túloldalra. Hallván a lövéseket, idegesen jár fel-alá a hidat lezáró sorompónál. Elbúcsúzunk a rendőrtől és indulunk vissza Novskába.

Ez a horvát kisváros nem került a szerbek kezére. Tőle délre, mintegy két kilométernyire, az autópálya mentén húzódott a front a tavaly májusi horvát offenzíva kezdetéig. A házak viszonylag kevés kárt szenvedtek, a központban szép új épületeket emeltek, gondozottak a közparkok is.

Itt sem tudnak semmit a magyarokról. Sem a városházán, sem az utcán. A polgármester úrnak, bár bent telefonálgat, nem akaródzik időt szakítani a magyar újságírókra. Így a helyi rádiósoktól próbálunk meg információt szerezni.

Szó, ami szó, nem Las Vegasba jönnek fiaink, ha itt kell majd tábort ütniük. Egy mozi, egy kultúrház, és persze a helyi rádió jelenti a szórakozási lehetőséget – tájékoztatnak a kollégák. Hónunk alatt a teli videokazettával, a jól végzett munka örömeivel indulunk haza.

Másnap este bemondja a rádió, hogy a magyar tábor nem Novskában, hanem a tőle húsz kilométerre keletre lévő Okucaniban lesz. Mindenesetre a a HM sajtóirodáján szépen köszönik a novskai videófelvételt ...

Két világ határán

December közepén már tudni lehetett, hogy az amerikaiak Zupanjanál, a horvát-szerb vízihatáron építik meg az első pontonhidat a Száván. Ezt a helyet találták a legmegfelelőbbnek arra, hogy közúti kapcsolatot létesítsenek a tuzlai főparancsnokság és a taszári ellátóbázis között. Hozzá is fogtak hamarosan a hídépítő tábor felállításához, valami zseniális hadvezér parancsára éppen a Száva árterében. El is vitt mindent a hóolvadás nyomán megáradt folyó, és magával sodorta a parancsnok karrierjét is, akit villámgyorsan leváltottak posztjáról.

Magyar újságíró nem mostanában járt erre. Gondoltam, terepszemlére indulok a Száva e kitüntetett pontjára. Az útvonal: Alsó-Mihojlác (Donji-Mihojlac), Nekcse (Nasice), Diakovár (Djakovo), Vrpolje.

Nyúlós köd, undorító nyirkos hideg üli meg a tájat. Az amerikaiaknak egyelőre még nyomát sem látni, csak a Belgrád-Zágráb autópálya zupanjai leágazásánál találkozom előőrseikkel. A benzinkút köré fészkeltek be magukat, s építették fel kisebb táborukat. Úgy állnak széles terepjáróik, hatalmas teherautóik a kutat övező erdőben, mint sivatagi vándorok tevői az oázisokban. Valamennyi páncéll kocsi fedélzetén géppuska meredezik, messzire sárgállanak a befűzött heveder töltényei. A lövészek arcán fekete maszk, szemükön sötét motorosszemüveg. A jellegzetes formájú sisakkal fejükön úgy festenek, mint egy fantasztikus film főszereplői.

Zupanja jellegzetes horvát kisváros, néhány szocreál és újmódi épülettel elcsúfított csinoska belvárossal. A házak itt is magukon viselik a háború nyomait, szétfröccsent gránátok szilánkjai pettyezték ki a főutca házainak falát. A nagyáruházak kirakatait még most is deszkapalánk és homokzsák védi. Csakúgy, mint szerte a háborús Horvátországban, hasábfával és téglarakásokkal barikádozzák el a pinceablakokat, üvegeportálokat.

A várost elhagyva egy ideig a főúton haladok a Száva felé, aztán a töltésre kanyarodom. Kegyetlenül sáros makadám vezet az ártéri erdőn át a komphoz, amelynek lejárója előtt kilométeres sor ácsorog.

- Éppen javítják, leszakadt valami alkatrész – magyarázza a rendőr, s megpillantva a kamerát nyomban figyelmeztet, ne filmezzek át a tulsó partra. – Az már Bosznia. És tudja, a nemzetközi szabályok ...

Tudom.

Egyébként milyen érdekes: az átlövöldözést nem tiltották a nemzetközi egyezmények? Hát, ha tiltották is, a túloldali épületek állapotából ítélve nemigen tartották be őket.

A komp áll, nekem pedig valahogy át kellene jutnom a túlsó partra, Orasjébe, ha egyszer már idáig elvergődtem. Sóvárogva figyelem a túloldalt, ahol minaretek látszanak, és sűrű embertömeg a parton. Szerencsére a piac törvényei itt is működnek: ha nincs komp, hát itt vannak a bárkások, akik potom pénzért, egy-két kunáért hozzák-viszik a gyalogosokat, biciklisták. Hamarosan meg is telik a csónak és pár perc múlva már a Száva iszapszínű vizét hasítjuk. Bármennyire kellemetlen is az idő, élvezem az erős motor duruzsolását, a kofák pergő horvát szavait, a csónak előtt felcsapó hullámokat.

A Száva most éppen alacsony, szétrohadt és szétlőtt hajók, uszályok fekszenek oldalukra dőlve a túlparti iszapban. Minden négyzetmétert fadarabok, drótok, lemezek borítanak.

Pár perc, s máris az orasjei kikötő egyik stégjéhez simul a csónak. Ha nem lógna kamera a vállamon, valószínűleg nem keltenék feltűnést a határőrkabin előtt, így azonban nyomban a rendőrségre kísér egy kedves kisasszony. (Habár, kamera nélkül sem valószínű, hogy sok magyar járna erre mostanában.)

Az itteni hatóság horvátokból áll, lévén a terület horvát sziget az észak-boszniai szerb minitengerben, amelyet a háború alatt etnikailag még tovább „tisztogattak”. A rendőrök egyenruhája mindenben hasonlít a Horvát Köztársaságban használatoshoz, pusztán a piros sakk-kockás sapkarózsa tetejéről hiányzik a koronaszor.

Horvátság ide vagy oda, a Zágrábban kiállított sajtókártyának itt semmi hasznát sem veszem. Szó sem lehet róla, hogy kiengedjenek a városba. Ahhoz külön akkreditáció szükséges, amit a forgatás előtt egy nappal személyesen kell kérni. Az általuk javasolt „egyszerűsített” eljárás a következő: miután ma már nincs itt az ügyintéző, hajózzak vissza Zupanjába, töltssem ott az éjszakát, majd holnap jöjjenek át ismét az orasjei kikötőbe, nyújtsam be a kérvényt, menjek vissza Zupanjába (vagy ahová akarok), s holnapután máris megkezdhetem a forgatást.

Megér nekem ennyit Orasje? – teszem fel a kérdést, s a kedves olvasó nyomban kitalálhatja a választ. Visszaballagok hát a csónakosokhoz, s a Száva közepéről készítek néhány felvételt a pontonhíd tervezett helyéről. Amerikaiak híján jószerivel a helybeli hajósok információira hagyatkozom.

Talán a derék jenkik sátraikat sem vitte volna el a zöldár, ha ugyanezt az információforrást ők is igénybe veszik.

Patkányok közt Pusztarában

Ha nem Novska, hát legyen Okucani, még pontosabban – hogy senkinek ne legyen igaza -, Pustara. Néhány házból álló majorság Okucani és a tőle délre fekvő Novi Varos között, közvetlenül az autópálya mellett. Persze, Okucani sincs messze, mindössze két-három kilométer. Más kérdés, hogy ebből magyarjainknak ebből vajmi kevés haszna van, lévén igen unalmas, szürke városka.

De hát ki is gondolt volna a szórakoztató szektor, mint fontos gazdasági ágazat megteremtésére az elmúlt évek során? Mulatozásra csupán a Boszniából átözönlő szerbeknek volt alkalmuk. Le is rombolták földig a katolikus templomot – piacteret alakítván ki a helyén.

Kegyetlenül megfizették az árát: a nyugat-szlavóniai horvát felszabadító harcok idején egész szerb falvak néptelenedtek el Okucani és Nova Gradiska között. Oradour és Lidice, no meg az angolszász terrorbombázás után hamuvá lett német városok látványával vetekszik például Medari képe, ahol egyetlen ház sem maradt épségben.

Példaként, sajnos, említhettem volna a szlavóniai Szentlászlót is.

A magyar előőrsoket ilyen látvány fogadta 1996 január közepén. Az amúgy sem szívderítő téli ködben, szürkéségben, kísértetházak között bolyongva kezdték meg a honfoglalást a nepáli ENSZ-katonák kiürített táborában. Ez a tábor külön tanulmányt, de legalább egy fényképalbumot érdemelne.

Okucanit és az autópálya-elágazást elhagyva balkéz felől raktárépületek magasodnak, ám egy facsoport takarásából kilépve hirtelen gazdagon díszített diadalkapu és jellegzetes buddhista torony tűnik fel. Egy szitává lőtt transzformátorház tövében távol-keleti ízléssel berendezett kert: festett kövecskék, tornyocskák, a nepáli uralkodót éltető feliratok. Az indiai kontinens üzenetét hordozzák ezen a békétlen európai tájon.

Maradtak itt egyéb nyomok is, amelyek kevésbé illeszthetők a kultúra fogalomtárába. Nagyon is materiálisak, s valamiképpen kapcsolatban állnak az anyagcserével. Katonáink eleinte nepáli elődeiket gyanúsították a barakkokat elborító ürülék kibocsátásával, utóbb azonban kiderült, hogy az ENSZ-katonák távoztával rövid ideig menekültek költöztek a körleteikbe, s az ő nevükhöz fűződik ez a sajátos aknamunka. A tény azonban ettől még tény marad: az ideiglenes szállás rendbetétele nem kis önfegyelmet követelt a magyar előőrsoktól.

Az Erscsiből indult katonavonatok fogadására tucatnyi magyar és horvát újságíró sereglett Okucaniba. A főerők még úton vannak, pontosabban Novskában rostokolnak, a horvát vasutasok két-három órára becsülik a húsz kilométeres táv

megtételét. Van hát idő a már említett nepáli szépségek, s az ideiglenes tábor létesítményeinek – sátor, konyha, iroda – megcsodálására. Mindenekelőtt azonban a leendő munkahelyre, a gradiskai hídra volnánk kíváncsiak, autóba pattanunk hát.

Az út az erősen megrongált Novi Városon át vezet a Száva felé. A folyó árterébe épített hosszú hidas is lerombolták. Irdatlanul rossz úton a híd roncsai mellett lehet csak araszolni. Szerencsére ezen a részen nem öntötte el a víz az árteret.

Letérni, félreállni sehol sem tanácsos, még egy rövid egészségügyi szünet kedvéért sem. Előfordulhat, hogy az enyhület helyett aknarobbanás lesz a megfáradt vándor jutalma. Az aknaveszélyt – amelyre szóban és írásban lépten-nyomon figyelmeztetnek a nem is oly régen még hadművelleti területen – itt a fákra, bokrokra kötött sárga szalagok tudatosítják az utazóban. Van mire ügyelni: az IFOR szakértői szerint csak a nyilvántartott aknamezők – tehát nem az egyedi aknák, hanem az *aknamezők*! – száma meghaladja a kilencezret. S mennyiről nem tudnak még! Az elrejtett aknák számát hárommillióra becsülik.

A „normális” hadviselést szabályozó nemzetközi egyezmények szerint minden aknamezőről térképet kell készíteniük a telepítőknek, hogy az esetleges fegyverszünet vagy békekötés után legyen támpont ezen alattomos harci eszközök hatástalanítására. Ám abban a háborúban, amelyben öt éven át vadállati kegyetlenséggel folyt az öldöklés – megjegyzem, lehetséges, hogy a vadállatok kikérnék maguknak ezt az összehasonlítást -, s a szembenálló felek mindenre tekintettel voltak, csak a genfi egyezményekre nem, nos ebben a totális háborúban nem bíbelődtek aknatérkép-rajzolgatással.

A lerombolt árteri híd után már csak néhány száz métert kell megtenni ahhoz, hogy Stara Gradiskába és a Szávához érjünk. A horvát oldal házait alaposan megviselte a háború. A folyóparti lakótelepeket kifosztották, a bútorok maradványai kint hevernek az utcán az ablakok alatt. Üres az iskolaépület, találatot kapott a templom is.

Gradiska tulajdonképpen ikerváros, mint például Komárom vagy Szeged. A másik, kiterjedtebb rész Bosanska Gradiska néven a Száva túloldalán fekszik. Váradi Emil, az okucani tábor sajtófőnöke utóbb összegyűjtötte a városkára vonatkozó történeti adatokat. Eszerint már a római korban is állt itt település, a szlávok a VI-VII. században érkeztek erre a vidékre. Mátyás király itt kelt át a Száván Jajce ostromához felvonulában. 1535-ben aztán török uralom alá került, s határváros maradt egészen 1878-ig, Bosznia osztrák megszállásáig.

A legújabb korban börtönéről és második világháborús koncentrációs táboráról tette magát hírhedté. E funkciói tovább éltek a titói időben, sőt, a legutóbbi háborúban is: Josip Broz uralkodása alatt jó néhány renitens tábornok, például

Franjo Tudjman, a későbbi horvát elnök is. Ami pedig a megsemmisítő táborot illeti: a helyiek elmondása szerint 1991 és 1994 között a szerbek háromezer foglyot öltek meg a börtön falai között.

Mára leszerelték a szögesdrótot, csupán a vasrácsos ablakok emlékeztetnek a lakatlan épületegyüttes korábbi funkciójára. Nem lehet mást látni az udvaron, mint törmeléket, szemetet és autóroncokat.

A Száva parti házsört teljesen szétlőtték a túloldalról. Szögesdrót zárja el a híd lábához vezető utat. A lakosság ezen a januári hideg napon még nemigen mutatja magát. Néhány férfi ténfereg csak a kiégett házak között, próbálják felmérni a kárt.

A túlparton sokkal nagyobb a nyüzsgés. A civilek közt sok egyenruhást látni. Lehet, hogy túlzott óvatosság, de csak fedezék mögül merem a kamerát a boszniai városrészek felé irányítani.

A gradiskai híd is siralmas látványt nyújt. Túlélte a háború első éveit, s bármi különös: az „Isten nyila” okozta vesztét: 1995. június 2-ikán villám csapott a hídszerkezetbe, s eldurantotta a horvátok által felhalmozott robbanóanyag nagy részét. A hidat őrző horvát katonák egyike meghalt, kettő megsérült. Fegyvereiket utóbb megtalálták a vízben a magyar utászok, de a hídon felhalmozott s a folyóba esett harckocsiaknak azóta sem kerültek elő.

Ez a híd lesz tehát a magyarok első munkahelye. Időközben vonatjuk elindult Novskából, ideje hát visszatérnünk az okucani állomásra, ahol fogadásukra a zágrábi katonai attasén és az előkészítő csoport tisztjein kívül megjelent egy amerikai páncélautó is. Mint megtudjuk, ez az altiszt által vezetett raj hivatott biztosítani a magyar kontingens védelmét az egy szem kiélesített fedélzeti géppuskájával. De van fontosabb küldetése is: a hirtelenszöke őrmester az összekötő a tuzlai parancsnoksággal. Joga van például légicsapást kérni, ha a magyar szerelvényt támadás érné.

De a vonat ismét elakadt valahol. A horvát vasutasok a nagy forgalommal indokolják a késést, ami már csak azért is nehezen képzelhető el, mert órák óta egyetlen szerelvény sem haladt át az állomáson.

Van hát időnk szétnézni a leendő végleges tábor helyén. Éppen a nepáli skanzenel szemben alapozzák. Mindenfajta gépek dolgoznak serényen, árkot ásnak, közúzalékot terítenek szét és cölöpöt vernek. Egy szakasz katona homokzsákokat tölt és tornyoz fel a kapunál. Látszanak már az őrtornyok körvonalai is, egy csapat éppen terepszínűvé igyekszik varázsolni a nyersfa ácsolmányokat. Látni néhány IFOR feliratú, vajszerű konténert is – ilyenekből épül fel majd a város -, de a zömét csak a következő napokban hozzák el Velence községből, ahol gyártották.

A táborépítés fővállalkozója egy kiskörösi cég. Képviselője esküdzik, hogy határidőre készen lesznek, amit többen kétkedéssel fogadnak, hiszen máris késés-

ben vannak. A miniszter mindenesetre megígérte, hogy február 1-jén megindul az élet, így katonásan mindenki ezt a dátumot veszi szentírásnak.

Már most feltűnik, mennyivel korszerűbb az előkészítő csapat katonáinak felszerelése mint a az odahaza szolgálatot teljesítő katonáké. Itt van például a golyóálló mellény, amelyről a HM beszerzési illetékes azt állítja, hogy nagyobb biztonságot nyújt, mint az amerikaiaké. Az ő kevlárból készült mellényük ugyanis – így az alezredes -, ha vizet kap, elveszíti ellenálló képességét, míg a magyarnak meg sem kottyán a csapadék.

Ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen a magyar mellény betétje két és fél cent vastag kerámialap. A mellény súlya így tizennyolc kiló, szemben az amerikaiak hét-nyolc kilójával, ráadásul úgy, hogy a mellény hátrészébe nem is tettek kerámialapot. Lehet, hogy pusztán takarékoságból nem jutott, de az sem kizárt – mondják a katonai rossz nyelvek -, hogy az ellátók feltételezték: a magyar harcos sosem fordít hátat az ellenségnek ...

A golyóálló mellény viselése kötelező, s ez így marad hosszú hónapokig. Más kérdés, hogy a kényelmesebbek könnyítenek felszerelésükön, és a kerámialap helyére spirálfűzetet sülyesztenek a jókora mellényzsebbe. Különösen a sofőröket zavarja az ormóttan betét. Némelyiken málmellényt is látni, ami ugyancsak régi vágýálma a magyar katonáknak, de a határőröknek is. Éppen a Beremend környékére vezényelt határvadászok panaszkodtak a parlament honvédelmi bizottsága tagjainak a dél-baranyai feszültség kiújulásakor, mennyire kényelmetlenül érzik magukat a szovjet mintájú lógó-libegő tár- és gázálarctáskát, vegyvédelmi fõlszerelést viselve.

Lehetetlen nem észrevenni, hogy minél inkább íróasztalhoz kötött valakinek a beosztása odahaza, itt Pustarában annál harciasabbnak igyekszik látszani. A „rambósodás” mértéke fordítottan arányos a test edzettségével is. Egy alacsony, petyhüdt arcú, gömbölyded alezredes akkora túlélőkést erősített a málmellényjára, hogy egy lovat le tudna döfni vele (valaki más). A kontingens katonáinak felszereléséhez tartozik egy svájci tiszti bicskakészlet is, amelyet Keleti György honvédelmi miniszter ajándékozott minden Okucaniba induló katonának. A miniszterelnök később erre is rákontrázott, s órával lepte meg a műszaki dandár kollektíváját.

Már ekkor feltűnt – amivel később gyakran találkoztam -, hogy néhány katona olyan lábbelit, ruhadarabot visel, amely nincs rendszeresítve a magyar honvédségnél. Többnyire a biztosító feladattal megbízott ejtőernyősök, a szolnoki gyorsreagálású zászlóaljból kiválogatott harcosok, a „Bercsényisek” lógnak ki a sorból. Egyiken a Bundeswehr ejtőernyős bakancsa, a másikon amerikai gypjúsapka, a harmadikon osztrák málhaöv. Állítólag megengedték nekik ezt a különködést,

arra hivatkozva, hogy speciális feladatot látnak el. Mindenesetre feltűnő ez a fajta rugalmasság, és sajnálni való, hogy a magyar cipőipar ennyi év alatt nem tudott a télen hideg, nyáron fűledt „surranó” helyett korszerűbb lábbelivel előrukkolni.

A vonat immár a kertek alatt, kitódulunk hát az állomásra. Az operatőrök – itt van a CNN is – az összes lehetséges pózt kipróbálják, a tetőmászástól kezdve a sínre fekvésig.

Méltóságteljesen gördül be a szerelvény: elől a személyvagonok, utánuk a teherautókkal, műszaki eszközökkel és faanyaggal teli vasúti kocsik végtelen sora.

Tóth László ezredes, a kontingens törzsfőnöke ugrik le az első kocsiból. Valóban imponáló jelenség, amint talpig fegyverben, vékony termetének ellentmondó marcona képpel, logikusan felépített, rövid nyilatkozatokat ad a fölsereglett újságíróknak. Tapasztalt ENSZ-katona, megjárta Afrikát is. Mint mondja, volt egy kis nehézségük a határon. Mármint a magyar-horvát határon... Vámosaink híven teljesítették kötelességüket, s nem találtak minden papírt rendben az első magyar NATO-vonaton. Utóbb ezt a tényt az országos vámparancsnokság cáfolta, a tény azonban tény: Letenyénél kicsit összekuszálták az Ercsiben gondosan összeállított, Göncz Árpád által elbúcsúztatott szerelvényt. Szabál az szabál...

A személykocsik ablakai mögül fáradt, kíváncsi tekintetek kandikálnak ki. Sok-sok megválaszolatlan kérdést tükröznek, amelyek közül minden bizonnyal az első: vajon mi vár itt ránk?

A horvátok mindenesetre már értésre adták elsőként érkező honvédeinknek, hogy barátsággal fogadják őket. Annál is inkább, mert nem felejtették még el azt a tízezer Kalasnyikovot, amellyel az Antall-kormány a szerb offenzíva idején segítette őket. Mint mondják, e segítség nélkül a jugoszláv „néphadsereg” sokkal könnyebben végigsöpört volna az országon. De ez már nagypolitika, amelyből itt és most semmi más nem érdekes, mint hogy holnap meg lehet írni a családnak? „Rendben megérkeztünk, ne féljete, nyugalom van...”

Tábornytás kicsi és nagy emberekkel

És elérkezett a jeles nap, 1996. február 3. Az első magyar katonai alakulat NATO-parancsnokság alá kerül. Az eseményre Pustarába várják a miniszterelnököt és a honvédelmi tárca vezetőjét.

Két napja érkezett meg az utolsó szerelvény, immár teljes a létszám, 416 fő, vagyis valamivel kevesebb, mint amennyit az országgyűlés engedélyezett. A kisköri vállalkozó végül is tartotta ígéretét: helyükön állnak a konténerházak, hat-hat

embernek nyújtva, ha nem is kényelmes, de a körülményekhez képest elfogadható szállást. A végével egybeépített zuhanyozók patyolattiszták, a legelegánsabb szállodában sem vallanának szégyent velük. Az egészségügyi részleg külön rezidenciát kapott, műszerezettsége meghaladja egy magyarországi átlagos rendelőét. Az idős, szakállas főorvosok kissé komikus látványt nyújtanak katonaruhában (ugyanaz a jelző aligha illik a dús idomokkal megáldott női asszisztenciára), ám speciális szakmai ismereteikhez kétség sem férhet, lévén világot járt emberek, több éves ENSZ-tapasztalattal a hátuk mögött.

A táborra rá sem lehet ismerni a két héttel ezelőtti állapotokhoz képest. Az utakat zúzalékkő borítja, a gépek, járművek katonás rendben sorakoznak. A konyhai üstöket sátor alatt helyezték el, s az étkezde az itteni viszonyokhoz képest hatalmas: több konténer összenyitásával alakították ki. Az étkezde előtt kis dombot emeltek, a sorakozók alkalmával itt történik a parancskihirdetés. Három délceg zászlórúd meredezik a dombocska mögött. Az egyik a magyar trikolort lengeti a szél, a másik kettő üres. Ide vonják majd fel az IFOR lobogóját. A harmadik rúd azonban továbbra is üres marad: a NATO-parancsnokság nem járult hozzá, hogy a tábornak otthont adó Horvátország piros sakk-kockás zászlaját is felhúzzák...

A kapunál vége az első idők „nepáli” táborában megtapasztalt kedélyes lazaságnak. Sorompó, őrbódé, igazoltatás, telefon, személyes kísérelő. A miniszterelnök látogatása és a NATO-tábornokok várható jelenléte miatt különösen nagy az éberség. Itt vannak a kormányőrök is, végig járatták velünk az ilyenkor szokásos procedúrát: név szerinti akkreditáció, táskavizit, kamerapróba.

A látszólag szigorú ellenőrzés ismét alkalmat ad arra, hogy eltűnődjek, mennyire kiszolgáltatottak az állítólag szigorúan védett politikusok, hírességek, közéleti emberek. Ha valaki valóban kárt akarna tenni bennük, milyen könnyen megtehetné a testőrök zárt gyűrűje és az előzetes kontroll ellenére is! Jól emlékszem: a dalai láma 1992-es magyarországi látogatásakor, egy nógrádi kis falu határában felépített buddhista szentély avatására a művelődési államtitkár is hivatalos volt. Akkoriban a minisztérium sajtófőnöke voltam, s ebben a minőségemben én is elkísértem. Úgy sétáltam át a biztonsági kapukon és ellenőrző pontokon, mintha csak a piacra igyekeznék. Bejutottam a láma rögtönzött fogadószobájába is, ahová már csak a legfontosabb tárgyalópartnerek léphettek be, s közben a kutya sem kérdezte meg, mi járatban vagyok. Ha nagyon akarom, még a ruháját is megérinthessem volna a világ egyik legfenyegetettebb férfiújának, nem beszélve egyéb csalafintaságokról.

De ugyanezt tapasztaltam más országokban is. Egy hiteles – vagy annak tűnő – sajtóigazolvány birtokában, fölkerülvén az akkreditációs listára, lényegében szabad az út a legvédelettebb politikusok közvetlen közelébe is. Bekapcsoltatják

a kamerát az Élysée-palotában, az UNESCO-székházban, az EBESZ állam- és kormányfőkkel zsúfolt konferenciatermében, de ha a kis nézőkében megjelenik a kép, már senki sem vizsgálja, nincs-e néhány deka robbanószer az akkumulátordoboz alján, vagy a mikrofonba beépítve. Filmeztem kézi kamerával Boross és Balladur miniszterelnökök kézfogását a Matignon-palota udvarán; az újságíróktól négylépésnyire sétált át az Élysée udvarán Mitterrand elnök, hogy a hazai parlamenti intim pillanatokat ne is említsem: az égvilágon senki nem nézte meg, nincs-e valami műanyagból készült hegyes tárgy a lábszáramra erősítve...

Egy szó mint száz: ha érdekében állna, egy fotós vagy újságíró számtalan tippet tudna adni a terroristáknak. Hiszen a média az egyetlen közeg, amely jellegénél fogva szinte testközelséget igényel a szereplési vágytól fűtött politikusokkal. És nincs az a biztonsági szolgálat, amely minden esetben meg tudná akadályozni az atrocitást. Más kérdés, hogy a merénylő nagy valószínűséggel a helyszínen életével fizetne vakmerőségéért, de mint tudjuk – bizonyos körökben még az öngyilkosságot is szívesen vállalják a kívánt politikai cél elérése érdekében.

(Bizony, a fenti sorok papírra vetése óta nagyot változott a világ. A szórványos öngyilkos merényletekből sok ezer halálos áldozatot és sebesültet követelő sorozat lett. 2001-ben, modernkori kamikázék akciójának eredményeként, de lényegében máig tisztázatlan körülmények között magába roskadt New York büszkesége, a World Trade Center két ikertornya. Terrorista szervezetek és kiképzőtáborok lepték el a muzulmán világot, s az iszlamista harcosok totális háborút hirdettek a „Korán ellenségeinek” megsemmisítésére. A világ nagyvárosai közvetlen célponttá váltak, s az öngyilkos merénylők mindig ott támadnak, ahol a leggyengébb az ellenállás lehetősége: a metróban, a zsúfolt szórakozóhelyeken, áruházakban. Nincs az a rendőrség és hadsereg, amely képes lenne megvédeni a civil lakosságot a rejtőzködő gyilkosokkal szemben: hogyan is lehetne minden járókelő mellé testőrt állítani? Természetesen, az elmúlt húsz év során lényegesen változtak az újságírókra vonatkozó szabályok is: az igazán védett személyek ma már szinte megközelíthetetlenek, vagy legalábbis annak gondolják őket.)

E kis kitérő után álljunk be magunk is a miniszterelnöki konvoj érkezését várók sorába. Ekkor találkozom először dr. Ronkovics József mérnök-ezredessel, a műszaki kontingens parancsnokával, aki a szentendrei katonai főiskola tanszékvezetői katedráját cserélte fel az okucani parancsnoki konténer térképasztalával. Nem könnyen barátkozó típus, első pillantásra kissé arisztokratikusnak tetszik a modora, s nem megy a szomszédba szigorúságért sem, ám a későbbiekben bebizonyosodik: a korrektséget korrektséggel, sőt barátsággal viszonzja.

Az égen a Száva felől két Black Hawk típusú helikopter tűnik fel. Nagy kört írnak le a tábor fölött, látszik, hogy alaposan felfegyverezték őket. Az egyik to-

vábbrepül, a másik leszáll a nepáli tábor közelében. Az IFOR szárazföldi erőinek műszaki főnökét, a brit John-David Moore-Bick tábornokot hozta. Ő lesz a magyar egység közvetlen előjárója. Az egysíllagos tábornok nevének muzsikája hűen kifejezi karakterét: hórihorgas, kesehajú, sasorrú, szikár angol katonatiszt. Az a típus, amelyet a világháborús filmekben kissé heroizálva, a Pitkin-filmekben pedig karikírozva ábrázolnak.

A magyar és brit katonai akadémiák közti különbség kiviláglik az ünnepi beszédekből is. Már túl vagyunk a protokoll első percein, mindenki a helyén áll, elhangzott a Himnusz, amikor Preininger Ambrus vezérőrnagy, magyar hadtestparancsnok lép a mikrofonhoz, hogy az IFOR fennhatósága alá adja át katonáit. Papírról olvassa beszédét, így is kissé akadozva jut el mondandója végéig. Szemmel láthatóan nem kenyerre a szónoklat, ahogy az elmúlt évtizedek tábornoki kara sem retorikai teljesítményével írta be magát a hadtörténetbe. (Elég csupán a Kádár-rendszer madárnevű miniszterének a magyar nyelvvél vívott több évtizedes reménytelen küzdelmére emlékeztetni.)

Moore-Bick tábornok ezzel szemben nagy ívben kikerüli a mikrofont, hátrateszi a kezét – már csak a lovaglópálca hiányzik a hóna alól -, és sztentori hangon harsogni kezd. Valahogy így:

- Magyar katonák! Ahogy elnézlek benneteket, kemény vigyázzállásban, s elnézem Kalasnyikov gépkarabélyaitokat, arra gondolok: nem volna jó, ha még mindig ellenségként állnánk szemben egymással, mint nem is oly sok évvel ezelőtt. Szerencsére ezek az idők elmúltak, s én most igenis büszke vagyok arra, hogy ilyen derék, képzett katonák kerülnek a parancsnokságom alá. A ránk váró munka egyáltalán nem lesz könnyű. Nagy az aknaveszély, orvlövészekre is számítani kell de biztos vagyok benne, hogy ha befejezzük küldetésünket, együtt mondhatjuk majd el: „Ez jó munka volt!”

A derék tábornok ezt az utolsó félmondatot magyarul kiáltja át a tér felett, a hallgatóság nem kis tetszésére. Később, amikor Moore-Bick minden szónoklatát ezzel a kiáltással fejezi be, a fegyelem átmeneti lazulásának kétségbevonhatatlan jeleként morajlás szokott hallatszani az alakzatból, miközben a sorokon furcsa kígyózás fut végig.

Kétségkívül történelmi pillanat, amikor a Szózat hangjaira a magyar mellé felkúszik az IFOR kék-fehér zászlaja is, jelezvén, hogy ez már több mint NATO békepartnerségi gyakorlat: itt bizony a következő hónapok során élesben mennek majd a dolgok.

Hogy a miniszterelnök és kísérete is ízelítőt kapjon a szép feladatból, a páncélkocsik felvezetése mellett a konvoj a Száva-partra indul. Horn Gyula néhány szót vált

a hidat őrző horvát rendőrökkel – a közelállók szerint a horgászati lehetőségekről kérdezi őket szerbül -, majd testőrei, valamint Keleti György és Ronkovics ezredes társaságában a felrobbantott híd leszakadt részeihez indul. Átmeneti izgalmat okoz, hogy megbotlik egy szögesdrót-darabban, úgy kell utánakapni, hogy el ne essék.

A híd szélén magyar és amerikai lövészkatona fűrkészik a szemközti oldalt, lövésre készen tartva kibiztosított golyószóróikat. De, amennyire innen meg lehet állapítani, Bosanszka Gradiska a szokásos hétköznapiját éli.

- Jelentem, az a kiégett épület a Hotel Kozara – mutat a hídtól jobbra egy koromfekete nyolcemeletesre Ronkovics ezredes. – Az ötödik szinten mozgást észleltünk, valószínűleg katonai figyelő működik ott.

- Voltak már a túloldalon? – kérdezi Horn.

- Jelentem, még nem, de hamarosan sort kerítünk rá. Már csak azért is föl kell vennünk a kapcsolatot a szerb városparancsnoksággal, mert rá akarjuk venni őket, hogy tisztítsák meg a túlpárti feljárót az aknáktól. Ez ugyanis az ő kötelességük.

És mutatja a helyet, ahová a pontonhidat tervezik: a lerombolt raktárépületek tövében, felfordult uszály mellett keskeny mélyedés a partoldalban, ott lenne a felüljáró. Felderítési adatok szerint több sor gyalogsági és harckocsiaknát telepítettek oda a háború során.

Jóval később, Friderikusz műsorában, Horn Gyula úgy emlékezett meg erről a Száva-parti sétáról, mint rendkívül vakmerő cselekedetről. Sorolhatnánk ezt kormányfő már-már megszokott nagyotmondásai, vagy egy show-műsor kötelező blickfangjai közé, de tény, hogy a Karadzics és Mladics körüli huzavona kezdete miatt azokban a napokban nem volt éppen felhőtlen az IFOR és a boszniai szerbek viszonya. *(A nyugatiak nemzetközi bíróság elé akarták citálni a sovén politikust, illetve az ő vasöklének számító szerb tábornokot.)* Máig sem lehet tudni, mekkora volt az esélye egy esetleges provokációnak – egyáltalán: a szerbek tudta-e arról, hogy a magyar miniszterelnök és honvédelmi miniszter kémleli őket a híd tetejéről -, mindenesetre kizárni nem lehetett, hogy egy orvlövész meghúzza a ravaszt például a Hotel Kozara valamelyik emeletén. Az amerikai felderítők ugyan állították, hogy sikerült „blokkolni” a gyanús házakat, de jól tudjuk, mennyit értek az effajta garanciák az újkori történelem legpiszkosabb háborújában.

Jó húsz percet tölt küldöttség a hídon, aztán következik a tábori kis trakta az étkezdében. Horn rövid beszédében atyáskodva arra kéri Moore-Bick tábornokot, hogy vigyázzon katonáinkra.

Az angol megígéri.

A következő hetekben, hónapokban számtalan budapesti küldöttség fordult meg a pustarai táborban: a Parlament honvédelmi bizottsága, Mécs Imre elnök ve-

zetésével; Göncz Árpád köztársasági elnök és kísérete; Gál Zoltán parlamenti elnök és természetesen Keleti György, utóbbi több alkalommal is. És akkor a vezérkartól érkező sűrűn érkező delegációkat nem is említettem. A rituálé általában azonos: táborjárás, „borzongató” látogatás a felrobbantott Száva-hídnál, sajtótájékoztató, ebéd. Minél rövidebb időt tölt itt valaki, annál hangosabban dicséri a katonákat, s méltatja helytállásukat. Vonatkozik ez a fővárosi sajtóra is. A hétköznapiakon ritkán látni itt munkatársaikat, még kevesebben vállalkoznak a boszniai munkák helyszíni tudósításaira, ám amikor a Honvédelmi Minisztérium légkondicionált busszal kirándulást szervez Okucaniba, még rovatvezetők is szerencsétlenül jelenlétükkel a tábort, hogy aztán a következő napokban egymást érik a terjedelmes „fölfedező” riportok, újként, mi több, exkluzívként tálalva olyan információkat, amelyeket rendszeresen tudósító kollégáik már hónapokkal előbb megírtak vagy lefilmeztek.

Miután a tábor IFOR-parancsnokság alá került, elvben a belépés a magyar újságírók számára is csak a Zágrábban kiállított IFOR-sajtóigazolvánnyal vált lehetségessé. Azért mondom, hogy elvben, mert ha csupán valamely protokolláris rendezvény iránt érdeklődött a tudósító, egyszeri alkalomra szóló sajtókártyával vehetett részt az eseményen. Ám, ha távolabbi céljai voltak – például Boszniában kalandozni -, a zágrábi utat nem takaríthatta meg. Az IFOR Press Pass-t ugyanis csak személyesen vehettük át, méghozzá a kiküldő szerkesztőség előzetes felelősségvállalásával. A szerkesztőségnek nem csupán garantálnia kellett a tudósító megbízhatóságát, de vállalnia kellett azt is, hogy semmiféle ígérral nem lép fel az IFOR-al szemben, ha az újságíró baj érné a válságterületen. Ugyanezt a tudósítónak is alá kellett írnia, ami azt jelentette, hogy lényegében a saját felelőségére tevékenykedik.

(Itt jegyzem meg, hogy Rudolf Ulkotte, a Frankfurter Allgemeine Zeitung volt háborús tudósítója és sztárriportere 2014-ben magyarul is megjelent „Megvásárolt újságírók” című könyvében többek között azzal vádolja egykori szerkesztőségét, hogy teljesen magára hagyták sok-sok betegségével, amelyet haditudósítóként egyebek között a volt Jugoszlávia területén szerzett be. Igaz, ő Koszovóban, a KFOR hadműveleti területéről tudósított a kilencvenes évek végén, de elrettentő részleteket ad közre az amerikaiak által bevetett, gyengített uránium tartalmú tűzérési lövedékei és rakétái harctéri utóhatásairól. Tekintettel arra, hogy a kilencvenes évek közepén jómagam szabadúszó újságíróként tudósítottam a Duna Televíziót, el tudom képzelni, milyen eséllyel pereltem volna az intézményt egy esetlegesen bekövetkezett baleset vagy betegség után...)

Az IFOR feltételei között szerepelt, hogy halottat, sebesültet fényképezni nem szabad, s általában tartózkodni kell minden olyan cselekedettől, amely az érintett

lakossággal konfliktushoz vezethet. Az igazolvánnyal visszaélő, vagy a fenti feltételeket be nem tartó újságírótól azonnal visszavonják a sajtókártyát.

A zágrábi IFOR-ENSZ sajtóközpont vezetője, egy erősen kopaszodó finn fiatalember szigorúan megkövetelte az összes igazolást – amely egyébként faxon is érkezhett, - s ha minden dokumentum együtt volt, percek alatt kiállította a fényképes igazolványt. Az első kártya mindössze három hónapig volt érvényes, ám a másodikat – legalábbis az én esetemben – 1996. december 20-ig, vagyis az IFOR mandátumának lejártáig állították ki.

A szigorú feltételekért cserébe az IFOR igyekezett szabad mozgást biztosítani a volt Jugoszlávia területén, ami persze nem jelentette azt, hogy a helyi hatóságok esetleges túlkapásaitól meg tudott védeni. Mindenesetre a kártya angol nyelvű szövege arra kért minden katonai és polgári hatóságot, hogy az igazolvány tulajdonosának – aki az IFOR által nyilvántartott újságíró -, adjon meg minden segítséget. Nagy előnye a zágrábi kártyának, hogy az ENSZ által ellenőrzött területekre is érvényes volt, aminek később a szerbek által megszállt Kelet-Szlavóniában látom nagy hasznát.

Általában az volt eddigi tapasztalatom, hogy az IFOR-sajtókártya a magyar határtól lefelé jól „működik”. Már Drávaszabolcsnál és Barcsnál is mentesített a hosszas vámvizsgálat alól, s ha kilométeres sorok torlódtak fel be- vagy kilépésre várva, a horvát határrendőrség szó nélkül tudomásul vette, ha a tudósító bekapcsolt vészvillogóval előre lopakodik. A zágráb-lipováci autópálya fizető szakaszán e kártyával ingyen lehetett utazni, ami nem kis kedvezmény, ha figyelembe vesszük a pálya borsos árát és az utazások gyakoriságát.

Zsuzsanna és a többiek

Zsuzsanna hosszan nyújtózik el a part mentén. Utászok taposnak rajta sáros csizmájukkal, vizsgálgatják kötéseit, várva a napot, amikor keresztbe fordíthatják a Száván, s ráereszthetik a katonai konvojokat. A Zsuzsanna ugyanis egy pontonhíd. Nevét a hídépítő század győri parancsnokának, Bencze őrnagynak feleségéről kapta, talán valami ősi utász hagyománynak megfelelően. (Kérdés, mennyire örül neki az asszonyka ...) Szovjet gyártmányú elemekből állították össze néhány óra alatt. Valamivel nehezebb, mint az amerikaiak Zupanjánál összeszerelt alumínium pontonja, de legalább annyira megbízható: hatvan tonna teherbírású nehézgépjárművek is könnyedén áthaladhatnak rajta.

- Áthaladhatnak, ha a szerbek végre méltóztatnak fölszedni aknáikat a túloldalon és ott is ki lehet építeni a feljárót – közli egy sáros délelőttön Létai Attila alezredes, zászlóaljparancsnok. Joviális, fekete férfi, aki az alakias fegyelem szigorú megkövetelése mellett azért a tréfálkozásért sem megy a szomszédba.

- A szerbektől kapott térkép szerint tavaly hét gyalogsági és negyvennégy harcokosiaknál ástak el azon a partszakaszon – mutatja a túlparton a tervezett feljáró helyét, amely mögött jól látni a kiépített géppuskafészeket. A horvát parton már végeztek a földmunkákkal a mieink. Katonai szakkönyvek ábráin vagy terepasztalon látni ilyen aprólékosan kivitelezett hídfőt.

A Zsuzsanna átfordításával végül február 26-ikáig kellett várni.

Ronkovich ezredes engedélyével egy motorcsónakból filmezhetjük az első magyar boszniai hidászmunka betetőzését. Az egész művelet nem tart tovább húsz percnél. Nyolc-tíz motorcsónak tolja be a folyó közepére a kétszázhusz méter hosszú szerkezetet, fordítja keresztbe, s tartja irányban, amíg a két parton megfelelően rögzítik.

Elsőként a parancsnok Mercedes terepjárója hajt végig rajta, Ronkovich maga ül a volánnál. Teherautók tucatjai követik oda-vissza. Leng, nyikorog a híd, de állja a teherpróbát, jöhetnek a vöröskeresztes kamionok, amelyek már reggel óta ott sorakoznak a boszniai hídfőben.

A kérdésre, hogy gyalog át lehet-e menni a szerb oldalra, magától értetődően hangzik a válasz: igen. S máris ott lépdelünk a lágyan ringatózó, se nem hajó, se nem híd alkotmányon. A túlparton is a magyarok adják az őriséget, csak a szabályszerűen kiépített, homokzsákokkal és szögesdróttal védett ellenőrző pont távoli szomszédságában posztol néhány unott arcú szerb rendőr. A feljáró két oldalán feszesen kihúzott szalag figyelmeztet az aknaveszélyre. Valamikor ipari vagy raktárépületek lehettek itt, jelenlegi állapotukban használhatatlanok. Félig a partra dőlve egy hajó mutatja fenekét a túloldal felé, magasabb vízállásra és nagyjavításra várva.

Bár Bosanska Gradiska tízszer akkora település, mint a túloldali horvát városka, de egy teremtetett lelket sem lehet látni a parton. Ám hirtelen feltűnik egy csoport tévékamerával, s a pontonhídnál kezd tüsténkedni. Mint kiderül, a gradiskai városi televízió népes stábjá érkezett. A horvát kollégák egy pillanatig haboznak, majd a kölcsönös meglepetés feloldódásával barátságosan elbeszélgetnek.

Legalább öt év nem találkoztak, van miről beszámolniuk.

Végzőra nagy dübörgéssel megérkezik Moore-Bick tábornok helikoptere is. A műszaki főnök agyba-főbe dicséri a magyarokat, lehetőleg mindig az előnyösebb profilját fordítva a kamera felé. Szemmel láthatóan lételeme a szereplés, amittől persze még lehet őszintén jó véleménye katonáink munkájáról. Társaságában

mind gyakrabban tűnik fel egy meghatározhatatlan korú szőke szerb hölgy, aki igyekszik háttérben maradni a tábornok nyilvános szereplései alatt.

- Tolmács és titkárnő – terjesztik elő az egyik lehetséges változatot a horvát kollégák.

Magába a városba csak hetekkel később jutottam be Létai alezredes kíséretében. Az épülő közúti hidat vizitáltuk meg, de az ottani filmezés alkalmat adott arra is, hogy közvetlen benyomást szerezzek az újszülött Boszniai Szerb Köztársaságról.

(Az 1995-ös Daytonban kialakított, de Párizsban aláírt egyezmény tolerálta a háborúban kivérzett Bosznia furcsa felosztását: délen-délnyugaton és az ország középső részén – Szarajevó székhellyel - a bosnyák, horvát és szerb népcsoportok által közösen uralt Bosznia-Hercegovinai Föderációt, az északi-északkeleti sávban pedig a kizárólag a helyi szerbek fennhatósága alatt álló Boszniai Szerb Köztársaságot applikálták a térképre. Ez utóbbi adminisztratív központja Banja Luka, de a szerbek ügyeit sokáig önállóan intézték a Szarajevó külvárosának számító Paléban is. A horvátok és bosnyákok külön-külön nem kaptak önálló területet. Hosszasan lehetne elemezni a szűkkeblőségnek okait, de biztosan szerepet játszik benne a nyugati hatalmak történelmi szerb „partizánszimpatíája”, vele szemben a háború alatti horvát usztasa állammal kapcsolatos, máig ható ellenérzésekkel. Ez a furcsa status quo jelen pillanatban is fennáll, bár Koszovó elvesztése után a boszniai szerbek mintha be akarnák biztosítani hatalmukat, s 2017 elején furcsa népszavazást kezdeményeztek előjogaik hosszútávú biztosítására. Érdekességként jegyzem meg, hogy a káoszt fokozandó létezik egy autonóm körzet is a két entitás északi határán, Brcko város körzetében.

1996-ban, néhány hónappal Dayton után így láttam a Boszniai Szerb Köztársaság helyzetét):

Ezt az államalakulatot hivatalosan még egyetlen nagyhatalom és nemzetközi szervezet sem ismerte el, de tagadhatatlanul létezik: önálló zászlaja, rendőrsége, közigazgatása, parlamentje van. A rendőrök egyenruhája sötétkék terepszínű, mással össze nem téveszthető uniformis, jellegzetes szerb sapkával. Az autók rendszáma is eltér a Bosznia-Hercegovina más területein használatostól. S azok kedvéért, akik még e külső jegyek alapján sem ismernék el és fel a Republika Srpskát, új hazájuk nevét óriási kék táblára is kiírták a Száva hídfőjében.

Átmenni Bosanska Gradiskába: mi ebben a nagy szám? – kérdezheti valaki. Valóban nincs benne semmi különös, ha valaki IFOR-katona. Ők a megkülönböztető jelzéseik birtokában jószerivel szabadon közlekednek a volt Jugoszláviában. Ám a civilek, köztük az újságírók számára sokkal bonyolultabb átjutni a szerb vasfüggönyön. Míg a hercegovinai országrész Horvátország felől könnyen megközelíthető, a Boszniai Szerb Köztársaság szinte hermetikusan lezárta határait. Az IFOR által

helyrehozott hidakat polgári személyek nem használhatják, legfeljebb ha az ENSZ, a nemzetközi Vöröskereszt vagy más segélyszervezet dokumentumaival utaznak.

Arról természetesen szó sem lehet, hogy a Zsuzsanna-hídon az egymástól halótávolságra lévő Stara, illetve Bosanska Gradiskaiak átsétáljanak egymáshoz. A szerb hatóságok hallani sem akarnak róla, hogy horvátokat, muzulmánokat lássanak régi lakóhelyükön. Utóvégre nem azért rendeztek nagyszabású etnikai tisztogatást, hogy most könnyedén beleegyezzenek az élve maradtak tömeges visszatérésébe. *(Erre a közeledésre még Dayton után egy évvel, a Zsuzsannát felváltó közúti híd újjáépítése után sem nyílt lehetőség.)*

A Paléban székelő szerb kormányiroda sajtófőnöke nem más, mint a háborús bűnösként körözött Radován Karadzicsics lánya. Így aztán nem nehéz megérteni, miért nem olyan gördülékeny a tudósítók akkreditációja, mint például Horvátországban. Magam is szerettem volna például a kelet-boszniai Bijeljinába eljutni, ahol a Magyar Ökumenikus Szeretetszolgálat nyitott irodát a segélyek szétosztására. A kirendeltség vezetője régi újságíró kollégám, aki minden közlekedési és tolmácsolási segítséget felajánlott, mégsem sikerült az utazást nyélbe ütni. A palei sajtóközpont feltételei ugyanis így kezdődtek:

Csak egy meghatározott határátkelőn lehet beutazni a Szerb Köztársaságba, s ez az átkelő a magyarországitól legtávolabbi déli ponton van. Az akkreditációért húsz német márkát kell fizetni, azonkívül az újságíró köteles hivatalos kíséretet fizetni, és napi száz márkáért gépkocsit bérelni. Talán megérti az olvasó, hogy nem éltem Karadzicsics kisasszony gáláns ajánlatával, s inkább a magyar IFOR-katonák segítségével jártam be Boszniát.

Bosanska Gradiska nyüzsgő balkáni város. A főutca szinte egyetlen piac, élet-erős férfiak lézengenek a tereken munka és elfoglaltság nélkül. Sok az egyenruha, hétköznapi viseletként is a seregből hazahozott terepszínűt hordják. Az autók jóval szegényesebbek, mint a horvát oldalon, sok a régi jugoszláv és más keleti márka. A házak még magukon viselik a háború nyomait, amelyeket még annyira sem sikerült eltüntetni, mint a túlparton.

Látva a kezemben a kamerát egy idős férfi lebombázott házszorhoz vezet:

- Hárman haltak meg itt májusban. Onnan jöttek a gépek – mutat a Száva túloldalára. – Menekülni sem volt időnk. Mindenki oda bújt, ahol valami mélyedést talált. A szomszédoknak nem volt szerencsájuk: telibe találta házukat a rakéta.

Létai alezredest faggatom, milyen a viszonyuk a szerbekkel. Hiszen itt dolgoznak a városlakók előtt nap, mint nap. Ő is azt mondja, mint később a legtöbb IFOR-tiszt és ENSZ- rendőr: a szerbek barátságos emberek, közvetlenebbek a magyarokhoz, mint a horvátok vagy muzulmánok.

Mindamellet a hamu alatt izzik a parázs. Erről akkor győződhattunk meg – legalábbis az első időkben –, amikor a hídatadások alkalmával megengedték, hogy az újságírókkal együtt néhány civil is átsétálhasson a szerb oldalra, többnyire a helyhatóságok képviselői. Mint például Brčkóban:

Szakad az eső. Az aknák még ott lapulnak a horvát hídfőben, nem is szabad megközelíteni a pilléreket. Csak a magas rangú katonákat kalauzolják végig erős kísérettel a megtisztított ösvényen, a fotósoknak, operatőröknek is fent kell maradniuk a hídon.

Brčko egyébként is kényes hely. Itt húzódik a nevezetes korridor, vagyis az a szűk Száva-parti sáv, amelyen keresztül Kis-Jugoszláviával tartják a kapcsolatot a boszniai szerbek. Még 1995-ben is elkeseredett harcok dúltak ezért a pár kilométer széles folyosóért. A várost sajátos módszereikkel sikerült a szerbeknek etnikailag megtisztítani: csaknem háromezer muzulmán gyilkoltak le azokban a házakban, amelyek innen a hídról is jól látszanak, hiszen golyó lyuggatta falaik éppen a parton meredeznek. De fontos ez a terület az amerikaiaknak is, hiszen a brčko-i hídnak kell biztosítania a szávai összeköttetést a Taszár-Tuzla útvonalon, ahol szinte egymásba érnek a konvojok.

Az avatás hírére tömeg gyülekezik a szerb oldalon, az innenső parton pedig a horvát és muzulmán lakosság szeretne minél többet látni az eseményekből. Az amerikai toronylövészek nyugtalanul távcsövezik a túloldali sétányt. Elég reménytelen kísérletnek látszik fölfedezni az esetlegesen ott megbúvó orvlövészeket. Kivezélynéltek a hídra a magyar őrséget is, a már említett okokból jóval könnyebb fegyverzettel.

A legtöbb hidat a Mabey&Johnson nevű angol cég hídtelemeivel javítja ki Boszniában. Ezek a nagy teherbírású acélidomok már a második világháborúban is jó szolgálatot tettek, azóta szinte semmit sem változott a technológia. Bármily öreg is, jól vizsgálják a századvég műszaki fejlődésére oly hivatkozóan büszke világban. A legbrutálisabb pusztítás után is járhatóvá teszi a hidakat, legfeljebb időben húzódik el egy kicsit a művelet. (Persze, ez is relatív. Miközben Kaposvár mellett a pataknál alig szélesebb Kapos hídjának újjáépítésével 1996 nyarán hónapokig vacakolt egy magyar cég, ez idő alatt Boszniában sorban adták át az utászalakulatok és civil építővállalatok az ennél lényegesen hosszabb hidakat.)

Brčkóban az ünnepi ceremónia a szokásos formákkal zajlik le: beszédek, szalagátvágás, tábori lelkészi áldás. Rendszerint előkerül egy söröshordó is, amelyet mielőtt csapra vernének, végig gurítanak a hídon. A népes küldöttség megindul Gunja, a horvát falu felől a túloldalra. A szerb rendőrök szorosabbra fogják a kordont, a hídfőben több ezer brčko-i várja a delegációt. A hangulat feszült, senki sem tudja, ennyi háborús év után hogyan fogadják majd a közeledést.

A szerb oldalon jól olvasható, hogy a hidat a hatvanas évek elején a Testvériség névre keresztelték. Az idő sajnos nem igazolta a reményeket... Az itt várakozók nagy része nyüzögőbb, fáradtabb ember benyomását kelti, még az úgynevezett középosztálybeliek is rosszul öltözöttek. Szemmel láthatóan nem dűskálnak a jólétben. A vezetőik által választott elszigeteltség nem tett jót az észak-boszniai gazdaságnak. A Jugoszláviát sújtó embargó itt még fokozottabban érezteti hatását. Közélről inkább szánnalmas ez a tömeg, mint félelmetes. Nincs egy hangos szó sem, igaz, ugrásra készen áll a karhatalom és az IFOR is.

Nem engedik elvegyülni az embereket. A program szerint – ó, szent naivitás! – az IFOR betervezett egy rövid brčko-i sétát is, ám a szerb rendőrök az első méterek után visszaparancsolják a vendégeket. Miután újságírók érkeztek a túloldarról is, el tudom hitetni a kék ruhásokkal, hogy közéljük tartom. A csellel szerzett sajtószabadság rövid percei alatt megörökítem az erősen romos városházát és a környező épületeket.

Hirtelen hangos szóváltás tör ki a közelemben. Nem, nem verekedés, inkább a boldogság okán lapogatja egymás hátát egy horvát és szerb férfi: öt éve nem látták egymást, pedig valamikor egy munkapadnál dolgoztak az egyik brčko-i nagyüzemben. Tagbaszakadt amerikai lép közéjük, barátságos mosolyt erőltetve arcára szétválasztja őket, és a horvátot visszakíséri a hídhöz.

A gradiskai hídavatás kevéssé ilyen békés. Nem kisebb személyiség, mint Sir Michael Walker altábornagy, az IFOR szárazföldi erőinek parancsnoka vállalta a ceremóniamester szerepét. Sima, már-már babaarcú, pirospozsgás úrifíú lehetett fiatal korában.

Forrón süt a májusi nap, a protokollközönség a horvát hídfőben gyülekezik. Híre kel, hogy itt lesz Franjo Tudjman horvát államelnök is, aki ma délelőtt Okucaniban vesz részt egy nagygyűlésen. Végül nem érkezik meg. Szó, ami szó, nagy kockázatot vállalt volna, ha kilátogat a Szávához. Valószínűleg biztonsági okokból törölték gradiskai programját. A szerbek ugyanis rendkívüli módon zokon vették, hogy a Nyugat-Szlavóniát felszabadító horvát Vihar hadművelet első évfordulóját, május 1-jét választotta az IFOR a hídavatás napjául. Tudjman erre az emlékünepségre érkezett a harcok egyik központjának számító Okucaniba, ahol, mint említettem, a katolikus templom földig rombolásával a szerbek különösen mélyen beletapostak a horvátok nemzeti-vallási érzületeibe.

Okucanit most ellepték a rendőrök és katonák, szinte mozdulni sem lehet tőlük. Pécsi kollégáim is csak gyalog tudnak átvérgődni a kordonon, hogy kijuthassanak a Száva-partra. Alighanem indokolt a nagy készültség. Már abból is következtetni lehet a szerbek nehezitelésére, hogy Bosanska Gradiska önkormányzata

csak másodvonalbeli tisztségviselőket küldött a híddavatásra. De jól látszik a túlparton feketéllő tömeg is, amikor Walker tábornok végre a mikrofonhoz lép, s egy lovaghoz méltó diplomatikus beszédben kiosztja a főparancsnoki dicséreteket.

Megáldja a hidat Kovács János katolikus tábori lelkész is, aki éppen az imént kérdezte meg környezetétől: „Mi a különbség a pokol és a mennyország között?” A tisztek filozófikus próbálkozásaira profán kacajjal válaszol: „Hát, a mennyországban jobb a klíma, a pokolban viszont jobb a társaság...”

A vaslemezeken csikorogva gurul végig a söröshordó, hogy aztán a híd közepén csapra verjék és a határt jelző vörös vonal mentén műanyagpoharakba mérjék szét a jóféle horvát pilznert. Hátra van azonban még egy kényes feladat: ellátogatni a szerb hídfőbe.

Hadvezérhez illően Sir Michael lépdel elől Ronkovics ezredes és tucatnyi IFOR-tiszt társaságában. A partmenti házak előtt angol páncélosok sorakoztak fel, de a tömeget több szerb rendőrautó is igyekszik távol tartani. A kék terepruhás milicisták élő falat vonnak a gradiskaiak és az ünneplő IFOR-katonák közé.

Walker tábornokkal szemközt egy szerb őrnagy áll, alig leplezett dühvel és megvetéssel méregetve a brit tábornokot. Parancsnokféle lehet, mert bár vannak hasonló rendfokozatúak a közelben, mindenki az ő utasításait lesi. Hozzá fordul hát Walker is, barátságosan érdeklődve, miként gondolják az ünnepség folytatását. Megkockáztatja: talán egy kicsit lazábbra lehetne engedni a kordont. A szerb őrnagy rezzenéstelen arccal hallgatja az angolt, igyekszik a legméltóságteljesebb pózt ölteni magára, mintegy érzékeltetvén, ki az úr a szemétdombon. S hogy tettekkel is bizonyítsa cselekvőképességét, parancsot ad rendőreinek, tisztítsák meg a terepet *tőlünk*, vagyis az IFOR-katonáktól és riporterektől.

Az előbbiekkal boldogulnak könnyebben. Walker tábornok zavart mosollyal hagyja magát visszatuszkolni a hídhöz szerb rendőrőrmesterek és -tizedesek által. Mi fotósok, operatőrök azonban már bent állunk a tömegben, ahonnan egyre ingerültebb kiáltások hangzanak:

- Pusztuljanak az usztasák!

- Minden horvát fasiszta!

Egy ötvenesforma férfi még ennél is tovább megy, öklét rázva ordítja:

- Kohl usztasa. Genscher usztasa. De a legnagyobb usztasa Bill Clinton maga!

Csak merjenek ájtönni a horvátok, úgy elvágjuk a nyakukat, mint a csirkének!

Egy túskehajú fiatalember kontrázik:

- Köszönjük a hidat, persze, hogy átmegyünk: tankkal és ágyúval!!

A sokat látott horvát televíziósok pókerarccal rögzítik a jelenetet. Kicsit fölényes nyugalmuk még jobban felingerli a hangadókat. Már a szerb rendőrök is

nyugtalanul néznek körül. Az ENSZ-rendőröktől várnak talán segítséget, de a távolabb ácsorgó tagbaszakadt afrikai képsapkások szemmel láthatóan nem kívánnak beavatkozni.

- Vissza, vissza! Húzódjanak vissza! – kiáltja felénk az őrnagy, de – és ez már szakmai ártalom –, minél nagyobb a felfordulás, annál kevésbé akarózik otthagynunk a helyszínt. Hiszen a hídfőt még hivatalosan át sem adták a szerbeknek a magyar műszaki katonák!

Terepszínű katonaruhában figyeli a civilek és rendőrök huzakodását a szerb határőrparancsnok. Ő egészen más húrokat penget, mint basáskodó rendőrbajtársa: készséggel áll kamera elé és hosszan, szépen beszél a majdani békés együttműködésről. Szavait – pedig nem is hallották –, alátámasztják azok a tizenévesek, akik közvetlenül a híd feljáratánál ácsorognak.

- Nekem sok barátom volt odaát – mondja az egyik fiú. – Remélem, hogy hamarosan találkozom velük – teszi hozzá már egy kicsit bizonytalanabban. – Nem haragszunk mi senkire, igaz? – néz a barátnőjére. Amint lehet, átmegyünk az okučani diszkóba.

Gyerekek voltak még, amikor kitört a boszniai háború.

Húsvét a Neretván

Munkamódszeremhez tartozott, hogy időről időre fölhívjam Létai alezredest, az okučani zászlóaljparancsnokot, vagy Váradi Emil sajtótisztet, s rutinszerűen érdeklődjem az éppen folyamatban lévő munkák iránt. Minden apróság érdekelt, s nem is bántam meg a lakásomról lebonyolított hosszas telefonokat. Egy ilyen beszélgetés alkalmával említette Létai, hogy hamarosan két páncélozott kétélű jármű, szaknyelven PTSZ indul Hercegovinába, Mostar közelébe, hogy egy közúti híd felújítása alatt biztosítsa a forgalmat a Neretva két partja között.

- Ha akarod, foglaltatok neked egy fél négyzetmétert valamelyik teherautón - villantotta fel a lehetőséget a parancsnok. Természetesen örömmel fogadtam a meghívást.

Nagypéntek. Kora hajnalban a szokásos útvonalon közelítem meg Okučani-Pustarát. Az ór is a szokásos módon igazoltat, s kér meg, hogy hagyjam a kocsit a tábor bejáratánál. Még csendes a konténerváros, csak a házak mögött brummog néhány teherautó.

Az ügyeletes tisztnél telepszem le, amíg vendéglátóim értem jönnek. A kis szobában szól a tévé, valamelyik hajnali műholdas programmal üti agyon az időt a

főhadnagy. Váltótársa csendesen szunyókál a vaságyon. Jó érzés hallani, hogy a Kossuth-adón kívül a Duna TV az egyetlen élő kapocs az otthoni világgal. Más kérdés, mennyi örömük telik a katonáinknak az éteren át sugárzott hazai hírekben.

Kévszel öt óra előtt egy őrmester jön értem, s kísér a teherautókhoz. Konvojunk négy járműből áll: elől a felderítők nyolckerekű páncélcsojija – orosz gyártmányú BTR 80-as -, mögötte két hatalmas Tátra teherautó, mindegyik egyegy trélerre vontat, rajta egy-egy lánctalpas hajó (PTSZ), végül a sort egy műhelykocsi zárja.

A rakodás szinte vaksötétben és bokáig érő sárban zajlik. Eltűnődöm, hogy ez a magyar viszonyok között jól felszerelt műszaki zászlóalj miért nem tudja normális fényforrásokkal ellátni katonáit: mécsesként pislákolnak a rúdelemes lámpák. Főlkattintom a kamerálámpát, a halogénizzó szinte nappali fényt áraszt a sárban cuppogó katonák körül.

A második Tátra vezetőfülkéjében jelölik ki a helyem. A sofőrön és a mellette ülő kocsi parancsnokon kívül egy felcsernő és két fiatal lövészkatona az útítársam. De a kerti faház méretű kabinban még a felszerelésnek is el kell férnie. Tömerdek mennyiségű ivóvízes palack, konzervdoboz keveredik össze géppisztolyokkal, rohamsisakokkal, katonai és civil hátizsákokkal. Ez utóbbi az enyém, amelyben a kamerát és a legszükségesebb úti holmit tárolom.

Az út folyamán a négy kocsi parancsnok talkie-walkie-val tartja a kapcsolatot. Szükség is van rá, hiszen sem a BTR-ből, sem a Tátrából nemigen lehet hátrafelé látni, részben a páncélos szűk ablaknyílásai, részben a hátsó teret betöltő PTSZ-ek miatt. Így minden fontos közlekedési információt jelezni kell.

- Hármás a kettesnek: szürke kocsi előzi a konvojt! Négyes a hármásnak: mikrobusz mögötted! Hármás az egyesnek: nem látom a négyest, lassítsatok!

Hát, valahogy így megy ez. A konvoj parancsnoka egy szőke, fiatal százados, Budai László. Mint megtudom, alig néhány napja varrhatta fel a harmadik aranycsillagát. Kísérőjeül az egyik összekötőtisztet, Vincellér Gyula őrnagyot jelölte ki Ronkovics ezredes. Annál is inkább szükség van rá, mert a kapitány nem beszél nyelveket. Vincellér viszont – ahogy mondani szokás, „keni-vágja” az angolt.

Az én két tiszt helyettes vendéglátóm – Béla, a gépkocsivezető és Feri a kocsi parancsnok - akármelyik amerikai rögbicsapatban megállná a helyét. Ahogy Verne Gyula szokta volt írni, „hat láb magas óriás ” mindkettő. Béla szelíden mosolyog irdatlan bajsza alatt, Feri hangja néha felcsattan, de hamar elpárolog a mérge. A lövészek is tiszt helyettesek, szinte még gyerek mindkettő.

- Jó lesz igyekezni – hallok Létai alezredes hangját -, nagyon emelkedik a Száva. Úgy jön a víz, hogy alig győzzük kivenni a pontonelemeket.

S valóban, amint odaérünk, rá sem ismerni a folyóra. Sötétben, ellenségesen csillog a lámpák fényében. A sodrás fatörzseket s mindenféle hulladékot sodor a hídelemeknek, nincs is idő mindet letakarítani.

Nyöszörög, csikorog a pontonhíd a hatvantonnás kocsiszerelvénnyel alatt, de nagy nehezen átkerülgünk a bosnyák oldalra. Búcsút intünk a magyar őrségnek – a szerb ki sem dugja az orrát a bódéból -, s megkezdjük vánszorgásunkat a boszniai éjszakában. Nem lehet másnak nevezni harminc-negyven kilométeres araszolgatásunkat. Néptelen úton és sík terepen még csak-csak haladunk, ám az óriási súly miatt Feri többször is lassabb tempóra inti a sofőrt.

Hajnalodik, mire Banja Lukába érünk. Az utcákon kerékpárosok és rozszant autók tűnnek fel, rengeteg a gyalogos is, aki autóstoppal igyekezne munkahelyére. Elhaladunk egy angol IFOR-laktanya mellett és máris megkezdjük végtelen kanyargásunkat a Vrbas völgyében. A folyó türkizkéken zubog lent a mélyben, meredek sziklafalak közt. Igéző látvány lenne, ha medrét nem borítaná el a szemét. Ameddig csak a szem ellát, autóroncok, bútordarabok, ruhafoszlányok s főként műanyag flakonok borítják a tájat. Mintha egyetlen hulladéktelep lenne egész Bosznia! A komor hangulatot csak fokozza a felégetett, lerombolt, szétlőtt, kifosztott házak, az esztelen, értelmetlen pusztítás látványa.

Az út keskeny, néha félre kell állnunk, hogy utat engedjünk a mögöttünk felgyülemlött több tucat személyautónak. Az aszfalt sok helyen sérült, néhol a fél útpálya eltűnt egy robbanás, partomlás következtében. A sofőrök minden ügyességére szükség van, hogy a hatalmas szerelvényekkel ne boruljunk le a mély szakadékbá. Szemmel láthatólag senkinek sincs gondja az utak karbantartására. Még a viszonylag ép szakaszokon is tele az aszfalt a sziklafalról legurult öklömnyi kövekkel. Mrkinjič Grad után érjük el a szerbeket és muzulmánokat elválasztó etnikai határt. Holland nehézpáncélos őrzi az átkelőt. Az úton szalalozni kell a speciális homokzsákok között, ami – mondanom sem kell – nem megy könnyen a hatalmas trélerekkel. Egyik autónk meg is bontja az útban lévő, dróttal és szövetvel körükerített kavicsfedezéket.

Etnikai határ... Az IFOR évében de sokszor átléptem ezeket a mágikus vonalakat, amelyek nagyon is kézzelfogható módon választanak el azonos nyelvet beszélő embereket! A NATO és az ENSZ katonai műnyelve *szeparációs zónának* nevezi azt a vonalat, amelynek két oldalán két-két kilométeres sávban nem tartózkodhat fegyveres erő. (Szívesen mondanám, hogy képzeletbeli vonalról van szó, ám a térképen húzott lénia a valóságban is létezik, kiégett, letarolt, elaknásított földsáv, országút, folyópart, facsoport, házsor formájában. Ameddig a támadók bírták szuflával a területfoglalást.)

Az elválasztó zónában elvben még egy pisztoly sem lehetne lakosoknál, nem-hogy nehéztüzérség. Természetesen senki sem olyan naiv, hogy feltételezze, minden fegyvert leadtak a szembenálló felek.

Ilyen határ utoljára a vasfüggöny volt, ahol még a madár reptét is vigyázó szemek figyelik. Talán egyedül New Yorkban és más távoli, álmodozó fővárosokban veszik komolyan, hogy belátható időn belül létezhet egységes Bosznia-Hercegovina, ahol a szerbek is alávetik magukat a sarajevói kormány döntéseinek. Itt, a szétlőtt falvak, városok között dél felé araszolva érti meg az ember igazán, milyen nehéz lesz helyreállítani a lelkek békéjét. A települések etnikai összetétele szinte falként más és más. Emitt a muszlimok vannak többségben, a szomszédos hegyi településen már a horvátok, akik maguk is összevont szemöldökkel figyelik a titói Jugoszláviában elképzelhetetlen muzulmán fundamentalizmus gyors térnyerését. Akadnak olyan területek – például Derventa környékén, Észak-Boszniában –, ahová maguk a szerbek szeretnék visszacsalogatni az előzőtt horvátokat, nehogy Mohamed hívei foglalják el az üres házakat.

Jajcéhoz közeledve eltűnnek a törökös bugyogót viselő asszonyok a kertekből, s ha másból nem, a piros sakkockás autórendszámok elszaporodásából következtetni lehet, hogy horvát többségű területre értünk. Óriási horvát zászló leng a magyar történelemből jól ismert jajcei váron is, amely kegyetlen ostromot követően 1992-ben rövid időre szerb kézre került.

A város nagy része magán viseli a harcok nyomait. A piacteret szegélyező ház-sor tűzfalát szinte letarolta egy hatalmas robbanás: belátni a fürdőszobákba, ahol egymás fölött már-már groteszk rendben sorakoznak a fürdőkádak ...

A Vrba smaragzöld vize hányingert keltő szemétkupacokkal, autórongsokkal teli mederben zubog lefelé. A víz fölél hajló ágakon ruhafoszlányok milliói fehérle- nek és lebegnek a szélben, mint megannyi apró zászló. A csodás vízesés a Vrba és a Pliva összefolyásánál – Csontváry híres festményének ihletője – ma is páratlan látványt nyújt, csak éppen a piros háztetőket keresnénk hiába a szikla tetején: tü- zérségi tűz pusztította el valamennyit.

Egy-egy hegyi útszakaszon néha kilométeres konvojt gyűjtünk össze ma- gunk mögött. Egy idő után a parancsnok beszél a rádióba és félreállunk. Ez nem mindig könnyű feladat, hiszen a parkolók elég ritkán követik egymást, s nem is mindegyik alkalmas a hosszú teherautók fogadására. Az aknaveszélyről, az orvlövészekről egy pillanatra sem felejtkezhetünk el, ezért mindig a biztosító katonák szállnak ki elsőként.

Az út az egész Vrba-völgyben siralmas állapotban van. Néhol a sziklából kel- lett az IFOR műszaki csapatainak kirobbantaniuk egy-egy jókora darabot, hogy

megkerülhetők legyenek a szétlőtt völgyhidak. A harcoló feleknek szemmel láthatóan kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy karbantartsák ezt az észak-déli irányú közlekedés szempontjából kulcsfontosságú főutat. Görögdinnye nagyságú kődarabok borítják az út külső szélét, így a sofőrök minden ügyességére szükség van ahhoz, hogy nagyobb baj nélkül lavírozzunk át az akadályok között.

Így sem kerülhetjük el a defektet. A két Tátra és a hozzájuk tartozó, megszámlálhatatlan keréken gördülő tréler szorgalmasan fogyasztja a gumikat. Az egyik ilyen defekt egy muzulmán faluban ér bennünket, Bugojno közelében. Talán néhány család lézenghet a kihalt településen. A rendőrök olajzöld egyenruhája, laza tányérsapkája messziről elárulja a falu hovatartozását. Kihaszználva a kényszerpihenőt, néhány felvételt szeretnék készíteni, de egy fiatal rendőr int: szó sem lehet róla. Kérdésemre tört németséggel annyit mond – egyébként csöppet sem barátságaltalanul -, hogy a szemközti hegy már a horvátoké, a környék kényes, vitatott területen fekszik, jobb elkerülni a komplikációt. A rommá lőtt faluban egy szerb templom kiégett tornya jelzi, hogy a rendőrnek igaza lehet: a helyzet valóban elég komplikált.

Nyolc órája vagyunk már úton. Mint egy lassított film pereg le a Tátra hatalmas szélvédője mögött a márciusi havas boszniai táj. Városok, falvak tűnnek fel és el, reménytelen, üszkös kietlenségükben. Gornji Vakuf, például. Főutcáján nincs egyetlen ép ház sem. A valamikor szép üzletek, villák, mint tengeri szivacs őrzik magukon a nem is oly rég lezajlott öldöklő küzdelem nyomait. Az úton – most éppen a Diamond katonai fantázianevűn vánszorgunk – az este közeledtével egyre kevesebb a civil autó. Annál több a katonai konvoj, a sofőrök néha intenek egymásnak.

Már szürkül, amikor végre elhagyjuk Jablanicát és elérjük a Neretvát. A völgy egyre szűkül, a víz mélyen alattunk rohan tovább Mostar és a tenger felé. Égig érő mészkösziklák alatt kanyargunk tovább, egyre több szünetet tartva a beszélgetésben. Béla, a gépkocsivezető is fáradt, de hősiesen tartja magát. Igaz, nem is tehet más hatvan tonnával a háta mögött. Feri, a kocsiparancsnok már járt itt a műszaki felderítés alkalmával. Ő tartja bennünk a lelket, hogy tizenhárom órával a hajnali indulás után már csak pár lépésre vagyunk a céltól. S valóban: hamarosan veszteglő páncéloskonvoj állja utunkat. Egy spanyol harckocsizó egység vár arra, hogy még az este hat előtt átmehessen a hídon Mostar felé, mielőtt lezárják és elkezdik három napig tartó felújítását.

Parancsnokunk maga mellé veszi Vincellér őrnagyot és elindul a hídfőbe megkeresni a franciákat. Az IFOR műszaki főnökének parancsa szerint ugyanis a magyar szállítóhajók a francia idegenlégió alárendeltségében teljesítenek majd szolgálatot a húsvéti hídépítés során. A franciáknak kellett táborhelyről gondoskodniuk ma estére, és ami sokkal fontosabb: holnapra lejárót építeni a PTSZ-ek számára.

Elindulok magam is a tisztek után. Az irdatlanul hosszú autózás után jólesik a séta, a friss levegő. Pár lépés múlva észreveszem, hogy diszkréten követ egy kopaszra nyírt géppisztolyos fiatalember. Látásból már ismerem, biztosító katona az egyik tréleren. „Bercsenyis”, vagyis a szolnoki felderítő zászlóaljtól helyezték ki Okučaniba.

- Csak nem rám vigyázol? – fordulok vissza. Katonás komolysággal int: - Ez volt a parancs. Nincs fegyvered, nincs golyóálló mellényed, jár neked a személyi biztosítás.

No lám, életemben először testőrt kaptam. Együtt ballagunk tovább a híd felé. Egy kanyar után fantasztikus látvány tárul elénk. Távolban a híd reflektorfényben úszik, előtte az úton Európa talán összes hadseregének kavalkádja. Egy háborús film, egy hollywoodi szuperprodukció kellős közepén érzem magam.

Mellettünk spanyol könnyűpáncélosok várakoznak. A kezelőszemélyzet kint lóg a búvónyílásokban. Barátságosan szól le egyikük, melyik tévének dolgozom, s nyomban meg is kér, örökítem meg őket, ha belefér az időmbe. Rendkívül impozáns látványt nyújtanak formatervezett sisakjukban, amelyre a legmodernebb síszeművegre emlékeztető szemvédőt rögzítették.

Kevéssel távolabb néhány román teherautó áll a sorban, kialvatlan, meglehetősen szedett-vedett benyomást keltő katonákkal. Előttünk két-három olasz konténerszállító, majd német páncélautók hosszú sora.

Igen, a németek. Messziről felismerni őket jellegzetes Wehrmacht-Bundeswehr-típusú sildes sapkájukról. Terepruhájukon a mintázat egészen apró, látszik, hogy túlelve az erdőkben való rejtőzködésre találták ki. Hosszas politikai vita előzte meg boszniai szerepvállalásukat. Sokan még ma sem látják szívesen őket a második világháborús harcaik színterén, elfelejtve, hogy a német városok polgári lakosai ellen elkövetett terrorbombázások főszereplői már régen ott vannak egykori „hőstetteik” helyszínén.

Itt a jablanicai hídnál – amelyet az IFOR a közeli hegycsúcsról elnevezve inkább Alekszin-Hanu-hídként említ hivatalos dokumentumaiban – német hidászok dolga lesz megtisztítani a roncsolt szerkezetet az ideiglenes megoldásoktól. Őket követik majd a francia idegenlégió utászai, hogy mindössze negyvennyolc óra alatt beépítsék az új Mabey-Johnson elemeket. Ezalatt pedig a magyar kételtű páncélosok biztosítják majd az összeköttetést a két part között, ha valakinek nagyon mehetnékje támadna.

A hídfőben, ha lehet, még vakítóbb a fényáradat. Francia idegenlégiósok irányítják a forgalmat. Holdjárműre emlékeztető fehér páncélautóik valószerűtlen látványt nyújtanak a halogénlámpák fényében.

A híd csak egy sávon járható, ezért felváltva nyitják meg egyik vagy másik oldalon. Mindenki igyekszik még ma este átjutni, hiszen tudják: itt kell tölteniük a hűsvétot, ha az utászok elkezdik szétszedni a hidat.

Tisztjeinket élénk tárgyalásban találjuk a franciák egyik összekötőjével. Boszúsán veszik tudomásul, hogy konvojunkat csak holnapra várták, ezért sem szálláshelyet, sem lejárót nem építettek. Izgatott telefonálás kezdődik, majd beülünk a magyar BTR-be és a hídon átkelve a légió táborához hajtunk. Két-három kilométer megtétele után fordulunk le az útról egy kietlen, sötét sátorváros felé. Tengernyi sár mindenütt. Néha-néha villan föl egy-egy zseblámpa, amúgy a katonák zokszó nélkül caplatnak a sötétben.

Valahonnan előkerül egy ezredes és néhány alvezér, s a magyar tisztekkel együtt bevonulnak a parancsnoki sátorba tanácskozni.

Nincs kedvem a sarat dagasztani, inkább a páncélautóban maradok, s próbálok bóbiskolni egyet. Hamarosan azonban légiósok lepik el az ajtónyílást: mindenki jön BTR80-ast bámulni. Mint elragadtatott szavaikból kiderül, ők eleddig csak képről ismerték ezt a híres-hírhedt szovjet szállítójárművet, amely egy-egy lövészraj harcát segíti, és elsőként az afganisztáni háborúban vetették be.

- Eddig csak azt tudtuk róla, hogyan kell megsemmisíteni – mondja teliszájjal nevetve egy kefehajú srác.

Különös, hogy mennyire egyformák ezek a légiósok. Mintha ikertestvérek lennének valamennyien: nem túl magastermetűek, nem is látszanak izompacsirtának, viszont rendkívül szívósak, egy deka súlyfelesleg sincs rajtuk. S ami a magyar tisztekkel összehasonlítva a legfeltűnőbb: előjáróik is kisportolt férfiak, beleértve akár az őrnagyokat, alezredeseket is. Rangjelzéseik sem hivalkodóak, a felületes szemlélő meg sem tudná talán különböztetni az egyszerű légióst a mellette álldogáló parancsnokától. Nyilván sok év tapasztalata érlelte meg bennük a döntést, hogy a közkatonák közé kell rejteni a tiszteket, főtiszteket.

Már meg sem lepődöm, amikor az egyik tizedes magyarul szólal meg. Erdélyi fiú, harmadik éve szolgál a légióban. Előkerül egy csallóközi szlovák legény is, és Meciart pukkasztó természetességgel magyarul számol be eddigi életútjáról.

A mieink olyan büszkén mutogatják a BTR felszereltségét, mintha Magyarországon gyártották volna. Talán ez az első eset, hogy NATO-katonák elismeréssel tanulmányozzák egy keleti haditechnikai műhely termékét. Katonáinkat azonban legalább ennyire izgatja a légiós élet. Bosznia sötét, nyirkos ege alatt, egy koporsószerű orosz páncélosban azonos korú magyar, spanyol, francia, szlovák fiúk cserélnek eszmét pénzről, kiképzésről, szabadidőről.

Megtudhatjuk, hogy egy öt-hat éve szolgáló idegenlégiós őrmester havi illetménye külföldi bevetésen legkevesebb húszezer frank, ami körülbelül hatszázezer forintnak felel meg. Csak összehasonlításképp: a magyar IFOR-kontingens legmagasabb beosztású *főtisztjei* ennek az összegnek talán egyharmadát keresik meg odakint. Egy huszonöt éves légiós őrmester és egy nyugdíj előtt álló magyar alezredes *hazai fizetése* között pedig körülbelül négyszeres a szorzó – a francia őrmester javára. (A nyugdíjról nem is beszélve. Ha egy légiós megéri a viszonylag alacsony nyugdíjkorhatárt, Csekonics báróként élheti le hátralévő éveit.)

Az egész francia táborban egyedül a parancsnoki sátorban ég a lámpa, időnként azonban kihagy az aggregátor, s ilyenkor a tisztok zseblámpával hajolnak a térkép fölé. Parancsnokunk dolgvégezetlenül jön ki. Holnap folytatják a tárgyalásokat.

Későre jár. Ma már csak egy ideiglenes tábor felállítására lesz lehetőség. Vaksötétben tapogatózva verünk sátrat egy szeméttelp közelében. Nincs mód az olajkályhák beüzemelésére sem, így csak hálósákunk melegében bízhatunk a szellős sátorponyvák alatt. Gyorsan kiosztják a vacsorakonzerveket, s az őrseget kivéve igyekszik mindenki eltenni magát holnapra.

A hajnal kegyetlenül hideg. Huszonöt évvel ezelőtt, boldogult katonakoromban még nem voltak ilyen típusú hálósákok – sőt, semmilyen hálósák nem volt a seregben –, így nem tudom elég szakszerűen beburkolni magam. Dideregve várom a reggelt, szerencsére elég korán van ébresztő. Igyekezni kell, mert reggel nyolckor teljesen lezárják a hidat, s nekünk vissza kell vinnünk a PTSZ-eket a Neretva nyugati partjára.

Recseg és imbolyog az ideiglenes híd a hatalmas trélerok alatt. Most látni csak, micsoda istenkísértés volt itt átjönni tegnap este. A híd mintegy kétszáz méter hosszú, középső szakaszán hatalmas lyukat robbantott egy rakéta vagy tüzérségi lövedék. Ezt a lyukat hidalták át az első időkben ideiglenes elemekkel, de a vaszerkezet nem támaszkodik jól a pilléreken, ezért el kell bontani és lényegesen meg kell hosszabbítani. Már fel is sorakoztak a németek a művelethez. Amint az utolsó konvoj áthaladt, mint hangyák rohanják meg az építményt, s kezdik felszedni az elemeket.

Kamerám először a környező hegyeket pásztázza. Varázslatos látvány a hófödte csúcsokon vöröslő hajnali fény, miközben a völgyben enyhe pára szivárog a türkizkék víz fölé. De a természet szépségeiről hamarosan eltereli a figyelmemet a nemzetközi sereg pontosan megszervezett műszaki hadművelete. A német utászok géppisztolyaikat is „elválogatva” fektették le a híd oldalába, s ugyanilyen precizitással sorakoztatták melléjük – kalapácsaikat. Az ember nem tudja eldönteni, nevéssen, vagy elismeréssel csettintszen ilyen fokú alakiasság láttán.

Egy napcserezett arcú alezredes parancsnoksága alatt a háttérben már gyülekeznek a légiósok. Hátulról ezt a tisztet sem lehetne megkülönböztetni nálánál húsz-huszonöt évvel fiatalabb katonáitól. Udvariasan, de határozottan figyelmeztet: beleegyezésük nélkül ne filmezzem a légiósokat. Nem mindegyikük szeretné ugyanis, hogy odahaza felismerjék, s ezt az igényüket a légió feltétlenül tiszteletben tartja.

Időközben katonáink megkezdték a PTSZ-ek vízre eresztését. A művelet csöppet sem egyszerű, szerencsére az ercsi Duna-szakaszon rutint szerzett gárda szemmel láthatóan érti a dolgát. A trélerekről először óvatosan a betonra gördülnek, onnan kell majd a lejtős rámpán a vízbe ereszkedniük.

Ezen az oldalon nincs is probléma: betonozott lejtő vezet a vízbe, s bár a lejáró meglehetősen szűk, Ferinek nem okoz gondot a lánctalpas hajót a vízbe kormányoznia. Az akciónak máris nagy sikere van. Sorra érkeznek a NATO-tisztek, fényképezik, tapogatják a különös jószágot, a Szovjetunióban 1965-ben hadrendbe állított plavajuscij traszportyor szrednyij-t – innen a PTSZ rövidítés - vagyis közepes úszó szállítójárművet. Ilyen partra szálló egységet nyugaton nem használnak. Az ő hajóik nem képesek kikapaszkodni a szárazföldre: a sekély vízben ugrálnak le róluk a katonák.

A PTSZ egyszerre hetven lövést tud szállítani, akiket könnyűfegyverek tüztől megvéd a mellmagasságú páncélozott hajótest. Ha teherszállításra használják, tíz tonnáig semmi sem kottyan meg ennek a csúszómászonak.

Közelünkben német híradókocsi fékez le, majd egy teherautó is. Katonák ugrálnak le, s villámgyorsan felfújnak néhány gumicsónakot. Fölteszik a csónakmotort és pár erős rántás után a hatfőnyi legénység már száguld is az egyre kopaszodó híd felé.

Vízre teszik az egyik motorcsónakot a mi katonáink is. A németekkel és franciákkal ellentétben a magyarok nem gumicsónakot, hanem műanyag testű kishajót használnak, amelyet harmincöt lóerős Volvo-motor szolgál ki meglehetősen biztonsággal. Kezelője „Totya”, az a szőke fiatalember, aki tegnap testőrömmel szegődött, így meg sem lepődöm, amikor sóvár tekintetem láttán az első kör után kiszól a partra:

- Nem akarsz beszállni?

Hogy a fenébe ne akarnék? A kamerával a csónak lapos orrába telepszem, s máris hasítjuk a Neretva vizét az épülő híd felé. Mint egy hajókiránduláson vonul el előttünk a táj, csak a tempó más egy kicsit. Alukról még jobban látszanak a híd sérülései: Isten csodája, hogy eddig bírta a vasszerkezet ezzel az irtóztató harapással a gerincén.

Jó tíz perc múlva térünk vissza a vízen ringatózó PTSZ-ekhez, amikor a parancsnok közli, hogy felderítésre akar menni, szemrevételezni a túlparti feljáró helyét. Újra felbőg tehát a csónakmotor, s jóval a hídtól délre találunk is egy bozotos szakaszt, ahol valamiféle lejtő vonalai rejlenek a bokrok között. Totya kiköti a csónakot, kilépünk a partra. A parancsnok hosszasan tanakodik egyik tisztársával, amikor szinte varázsütésre hófehér bulldózer jelenik meg fejünk fölött a parti úton. Kisvártatva egy terepjáró érkezik az idegenlégiósok műszaki főnökével. Arabos kinézetű, feltételezhetően „feketelábú” vagyis Algériában született, ötvenesforma francia, a légiósoktól szokatlan barátságos arc kifejezéssel és bőbeszédűséggel.

Angolul nem tud, vagy nem akar beszélni, így rám hárul a tolmácsolás feladata. Hitetlenkedve nézzük az egy szem gépet, hogyan fog ez itt délig feljárót gyalulni az őszbozótban.

- Délig? – neveti el magát a kapitány. – Ez kérem a légió, nekünk nincs időnk órákat vacakolni egy ilyen egyszerű feladattal.

Szavainak nyomatékot adva maga ül a volánhoz, s máris felbőg a bulldózer motorja. Fél óra múlva – minden bizonnyal a környezetvédők legnagyobb bánatára – rá sem ismerni a partoldalra. A gép irgalmatlan pusztítást végez a növényzetben, s legfeljebb ha egy-egy nagyobb kő akasztja meg lendületében néhány pillanatra. Szemünk láttára tolja a Neretvába szinte az egész partoldalt. A gép kezelője olyan vakmerő, hogy egy fordulónál csaknem a vízben köt ki járművével. A tolólapát már el is tűnt a mederben, mindenki dermedten figyel, mikor csúszik bele az egész dózer. Szerencsére kéznél van egy vontató, amely drótkötéllel biztonságos távolságra húzza vissza a túlfutott gépet.

S valóban, még tizenegy óra sincs, mire elkészül a lejtő. A franciák elégedetten nézik művüket, a magyar tisztekre azonban még nem ragadt át a lelkesedés.

- Az a gond – magyarázza Budai -, hogy a Neretva gyors folyó. Pillanatok alatt elviszi a lejáró végéhez tolt földkupacokat. Márpedig a PTSZ-ek partraszállásához viszonylag enyhe hajlatú lejtőre van szükség. Ezeket a járműveket síkvidéki folyókhoz találták ki, meredek, sziklás szakaszon nem tudnak megkapaszkodni a láncaltapok.

A légiós kapitány hiszi is, nem is amit mondunk. A mieink úgy döntenek: a puding próbája az evés. Rádión megy a parancs, jöjjön ide az egyik PTSZ és kísérelje meg a partraszállást.

No, ilyet se látott még az öreg Neretva! Észak felől magyar zászló alatt páncélozott hajó közeledik. A fedélzetén ott az okučani törzsfőnök, Tóth alezredes is, aki Szarajevóból hazatérőben terepjárójával tett egy kis kerülőt errefelé. A láncaltapast Feri vezeti, a búvónyílásból harckocsizó-sapkában kémleli aggódalmasan a partot.

Már értesült róla, hogy nehéz szülés készül. Tesznek egy félkört, majd a hajó a part felé fordul és nekilódul.

Óriási csattanással érik el a köveket. Feri propellerről láncotalpakra kapcsol, de hiába erőlködik a bivalyerős dízelmotor, a láncotalpak lecsúsznak a sziklákról. Megszólal a vészjelző, s a szaggatott dudahang csak tovább fokozza a feszültséget.

Háromszori próbálkozás után Feri föladja. Most már a légiosok is értik, mi a probléma. Újból nekiáll a dózer, tolja, egyengeti a földet, de csodákra nem képes. Kanalas exkavátorra lenne szükség, ilyen gépe azonban egyik műszaki alakulatnak sincs.

Hajónk a vízen várakozik. Újabb kísérlet. Látom Feri arcán, hogy ha alagutat kell fúrni is a parton, ki fogja hozni a gépet. Csak nem égünk le a franciák előtt? Óriási lendülettel fut a partnak, felöle aztán dudálhat a vészjelző, füstölhet, szikrázhat a sziklákon a láncotalp, nyomja a gázt, ahogy a csövön kifér. Félperces idegtépő kínlás után végre megkapaszkodnak a láncok, és a páncélos hatalmas csörömpöléssel, mint egy megfáradt dinoszaurusz kimászik a partra.

Mindenki tapsol. A légiosok főként azért, mert mégsem vallottak szégyent a feljárójukkal, a mieink pedig a PTSZ vezetőjének teljesítménye miatt.

Ezzel az összeköttetés elvben helyreállt a két part között. Szükség is van a jó hírre, mert időközben megérkezett John Moor-Bick tábornok, s ő nagyon szereti a sikereket. A karrierje függ tőle. (Mint később látni fogjuk, sokat köszönhet a magyaroknak és más boszniai alárendeltjeinek: ma már az egyik NATO-vezér kabinetfőnöke.)

Nosza, a tábornok nyomban ki szeretné próbálnia szovjet-magyar csodaszervezetet. Terepjárójával együtt kíván átmenni a túlsó partra, ám a magyarok finoman rábeszélük, hagyja itt az autóját. Ők tudják, miért.

A tábornok és elmaradhatatlan szóke kísérője felkapaszkodik a fedélzetre. Nyomban úszómellényt adnak rájuk. Kamerával a kézben követem őket, a művel artistaképességeket követel, hiszen legalább egy kézzel kapaszkodni is illenék.

Elindulunk lefelé a lejtőn. A víz széléig nincs is baj, a part azonban még mindig olyan meredek, hogy orral szinte belebucskázunk a vízbe. A tábornok arcára fagy a hetyke angol mosoly, minden erejével kapaszkodik, s titokban talán imádkozik. Szerencsére a hajótest ennél nagyobb traumák elviselésére is képes. Pár másodperc múlva már a vízen ringatózunk, és a hajócsavarra váltott gépezet egyenletes duruzsolással visz bennünket a túlparti felüljáróhoz, ahol tíz perc múlva szerencsén ki is kapaszkodunk.

Mindenki egyetért abban, hogy ilyen kalandoknak nem szabad kitenni a gyámulatlan utazókat. Már-már úgy tűnik, hiába jöttünk le a hajókkal Pustarából, ami-

kor valakinek eszébe jut: hátha nem is feljárót kellene tovább gyalulgatni, hanem a Neretva vizét megemelni. Az ötlet életrevalónak tűnik annál is inkább, mert néhány kilométerrel lejjebb völgyzáró gát és vízierőmű van a folyón, a vízszint tehát szabályozható. A francia tisztek megígérik, közbenjárnak a helyi vállalatnál.

És lőn: a Neretva vízszintje másnapra több métert emelkedik. A PTSZ-ek úgy járnak-kelnek a két parton kialakított táborhelyek között, mintha aszfalton közlekednének. Nagyszombat lévén nincs sok munkájuk, a különös komp híre mégis elterjed a környéken. A legkülönbözőbb nációhoz tartozó NATO-tisztek jönnek megcsodálni a következő napokban. A legemlékezetesebb talán, amikor öt francia ezredes – a mostari francia IFOR-főparancsnokság szállítóegységének tisztjei – mint kisgyermekek kérlelik a magyar századost, hadd menjenek legalább egy kört a lánctalpas hajóval. Jó messze fölhajóznak velük a folyón. A partról úgy bámulnak ránk, mint a kísértetekre.

Ám a PTSZ-ek legnehezebb próbája még hátravan. Egy francia katonai földgyalu vezetője kéri, vigyük át gépét a túlsó oldalra. Nem látszik túl nehéznek a fehérre festett masina, Budai százados azonban mégis gyanúsak találja.

- Hány tonnás ez a járgány? - kérdi a hetyke, fiatal sofőrt.

- Fogalmam sincs – mondja a srác rezzenéstelen arccal. - Talán négy?

A parancsnok vakarja a fejét és a PTSZ vezetőjéhez fordul: - Vállalod?

A megkérdezett is hasonló korú fiatalember, mint a légiós. Föltámad benne a magyar katonavirtus.

- Hát persze. Hadd jöjjön ...

Felnyög a hajó, amint a leeresztett acéllapokon felhajt rá a dózer. A csaknem tíz centi vastag deszkalapok gyufaszálként törnek szét kerekei alatt.

- Még hogy négy tonna ... - morogja a parancsnok. De már nincs visszaút. Minden lehetséges módon rögzítik a gépet, s nekiindulunk. Sanyi mesterien kormányozza a lánctalpast a vízbe, ott már nagyobb baj nem történhet. Még egy kényes manőver vár ránk: a túlsó oldalon kikapaszkodni. Talán még nem említettem, hogy a szemközti kijáró nem pontosan velünk szemben van, sőt, legalább másfél kilométert kell hajózni a sodrással szemben. Mindenki igyekszik valami védelmet keresni, szerencsére bírják a sodronykötelek és hevederek a terhelést. A légiós ugyanolyan faarccal köszöni meg a fuvart, mint amivel a négy tonnát füllentette, bár azért sejti, hogy nem volt ez olyan egyszerű feladat, mint amilyennek az első pillanatban látszott.

Húsvét vasárnapja van, gyönyörűen süt a nap. Táborhelyünk voltaképpen egy sziklakaréj a Neretva keleti partján, mintegy húsz kilométerrel Mostartól északra. Minden olyan békés, mint egy cserkész táborban. Hatalmas bográcsban gulyás ro-

tyog, mindenki igyekszik kivenni a részét az ebéd főzés aprómunkájából. Ebben sajnos nem tudok segíteni, így inkább leballagok a hídhöz, ahol éjjel-nappal dolgoznak az idegenlégiosok. Gyarapodnak a beépített hídelemek, de az is látszik, hogy igencsak rá kell hajtaniuk, ha hétfő reggel el akarnak készülni. A vízen motorcsónakok cikáznak, valamennyi náció katonái igyekeznek kihasználni a jó időt, és felderítés ürügyén kisebb-nagyobb kirándulásokat tenni a Neretva festői öbleiben.

Váltak néhány szót a francia parancsnokkal, s éppen indulnék vissza, amikor mikrobusz érkezik Mostar felől egy amerikai és egy szarajevói tévéstábbal. Kíváncsiak a magyarok táborára, s még inkább a lánctalpas „csodahajókra”. Fölsietek hát a táborba, közölni a hírt.

Szegény Budai Laci majd hanyatt esik a nagy népszerűség hallatára. Úgy látszik, nincs hozzászokva a sajtónyilvánossághoz. Már bánom, hogy előre értesítettem, mert nyomban öltözködést rendel el, mi több, a golyóálló mellényt is fölparancsolja katonáira. Valószínűleg attól tart, mint minden okučani parancsnok, hogy véletlenül meglátja valaki a HM-ből az itt készült képeket és botrányt csinál, ha nem szabályszerű az öltözet. Így aztán Feri – aki hirtelen nem találta 18 kilós kerámiabetétes mellényét – felfújta mentőmellényben és páncélossapkában kavargatja bánatosan a gulyáslevest, amíg ki nem derül, hogy a bosnyák tévéseket mégis inkább a híd érdekli jobban...

Látván a franciák, németek kirándulókedvét, kapva kapunk az ajánlaton, hogy Totyának dolga akadt a túlsó parton. Hárman-négyen beugrunk a motorcsónakba, s máris száguldunk fölfelé a folyón. Dolgunk végeztével senkinek sincs kedve visszamenni, így sorra vesszük a kristálytisza öblöket. Egészen mélyen lelátni a zöldeskék vízben. A parton már tengernyi bokor virágzik, így aztán szaporán kattanak a fényképezőgépek.

Látom, hogy Totya fantáziáját nagyon megragadta a videokamera. Így aztán sajátos barterüzlet keretében helyet cserélünk. Mámorító érzés ezen a gyönyörű folyón egy bikaerős csónakban száguldani.

- Menjünk a viadukthoz – javasolja valaki, s már fordítom is a hajót a vasúti híd felé. Csodák csodája, a Neretva egyik mellékága fölött átívelő viadukt sértetlen maradt a harcok során, s éppen ezekben a napokban indultak el az első vonatok Mosztár és Szarajevó között. Ha ugyan vonatnak lehet nevezni a szitává lyuggatott, rozsdás vagonokból álló szerelvényt.

Beljebb a mellékág is két ágra oszlik: az egyik sekély, kavicsos öbölben végződik – tudj ’isten honnan táplálja a folyó -, a másik keskeny hasadékba vezet. Ki kell kapcsolnunk és föl kell emelnünk a csónakmotort, olyan közel vannak a sziklák. Evezőkkel tornásszuk föl magunkat egyre följebb a fantasztikus formájú kövek és

fák között. Az Apokalipszis most című híres film őserdei jelenetei jutnak eszembe a valószínűtlen helyszín és a sisakos, géppisztolyos katonák láttán.

Végül a hasadék annyira elkeskenyedik, hogy már csak kézzel tudjuk a csónakot ide-oda taszigálni. Ez sem megy sokáig a rendkívül erős sodrás miatt. Fényképek, videófelvételek készülnek, s indulunk vissza. Annál is inkább, mert a rádióban mind türelmetlenebbül követeli visszatérésünket a parancsnok.

Csak később tudtam meg, hogy az itt készített videofilm – amelyet a tévéadás után öt példányban sokszorosítottam s juttattam el el Okučaniba – bizonyítékként szolgált Ronkovics ezredes számára a fegyelemsértés megállapításához.

- Téged nem azért vittünk el, hogy motorcsónakot vezess – jegyezte meg utóbb szemrehányóan, kilátásba helyezve, hogy sokat kell vezekelnem, amíg megbocsát. Mérge persze hamar elpárolgott, mindamellett értem, hogy egy parancsnoknak hivatalból másként kell szemlélnie az efféle kalandokat.

Tény, hogy valamennyiünk számára nagy élmény volt ez a kirándulás. Olyannyira, hogy estefelé még népesebb csapat vett részt a túrán az alkonyi fényekben. Köztük Laci is, a neretvai parancsnok...

És eljött az utolsó este, húsvét vasárnapjának estéje. Könnyűnek nem mondható vacsora után a társaság jórésze lefekvéshez készülődik, amikor fehér páncélautó fékez a tábor bejáratánál. A sofőr, spanyol nemzetiségű francia idegenlégiós, a parancsnokot keresi:

- Az ezredesemért mennék, ő kéri, hogy vigyenek át a túlpartra.
- Este tízkor? – képed el Laci. Aztán ránéz a szúnyogszerű Peugeot-ra:
- De hiszen ez kételtű! Kérdezd meg a sráctól, miért nem megy át önállóan – fordul hozzám.
- A parancsnokom azt mondta, jobban bízik a magyarok úszó kompjában. Elég sok időbe telne, mire az enyémet szigetelném. Nem zárnak valami jól a tömítések – magyarázkodik a tizedes, valószínűleg lustaságból, hiszen később magam is meggyőződhettem róla, hogy nem olyan rozzant szekér ez, mint amilyennek a katona lefesti.

Nincs mit tenni, itt már megint a magyarok becsülete forog kockán. Túlzás lenne azt állítani, hogy nagy lelkesedéssel, de mindenki teszi a dolgát. A fehér „holdjáró” pillanatok alatt fönt van a platón, s már úszunk is fölfelé a koromfekete sziklafalak között a reflektorok fényében meg-megcsillanó Neretván. A híd káprázatos fényben fürdik, még ma is fülemben cseng a hídelemeken döngő súlyos kalapácsütések hangja, amint a légiósok a szögecsket illesztik helyükre. Bizony, lesz még dolguk az éjszaka hátralévő részében: a járósínt lemezeinek fel még hiányzik.

A kihajózáskor bekérekedem a Peugeot vezetőfülkéjébe. Már a beszállás sem megy könnyen, elég kacifántosan nyílik a páncélozott ajtó, amelynek ablakát – ahogy a szélvédőt is – természetesen golyóálló üvegből készítették.

Bizony, van mit nézni ebben a kis páncélautóban, ami nemcsak kívülről látszik földönkívülinek. Leginkább egy dzsip és egy PSZH (lövészpáncélos) keverékeként írható le. A műszerfal teljesen komputerizált, szinte űrhajóban érzi magát az ember a szűk helyhez képest is meglepően kényelmes ülésen. (Úgy látszik, a franciák a páncélautóban sem nélkülözhetik a komfortot...) Amikor a vízben haladnak, a műszerfalon kapcsolható a digitális kilométeróra és vonalsor tűnik fel, amelyen pontosan követhető, milyen állásban van éppen a kormánykerék, vagyis a kormánylapát. A parancsnoki helyen fedélzeti számítógép ontja a szükséges adatokat, a kommunikációt pedig többcsatornás, különböző hatótávolságú rádiók biztosítják. Egész kis főhadiszállást rejtettek el ebben a járműben.

A túlparton a PTSZ reflektorainak fényében pillanatok alatt legurul a fehér járgány, a sofőr dudál és eltűnik a hercegovinai éjszakában. Indulhatunk vissza, most már tényleg aludni.

Korai ébresztő után katonáink fölkinlódják a hajókat a trélerekre, tábort bontunk, s ezután már csak a híd megnyitására várunk. A légiósok derekas munkát végeztek: nem sokkal nyolc óra után megindulhat a forgalom. Mi sem természetesebb, mint hogy a teherpróbát a mi Tátrainkkal végeztetik el. Valóban: ha az egyenként hatvantonás járműveket kibírja a híd, akár már a nehézpáncélosok is jöhetnek.

Ha nem, akkor... Jó, hát ez csak tréfa...

Lépésben gördül végig a konvoj az újjászületett hídon. Nem tudni, kinek arcán tükröződik nagyobb feszültség, a sorfalat álló építőként, vagy az autóban ülőkén. Átértünk. Ettől kezdve a magyarokat már csak a hazatérés foglalkoztatja, s csak emlék marad az itt töltött húsvéti ünnep.

Számomra azonban tartogat még meglepetést a hídavatás. Alig hagyjuk el a nyugati hídfőt, francia katonai csendőrök terepjárója vágódik elénk. Béla nagyot fékez, mindenki kíváncsian figyeli, mit akarhatnak. A jobb oldali ülésről csendőrtiszt száll ki és rám mutat. Mindenféle gondolatok keringenek bennem, amíg lekászálódok a Tátra kabinjából. Ugyan hol fényképezhettem titkos katonai objektumot? Kinek a tyúkszemére léptem? A csendőr azonban nem kérdez semmit, a hátsó ülésről egy profi kameraállványt emel ki, s felém nyújtja. Nyilván láttak dolgozni a hídon, s utánam hozták.

- Ez nem az enyém – mondom meglepetten. - Valaki más hagyhatta itt.

A csendőr elbizonytalanodik. Tény, hogy én is láttam ezt a statívót ma reggel a hídnál gazdátlanul, de arra gondoltam, majd visszajönnek érte a szarajevóiak vagy

az amerikaiak. Egy pillanatra átvillan az agyamon, hogy magammal kellene vinni, hiszen itt biztosan lába kél. De hát hiányzik az nekem, hogy a gazdája esetleg Okučaniban nyomozzon utánam?

- Nagyon vigyázzanak rá: legalább huszonötezer frankot ér – mondom a tisztnek, aki ettől még nagyobb ámulatba esik. Megköszönve szívességét barátságosan elbúcsúzunk. A csendőr szemmel látható tisztelettel helyezi vissza az állványt a kocsiba.

Tán mondanom sem kell, idehaza komplett hülyének néztek a szakmabeliek. 1996-os árakon egy ilyen állvány közel egymillió forintba került.

Óriáskígyók földjén

Az IFOR stratégiái – valószínűleg hosszúsága és módfelett kanyargós természete miatt - Pythonnak, vagyis óriáskígyónak keresztelték el a Tuzlából Szarajevóba vezető hadiutat. Áprilisban a magyarok két feladatot is kaptak ezen az útszakaszon: Szarajevótól mintegy húsz kilométerrel északra faszerkezettel pótolni egy hegyi folyó közúti hídját, pár kilométerrel följebb pedig Mabey-Johnson elemekkel újjáépíteni egy felrobbantott kőhidat. Az útról kapta e két híd is a nevét: Python 3 és 4.

A kőhíd környékén április végén még csak előkészítő munkák folynak, javában épül viszont a fahíd. Ennek megtekintéséhez kérek hát engedélyt és segítséget Ronkovics ezredestől.

Esős, barátságtalan időben indulunk el egy konvojjal Pustarából. Borús hangulatot csak fokozza, hogy egy BTR belsejében szorítottak helyet számomra, így szinte semmit sem látok a tájból, felvételek készítéséről pedig szó sem lehet. A hajnali konvoj utánpótlást visz a Szarajevó fölötti hegyekben dolgozó magyaroknak. Minden négyzetcentiméter foglalt, mogorván ülünk egymás mellett. Az eső miatt a páncélos búvónyílását sem lehet kinyitni, így a lövészeknek kialakított kémlelőnyíláson át meresztem a szemem. A motor kegyetlenül dübörög, nem véletlen, hogy a kezelők páncélossapkában ülnek és fejhallgatón, mikrofonon keresztül értekeznek egymással. Az én fejemre is húznak egy ilyen jellegzetes sityakot – már a világháború idején is hasonlóban vitézkedett Szerjózsa, de a rádió nincs bekötve, így csak az ütődések ellen véd. Persze, ez sem utolsó dolog ebben a szűk acélkoporsóban.

A szokásos úton haladunk dél felé – Gradiska, Banja Luka, Jajce – de Donji Vakufnál most balra fordulunk Vitez felé. Travniknál szerencsére nem esik, odaférek a búvónyíláshoz is, így néhány másodperces felvételt készíthetek a muzulmán

városka fölé magasodó fellegyárról. Szarajevónak csak a nyugati külvárosait érintjük, folytatjuk utunkat a visokói völgyben északkelet felé. Ameddig csak a szem ellát, nincs egyetlen ép ház sem. Különös gonddal pusztították el a domboldalakon egyedül álló, alpesi stílusú farmokat, családi házakat. Bosszúból? Vagy mert megannyi magányos erődnék nézték őket? Ki tudja ma már?

A völgy egyre szűkül. Ha lehet, még siralmasabb képet mutat a táj, ahol a magyarok dolgoznak. Az épülő híd előtt elbarikádozták az utat, az autók ideiglenes nyomvonalon bukdácsolnak tovább. A mieink egy teljesen feldúlt falucskában ütötték fel sátraikat, lényegében az utca közepén, hiszen csak a falu egy részét sikerült aknamentesíteni. Fekete-fehér műanyagszalag figyelmeztet az átvizsgált terület határára. S ez a terület bizony nem túl nagy.

Szétlőtt házak, tengernyi sár, ólomszürke ég, havaseső: mi kell még a jó hangulathoz?

A munkálatok, mint annyi más helyen, itt is Nyers József őrnagy irányítja. Mint mondja, azért esett a magyarokra az IFOR műszaki vezérkarának választása, mert fahidat mások már nem tudnak készíteni. Jól haladnak, a szerkezet lényegében kész, már csak pár nap kell, hogy a pallókat a helyükre fektessék. Sötétedésig dolgoznak, ami itt, a hegyek között délután öt órát jelent.

Amíg helyet kerítenek számomra valamelyik sátorban, falujárásra indulok. Jobb kéz felől patakmeder – természetesen aknaveszély! – a túloldalán keskeny ösvény vezet föl a dombtetőt uraló házakhoz. Magyar őrség áll odafent, fölkapaszkodom hozzájuk.

- Látod azt a fehér házat? – kérdezi az őrmester, és egy faluvégi csinos épületre mutat. Feltűnően épnek látszik. – Ez volt a szerb parancsnoké. Csak ezt az egyet nem robbantották fel, amikor elmentek. Igazából még mi sem derítettük fel teljesen. Éjszakánként fényt lehet látni az udvarában.

Az egyutcás kis falu valaha a muzulmánoké volt, aztán jöttek a szerbek és elüldözték őket. Innen – pontosabban: innen is - lőtték Szarajevót éjjel és nappal. A szemközti meredek, erdős domboldalon még jól látszanak a lövészárkok, tüzelőállások. Összeszedve tartalékos tüzértiszti tapasztalataimat megpróbálok helyzetelemzésbe bocsátkozni az őrségben álló másik tiszthelyetessel, de nyomban letorkoll:

- Én ezt másként látom. De hát én katona vagyok...

Pironkodva elhallgatok, s már bánom, hogy megszólaltam. Egészen addig, amíg este föl nem fedezem a fiút a konyhasátorban: szorgalmasan pucolja a krumplit. (Azóta is csak a gulyáságyú környékén láttam, bizonyára álcázza feldejtői státuszát.)

Az utcán összetalálkozom Burkus őrnaggyal, aki valóban felderítő. Éppen az amerikaiakat várja, hogy egy Hummer terepjáróval fölmenjenek a hegyre körülnézni. Tudom, hiába is kérném, hogy velük mehessek, az amerikaiak még a magyaroknál is sokkal bürokratikusabbak, ráadásul minden második szavuk a „biztonság”. Másnap tudom meg, hogy megtalálták a szerb tűzéréség egyik vezetési pontját, hátrahagyott térképekkel, löelemtáblázatokkal. A térképeken pontosan be voltak jelölve célpontként a környező muzulmán falvak iskolái, óvodái. A Szarajevót blokád alatt tartó katonák több személyes iratot is hátrahagytak, ezeket az amerikaiak vették magukhoz a többi dokumentummal együtt.

A dombtetőn álló üszkös házakban is rengeteg személyes holmi maradt. Szívszorító érzés az összedobált ruhák, gyerekbútorok, a földre szórt konyhafelszerelés között járni. Hány év munkájának eredménye hever itt a mocsokban, hány boldog óra, hány jóízű beszélgetés, gyermekmese emlékét őrizhetik a megperzselődött falak?

Hamar leszáll az este. Katonáink tapogatózva, gyér zseblámpafényben araszolnak vacsorázni a bokáig érő sárban. Nem irigylem az öröket, akik a szögesdróttal elzárt utca felső végén posztolnak. Nem csupán az egyre erősebb hideg és a gyanús szerb házak közelsége miatt, hanem azért sem, mert itt, a tábor végén, az aknamező szélén telepítették a magyar „aknamezőt” is: a konténerbudik sorát. Miután biztonsági okból nem szabad a területet kivilágítani, az örök kénytelenek minden megkönnyebbülni igyekvőt megállítani, hiszen az éj sötétjében legfeljebb csak hallani a mozgást. Szerencsére az örök diszkréten teszik fel a kérdést, így a magyar aknáknak eljutnak rendeltetési helyükre, s nem robbannak fel idő előtt.

Gábor, a Honvéd Filmstúdió operatőre osztja meg velem a sátrát. Szerencsére nem kell tartanom attól, hogy kényelmetlenséget okozok neki, hiszen a szellős alkotmányt legalább hat főre méretezték. Gábor vizet melegít az olajkályhán, lábfürdőt vesz. Sokszor találkoztunk már terepen, jót beszélgetünk elalvás előtt.

Másnap délutánra kész a csinos híd. Mintha a Ljubina-patak is vidámabban folydogálna alatta. Különösebb ceremónia nélkül megtörténik az átadás. Az autók eleinte el sem akarják hinni, hogy már nem kell az irtatlan sártenger felé kerülniük. Egy szarajevói Mazdásnak nincs szerencséje: szinte a fahíd megnyitása előtti másodpercekben veszíti el kipufogóját a szörnyű gödrökkel tarkított dűlőúton.

Mintha a hiddal együtt a tél is elkészült volna erejével. Harmadnap gyönyörű, verőfényes reggelre virradunk. S lám, milyen kegyes a sors, a sok visszatérő kocsi miatt bőven jut mindenkinek hely a teherautókon. Én egy egész búvónyílást birtokolok a BTR tetején, ami azt jelenti, hogy akár ki is ülhetek a páncélos tetejére. S ha megtehetem, miért ne tenném meg? Boszniai kirándulásaim egyik legszebb

emléke ez a nyolc órás visszaút Szarajevótól Okučaniig. Dél felé már a nap is melegen süt, ha éppen nincs filmezni való, csak üldögélek a tetőn, s figyelem az elöttem elvonuló, gránátokkal, aknákkal, rakétákkal meggyalázott gyönyörű tájat. Ha csak néhány órára is, az IFOR-katonák nagy családjához tartozónak érezhetem magam, hiszen páncélossapkám és zöld orkándzsekim láttán sorra integetnek a szembejövő katonai járművekről.

Néhány héttel később a Python 4 avatására vagyok hivatalos, jóval konszolidáltabb körülmények között. Ezúttal két mikrobusszal megyünk, minek következtében az utazás is sokkal rövidebb időt vesz igénybe. Ismerősként üdvözljük a 3-as fahidat, szemmel láthatóan jól állja a sarat. Ronkovich ezredes megállítja a konvojt, s szinte apás ellágyulással járja körül az építményt. Jobb oldalán ott a stílszerűen fatáblába vésett, büszke angol nyelvű felirat: Magyar Műszaki Kontingens, 1996.

- Ez a legkedvesebb hidam – jelenti ki az ezredes – lehet, hogy a többi erősebb és nagyobb, de ez igazi, szép hidászmunka... (*De jó lenne tudni, áll-e még ott, a Ljubina fölött?*)

A Python 4-hez még további húsz kilométert kell menni a tuzlai úton. Mívesen megépített kőhíd lehetett valamikor, mielőtt a harcoló felek valamelyik a levegőbe nem röpítette. A mieink a szokásos műgonddal újították fel. Méltán kiált fel az avatáson jókedvűen Moore-Bick tábornok: *„Esz jaa munká vaót!”*

Még a ceremónia előtt rövid kirándulást teszünk az egyik közeli faluban, pontosabban, abban a romhalmazban, ami megmaradt belőle. A korán érő gyümölcsfák ontják a termést, csak éppen nincs kinek. A dombtetőn megtaláljuk a néhány hónappal ezelőtt még Szarajevóra tüzet okádó ágyúk lőszeresládáit, cirill betűs feliratokkal.

Hát ezért nincs, aki a gyümölcsöt leszedje.

Szarajevó: kései sirató

A Python 4 avatása különösen azért emlékezetes számomra, mert Váradi Emil sajtótiszt jóvoltából először van alkalmam bejutni Szarajevóba. Az IFOR főhadiszállására visszük „haza” az összekötőtisztet, s ez lehetőséget teremt egy kis városnézésre.

Északnyugatról közelítjük meg a Szarajevót, a hírekben sokat szereplő Vogosca és Ilidza elővárosokon keresztül. Szavakkal nem lehet leírni a pusztítást. A mi háború után született, '56-ot gyermekfejjel átélte generációnk számára elképzelni sem. Csak aki már látott olyan tízemeletes házat, amelynek lakószintjei, mint

lecsúszott nadrág buggyosodnak a lábszárként meredező épületváz körül, aki látott már sok-sok kilométer hosszan rozsdásodni szitává lőtt, robbanások által széttrancsírozott villamosokat, csak az tudja elképzelni, mi történhetett itt három és fél éven keresztül.

Elhaladunk a polgári forgalom elől még mindig elzárt reptér kifutópályája mögött – éppen a fejünk felett száll le egy amerikai Herkules – s a gyalogosok, biciklisták között szalomozva átbukdácsolunk a Željeznica-folyó egyik épen maradt hídján. Előttünk hatalmas park, benne szebbnél szebb szállodák a Monarchia századvégi stílusában. Hogy az idilli hangulat mégse uralkodjon el rajtunk, homokzsákok és harckocsi-akadályok állják utunkat. *Fényképezni tilos!* – figyelmeztet három nyelven egy méretes tábla, s a gyengébbek kedvéért fel is rajzoltak egy nagy piros csíkkal áthúzott apparátot.

Az IFOR boszniai főhadiszállására érkeztünk. Angol katonák kéri el igazolványunkat, bekukkantanak a mikrobusz belsejébe is. Bent már nem olyan nagy a szigor, szabadon lehet nézelődni, filmezni is. Az IFOR gyorsreagálási erőinek parancsnoksága a Bosznia Szálló kaszinójába fészkelte be magát, míg az amerikaiak a park túloldalán lévő Hotel Hercegovinát foglalták el. A pavilonok között műholdas antennák erdeje, némelyik akkora, hogy fürdőmedenceként is megállná a helyét. A kaszinó előtt parádés kiállítást lehetne rendezni a tucatnyi nemzet katonai járműveiből.

Bár szívesen megnézném egy kicsit tüzetesebben is a sasfészket, Szarajevó látványa most jobban vonz. Ismét megkerüljük a repülőtér kifutópályáját, és máris az orvlövészek sugárútjának elkeresztelt négysávos úton haladunk a városközpont felé. Élénk a forgalom, rengeteg a rozzant jugoszláv és más keleti márka, de látni egészen új nyugati autókat is. Nem keveset rendszám nélkül, ami sejtetni enged, hogy talán nincs minden rendben a tulajdoni papírok körül.

Követve a várost átszelő Miljacka-patak vonalát hamarosan elérjük a szarajevói levéltár kiégett épülettömbjét. Felbecsülhetetlen értékek pusztultak el az ostrom következtében. Az útról belátni a kupola alatti hatalmas csarnokba, ahol most mindent romok borítanak. Már a muzulmán városrészben járunk. Itt mintha kisebb lenne a pusztulás, legalábbis az ép és romos házak aránya kedvezőbb, mint amit az elővárosokban láttunk.

Meredek úton kapaszkodunk fel a város fölött magasodó fellegrvárhoz. Közvetlenül az erődítmény alatt, egy kiégett ház félig ép teraszán állítom fel a kamerát. Sajnos, már erősen sötétedik, az idő is párás, ezért igyekszem a lehető leggyorsabban a lehető legtöbb képet rögzíteni. Alattunk a muzulmán városrész piros tetős házai, kicsit távolabb patinás középületek tömbjei.

És temetők...

Balra is, a domboldalon, aztán jobb kéz felé, közvetlen alattunk néhány tucat sír, valamivel távolabb egy sokkal kiterjedtebb. Fehérré festett muszlim fejfák százzai, ezrei világítanak az alkonyi szürkületben, mint apró tuskék a tájban.

A katonák sürgetnek, indulnunk kell, így is éjjél lesz, mire hazaérünk. Még kerülünk egyet az óvárosi bazár felé – óriási a nyüzsgés, mintha az emberek egyszerre akarnák kárpótolni magukat a több éves bezártságért -, aztán újra bevesszük magunkat a hegyek közé.

Két hét sem telik el, s újra Szarajevóban vagyok. Ezúttal Ronkovics ezredes és törzsfőnöke, Tóth alezredes vendégszeretetét élvezem. Búcsúzni jöttek az IFOR főhadiszállására, féléves kiküldetésük lejárt, most veszik át a NATO- emlékérmét Walker altábornagytól a volt Jugoszlávia területén teljesített szolgálatért. Az érmet minden katona megkapja, aki legalább harminc napot töltött a Balkánon az IFOR kötelékében, de csak a kiválasztottak vehetik át a főhadiszálláson, a szárazföldi erők főparancsnokától.

A szokásos útvonalon, ezúttal tikkasztó melegben érkezünk Szarajevóba. Még szerencse, hogy az olajzöld parancsnoki Mercedes-terepjáró gyorsan falja a kilométereket. Korán jöttünk, van idő megebédelni a parancsnoki épületben, ahová csak szigorú biztonsági ellenőrzés után lehet belépni.

A kamerát és a fényképezőgépet az előcsarnokban kell hagynom. Mielőtt beljebb mennénk az étkezdébe, megakad a szemem egy rögtönzött kiállításon: a biztonságiak a leggyakrabban előforduló jugoszláv aknákból rendeztek - stílszerűen fogalmazva - kirobbanó sikerű tárlatot. Ha a gyilkos eszközök bemutatása nem lenne elég riasztó, a számuk mindenképpen az. A volt Jugoszlávia térképét sűrű pettyek borítják: nem az aknákat, az *aknamezőket* jelölik e vörhenyes pontok!...

Korgó gyomrunk egyre hangosabban jelzi az ebédidőt. Az étkeztetés roppant demokratikusan történik: altiszt és tábornok, diplomata és gépíró egyként áll sort a konyhások előtt. Az ételek a nyugat-európai gasztronómiai sztenderdeknek követik, de séfek figyelemmel vannak az amerikai gyorsabálók igényeire is.

Ronkovics ezredest most látom először derűsen beszélgetni. Bizonyára nemcsak a kitüntetés előszele csapta meg. Most, hazatérése előtt néhány nappal kezd oldódni benne az a hatalmas feszültség, amely óhatatlanul felhalmozódik egy ilyen kényes feladatra kijelölt egység parancsnokában.

- Nem akarod megnézni a főhadiszállást? – fordul hozzám.

- De még mennyire! Ha már itt vagyunk...

- Intézkedjél, kérlek – szól oda az egyik szarajevói magyar összekötőtiszthez, Zakariás őrnagyhoz.

Hamarosan kiderül, hogy nem is olyan egyszerű feladat egy civil újságíró „becsempészése”. Kétszer is nekiindulunk a szentélybe vezető keskeny folyosónak, de egy tagbaszakadt belga őrnél nem jutunk tovább.

- Sajnálom – mutat IFOR sajtókártyámra -, ez ide nem elég.

Rövid telefonálgatás után megjelenik egy angol őrnagy, hosszasan konzultál az ügyeletes őrparancsnokkal, s végre szabad az út.

A Bosznia Szálló kaszinójának hatalmas játéktérjében rendezte be az IFOR szárazföldi erőinek parancsnoki központját. Zegzugos folyosórendszeren át tudjuk csak megközelíteni. Már-már az az érzésem, hogy tudatosan nehezítették meg a járást. A terem közepét óriási asztal uralja, körös-körül tengernyi számítógép, térkép és telefon. Az asztalnál csak a legszűkebb vezérkarhoz tartozók ülhetnek, a kiszolgáló személyzet munkahelyei oldalsó kis bokszokban vannak. Persze ők sem őrmesterek, hanem a szakmájukban kiválóan képzett NATO-tisztek, Nyugat-Európa csaknem valamennyi országából.

Bosznia-Hercegovinának talán nincs olyan négyzetmétere, amely ne lenne ilyen vagy olyan módon regisztrálva ebben a helyiségben. Innen irányítják az összes csapatmozgást, itt jelölik ki a légi célokat és a megoldandó műszaki feladatokat is. Tán mondanom sem kell, hogy videótelefonon tartják a kapcsolatot a regionális parancsnokságokkal, a Mostárban székelő franciákkal, a Gornji Vakufban állomásozó brit, és a Tuzlában berendezkedett amerikai vezérkarral.

A terem kellemesen légkondicionált, nem így a belső udvaron felállított sátorváros, amelynek folyosóin kegyetlenül megrekedt a hőség. A katonák így szinte bemenekülnek munkahelyükre, a légkondicionált konténerekbe. Kísérőmnnek is dolga akadt, így tízperces bolyongás után vissza kell térnem az étkezdébe. Ronkovicsek eközben a búcsúfogadáson vesznek részt Walker tábornoknál. Előkerül az egyik sajtótiszt, s közli, hogy a kitüntetési ceremónia az udvaron lesz, addig legyünk türelemmel.

Rekkenő forróságban, a tűző napon sorakoznak fel a kitüntetettek, vagy két tucat főtiszt hatféle nációból. Többnyire búcsúzó parancsnokok, de van itt néhány hadnagy is, többek között a mi egyik fiatal összekötőtisztünk.

Walker altábornagy nem túl alakiasan fogadja a jelentésbeadást, igyekszik közvetlenre venni a figurát. Rövid beszédben méltatja a távozók helytállását, majd egyenként feltűzi a medáliákat.

Számunkra, oroszos drillhez szoktatott öreg tartalékosok számára igencsak furcsa, hogy nem a kitüntetett ügget ki a parancsnokhoz – az utolsó lépéseken már vigyázmenetben -, hanem az IFOR-főparancsnok lép oda minden egyes katonához, és közvetlenül vagy tolmács segítségével érdeklődik a harcos családjáról,

előző szolgálati helyeiről, további terveiről, egyszóval minden olyan részletről, aminek voltaképpen semmi más jelentősége nincs, mint hogy kifejezze: az eljáró emberközelségbe kíván kerülni alárendeltjeivel. Valószínűleg a nyugati katonai akadémiákon a parancsnoki tennivalók sorában külön tanítják az effajta bensőséges, bajtársi beszélgetést, mert akárhány ilyen ceremóniát láttam, az személytől függetlenül így zajlott le.

Minden hazafias elfogultság nélkül mondhatom, hogy Ronkovicsék teljesítményére joggal lehet büszke az IFOR. A nyár közepéig tucatnyi hidat építettek újjá vagy erősítettek meg katonáink szerte Boszniában. A sarajevói központ nem tudott olyat kérni, amit a magyarok legjobb tudásuk szerint ne teljesítettek volna. Nem véletlenül hangsúlyozta Walker tábornok egy későbbi beszédében, hogy a magyar műszaki kontingens munkája nyomán nem csupán az IFOR katonai mozgása vált egyszerűbbé, de a civil lakosság is sokat profitált a mieink tevékenységéből.

Ronkovics József nyáron hazatért, a szentendrei katonai-műszaki főiskolán folytatta tanári munkáját. Utódával, Darók József mérnök ezredessel először Szlavón-Bródban töltöttem együtt hosszabb időt, amikor az ottani közúti-vasúti híd roncsainál forgattam alkalmi operatőrömmel, Bertalan fiammal. A magyar táborból motorcsónakon mentünk föl a rendkívül durván megrongált hídhoz, ahol éppen alpinista mutatóványokkal távolították el a sérült elemeket katonáink.

Szomorú, egyszersmind bizarr látványt nyújtott a negyvenöt fokos szögben megdőlt, de amúgy épen maradt útpálya. Mellette a sínek hullámvasútra emlékeztető összevisszaságban hajlottak meg. A hídnak a horvát oldalhoz közelebb eső szakasza repülőtámadást is elszenvedett, de a rakéta csak megrongálta, átszakítani nem tudta az elemeket. Helyrehozatala kulcsfontosságú volt az IFOR számára, mert missziójuk végén főként ezen a hídon keresztül szándékozták kivonni a Boszniában állomásozó amerikai erőket. Szeptember 7-iki felavatásán megjelent maga az új IFOR-főparancsnok, a Leighton Smith-t felváltó Lopez altábornagy is, elismerő szavakkal méltatva a magyarok munkáját.

Azóta a híd és környéke „díszkivilágítást” kapott. Miközben a gradiskai hidat csak a szerb és horvát rendőrök őrzik, itt amerikai katonai rendőrség posztol a homokzsákokkal elbarikádózott könnyűpáncélosok között. Talán még a madár sem repülhet át a híd fölött ellenőrzés nélkül. A Lánchídon nincs annyi reflektor, mint amennyi ezt a fél kilométer hosszú monstrumot megvilágítja. S ami már-már kísérteties: jó néhány halogénlámpát irányítottak a szerb oldalon álló szétlőtt városnegyedre is. Valószínűleg a szabotőrök és az orvlövészek dolgát akarják ily módon megnehezíteni. Mindenesetre hátborzongató látványt nyújtanak az fehér falú, üszkös, tető nélküli kísértetházak.

Darók József hatalmas termetű, mackós kinézetű katonatiszt, a szegedi dandár éléről hozták ki Okučaniba. Kevésbé arisztokratikus, mint Ronkovichs, de kevésbé diplomatikus is. Mindenki arra számított, hogy az 1996-os második félév már nyugalmasabb lesz, s neki csak a megkezdett munkákat kell befejeznie, továbbá a hazatérést levezenyelni. Ehhez képest sorra-rendre kapták a NATO szakzsargonjában feladatnak nevezett parancsokat. Ezek közül számomra a legemlékezetesebb az északkelet-boszniai Tuzla és Zvornik közti hatvan kilométeres vasúti szakasz helyreállítása, amelyet július végén kezdtek meg egy olasz műszaki alakulattal.

Szokás szerint Váradi Emil őrnagy, a magyar kontingens sajtótisztje hív fel egy szeptemberi estén, tolmácsolván Darók ezredes meghívását a vasútvonal avatására. Ekkor még nem tudom, hogy ez Emil hatyúdala, ugyanis napokon belül megválnak posztjától, s hazatér, hogy az üzleti életben kamatoztassa ismereteit. *(Azóta már a diplomácia nagy szalonjában is találkoztam vele.)*

A parancsnoki Mercedes-szel hét óra tájban indulunk a táborból. A horvát autópályán gyorsan elérjük Slavonski Brodot, hogy a „saját” hidunkon átkeljünk a Száván. A túloldali város, Bosanski Brod – vagy ahogy mostanában nevezik: Srbski Brod – siralmas látványt nyújt. Ezen az oldalon épült fel a valamikor ikervárosnak számító nagy ipari központ kőolajfinomítója. Tán mondanom sem kell, hogy a háború alatt kedvelt célpontja volt a szembenálló felek tüzéségének. A kiégett tartályok és vezetékek kísérteties ronccstelepe mellett visz az utunk tovább dél felé.

A Brod és Doboj közt elterülő sík vidéket tulajdonképpen egyetlen település uralja: Derventa. Legalábbis erre lehet következtetni az egymástól még oly nagy távolságra lévő helységnévtáblákból, hiszen mindegyiken csak ez a név olvasható. Valamikor horvát többségű vidék volt, ma a Boszniai Szerb Köztársaság része, és az előzményekből következően romhalmaz – az új többség nem nagy dicsőségére.

Csaknem félórát tart, amíg átszeljük ezt a termékeny gyümölcsöskertet, ahol az emberformálta tájban nem látunk mást, mint beomlott tetőt, vakon tátongó ablakot és üszkös falakat. Mondjuk, mintha Kiskőrös és Kecskemét között minden települést felégettek volna... Váradi őrnagy úgy értesült, hogy a szerbek már abba is hajlandóak lennének belemenni, hogy visszajöjjenek a horvátok, csak ne a gyorsan szaporodó és a muzulmán hitet terjesztő bosnyákok foglalják el az üres házakat.

Doboj – Banja Luka és Brčko mellett - az észak-boszniai szerbek egyik fellegrvára. Fellegrvár, nem csupán a szó átvitt, hanem valóságos értelmében, hiszen a város feletti kúp alakú hegyen impozáns várkastély magasodik. Sok száz magyar katona lelte itt halálát 1878-ban, amikor a Bécsi Kongresszus felhatalmazásával a Monarchia kiterjesztette hatalmát Bosznia-Hercegovinára. Maga a város poros,

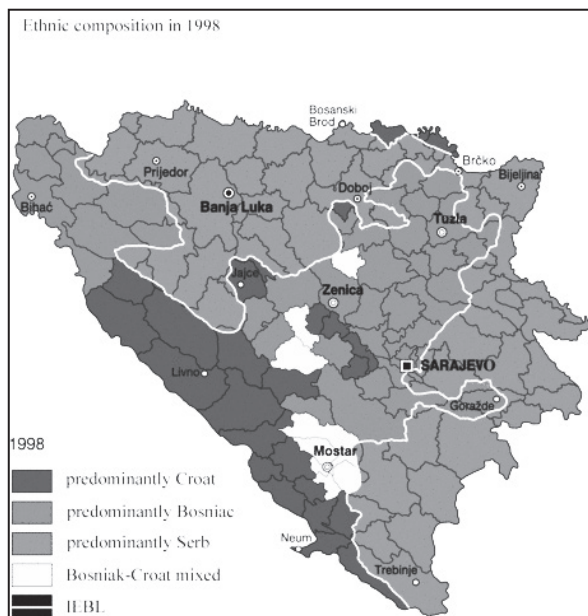
szürke, nyomasztó, tele rosszcárú és rosszkedvű emberekkel. Magán viseli a súlyos gazdasági gondokkal küszködő boszniai települések minden jellegzetességét.

Keletnek fordulunk, s hamarosan átlépjük a svéd tankok által felügyelt etnikai határt. Tuzla környéke már a muzulmánoké, amit nyomban észre lehet venni a liliomos címerrel díszített rendszámtáblákról, az asszonyok szoknya-bugyogójáról és a rendőrök olajzöld egyenruhájáról.

Tuzlában van az amerikai hadtest főparancsnoksága. Két területet is kiszakítottak maguknak: az egyik olyasféle park, mint a szarajevói, teletűzdelve patinás villákkal, a repülőtér szomszédságában, a másik egy „zöldmezős” tábor a várostól délkeletre.

Július óta ez utóbbi ad otthont a vasútépítő magyaroknak, akik önálló sátorfalut építettek az amerikaiak szomszédságában. Először itt állunk meg egy rövid előléptetési ünnepség erejéig – Nyers őrnagy alezredesi csillagait adja át Darók ezredes -, majd indulunk tovább a Drina-parti határvárosba, Zvornikba.

A boszniai béketeremtés egyik legforróbb körzetében járunk. Szinte nem telt el olyan hét a daytoni egyezmény óta, hogy a Doboj-Brčko-Zvornik városok alkotott háromszögből ne érkezett volna jelentés etnikai összetűzésekről. Elég csupán ránézni a térképre, s nyomban megértjük, miért.

A szerbek számára élet-halál kérdése volt, hogy közvetlen érintkezésben állhassanak a Szerbiából és Montenegróból álló marad államszövetséggel, „Kis-Jugoszláviával”. Már elmúltak az az idők, amikor Milosevics tüzelte az itteni szerbeket, s korlátlanul áradt az egykori Jugoszláv Néphadsereg felszerelése Mladics csapataihoz. A Boszniai Szerb Köztársaság területe északkeleten a Majevisa-hegység és a Száva között néhány kilométeres folyosóvá keskenyedik - ez a híres brčkói korridor, amelyért oly véres harcok folytak az elmúlt három év során – és csak a Bijeljina-Zvornik tengelyben szélesedik ki a Drina mentén dél felé.

Mint korábban említettem: Brčko 1992-ig horvát-muzulmán többségű város volt, de a válogatás nélkül folytatott etnikai tisztogatás és a betelepítések következtében ma túlnyomórészt szerbek lakják. A Majevisa muzulmán falvaiba – komolyan véve a daytoni egyezményben foglaltakat – szeretne visszaköltözni a bosnyák lakosság, ez azonban a helyi szerbek és rendőreik legnagyobb ellenállásával találkozunk.

Éppen a tuzlai táborban várjuk az indulási parancsot, amikor a mindenütt jelenlévő felderítőtsízt, Burkus őrnagy elűjságolja: a tőlünk légvonalban mintegy hatvan kilométerre lévő Jusići faluban tüntetés zajlik. Mintegy háromszáz muzulmán foglalta el régi házait, ám a szerb rendőrök kiveték őket, s most ez ellen tiltakoznak. Az IFOR csak nagy nehézségek árán tudja fenntartani a rendet. Beavatkozott a sarajevói kormány is, követelve a muzulmánok jogainak helyreállítását.

Legszívesebben nyomban felkerekednék, hiszen erről az összetűzésről odahaza eddig semmilyen híradás nem hangzott el, de kénytelen vagyok visszafogni a lendületet. Egyrészt udvariatlanság lenne vendéglátóimmal szemben, ha nem a meghívóban szereplő eseményről tudósítanék, másrészt – s ez a nagyobb probléma: eszközöm sincs, amivel a tüntetések helyszínére utazhatnék. Az sem valószínű, hogy az összecsapások közelébe juthatnék – vetem el kényszerűségből a gondolatot.

Autóba ülünk, s indulunk tovább Zvornikba. Hamarosán ismét átlépjük a muzulmán-szerb etnikai határt. Darkóéktól megtudom, hogy néhány héttel ezelőtt nekik is kellemetlen élményben volt részüik ezen a szakaszon. Éppen a székesfehérvári hadtest küldöttségével tartottak „hazafelé” Zvornikból, amikor órákra a bosnyák-szerb összecsapás foglyai lettek. Mutatják a házat is, ahová a szerb rendőrök puskatussal, gumibottal terelték be a férfiakat – az IFOR-katonák szemeláltára.

Ahogy hallgatom történeteiket, felrémlenek előttem Kelet-Szlavóniában szerzett tapasztalataim (amelyekről a későbbiekben beszámolok). Ugyanaz a szerb arrogancia és ugyanaz a tehetetlenség a nemzetközi szervezetek részéről. A Nyugat legnagyobb képmutatása, amikor azt képzei, hogy a menekültek egyenként, békésen visszatérhetnek majd otthonaikba. „*Ne sértsük meg a szerbek érzékenységét!*”

„Csak semmi demonstráció!” „Csak semmi provokáció!” – hirdeti egyaránt az IFOR és az UNTAES. Értve ezen azt, hogy a falvaikból előztek ne csoportosan, egymást segítve és bátorítva, hanem egyenként, családonként „szivárognak” vissza a megszállók közé, „integrálódjanak”, és éljenek velük ezután békés egyetértésben. Mintha egy tanítónéni emelné föl az ujját: „Ugyan, ne veszekedjete már gyerekek!” Ennyire naivok, vagy ennyire cinikusak, hogy nem veszik észre: a húsdarálóba küldenék vissza a védtelen családokat?

Zvornik pályaudvara a város határában van, itt rendezte be főhadiszállását az olasz vasútépítő zászlóalj egy ezredes parancsnoksága alatt. Homokzsákokból egész kis erődítményt vontak az állomásépület köré. Nem sokat időzünk itt, mert a parancsnokok indulnak be a városba, fogadni a helikopteren érkező szarajevói IFOR-tábornokokat.

Zvornik Komló nagyságú város, a fekvése és kinézete is hasonló, leszámítva a Drinát, amely festői völgyben folyik el a város mellett. Határfolyó, a túloldali hegy már Szerbia. – Ha ez a híd mesélni tudna... - fut át rajtam, az autókat és ráérős gyalogosokat figyelve. A szinte egész Boszniát rettegésben tartó szerb harcosok egyik legfontosabb utánpótlási vonalát látom.

Modern lakóházak tövében futballpálya. Ide érkezik majd Moor-Bick helikoptere. A partvonal mentén, ahová a mérkőzések alkalmával a zászlókat szokták kitűzni, most olasz hegyivadászok állnak, csőre töltött karabéllyal. Megszólítom az egyik piros sapkás fiatalembert. Unatkozik, nincs ellenére a beszélgetés. Nyolc hónapja szolgál Boszniában, azóta még nem járt otthon. Szerződéses katona, még három éve van vissza, de valószínűleg meghosszabbítja, mert inkább vállalja a gyarkori harcészültséget, mint a civil munkanélküliséget.

Hétágra süt a nap, szinte perzseli az arcunkat. Könnyített szerelésben, panyókára vetett hátizsákkal, a szokásos, kissé mesterkéltné lezserséggel ugrik ki a zeb-racsíkos helikopterből az IFOR szárazföldi erőinek műszaki főnöke. Két tévéstáb kíséri, s persze ott van a csapatban elmaradhatatlan szőke tolmácsnője is. Legalább tíz IFOR-tiszt követi, komoly fejtörést okozva a sofőröknek, akik nem számítottak ekkora létszámmra.

Nincs idő sokat helyezkedni, hiszen mindjárt itt van Walker altábornagy gépe is, természetesen a város másik felén kijelölt leszállóhelyen. Az amerikai biztosítók Hummerébe kéredzkedem be, a gépkocsivezető nem nagy öröme. Pedig rajtam kívül csak egy őrmester ül az első ülésen. Rám szól, hogy csatloljam be az övem, s el sem indul addig, amíg szót nem fogadok.

Különös jármű ez a félig teher-, félig személyautó. Belülről akkora, mint egy fél szoba, az ülései keskenyek, de viszonylag kényelmesek. Természetesen föl van

szerelve a híradástechnika minden szükséges kellékével, és ott himbálózik a tetőnyílásban egy tekintélyt parancsoló géppuska is. Bent szinte semmit sem érezni az út egyenetlenségeiből, olyan remekül alakították ki a páncélkocsi rugózását.

No, ennél rangosabb helyet is találhattak volna az IFOR szárazföldi parancsnokának fogadására! A kiszemelt futballpályán bokáig érő sár, a bejáratnál disznóól, éktelenül büdös sertésekkel. A felezővonal környékén számtalan baromfi szaladgál. A szertáros éppen kipakolta a csukákat, bizalmatlanul méregeti az idegen katonák egyre gyarapodó csoportját.

- Itt mindjárt meccs kezdődik, menjenek máshová! – mordul a legközelebb állóra. Váradí Emil, aki kitűnően beszél szerbül, igyekszik megnyugtatóni, hogy csak pár percről van szó. Hamarosan kiderül azonban, hogy szó sincs mérkőzésről, csak éppen a szerb atyafinak elege van az egész IFOR-pereputtyból.

Az olasz biztonságiak főnöke idegesen tanácskozik az olasz és magyar parancsnokkal. Már-már úgy döntenek, hogy visszamegyünk az előző sportpályára, amikor feltűnik végre Walker helikoptere, és a tyúkokat az örületbe kergetve leszáll a pálya közepén. A főparancsnok kincstári mosollyal ugrik bele a sárba. Sorra lekezel a tisztekkel, még a cipőket mentő szertárosra is vet egy barátságos pillantást.

Ismét egy adalék a NATO-tisztek természetrajzához. Visszagondolva alföldi katonaélményeimre a Czinege-korszakból, csak fényévekkel tudom mérni a távolságot. Kalocsán, Jászberényben, Kiskőrösön valószínűleg hajszárítóval szárítottuk volna a talajt, vagy egész erdőt vágunk volna ki egy ideiglenes út megépítéséhez, ha ilyen magasrangú „szemlélő előljáró” szerencsétlente volna a tábornok. (Bár, az is igaz, láttam hasonló példát Franciaországban is. Amikor 1994-ben Lőrincz tábornok, a Magyar Honvédség vezérkari főnöke meglátogatta Nancy-ban az ottani gyorsreagálású ezredet, a rögtönzött hadgyakorlat idejére ötcsillagos sátor tábornok telepítettek egy mező közepére. A bokáig érő sárban lefektetett raklapokon keresztül szinte száraz lábbal lehetett megérkezni a fogadás helyszínére, ahol történelmi egyenruhás francia huszárok álltak sorfalat, s a benti komfort egy török szultán lakosztályára emlékeztetett.)

Megfigyeltem: a NATO-tisztek, de különösen az angolok, szinte presztízskérdést csinálnak abból, hogy „normálisan” fogjanak kezét az olajos, sáros kezű katonával. A mi szerelőink, utászaink ösztönösen a könyököket, kézfejükét nyújtják a tábornok felé, mire ő mosolyogva megrázza a fejét, és szinte tüntetően megrázza a harcos koszos mancsát. Mintegy ezzel is demonstrálni akarja, hogy hogy a munkától piszkos kéz őt egyáltalán nem zavarja, s legalább ennyiben vállaljon közösséget terepen dolgozó bajtársaival.

A szervezők délután háromra különvonatot készítettek elő a felújított szakasz bejárására. Csodálkozom az időpontra, hiszen oda-vissza legalább két óra az út. Szerencsére nem kell ma elküldenem a riportot – *hol volt még akkor a 3-4-5 G!* -, így nyugodtan átadhatom magam az eseményeknek.

A különvonat nem túl hosszú, mindössze egy asztalokkal berendezett olasz személyvagonból és egy oldalfal nélküli tehervagonból, úgynevezett póre kocsi**ból** áll, mely utóbbi az aggregátort szállítja.

Az első kilométereket még a pullmannban töltöm el, de túl unalmasnak tartom a szakmai beszámolót, melyben tisztjeink Walker tábornokkal ismertetik a munka részleteit, s ezért hátra vonulok képeket készíteni. Legnagyobb meglepetésemre az őrt álló olasz katona széles mosollyal kinyitja az ajtót, és kitéssével a póre kocsi**ra**. Ennél tökéletesebb panorámabuszt keresve sem találhattam volna. Tüzelőállást foglalok a kocsi végében felhalmozott homokzsákokon, és belemerülök a munkába.

Negyven kilométeres sebességgel itt vonul el előttem egész Észak-Bosznia. Amott felrobbantott minaret, amely mint fatörzs dől rá a mellette álló imaházra, valamivel közelebb éppen egy ház ég, bizonyára a tulajdonos visszaköltözését megakadályozandó. Az emberek egykedvűen nézik a vonatot – vannak azért, akik integetnek.

Több alagúton is átmegyünk, szerencsére ezek nem túl hosszúak. A gond csak az, hogy van egy öt kilométeres is, amelynek földérintését, kitisztítását egyik műszaki alakulat sem akarta elvállalni, mert olyan mendemondák keringtek róla, hogy tömegsír van benne, hogy aláaknázták, hogy kődarabok leszakadása várható.

Senki sem vállalta el – csak a magyarok. Állítólag Moore-Bick tábornok a plafo**nig** ugrott öröme**b**en, amikor értesült döntésükről. E hosszú vasúti szakasz helyreállításával ugyanis a teljes észak-boszniai vasút megnyílhatott a forgalom számára Zvornik és a horvát-bosnyák határon lévő Volinja között. Katonáink számtalan bunkert számoltak föl az építkezés során, és meg kellett küzdeniük a rendszeresen előforduló partomlásokkal is.

Egyszóval az alagút. Nem tudom pontosan, mikor érünk oda, és nincs is kitől megkérdezni. Az olasz őr a vagon túlsó végében, a pullmann bejáratánál áll. Kizárt dolog, hogy meghallaná, amit kiáltok, hiszen a vonatkerék csattogása és az aggregátor dübörgése elnyomja a hangom. Odamenni hozzá nem akarok, mert a vonat felgyorsított, vérszenen himbálózik a vagon, és nincs mibe kapaszkodni.

Nem is bánom, hogy gyorsabban megyünk, hiszen máris kitérül az alagút sötét torka, és elnyeli vonatunkat. Legalább hamarabb átro**bogunk rajta**. Egy darabig még látom a bejárat fénylő pontját, de egyre zsugorodik, végül eltűnik. És me-

gyünk, zakatolunk a sötétben. Időnként vízcseppek hullanak a nyakamba, por száll a szemembe. Magamhoz szorítom a kamerát, próbálom védeni az optikáját, aztán arra gondolok, talán a fejemet kellene valamivel betakarni, hátha le talál szakadni valahonnan egy öklömnyi kövecske. Így utólag csodálkozom rajta, hogy a mindig előrelátó, már-már túl óvatos IFOR-katonák hogyan engedhették meg, hogy egy civil – sisak és védőmellény nélkül – nyílt vagonban utazza végig ezt a félszáz kilométert. Hiszen akármennyire is a saját felelősségére utazgat az újságíró, az IFOR a sajtó meghívásával bizonyos fokú felelősséget is kell, hogy vállaljon a tudósítók testi épségéért.

Más kérdés, hogy végig lettem volna sértve, ha valaki megpróbál beterelni csodás kilátóhelyemről.

Jó öt-hat perce száguldunk már az alagútban, mire lassan derengeni kezd némi fény. Megváltásnak érzem, amikor végre újra mezőket, romos házakat látok. Az olasz katona cinkosan vigyorog hátrafelé, s ez abban a pillanatban feledtettem minden szorongásomat. Elhaladunk egy hatalmas amerikai tábor mellett – ezen a szakaszon különösen sok bunkert kellett felszámolni – és hamarosan megérkezünk utunk végállomására, Kalesija község szitává lőtt pályaudvarára.

Az utolsó métereken Sir Michael vezette a vonatot, bizonyosságot szolgáltatva arra a mindannyiunkban csírázó gyanúra, hogy egy háromcsillagos tábornok sem különbözik egy kisgyermektől, ha lehetősége kínálkozik effajta kalandokra.

Walker – aki bírja marja alapon – rögtönzött sajtótájékoztatót tart az állomáson. Én a Jusiciben történekről és az IFOR jövőjéről kérdezem.

- Kétségkívül nehézséget okoz nekünk, ami a muzulmán falvakban történik – mondja diplomatikusan a főparancsnok -, de ezekben a percekben is folynak a tárgyalások, és remélem, hogy sikerül megoldást találni.

Néhány nap múlva értesülhetünk róla, hogy Walker jó jósnak bizonyult. A szerbek belátták, hogy nem akadályozhatják meg a muzulmánok visszatelepülését, a bosnyákok pedig letettek a demonstratív ház(vissza)foglalásról.

S hogy mi lesz az IFOR mandátumának lejárta után? Sir Michael erre végképp nem tud vagy nem akar határozott választ adni, és a nagypolitika szférájába utalja a kérdést. Megoldódik azonban a nyelve, amikor a magyarok munkájáról kérdezem.

- Egészen fantasztikus, amit végeztek – mondja habozás nélkül, tehát valószínűleg nem udvariasságból. – Még sok szép feladatot szeretnék rájuk bízni.

Visszafele is a nyitott vagon választom. Ezúttal útítársamul szegődik Váradi Emil is. Miután a mozdony most nem húzza, hanem tolja a szerelvényt, mi megyünk elől, s ez még több lehetőséget kínál a fotózásra, filmezésre. Megszaporodtak a katonák is a fedélzeten, így már könnyebb elviselni az alagút nyomasztó ső-

tétjét. Alig hogy kivilágosodik körülöttünk, megjelenik egy olasz katona, tálcával a kezében. Pezsgőt hozott, kérem tisztelettel, hiszen, ami jár a pullmannban, az az IFOR-demokrácia törvényei szerint jár a tehervagon népének is! Először nem hiszünk a szemünknek Váradival, aztán felszabadultan koccintunk Észak-Bosznia első és mindmáig egyetlen luxusvonatán az együtt eltöltött napokra, és jövőendő civil vállalkozásának sikereire.

A programot hatalmas lakoma zárja be a zvorniki állomáson. Ezt úgy kell elképzelni, hogy felvonulnak az olasz és magyar szakácsok, a katonák pedig veszszőfutas szerűen elvonulnak a pult előtt tálcájukkal, amelyre zuhog a két nemzet katonai szakácsművészetének minden remeke. Ki sem fogyunk egymás szakácsainak dicséretéből, miközben pukkadásig telt gyomrunkba próbálunk még néhány krémet, joghurtot, gyümölcsöt erőltetni.

Soha vonzóbb internacionalizmust! Ha ilyen a NATO, ott a helyünk ...

Frontátvonulás rendőrökkel

Míg a magyar műszaki zászlóalj boszniai jelenlétének – legalábbis az első időkben – viszonylag nagy teret szentelt a hazai sajtó, jóval kevesebb nyilvánosságot kapott, hogy március óta az ENSZ zászlaja alatt harmincegy magyar rendőr teljesít szolgálatot a Balkánon. Pedig küldetésük bizonyos szempontból veszélyesebb, mint katonáké. Mindenekelőtt azért, mert míg az utászok legalább önvédelmi fegyvereket magukkal vitték – sőt, kötelesek állandóan viselni – addig a Nemzetközi Rendőri Erők (IPTF) tagjai még egy kiskaliberű pisztolyt, még egy gumibotot sem tarthatnak maguknál. Feladatuk a helyi rendőrségek munkájának ellenőrzése anélkül, hogy utasítást adhatnának nekik, továbbá, hogy pusztán jelenlétükkel, esetleg szóbeli képességük latba vetésével igyekezzenek megfékezni a kirobbanó indulatokat.

Mint látni fogjuk, ez nem megy mindig könnyen.

A magyar rendőrök márciusban utaztak ki Zágrábba, s egyhetes felkészítés után foglalták el helyüket Bosznia-Hercegovina különböző városaiban. Parancsnokuk dr. Boda József alezredes, tapasztalt, világot látott rendőrtiszt. Az ENSZ kötelékében szolgált már Ázsia és Afrika forró pontjain is. Szerény, halk szavú, filigrán férfi, civilben senki nem gondolná róla, hogy a legveszélyesebb helyeket megjárta rendőr. Nem titkolhatom el, személyében az egyik legrokonszenvesebb riportalanyt ismertem meg, akivel húszéves újságírói pályám során valaha is találkoztam.

Sokkal nehezebbnek gondoltam fölvenni velük a kapcsolatot, mint ahogy a valóságban sikerült. Belügyminisztériumi főnökeik segítőkészek voltak, csak annyit

kötöttek lelkemre, hogy ne politizáljunk, mert az ENSZ-rendőröknek hivatalból pártatlannak kell lenniük.

- Nem szeretném, ha egy rosszul sikerült vagy félreértelmezett politikai nyilatkozat miatt vissza kellene hívnunk a legkitűnőbb rendőrtisztjünket – mondta útravalóul Boda alezredes közvetlen felettese.

Bár Boda József a nyugat-boszniai Prijedorból látja el parancsnoki teendőit, az első találkozó helyszínéül Okučanit választjuk. Az alezredes, mint lelkiismeretes tiszthez illik, alaposan felkészült az interjúra. Mire megérkezem, már térképet függesztett a vendégfogadó sátor falára, és néhány rendőrt is felsorakoztatta. Legfeljebb csak azon lepődik meg, hogy szokásomhoz híven egyedül érkezem, a magyar televízióknál megszokott három-négy fős stáb nélkül.

Bevezetőjéből kiderül, hogy harmincegyen vannak kint, néhányan Budapesten állnak készen az esetleges cserére. Bosznia-Hercegovina minden fontosabb körzetében szolgál magyar rendőr, többnyire egyedül, más ország tisztjének parancsnoksága alatt. Boda József nem csupán a magyar kontingens parancsnoka, hanem Prijedor megye ENSZ-rendőreinek főnöke is.

- Mit tehet egy fegyvertelen rendőr, ha rendbontást észlel? – tudakolom mindjárt, hiszen sehogyan sem fér a fejembe, hogyan engedhet a világszervezet ilyen kényes posztra védtelen embereket.

- A helyi rendőrség és az IFOR feladata, hogy biztosítsa a védelmünket – feleli az alezredes. – A nemzetközi rendőrség elsősorban megfigyelői tevékenységet végez. Jelzi a törvénysértéseket, de konkrét intézkedési joga és lehetősége nincs. Az összes fegyverünk a személyes jelenlét, a rábeszélés, a meggyőzés.

Szavaiból kiderül, hogy sem a szerb, sem a muzulmán rendőrség nem áll feladata magaslatán, amikor az etnikai töltésű indulatokat kellene megfékezni. Példákat is hoz Prijedor környékéről, ahol a szembenálló felek következetesen megsértik a daytoni egyezmény előírásait. Mindenekelőtt azzal, hogy kölcsönösen megakadályozzák a menekültek visszatérését. Emiatt már több atrocitásra is sor került az etnikai határok mentén.

A rövid tájékoztatás után első utunk Bosanska Gradiskába vezet. Az összekötőtiszt, Magyar István rendőrhadnagy jóvoltából nincsenek nyelvi nehézségeink: az angol mellett folyékonyan beszél szerbül is. Bár ebben a városban még csak most szerveződik az IPTF irodája, a lakosság szemmel láthatóan nem lepődik meg a kék sapkás magyar rendőrök láttán, akik ugyanolyan egyenruhában vannak, mint odahaza, leszámítva a messziről látható koronás címert a bal karjukon, és az ENSZ színelét megjelenítő világoskék sálát, amelyet franciásan, nyakkendő helyett viselnek.

Az egyik lerombolt utcában állítjuk le az UN feliratot viselő fehér terepjárókat. Egy bácsika nyomban közelebb lép, s a kamerát meglátva a horvátok által okozott háborús sebeket kezdi felpanaszolni. Magyar Pista türelmesen fordít. Az öreg, miután jól kipanaszkodta magát, békésen odébbáll.

Sorra megszólalnak a fiatal rendőrtisztek, öröm hallgatni szabatos, kulturált, igazi felelősségtudatról tanúskodó, ám egy kevés vagányságot sem nélkülöző beszámolóikat. Mindazonáltal, erről a napról számomra Bíró Csaba hadnagy története a legemlékezetesebb, aki Mrkonič Gradnál, talált tömegsír exhumálásánál képviselte a nemzetközi rendőrséget.

- Mintegy száznyolcvan holttest került felszínre a városba vezető főút mellett. Ezt a tömegsírt nem úgy kell elképzelni, mint az eddig ismerteket – tehát, hogy a kivégzettek egymás hegyén-hátán feküdtek a gödörben: - itt viszonylag „humánus” temetést kaptak. Hullaszkákba helyezték őket, majd két gerenda közé lefektetve húsz centi földréteget húztak rájuk, s végül az egész sort pallóval letakarták. Az exhumálás során a száznyolcvanból mintegy százötven személyt sikerült azonosítani. Mielőtt meghaltak, szörnyű kínokat szenvedtek el. Sokuknak hiányzott az alsó végtagja és be volt törve a koponyája, mintha valami nehéz tárggyal ütötték volna fejbe őket. Szinte mindegyiküknek nyitva volt a szája és védekező pozícióban a keze: így következett be a hullamerevség. Ez is azt bizonyítja, hogy megkínozták őket.

- Kik lehettek az elkövetők?

- Ezt a belgrádi bizottságnak eddig nem sikerült megállapítania. Annyi bizonyos, hogy az eset szerb területen történt, az áldozatok muzulmánok.

Később magam is jártam azon a vidéken. A tömegsír nyomait már eltüntették, csak a lecsupaszított domboldal emlékeztet szörnyű mementóként az ember elálatiasodására.

Második utam már Prijedorba vezet, Boda József vendégeként. A parancsnok kocsit küld értem Okučaniba, ugyanis magyar autó magánrendszámmal még nem mehet át Boszniába. Jazbincsek Antal törzsszászlós a kísérem és gépkocsivezetőm az alig hatvan kilométeres úton. Pécsről származott el, örömmel elevenítjük fel a közös ismerősöket. A rendőrség különleges szolgálatának alapító tagja, odahaza is számos kemény akcióban vett részt a szervezett alvilág elleni, e pillanatban még döntetlenre álló küzdelemben.

A gradiskai hídon szokatlan nyüzsgés. Két amerikai Hummer áll a határvonalat jelző tenyérnyi vörös csíknál, géppuskáját a szerb oldal felé fordítva, teljes készségben.

- Azt az információt kaptuk, hogy a szerbek tüntetni készülnek Karadzics mellett – magyarázza az amerikai parancsnok. – Úgy tudjuk, hogy ide, a hídfőben levő térre hirdették meg a legnagyobb demonstrációt.

- Én most jöttem át, de nem láttam senkit – mormolja Jazbincsek, s gurulunk tovább. Tény, hogy a város a megszokott képét mutatja, legfeljebb a cirill feliratos rendőrautók megszorodásából lehet következtetni rá, hogy készül valami.

Az amerikaiak által beszerzett információban nincs semmi rendkívüli. Közelednek a választások, és a sovínisták által felfűtött szerb lakosság nehezen fogadja el, hogy az addig istenként imádott Karadzics elnök a nyugati hatalmak nyomásának engedve kénytelen volt visszalépni a közélet első vonalából.

Bár mehetnének Prijedorba a Kozara-hegység északi oldalán is, a főtörzs a Banja Lukán át vezető déli utat választja, mondván, errefelé sokkal jobb állapotban van az aszfalt. Mindez persze nagyon is viszonylagos, hiszen a bányavárostól nyugat felé vezető, az IFOR által Pegazus névre keresztelt másodrendű útra is ráérne egy alapos felújítás. Azt tán mondanom sem kell, hogy utunk kihalt, szétlőtt tanyák között vezet el. Az volna a feltűnő, ha teljesen ép falvakon hajtanánk át.

Banja Luka és Prijedor között félúton ismerős helynév villan fel az egyik útjelző táblán: Omarska. 1993-ban az egész világsajtót bejárták azok a képek, amelyek titokban készültek az itteni haláltáborban. Csontig lesóványodott, félmeztelen muzulmán férfiak állnak a drótkerítésnél, akárha csak auschwitz-i jelenetet látnánk. Az addig többnyire a szerbekkel rokonszenvező, s a volt Jugoszláviát sirató Nyugat talán e képek hatására döbrent rá, hogy itt nem „egyszerű” polgárháború zajlik, hanem valami egészen borzalmas dolog történik: etnikai tisztogatás.

Sajnos nincs időnk lekanyarodni, hiszen a mai úti cél az etnikumokat elválasztó fegyvermentes övezet.

Prijedor jellegzetesen jellegtelen jugoszláv iparváros, Várpalota és Kazincbarcika keveréke lepusztult kivitelben. Az ENSZ-rendőrség parancsnoksága egy félre-eső kis utcában, jobb napokat látott tömbházak szomszédságában, villának is beillő családi házban kapott helyet. A kapuban nepáli rendőrök posztolnak, beljebb hollandokkal és szudániakkal találkozom. A kandallón fekete bőrű rendőrtiszt gázszszalagos képe, mellette virágcsokor.

- Nagyon kedves kolléga volt, sokat járöröztem vele – mondja Jazbincsek. – Néhány hete halt meg szolgálat közben. Infarktust kapott.

Dr. Boda József irodáját az emeleten találom. Az alezredes éppen telefonál, valamelyik távoli, talán mostári magyar kollégájával beszél. A nagy távolságok miatt ritkán jut el mindenkihez személyesen, az ügyek viszont nem tűnnek ha-

lasztást. Mögötte a fél falat betöltő térkép, rajta nemzetiszínű zászlócskák jelzik a magyar „előretolt helyőrségeket”.

- Javaslom, hogy mielőtt bármibe belekezdzenék, menjünk el ebédelni – veti föl a parancsnok, de hamarosan kiderül, hogy ez nagyon is könnyelmű kijelentés volt. Előbb egy holland tiszt állítja meg és kér rövid konzultációs lehetőséget, majd egy igen dekoratív brazil polgári összekötő hölgynek akad sürgős közölnivalója.

Rendőreink szemmel láthatóan otthonosan mozognak a prijedori vendéglátóhelyek világában, ami természetesen nem korhelykedést jelent, csupán annyit, hogy itt minden ENSZ-alkalmazott önellátó. Nincs közös konyha és étkeзде, így mindenki ott és úgy oldja meg az étkezését, ahol, és ahogy akarja. Vagy, ahogy a pénztárcája engedi. A kilencvenkilenc márkás napidíjból – rangtól és beosztástól függetlenül ennyit kap mindenki – nem csupán a kosztot, hanem a szállást is fedezniük kell.

A város főterén bevásárlóközpont, homlokzatát dekorációként óriási szerb zászló takarja. Nem messze innen hangulatos kerthelyiség és étterem várja a betérőket, akik között egyre kevesebb a helybeli, hiszen az árak nyugat-európaiak, a bérek viszont nagyon is a keleti, mi több, az embargós viszonyokat tükrözik. Az étlapon mindenestre nem látszik a válság, a választék bármely magyar kisváros hasonló színvonalú éttermében megállná a helyét. Nem lehet panaszunk a kiszolgálásra sem, legfeljebb a főúr méregeti kissé ellenségesen a kamerát. Tudja az ég, miért haragszanak annyira Boszniában az effajta ártalmatlan elektronikai cikkekre. S nem csupán a szerb városokban. Pedig, amikor követem a pincér félreérthetetlen pillantásait, még nem is tudom, hogy délután Jazbincek kommandós bicepszei riasztanak majd el egy felhevült szerb atyafit attól, hogy komoly dorgálásban részesítsen a szerinte illegális felvételeim miatt.

Boda alezredes gálánsan kifizeti a cechet, és máris indulunk úticélunk, a Prijedorától délre fekvő Sanski Most felé. Ebben a körzetben a legfeszültebb a helyzet szerbek és muzulmánok közt. A Sana-folyó termékeny völgyében haladunk kifelé a „szerb köztársaságból”. Rozsant autókat és traktorokat kerülgetünk, a romházak közötti kertekben asszonyok hajladoznak. Férfít ritkán látni munkában ezen a koradélutáni órán. Ha vannak is az utcán, főként a büfék elé kirakott asztalok mellett vitatják meg a világ dolgait.

Holland nehézharckocsik vigyázzák az etnikai határon átvezető, szabályszerűen elbarikádozott átjárót. (Azóta a Boszniai Föderáció és a Boszniai Szerb Köztársaság hivatalos határa.)

Ismét átéljük azt a különös érzést, ami leginkább a zsilipeléshez hasonlít. A fák, füvek ugyanazok, mégis teljesen új világba érkezünk. Két perce még cirill betűs újságot tartott kezében az egyik atyafi a kocsma teraszán, most pedig egy muzul-

mán fejfedős férfi kínlódik egy számarcsikóval az út mentén. E két, egymástól háromszáz méterre élő ember öt éve nem találkozott, ha csak a lövészárók ellenkező oldalán nem, s talán örökre nem is akar találkozni.

Habár, ki tudja? Nyilván embere válogatja. Ha a nagypolitika nem ugrasztja őket egymásnak, valószínűleg békésen megérték volna egymás mellett, ahogy tették őseik évszázadokon át.

Egy kis muzulmán falu központjában állítjuk le az autót. Egykori jugoszláv emlékmű magasodik a kis téren, a partizánok dicsőségét hirdetve. Remek háttér a tévéinterjúhoz.

- Ezen a téren gyülekeztek néhány hete a muzulmánok, hogy botokkal fölfegyverkezve elinduljanak az etnikai határ túloldalára, fölkeresni régi házaikat – mondja Boda alezredes. – Csak nagy nehézségek árán tudtuk megakadályozni a komolyabb összetűzéseket. A daytoni egyezmény biztosítja ugyan a menekülteknek azt a jogát, hogy visszatérjenek eredeti lakhelyükre, a valóságban azonban egyik fél sem tartja be a megállapodást. Az a szerb is komoly kockázatot vállal, aki át mer jönni az elválasztó zóna túloldalára. Nemrég éppen ebben a faluban ölték meg egy szerbet, aki komolyan vette, hogy hazajöhet.

Az elválasztó zóna két kilométer széles, jól láthatóan besatírozva jelzi minden katonai térkép. Ezen belül semmilyen fegyver nem lehet, még egy önvédelmi pisztoly sem. Ez magyarázza, hogy kövek és botok alkotják a tüntetők fegyvertárát, legalábbis nyilvánosan. Hogy a padlás, pince hány puskát, géppisztolyt, gránátvetőt rejt, csak a Jóisten a megmondhatója.

Sanski Mostnál a magyarak tavasszal „fémfedélzetű gépi hidat” állítottak fel a Sana folyón. Közvetlen közelében tömegsírt tártak fel, ami néhány napig hátráltatta az előkészületeket.

Hogy lehet ezt ilyen szenvtelenül leírni?

Maga a város nyüzsgő, kedves település lehetett, amíg teljesen szét nem lőtték. A Sana két partján, romantikus fűzfák között, apró házak, teraszok. Ma kihalt valamennyi. Teszünk egy kört a belvárosban, kedvetlenül irányítgatom ide-oda a kamerát. Mi újat lehet még fényképezni Boszniában, amit ne látnánk északon, délen? A pusztítás formája – majd azt mondtam dizájnja -, csak az épület jellegétől és a muníció mennyiségétől függ. Sanski Most belvárosában inkább a felégetés lehetett a divat. Vagy csak a fehér falakon látszik jobban a koromfolt?

A lakosság pedig próbálja élni hétköznapi életét a romok között. A kávézók teraszai tömve férfiakkal, s mint hithű muzulmánok, asszonyt nem engednek maguk közé. Az asszonyok sorokban araszolnak a piacon, kertet művelnek, ruhát teregetnek, vagy éppen csoportokban állva beszélgetnek.

Visszafelé, immár a szerb zónában, kavicsos útra kanyarodunk le. A parancsnok el akar vinni arra a helyre, ahol az egyik legsúlyosabb incidens zajlott le a közel-múltban. Jazbincsek Antal szemtanúja volt a történeteknek:

- Nyugat-Európa több országából autóbusszal indultak el az asszonyok Bosznia-ba, hogy végig járva az országot Szarajevóban tömegtüntetésen követeljék a megbékélést. Nem először vállalkoztak ilyesmire, volt már békedemonstráció tavaly is. Az akciót a Nyitott szívvel a békéért nőmozgalom szervezte. Akkor kezdődtek a problémák, amikor valaki kitalálta, hogy ne az előre megadott útvonalon menjünk, hanem próbáljuk meg lerövidíteni az utat a szerb falvakon keresztül. Villámgyorsan elterjedt a híre, hogy „autóbusszal jönnek a muzulmánok visszafoglalni a házaikat”. Kitódultak a szerbek ahhoz a kis hídhöz, torlaszokat emeltek. A konvojt cseh IFOR-katonák biztosították, de talán jobban be voltak rezelve, mint az utasok. A tömeg először kövekkel dobálta, majd megrohmozta a buszokat. Bottal törték be az ablakokat. Pillanatok alatt kellett döntenie. Látva a csehek tehetetlenségét, megfordítottam a konvojt – ami nem ment könnyen a szűk úton – és amilyen gyorsan csak lehetett, visszatértünk az eredeti útvonalra.

- Nagyon meglepődöttünk, amikor azt hallottuk a Kossuth Rádióban, hogy a muzulmánok provokálták a szerbeket – teszi hozzá Boda József. – A buszon ugyanis egyetlen muzulmán sem ült; jólszituált angol, holland, német hölgyek voltak az utasok.

- Én ezen már nem lepődöm meg – mormolom magam elé, ismervé azt a szokást, hogy belgrádi, vajdasági kollégák tudósítanak a legtávolabbi boszniai eseményekről is, nyilvánvalóan a hivatalos szerb hírügynökségtől, a Tanjuktól szerezzve értesítéseiket.

Prijedorba visszaérve a parancsnok elköszön. Futballedzésre készül, holnap a szerb rendőrség válogattjával csapnak össze a kék sapkások.

- Korrekt viszonyban vagyunk velük, nem árt ilyen módon is melegen tartani a kapcsolatot – jegyzi meg magyarázatképpen.

Jó néhány hét múlva ez a mérkőzés jut eszembe, amikor azt olvasom, hogy az omarskai haláltábor parancsnoka és néhány pribéke magas beosztást kapott a prijedori szerb rendőrségen...

Szeretném a magyar rendőröket ideiglenes otthonukban meginterjúvolni, ezért a város családi házas negyede felé vesszük az irányt. Hogy a városképeknek se legyen híján, útközben megállítom az autót az egyik nyüzsgő utcasarkon. Szemben, a kávéház teraszán sokan üldögélnek, dologtalan férfiak, vihorászó lányok. Egy fickó kiált valamit felém, de nem hallani a zajban, elég messze is vannak, csak sejteni lehet mozdulatából, hogy a kamera váltotta ki nemtetszését. Úgy tesz,

mintha nem venném észre, erre föláll és komótosan elindul felém. Át kell jönnie az autók között, ez beletelik egy kis időbe, de már ezen a járdán lépeget. Sunyin úgy tesz, mintha a kirakatokat nézné, de a szándéka nyilvánvaló.

Okulva a hasonló esetekből, odahaza már régen leragasztottam a felvételt jelző piros lámpácskát, de mozdulataim elárulják, hogy folytatom a derék szerbet ingerlő vágóképezést. Csak amikor mellém ér, akkor kezd el gesztikulálva ordítani. Hogy ez nem Hollywood, itt nincs semmi fényképezőnivaló, és egyáltalán, hogy képelem.

- What's the problem? – hallatszik a hátunk mögött. A szerb megpördül. Hangja több tucat decibellel halkabbra vált, amikor megpillantja a közelgő Jazbincek zászlós egyenruháját, de főleg vállizmait. – Ah, police? – mondja, és bárgyú vigyorral az arcán elpárolog.

- Dolgozz csak nyugodtan! – dörmögi a kommandós. – Ez közterület. Tehetnek egy szívességet.

A prijedori rendőrök együtt bérelnek csinos kis villát egy városszéli, békésnek tűnő utcában. Szemben árvaház van, talán óvoda lehetett valamikor. A kertjében vézna kisfiúk, kislányok téblábolnak. Szüleik örökre a felrobbantott házakban, a harcmezőn maradtak. A gyerekek félnek. Ki tudja, milyen emlékek mozdulnak meg bennük, amikor más, hasonló korú fiatalokkal ellentétben a kamera láttán nem bohóckodni kezdenek, hanem szanaszét futnak.

A családi ház bejárati ajtaja mellett huszoneves szerb fiatalember gyászkeretes fotója. A házinéni így kiáltja világgá fájdalmát, hogy egyetlen fia három évvel ezelőtt a fronton esett el. Ez a még oly takaros villa is őrzi a harcok emlékét: jóllehet a vakolat kívülről teljesen ép, Jazbincek Antal szobájában, az ágy fejrésznél apró lyuk látszik a kárpitozott deszkán. Nem kell hozzá ballisztikai szakértőnek lenni, hogy megállapíthassuk: a lövedék az ablakon keresztül, kissé felülről hatolt be a szobába, s ha valaki az ágyon feküdt volna, nagyjából a jobb vállába fúródhatott volna.

Vagy fúródott is? Ezt csak a háziak tudnák elmondani.

Itt lakik Boda József is az első emeleten. Mondják, nincs sok ideje a pihenésre, ahogy egyiküknek sem. Ha vége a szolgálatnak, angol nyelvű jelentéseket írnak, s ha van még erejük és kedvük hozzá, főzőcskéznek. Néha eljárnak moziba, étterembe – ez minden szórakozásuk.

- A szerbek? Jól kijövünk velük. A magyarokkal kifejezetten barátságosak – tűnődik el kérdésesen Magyar István. – Megkockáztatom, hogy kevesebb a konfliktusuk velük, mint a horvátokkal, akik valahogy fölényesebbek velünk szemben. Ha egy szerbvel összebarátkozol, akár az ingét is odaadná, olyan komolyan veszi a kapcsolatot. Nagyon tudnak szeretni, igaz, gyűlölni is.

Már alkonyodik, amikor Jazbincsek Antallal visszaindulunk Okučaniba. Mielőtt elhagynánk a várost, beállunk tankolni az egyik benzinkúthoz. Már önmagában csoda, hogy a szitává lőtt pavilon alatt épségben maradtak a tartályok, de hogy még benzint is lehet pumpálni belőlük? Az ENSZ-rendőrök nem készpénzzel, hanem tikettel fizetnek. Amennyit hatják ezeket a kincstári Nissanokat, Toyotákat, igen-csak gyakori vendégek lehetnek. Ez a benzinkutas is ismerősként üdvözli a zászlóst.

- Nem szoktak megbüntetni gyorsajtásért? –kérdzem kajánul Antalt.

- Nevetni fogsz, előfordult, hogy megállítottak. Különösen a horvát kollégák utaznak a gyorsajtókra. Persze, sok mindent nem tudnak csinálni velünk, diplomataútlevelelünk van. Tartanak egy kis lelkifröccsöt, mi bűnbánó képet vágunk, aztán továbbengednek.

Tud’jisten hogy miért, de amikor a magyar IFOR-táborban átülök a saját autómba, s látom Jazbincsek zászlóst a Száva felé elporzani, inkább megkönnyebbülést érzek, mintsem nosztalgiát. És erről legkevésbé a boszniai magyar rendőrök tehetnek...

II. szín

Jönnek az amerikaiak

Az IFOR éve nemcsak a mi katonáinkat találta külföldön. Bennünket is szerencsétlenül egy világhatalom ármádiája. Szinte még alig tették ki a lábukat Dombováról az oroszok, máris befészkeltek magukat a közeli Taszárra az amerikaiak.

Vannak, akik egyenlőséget tesznek a két hadsereg és a két bevonulás között, pedig csak a vakok – vagy elvakultak – nem látják a különbséget. Nem számítva azt az „apróságot”, hogy az amerikaiak csupán a törvényesen megválasztott parlament hozzájárulását követően teheték lábukat magyar földre – ami, ugyebár a Vörös Hadsereg katonáiról aligha mondható el -, lényeges differencia mutatkozik a két sereg fegyelmében, kulturáltságában, a lakossághoz való viszonyában, nem is szólva szervezettségéről és felszereltségéről. *(Azóta, ha a boszniai szerepvállalás tekintetében nem is, de az USA más világcsendőri kalandozásainak tükrében jóval árnyaltabbá vált a véleményem róluk és hadseregeikről.)*

De most még nem tartunk ott, hogy bármilyen értékképletet mondhatnánk, hiszen 1995 decemberének első napjait írjuk. Csak sejteni lehet a sajtóközlemé-

nyekből, hogy Hunniában valami készül. Érdekes módon a CNN amerikai hírtélevízió röpti először világgá, hogy a Bosznia-Hercegovinában békefenntartó szerepet vállaló amerikai hadsereg a Dél-Dunántúlon, feltételezhetően Pécs közelében kíván utánpótlásbázist kialakítani.

Nosza, elindul a találgatás, mi több a tervezgetés nyomban, felpeszdül a város: végre történik valami a csaknem egy évtizedes leépülés, pangás után. Jószerivel az 1988-ban megrendezett Europa Cantat volt az utolsó nemzetközi nagyrendezvény a városban. Az utóbb APEH-elnökké avanzsált egykori tanácselnök dicséretére legyen mondva, példásan rendbe tetette a belvárost a kétezer külföldi dalos érkezésének hírére. Mondhatni, Pécs ma is találkozó tatarozási lázfoltjait viseli, igaz, egyre halványabban. *(A 2010-es Európa Kulturális Fővárosa büszke cím jelentette az újabb vérátömlesztés lehetőségét.)*

A halványodáshoz nagyban hozzájárult, hogy a délszláv háború tönkretette a „jugók” 1989-90-ben még szárnyaló bevásárlóturizmusát, pedig egész áruházlánc épült fel a horvát vevők kiszolgálására.

A bennfentesek már december elején tudni vélik, hogy az amerikai tisztek euforikusan nyilatkoztak a város szépségéről, s „ha rajtuk múlna, bizonyára itt lenne a bázis”.

Hírek terjednek el, hogy a pogányi reptér lenne a sátorváros helye, a főhadiszállást pedig a Batthyány-laktanyában fogják berendezni. Ismerve a mai tászári és kaposvári viszonyokat, az ember nem tudja eldönteni, sírjon-e vagy nevéssen ekkora naivitás láttán. A Batthyány-laktanya, pontosabban a Hanns Seidel Alapítvány tanműhelyének míves kapuja mögött ugyanis decemberben még koszlott, tatarozásra szoruló helyiségek sorakoztak. Sebj, mondták a bennfentesek, az *amik* gyorsan felújítják vagy felújíttatják, hiszen ha fontos nekik, hogy legyen egy bázisuk a határ közelében, tegyenek is érte...

A város utcáin külföldi tévéstábok tűnnek fel, a polgármester imponáló eleganciával angolul nyilatkozik a CNN-nek. A kereskedelmi kamarában széles mosollyal közli a rezortfelelős, hogy éppen most kapott egy faxot egy amerikai hadiszállító cégtől, amely három millió *dollár* értékben fenyőfát keres egy konténerváros felépítéséhez.

- Három millió dollár... Tudod mekkora tétel ez? – lelkesedik az illetékes. – Természetesen megszerezzük a fát a föld alól is. Vannak kapcsolataim Romániában, Szlovákiában. Ha kell, a hétvégén is dolgozunk. Az amerikai azt mondta, nincs ideje tökölni. Annak fizet, aki először szállít. Hiába, ez náluk már csak így megy.

A kereskedők is a kezüket dörzsölik:

- Ezeknek ásványvíz kell majd milliószámra. A húsipari vállalat nemzetközi szabványok szerint dolgozik, csak nem fogják a disznót Németországból hozni! Mosatni akarnak majd itt, autót szereltetni...

Fantáziál, tervezget az egész város. Akadnak persze aggodalmaskodók is, akik féltik a város nyugalmaát a féktelenül duhajkodó katonáktól, az örömlányok hatalomátvételétől, a kábítószer és a homoszexualitás elterjedésétől.

A készülődés lázában senki sem figyel oda a Honvédelmi Minisztérium szóvivőjének óvatos nyilatkozatára, amely szerint az amerikaiak még nem döntöttek el, hol lesz a hadtápbázis. „Pécsten kívül több település is szóba került, és a város ismertségén, jelentőségén kívül vannak egyéb szempontok is. Például repülőtér közelsége.

- Repülőtér? De hiszen itt van pár kilométerre a pogányi sportreptér. Igaz, hogy kicsit rövid és le sincs betonozva, de a mai gépek már a szántóföldre is le tudnak szállni! – replikáznak a derék pécsi tükék. (Pécs őslakosai.) – Különben is, a CNN bemondta, hogy Pécs lett a bázis, akkor meg minek bakafántoskodnak a HM-ben?

Aztán kezdenek elmaradozni az amerikai tisztek és üzletemberek. Mintha a tévéstábok is lanyhábban érdeklődnének a pécsi hétköznapiak iránt. A város vezetői tanácstalanul tárják szét a kezüket: „Mi mindent megmutattunk, felajánlottunk. Erőszakkal nem hozhatjuk ide őket.”

Egyre többet szerepel a hírekben Taszár és Kaposvár. Minden egyes híradás egy-egy tördőfés a pécsi szívekbe. A korábbi kistestvér, Kaposvár, az utóbbi időben már amúgy is sok borsot tört a „mecsekalji metropolis” lokálpatriótáinak orra alá. Agilis városvezetése nem titkolja, hogy Somogyország fővárosa belátható időn belül át kívánja venni Pécsről a régióközpont szerepét. Ha náluk, vagy közvetlen közelükben üti fel főhadiszállását az egyik legfontosabb NATO-csoportosulás logisztikai központja, Kaposvár óriási lépést tehet az áhított cél felé.

A legfrissebb hírek már arról szólnak, hogy elkezdték kiüríteni a kaposvári Füredi úti honvédlaktanyát. Ez eldönteni látszik a kérdést, jöllehet Pécsen még mindig bizakodnak. De ha másnak nem, a Kaposvárt elárasztó külföldi tévéstáboknak hinni lehet. Az Antenna Hungária a CNN megrendelésére már fel is állította műholdantennáját a sétálóutcában. A pécsi kamarai újság keserű cikkben állapítja meg, hogy „ezt megint elpuskáztuk”. Kaposvár jobban lobbizott, el is halászta riválisától a nagy üzletet.

Csakhogy, ezúttal alighanem tévedtek a kollégák. Nem abban, hogy Kaposvár jobban lobbizott, hanem hogy pusztán ez a „nyomulás” elegendő volt a bázis megszerzéséhez. Nem valószínű ugyanis, hogy a NATO brüsszeli központjában vagy

a Pentagonban aszerint mérlegeltek volna, melyik város vezetői előszobáznak többet a vezérkarnál. Nyilvánvaló, hogy ránéztek a térképre és stratégiai döntést hoztak. A magyarországi logisztikai központ ne legyen túl közel a határhoz, de ne is legyen távol tőle. Rendelkezzék olyan repülőtérrel, amely éjjel-nappal képes akár a legnagyobb szállítógépeket is fogadni. Legyen megfelelő vasúti összeköttetése, az sem baj, ha önálló kirakodóállomása van. A város ne legyen túl nagy – vagyis az adott ország kiemelt regionális központja, amelyet sűrűn látogatnak a turisták -, de ne is legyen túl kicsi, eldugott porfészek, mert ott a tisztek és polgári alkalmazottak rosszul éreznék magukat szabadidejükben, s nélkülözniük kellene a megszokott vendéglátó-, szállodaipari komfortot.

Végül, de nem utolsósorban, képes legyen a lehető legrövidebb időn belül viszonylag kulturált körülmények között otthont adni többszáz amerikai katonának, aki majd felépíti a sátorvárost a később érkező főerőknek.

El kell ismerni, hogy ezeknek a feltételeknek a régióban egyedül a régi katonaváros, a nemzetközi vasútvonal mellett fekvő, dinamikusan fejlődő Kaposvár, továbbá a Magyar Honvédség által néhány évvel ezelőtt kiürített taszári katonai repülőtér felelt meg. Az amerikaiak nem is hozhattak más logikus döntést.

December elején, ha bárkinek kétségei támadtak volna, mely város közelében lesz a bázis, elég volt csupán a Kaposvártól északra fekvő festői somogyszalói kastélypanzió környékén szétnézni. Így tettem magam is – bár kétségeim akkor már nem voltak.

A Deseda-tó gátját elhagyva, leküzdve egy igazi somogyi emelkedőt, pompás látvány tárul az autós elé. Élénk színűre – talán lilára? - festett kastély, körülötte szépen gondozott park, mögötte lovarda. Igazi zöldmezős beruházás, valami úgyszólván építhette, mert néhány évvel ezelőtt itt még híre-hamva sem volt épületnek. A teraszon civil ruhás, kefehajú szőke fiatalemberek sétálgatnak, valamenynyinek füléhez rádiótelefon tapad. Bent a hallban laptop billentyűzetét ütögeti egy tagbaszakadt fekete fickó, s még legalább hárman mobiloznak.

A tulajdonost keresném, de ügyet sem vet rám senki. Azaz, hogy:

- Csáó, ámígó, ken áj help jú? – szólít meg egy ifjú hölgy, aki eddig a pultot támasztotta, s akinek hivatása – öltözéke és egyéb árulkodó jelek alapján – egy pillanatig sem lehet kétséges.

- A főnököt keresem.

- Ja, te magyar vagy? Na végre, hogy nem kell állandóan angolul beszélni. Szóval, mire vagy kíváncsi?

- Hagyjátok békén az urat! – szólal meg szigorúan egy idősebb férfi a pultnál. Nem is hagyja végig mondani, mi járatban vagyok.

- Szó sem lehet semmilyen nyilatkozatról. Sőt, megkérem, nyomban hagyja el a panziót. Nincs itt semmi keresnivalójuk az újságíróknak.

Ebben valószínűleg téved, de birtokon belül van, hiába is vitatkoznék. A lányokkal szemben láthatóan enyhébb a szigor. Remek érzékkel találtak rá az amerikai hadiszállítók és a katonai előkészítő csoport főhadiszállására. Talán ők az első magyarországi vállalkozók, akik sikerrel ajánlották fel szolgáltatásaikat a béketeremtőknek.

Néhány nappal később magam is látom, hogyan ürítik ki a kaposvári lövészerez Fűredi úti laktanyájának épületeit. A magyar katonák teherautóra pakolják a vaságyskat, s mindent, ami mozdítható, hogy minél előbb jöhessenek a festők, asztalosok. A katonai átlagnál is sűrűbben hallatszik káromkodásuk. Haragudhatnának a korán jött télre is, hiszen a szomszéd épületig sem lehet ellátni a sűrű hóesésben, de ők a jövevényeket szidják.

- Eddig viszonylag kényelmesen voltunk, most össze kell zsúfolódnai a szomszéd laktanyában – morgolódik az egyik őrvezető. – Ezek nem olyan katonák, mint mi? Ők pingpongozhatnak a körletben, mi meg mászunk majd az emeletes ágyra.

Taszáron is nagy a készülődés, de ebből egyelőre csak az látszik, hogy a tisztiklubban sajtóközpontot rendeztek be. Egyelőre igen gyéren csordogálnak az információk, ám az a néhány amerikai és magyar tiszt, akit megbíztak az egyre kíváncsibb sajtó „kezelésével”, igyekszik tartani bennünk a lelket: majd ha megjöttek a főerők, lesz itt kommuniké, sajtótájékoztató, szóvivő és minden, ami a publicityhez szükséges.

Itt szaglászik a CNN stábjával az a fiatal hölgy is, akinek fél arcát levitte egy repesz Szarajevóban. Elég szörnyű látványt nyújt szegény még így, plasztikázva is. Valószínűleg életének további célja már csak az a munka lehet, amely tragédiáját is okozta.

Az amerikai stábok kísérői között magyarok is vannak, néha tőlük is csurran-csöppen némi információ. Ilyen hírláncon terjed el, hogy érdemes lesz körülnézni a kiskorpádi vasútállomáson, mert az amerikaiak azt szemelték ki a Nagy Átrakodás céljaira, amikor is a Németországból érkező járműveket és „előőröket” kivagonírozzák. Így aztán már aznap délután gondosan filmezzük a nagy semmit, az üres állomást és a párhuzamosan futó négy ipari vágányt.

A pesti szerkesztőségeket minden apróság érdekli: mit fognak enni, hol fognak lakni, milyen vizet isznak, s honnan szerzik be a rágógumit. Az amerikaiak többnyire készségesen válaszolgatnak, ha nem is találják meg rögtön az „illetékes elvtársat”. Egyetlen esetre emlékszem csak az első időkből, amikor Taszár új urai kissé idegesek lettek egy kérdés hallatán.

Valamelyik női lapunk (női) riportere arról szeretett volna értekezni, hogyan élnék a szép számban ide vezényelt katonanők a bázison. – Jó lenne, ha a riportalanynak ráadásul néger lenne – tette hozzá ártatlanul a kolléganő.

- Az Egyesült Államok hadseregében sem a katonák nemének, sem bőrszínének nincs jelentősége – válaszolta jeges hangon a sajtótiszt, s részéről ez a téma be volt fejezve. A magyar összekötő, Mesztergyei Imre alezredes, csöndes mosollyal figyelte a jelenetet. Az utóbbi években hosszabb időt töltött amerikai akadémiákon, jól ismerte hát az Újvilágban hódító, szexuális zaklatásként ismertté vált örületet.

- Velem is megesett egyszer odakint, hogy egy reggel azt találtam mondani egyenruhás kolléganőmnnek: „ma különösen jól nézel ki”. Hamarosan hívtak a parancsnokságra, és kis híján hazaküldtek. A vád: szexuálisan zaklattam a bajtársamat.

Tény és való, hogy az amerikai hadseregben – legalábbis látszatra – tökéletes a nemek egyenlősége. Az elmúlt hónapok során erről bárki meggyőződhetett, aki egy kis időt eltöltött körükben. Találkoztam ténfergő drabális férfiak mellett cipelkedő filigrán lányokkal éppen úgy, mint tenyeres-talpas sofőrökkel vagy nádszálvékony katonai rendőrökkel, akik majd hanyatt estek a hátukon himbálódzó gépkarabély súlyától.

Egy főtörzsőrmesterrel később hosszasan is beszélgettem erről a témáról Taszáron. A felesége szintén szerződéses katona, kint szolgál Németországban. Két gyermekükre a nagymama vigyáz Kentuckyban. Csak a szabadság ideje alatt tudnak találkozni, egyébként nem szolgálhatnak egy helyen. Megesett, hogy itt járt Taszáron, de csak néhány órára láthatták egymást, már indult is tovább Boszniába.

- Szexuális zaklatás? – Szerintem minden a nőkön múlik – tűnődött el a főtörzs. – Van, aki föl sem veszi a legvaskosabb tréfákat sem, sőt, maga is viszonozza. Mások hamar megsértődnek. Ezért aztán nem árt az óvatosság. A legcsekélyebb panaszt is aprólékosan kivizsgálják, s ha bebizonyosodik a vád, kegyetlenül meghurcolják a katonát. Minden esetben a nő hozzáállása, érzékenységének foka a meghatározó. Nézze csak azt a hölgyet – mutatott egy középkorú, terepruhás őrmesterre. – A sofőröm. Nagyon jól kijövünk egymással, a férje is katona valahol Németországban. De lehet, hogy holnap már Dél-Amerikában lesz. Szinte éjjel-nappal együtt vagyunk, de még sohasem fordult meg a fejemben, hogy úgy tekintsek rá, mint nőre. Ez valahogy kialakul az emberben.

Faji kérdés – megint csak azt mondom: elvben: - már csak azért sem létezhet az USA hadseregében, mert számos fekete bőrű tiszt és tábornok jelentős pozíciót tölt be a vezérkarban. Szó sincs tehát arról, hogy afro-amerikaiak csak kisebb beosztásokat nyerhetnének el, vagy ab ovo alantasabb munkát kell végezniük. Ebből

a szempontból a US Army valóban igyekszik a legdemokratikusabb értékrendet követni. Elég csak utalni rá, hogy a taszári kontingens parancsnoka, Abrams tábornok, maga is színes bőrű katonatiszt.

Az első Herkules

A sok üresjárat után végre megjön az igazi hír is: érkeznek az első Herkulesek. Vagy ötven újságíró tolong a médiaközpont halljában akkreditációra várva. A szokásos rituálé szerint zajlik lajstromba vételünk, majd kiosztják a szigorúan egyedi alkalomra szóló belépőkártyát. Túlfutott autóbuszokkal visznek ki bennünket a repülőtérre, de jólesik a meleg. Kint szabályos hóvihar tombol.

Vajon gondolták-e a taszári pilóták akár csak öt évvel ezelőtt is, hogy szupertitkos légibázisuk kapujában nem is olyan sokára amerikai katonai rendőrök ellenőrzésén kell átesniük, ha be akarnak menni szolgálati helyükre? A klubház előtt még ott áll Gagarin mellszobra, a parancsnoki épület előtt egy műemlék MIG 21-es, és kint sorakoznak a beton szélén ponyvával letakarva a még hadra fogható szovjet gyártású harci repülőik is, de amúgy rá sem ismerni a repülőtérre. Amerikai mikrobuszok és terepjárók cikáznak a gurulópályán, a hólepte fűvön pedig kiterjedt sátorváros körvonalai bontakoznak ki.

- Ma tizennégy szállítógép fog érkezni Németországból – kapjuk a tájékoztatást az egyik amerikaitól. Erős a gyanú, hogy a nap folyamán zömük már meg is érkezett, és el is repült, hiszen aligha valószínű, hogy a délután közepén kezdenék a szállítást. Ezt a sejtésünket látszik alátámasztani a reptéren felhalmozott több tonnás egyencsomagok is.

Az amúgy fegyvertelenül sétálgató terepruhások közé egyre több fekete sapkás, M16-os karabéllyal fölfegyverkezett katonai rendőr vegyül. Csak az operatőrök és a fényképészek szállhatnak ki a buszból, a többieknek bent kell maradniuk. Ám, ahogy az már lenni szokott, hirtelen megsaporodik a technikusok, állványcipelők és más segéderők száma, s egy-kettőre ott nyüzsg az egész újságíróhad a kifeszített kordon mögött.

Vad szélben, erős hóesésben tűnik fel az első gép a kaposhomoki dombok fölött. Ha nem világítanának vakító leszállófényei, tán észre sem vennénk a hatalmas, sötétre színezett gépmadarat az ólomszínű felhők alatt. Méltóságteljesen ereszkedik le a betonra, mintha világegyetében a Varsói Szerződés eme hadiösvényén gyakorolta volna a leszállást.

Igaz, ami igaz, C-130-as nem először landol Taszáron: a Corvin Alapítvány által rendezett repülőnapokon néhányszor már megcsodálhatta a közönség a Herkuleseket.

Néhány percre mindent elnyom a hajtóművek süvítése, dübörgése. A gép szinte karnyújtásnyira áll meg tőlünk. Lassan leeresztik a hátsó nyílás platóját és, megindul a tengerészgyalogosok áradata. Pillanatok alatt feldobálják hatalmas hátizsákjaikat a várakozó teherautókra, s megindulnak az autóbuszok felé.

Természetesen a CNN stábja egyenlőbb az egyenlők között, ők interjút is készíthetnek az állig felfegyverzett harcosokkal. A többi televíziósnak még arra is várnia kell, hogy a kirakodást közelről fényképezhesse.

A kulimunkát magyar honvédek végzik. Szívfacsaróan szedett-vedett látványt nyújtó csoportjuk megilletődötten áll a gép „kapujában”, s várják, hogy a targoncák villára vegyék a hatalmas hálókba csomagolt felszerelést. Ők a kisebb csomagokat cipelik.

A sajátos, később is oly gyakran megtapasztalt sajátos amerikai szervezésből hamar leckét kapok, amikor követve néhány kollégám példáját magam is igyekszem közelről filmezni a kikapolást.

- Egyszerre csak hatan mehetnek oda – pattan elém egy hórihorgas hadnagy. Próbálok kicselezni, mint a kézilabdában, de még a karját is kitarja, hogy feltartóztasson. – Csak hatan, értse meg, kérem!

Hogy miért éppen hatan, s miért nem ötven vagy heten, sohasem fog kiderülni. Az sem, miért kell egyáltalán korlátozni a kamerák számát ezen az irdatlan placcon, ahol még hatvanan is kényelmesen elférnének a gép körül.

A frissen érkezett katonák közül egyszer csak kiválik egy alacsony kis emberke, és odasétál az újságírók karéjába. Ron Williams alezredes, a taszári bázis sajtófőnöke. Mint később kiderül, kopasz, jovialis férfiú, most azonban olyan harciasan fest, mintha egyenesen a srebrenicai frontról érkezett volna. Rohamsisak, málhamellény, hatalmas pisztoly, zseblámpa, túlélőcsomag – minden, amire vészhelyzetben szükség lehet.

Olyan rutinosan vezényli a riporterek kórusát, mint egy karmester. Időnként beint valamelyik szólamnak, megadva a szót a kérdezőnek. *„Nagyon örülök, hogy az önök szép hazájában lehetek. Igen, remekül elő van készítve minden. Tessék, ott hátul. Természetesen mindent megteszünk, hogy Boszniában minél előbb rendeződjen a helyzet. Az Egyesített Tőrekvés Hadművelet minden katonája remekül érti feladatát, elfelől nyugodtak lehetnek.”*

Ilyen konkrét, lényegre törő és izgalmas válaszokat szór szerteszéjjel Williams alezredes, majd búcsúzóul megígéri: hamarosan teljes erővel működni kezd a sajtóközpont, hetente sajtótájékoztatót kívánnak tartani.

Ígéretét betartotta. Csak azzal nem számolt, hogy néhány hét múlva már nem fog tudni újat mondani. Egyszer-kétszer még elsütötte, hogy $x+1$ konvoj haladt át határon, s hogy y tonna áruval többet mozgattak meg a katonák, de mihelyt elvonult az armádia zöme Boszniába, még ezek a vérszegény hírek is elapadtak.

Persze, korántsem állíthatom, hogy a következő hetek eseménytelenül teltek volna el. A magyar sajtó szivacsaként szívta föl a Taszárról érkező híreket, s ez két-ségtelenül magas hőfokon tartotta az állandó tudósítók érdeklődését is.

Éjféli konvoj

Számomra az egyik legemlékezetesebb karácsony az 1995-ös volt. Családom sem felejtette el egyhamar.

Sok éve kidolgozott menetrend szerint testvéreméknél, Győrben töltjük az ünnepeket. December 24-ikén délután, amikor minden házban a karácsonyfa feldíszítése és a gyerekek várakozásának féken tartása a legfontosabb feladat, feltrillázik a rádiótelefonom. Newman úr keres, az amerikai követség taszári összekötője.

- Mr.Havasi, olyan témát ajánlok, amivel nagyon sokat kereshet – kezdj amúgy amerikaiasan.

- Miről lenne szó?

- Ma hajnalban indul az első konvoj Boszniába. Több száz gépkocsi, terepjárók, kamionok. Rendkívüli látvány lesz! A második világháború óta ez a legnagyobb csapatmozgás Európában. (Úgy látszik, nem hallott 1956-ról és a prágai tavaszról, a koreai és vietnami háborúról, a szovjetek és amerikaiak afganisztáni kalandjáról.) Ön az egyetlen, akinek szóltam. Eladhatja a felvételeket a CNN-nek, a BBC-nek, akinek csak akarja.

- Netán Boszniába is el lehet kísérni őket? – érdeklődöm. – Az lenne az igazi show.

- Abban nem vagyok biztos. De ha eljön, nem bánja meg. Hajnali fél négyre legyen a sajtóközpontban.

Leteszem a telefont. Egy kép villan fel előttem. Hat évvel ezelőtt, 1989 karácsonján ugyanitt töltöttük az ünnepeket. Terített asztal mellett a televízió segítségével követtük végig a romániai puccs drámai eseményeit. Ez idő alatt pécsi barátaim gyógyszer, ruhát gyűjtöttek, hatvanéves, egészségi problémákkal küszködő kollégám, Wallinger Endre pedig Trabantjába pattant, és meg sem állt Temesvárig. Riportokat készített.

- Ki telefonált? – kérdi jó érzékkel Berci fiam.

- Az amerikai követség. Nagy konvoj indul ma éjjel Boszniába.
- Csak nem akarsz elmenni? – hördül fel a család. - Hát, nem is tudom ... – mondom óvatosan. – A világháború utáni legnagyobb csapatmozgás... Még alszom rá egyet.

- El fog menni – mondja feleségem az apósomnak, aki hitetlenkedve csóválja a fejét.

- Akkor én is! – jelenti ki határozottan Bertalan, még jobban szerte foszlatva a családban a békés Szenteste reményét.

Éppen megkondulnak az éjféli misére hívó harangok, amikor útnak indulunk. Néptelenek az utak, csak a köd nehezíti a haladást. Jóval a megbeszélrt idő előtt érkezünk a taszári tiszti klubhoz, még bólinthatunk is egyet az autóban.

A gond csak az, hogy még négy óraker sem történik semmi. Nem hogy csapatmozgást, de még egy bóbiskoló portást sem látni. Egyre nyugtalanabbul körözök a bezárt, sötét épület körül. Nagy sokára diplomáciai rendszámú autó féke az úton, s feltűnik Newman úr sziluettje a lámpafényben.

- Elnézést – mondja vidáman. – Biztosíthatom, hogy nem maradtak le semmiről. Csak kövessék az autómat.

A következő félórában bejárnuk a repülőtér minden zegét-zugát, de az a hatalmas konvoj csak nem akar előkerülni. A vasúti rámpán, csillogó reflektorfényben vasúti szerelvényt rakodnak. Teherautók és könnyű páncélosok gördülnek fel óvatosan a platóra, a sofőröket messziről látható neonrudakkal irányítják. A bakterházban olajkályha ontja a meleget. Katonalányok végzik az adminisztrációt, egyikük összegömbölyödve alszik egy fotelben.

Egy meglehetősen túlsúlyos fekete őrmesternő éppen leteszi a rádiótelefont. Ő sem tudja útbaigazítani Newmant.

- Hányadik karácsonyát tölti szolgálatban? – fordulok hozzá.

- Ez az első – villantja ki a fogait. – Még csak második éve vagyok a seregben, tavaly szabadságot kaptam.

- Akkor nem is lesz az idén karácsonyfájuk?

- A munkahelyen természetesen nem, de „odahaza”, a sátorban kitettünk egy szép fenyőágot.

Végre tisztázódik, hogy a repülőtér legvégén, egészen közel a 61-es úthoz történik a rakodás. Hogy is nem vettük észre eddig az alacsony felhőkről visszaverődő fénypásmákat! A sarki fényre emlékeztető jelenség felé vesszük az irányt. Elhaladunk a ponyva alatt szerénykedő őskori MiG 21-esek mellett és máris egy háborús filmforgatás kellős közepén találjuk magunkat.

A gurulópálya lila és fehér fénySORa a kifutópálya széléhez vezet, ahol legalább száz terepjáró, kamion, tréler berregteti motorját látszólag minden rendszer nélkül. Newman figyelmünkbe ajánl egy sajtótisztet, miután azonban ő még mással van elfoglalva, szabadjára enged minket.

Nem veszélytelen vállalkozás a besorolást kereső autók tucatjai között felvételeket készíteni. Időnként egy-egy szállítógép is elhúz a fejünk felett, szintes sűrölva a teherautók ponyváját. Találomra választjuk ki az interjúalanyokat, a téma mi is lehetne más, mint a karácsony és Bosznia. Közhelyszerű kérdésre közhelyszerű válaszok. A lényeg azért kiderül: a család, az ünnep most másodlagos, mindenki csak a legszűkebb feladatára koncentrál. Legtöbbjüknek korábban fogalma sem volt, hol kell keresni a térképen ezt az országot. – A politika nem a mi dolgunk – válaszolja ismételt kérdésemre kicsit bosszúsan egy főtörzsőrmester.

– A hó, az eső, a sár mindenütt ugyanaz. Nekem az a fontos, hogy az autóm állandóan üzemkész legyen, s miattam ne kelljen megállítani a konvojt. Bosznia vagy Porto Rico, nekem mindegy. Az utat nézem magam előtt harminc méterre.

A zubbonyára erősített csomagocskára mutat: - Ebben keksz van, ebben vitaminos ital. Ez lesz a karácsonyi úttravaló. Zabálni ráérek, majd ha leszereltem.

Nehezen lehetne az US Army alulnézeti filozófiáját tökéletesebben összefoglalni. Felülnézetben természetesen sokkal ünnepélyesebb, s a szabadság, a demokrácia éltetésével kezdődik ...

A katonai rendészek terepjáróinak kéken villódzó fényében lassan elindul a konvoj a tábor kijárata felé. Hamarosan magyar rendőrautó áll az élre, hogy fölvezesse a határig a több kilométer hosszú menetet. Nem irigylem, aki Barcs felé utoléri őket vagy szembe találkozik velük egy szűk kanyarban. Később hozzá kellett szokniuk a magyar autósoknak ehhez a türelemjátékhoz is.

Newman úr elégedetten mosolyog.

– Ugye, megérte eljönni? Bombasztori, nem?

Bágyadtan bólintunk. – Hát persze. Rendes magától, hogy szólt ...

Mire a család fölébred, újra Győrben vagyunk.

Vendégként – otthon

Különösen az első időkben sokat szaladgáltam Taszárra. Szinte nem telt el úgy hét, hogy egy-két tudósítást ne küldtem volna a Joint Endeavour-ról.

Hogy hogy nem, az elszállított katonák ezreiről, a Boszniába juttatott felszerelés tonnáinak százazreiről szóló sajtótájékoztatók helyett azok az apró történetek

maradtak meg bennem ebből az egyéves terepszínű hullámszövegéből, amelyekből világosan kitetszik: még a világ legerősebb hadigépezetét is emberek mozgatják, még e tökéletes rendszer tökéletes működésében is előfordulhatnak hibák. Amelyek talán éppen e tökéletességre törekvésből adódnak.

Az alábbiakban ezekből a történetekből gyűjtöttem néhányat csokorba.

Faxon értesít egy nap a tiszvári sajtóközpont, hogy Keleti György honvédelmi miniszter társaságában látogatást tesz a bázison George Joulwain négycsillagos tábornok, a NATO európai erőinek főparancsnoka. Közlik a tábornok életrajzát, a hozzávetőleges programot, s szokásuknak megfelelően az órát, percet, amely a végső határidőt jelenti az akkreditációs kártyák átvételéhez.

Ebben az esetben 11.30 a jelentkezési határidő. Biztos, ami biztos, negyedórával előbb érkezem. Meglepetésemre a sajtóház teljesen üres, csak a virágáros hölgy rendezeti portékáját az előcsarnokban. Ahogy az már lenni szokott, senki nem tud semmit. Egy amerikai tudni véli, hogy a rendezvény a tornacsarnokban lesz, bent a laktanyában.

Nehéz eldönteni, hogy a kapuban őrt álló magyar és amerikai katonák közül melyik az udvariatlanabb. A kapuügyeletes főtörzs nagy nehezen rászánja magát, hogy felhívja az ügyeletes tisztet, de mire a lassított filmkockák a kapcsolásig peregnének, civil és katonai autókból álló konvoj száguld ki a kapun, s fordul balra a laktanya előtti úton. Ötven métert tesznek meg talán, aztán egy másik kapun át ismét eltűnnek a laktanya kerítése mögött.

No lám, a küldöttség!

Futás a kapuhoz. Jól bevált módon előkapom a sajtóigazolványt, s már trappolnék is befelé, amikor elém toppan- mit toppan: tornyosul, dübörög - egy fekete óriás az összes bicepszével és tricepszével, az amerikai katonai rendőrség teljes arzenáljában. – Egy tapodtat sem tovább – jelzi ez az élő tilalomfa.

Pontosan így jár Faragó László kollégám, a Magyar Rádió tudósítója, s még néhányan, akik komolyan vették a meghívóban jelzett időpontot. Nem használnak sem a szép szó, sem a fenyegetés.

Végre megpillantom Williams sajtófőnök helyettesét, Hastings kapitányt, aki pár nappal előtte külön fordulót tett miattam mikrobuszával, hogy időben el tudjam juttatni az anyagot Pestre, s akivel akkor olyan barátságosan elbeszélgettünk Heidelbergben maradt családjáról.

- Kapitány, segítsen rajtunk! Mondja meg ennek az őrmesternek, hogy mi éppen úgy a munkánkat végezzük, mint ő. Nem tehetünk róla, hogy korábban elkezdtek a programot.

Szagatott lihegése nem hatja meg.

- Nem tehetek semmit, uram. Ez az MP parancsot teljesít – mondja hidegen, hivatalosan, mintha sosem láttuk volna egymást. Biztonsági okokból a rendezvény megkezdése után már senkit sem engedhetnek be. Egyébként is, a sajtó kiszolgálásért a magyar Honvédelmi Minisztérium a felelős. Ők rendelkeztek így.

- Mondja, kapitány, ez még Magyarország? – ordítom dühömben.

- Természetesen, uram, magyar területen vagyunk. Nagyon sajnálom, uram ...

Úgy látszik, hiába minden. Lelki szemeim előtt megjelenik a pesti szerkesztő, amint haját tépi, vagy éppen gúnyos mosollyal fordul valamelyik kollégájához:

- Látod, ilyen pancserre bízunk mi ezeket a fontos eseményeket ...

Faragó Lacinak is valami hasonló járhat a fejében, mert kétségbeesett ötlettel mobiljához nyúl. *(Ez a szolgáltatás akkoriban még eléggé gyerekcipőben járt. Az én első készülékem is félkilós volt 1995-ben).* Hajdú Dezsőt, a HM egyik sajtótisztjét hívja, aki bent ül az ünnepi csapatgyűlésen. Néhány perc múlva látjuk, hogy Hajdú őrnagy telefonját a füléhez tapasztva rohan ki az épületből, de nem felénk, hanem a főkapu irányába. Időt veszünk ezzel is.

Amikor végre ránk talál, nyomban a melák néger katonai rendőrhöz fordul, felmutatja arcképes HM-igazolványát. Az őrmester azonban továbbra is hajthatatlan.

- A rendezvény elkezdődött. Későn jövők biztonsági okból nem mehetnek be.

- Én a magyar Honvédelmi Minisztérium őrnagya vagyok! Ezeket az újságírókat mi hívtuk ide és pontosan érkeztek. A program változott. Követelem, hogy azonnal engedje be őket! – üvölti Hajdú.

- Mi a probléma? – lép elő a szépen összegyűlt tömegből egy filigrán amerikai alezredesné. Mint kiderül, a Military Police helyi parancsnoka. Ő is a teremből jött ki, valószínűleg az ünnepi ülésre is eljutott a híre a kinti ramazurinak.

Újabb percek telnek el magyarázkodással.

- Három fő bemehet – közli végül az alezredes. Rám és az operatőrömrre mutat, valamint Hajdú őrnagyra.

Brávó: az illetékes magyar minisztérium sajtótisztje Magyarországon, amerikai engedéllyel elérte, hogy visszamehet a saját miniszteréhez arra a rendezvényre, amelyen egyébként negyedórával ezelőtt már bent ült ...

Faragó és a többi újságíró továbbra is kint toporzékol a kapu előtt.

Joulwan éppen a szokásos NATO-közhelyeket puffogatja a békepartnerségről, amikor végre munkához láthatunk.

A taszári pilóták rá sem ismernének egykori tornatermükre. Mindent alchálóval borítottak le, a falakon óriási Bosznia-térképek. A terem első részét azonban feltöltötték számtalan izomfejlesztő kínzópaddal.

A négycsillagos tábornok a rendezvény végén nyomban elviharzik a sátorvárosba. Interjút csak a magyar miniszter ad, számatlanul.

- Ne higgyék, hogy az Államokban ez másként van – mondják vígasztalóul a médiaközpont katonalányai, akik részvétellel, de tehetetlenül figyelték vergődésünket. – Ha például az elnök bemegy egy nagygyűlésre, utána már a Mrs.Clintont sem engedik be...

A Clinton-hasonlaton akkor mosolyogtunk, nem is gondolván, hogy hamarosan a példabeszéd főszereplője ad majd leckét mindannyiunknak.

William Perry védelmi miniszter taszári látogatásakor már két órával a jelzett időpont előtt jelentkeztünk a sajtóközpontban. Mit tesz Isten, ő pontosan tartotta a menetrendet Shalikashvili vezérkari főnök társaságában. Ez a látogatás külsőségeiben nem tért el a többi „nagyvizittől”, legfeljebb annyiban, hogy méltatlan körülmények között rendezték meg a sajtótájékoztatót a repülőtéri parancsnoki épület folyosóján. Vagy hetven újságíró tolongott a rosszul megvilágított szűk térben, s az operatőrök legfőbb gondja az volt, hogy távolítsák el a fejeket, vállakat az objektív látómezejéből.

Perry látogatásakor még kérdéses volt a magyar műszaki kontingens boszniai védelme. Mint utaltam rá, a szocio-liberális többségű parlament szemforgató módon csak az önvédelmi fegyverek kivételéhez járult hozzá, és a NATO-tagállamok harcoló alakulataitól várta a magyar utászok biztonságának garantálását. Ugyanakkor egyes nyugati lapokban január elején olyan vélekedések láttak napvilágot, hogy az IFOR-ban részt vevő országok maguk kötelesek katonáikat megvédeni. Egyebek között e tisztázatlan helyzet megoldása volt William Perry magyarországi látogatásának célja, amellet, hogy személyesen akarta ellenőrizni a kétezer magyarországi GI elhelyezésének körülményeit.

Ezen a sajtótájékoztatón ismét bebizonyosodott, hogy az USA – és általában a nyugati hatalmak – igen szelektíven kezelik a délszláv konfliktust és annak következményeit. Miközben igyekeztek minden segítséget megadni a boszniai béketeremtéshez, Sarajevó felszabadításához, vajmi keveset törődtek az ugyancsak szerb megszállás alatt sínylődő Drávaszöggel, Kelet-Szlavóniával és Nyugat-Szerémséggel.

Kérdésemre, hogy az Egyesült Államok továbbra is közömbös marad-e a terrorral fenyegetett Duna-menti horvát területek sorsa iránt, William Perry kitérően ennyit válaszolt:

- Az USA kormánya csak az IFOR-ban kötelezte el magát. Kelet-Szlavónia sorának rendezése nem a NATO, hanem az ENSZ feladata. A magunk részéről ezen nem is kívánunk változtatni. Ennek következtében az Egyesült Államok nem küld katonákat a horvátországi ENSZ-kontingensbe.

Számomra, aki sok ezer baranyai honfitársammal együtt évek óta szorongva figyelttem a határ túloldalán zajló eseményeket – a rakéták becsapódásának hangját a Mecseken is hallani lehetett – mi több, ekkor már csaknem egy éve tudósítóként végig követtem az Eszék környéki se nem béke, se nem háború minden mozzanatát, ez a lakonikus, pökhendi kijelentés nem tette rokonszenvesebbé az amerikaiak Európa-szemléletét. A későbbiekben lesz még alkalmam részletezni, miként adták tanújelét a szabadság bajnokai felkészületlenségüknek és érzéketlenségüknek a térség problémáit illetően.

Mielőtt bárki is azt gondolná, hogy az „óva intjük Angliát” szellemében bele kívánok javíthatni a mára egyedül maradt világhatalom politikai boszorkányműhájának receptkönyvébe, sietve kijelentem: nem William Perry válaszában tartalma okozott igazán csalódást akkor, hanem annak nyers, szinte türelmetlen megfogalmazása. Ha csak annyit hozzátesz még, hogy „megértjük és sajnáljuk az ott élő lakosság szenvedéseit, de...” máris egész más lett volna nyilatkozatának akusztikája.

(Azt már most, huszonnégy év távlatából teszem hozzá, hogy a horvátok 1995-ben maguk is fel tudták volna szabadítani az említett térséget, ahogy két villámhadművelettel kisöpörték a szerb megszállókat Nyugat-Szlavóniából, majd a knini „Krajnából” is. De éppen a nagyhatalmak és a nemzetközi szervezetek voltak azok, akik az augusztusi offenzíva után lefoglalták Tudjman kezét, még két évig lehetővé téve a szerbek szabad rablását a baranyai háromszögben, továbbá Eszék és a Duna között, valamint Vukovár környékén...)

Hogyan maradtam le Clintonról

Taszár, de a magyar diplomácia történetében is sokáig emlékezetes lesz Bill Clinton 1996-os látogatása. Sokat kellene kutatni a történeti forrásokban ahhoz, hogy példát találjunk rá, békeidőben mikor alázták meg ennyire egy szuverén ország politikai elitjét. Ráadásul egy olyan országot, amely katonai szövetséget kínál fel partnerének.

Január 13-ika, szombat. Reggel hétkor még ágyban nézem a CNN hírósszefoglalóját. Avianóból mutat képeket, ahová előző este érkezett meg az Egyesült Államok elnöke. Ez az olasz kisváros ad otthont a NATO egyik legfontosabb dél-európai légibázisának, és itt van az IFOR légierejének főhadiszállása is.

Clinton a szokásos laza, lehegerlő stílusában parolázik a zöldsapkásokkal. Azután térkép jelenik meg a képernyőn, rajta Taszár és Tuzla, mint az elnök útjának

következő állomásai. Bemondja a műsorvezető is, ebben a sorrendben említve a két helyiséget.

Eszembe sincs jelentőséget tulajdonítani a sorrendnek, hiszen kezemben van a mai, szombati nap hivatalos programja, amelyet megerősítettek a taszári sajtóközpontban és a HM-ben is. Eszerint Clinton Avianóból először Tuzlába megy, és onnan repül át a délutáni órákban Taszárra. Mesztegnyei alezredes szerint érkezésének legvalószínűbb időpontja délután 5 óra, ennek megfelelően bőven elég, ha délig regisztráltatjuk magunkat a sajtóközpontban.

A Duna TV híradója a nagy eseményre tekintettel külön operatőrt küld a helyszínre, a nagy repülőrajongó, Edelényi Gábor személyében. Bodzsoni István főszerkesztő-helyettes mindamellet megkér, hogy minden eshetőségre készen vigyem el a saját kamerámat is. Tizenegy órára beszéljük meg a randevút Edelényivel Taszáron.

Fél kilenc felé megcsörren a telefon pécsi lakásomon. A híradó külpolitikai szerkesztője, Jankó Anita hív:

- Hol vagy most?

- Hol lennék? Itthon. Hamarosan indulok Taszárra.

- Most adtak ki egy közleményt, hogy Tuzlában kód van, ezért Clinton először Magyarországra megy. Már el is indult Avianóból. Mindjárt leszáll a gépe Taszáron. Próbálj meg valahogy odaérni.

Pécs és Taszár között ötvenöt kilométer a távolság, de közben át kell menni a Mecseken, és Kaposvár előtt is vannak nehéz szakaszok a Zselicben. Akárhogy sietek is, háromnegyed óra kell hozzá, hogy átérjek. Nyomom a gázt, ahogy a csö-vön kifér, de így is csaknem tíz óra van, mire feltűnnek az ezerszer látott épületek.

A médiaközpont előtt csüggedt újságírók hada.

- Kilenckor lezárták az akkreditációt. Csak az mehetett be, aki kilenc előtt itt volt – mondja a Dunántúli Napló fotósa. Nemrég szállt le a gép. Nem láttuk a házak miatt, csak hallottuk a bűgását.

Korholom magam, hiszen a Joulwain-esetből százszor, ezerszer okulnom kellett volna. Itt kellett volna lennem már hajnali ötkor. Vagy itt aludni, ahogy az MTV híradóai tették. Nekik az volt a szerencsájük, hogy már előző nap lejöttek forgatni, és a reggel már bent találta őket a táborban.

Edelényi még az autópályán van, átkozódik. – Azért még érdemes lemennem?

- Hát persze! – próbálok biztatni, de tudom, hogy ebből már nem lesz anyag. Eszembe jut, amit az egyik sajtóattasé mondott: „Még a Mrs.Clintont sem engedik be...”

Hát nem is. Nincs is kivel tárgyalni. Aki bármit tehetne, mind a repülőtéren van, tőlünk légvonalban egy kilométerre. Annyi rugalmasságot hiába is várnánk az amerikaiaktól, hogy azt mondják: - Bocs, fiúk, változott a program, nem mi tehetünk róla. De ha már így alakult, küldünk egy buszt, hogy legalább a vizit második részén dolgozhassatok.

Csakhogy az amerikaiaknak ez nem fontos. Aki bújt bújt, aki nem, nem. A lényeg az, hogy az ő katonai stábjuk bent van, nyilván ott nyüzsgő a CNN is, a magyarok meg csináljanak, amit akarnak. Hogy sokan kétszáz kilométert utaztak hiába? Hogy költségeik voltak? Roppant sajnálatos. Különben is, ami a bázison belül történik, az amerikai belügy. Clinton talán éppen most kiáltja a mikrofonba kipirult arccal, hogy „ti vagytok a világ legjobb katonái, ti vagytok a világ legerősebb hadserege, Amerika büszke rátok!”

És ezt látni fogják Amerikában és nyilván Moszkvában, a többi meg nem számít. Látni fogják a szavazópolgárok – ősszel elnökválasztás lesz az Államokban...

Próbálok hívni Mesztergyeit a mobilján, persze, hogy csak az üzenetrögzítője jelentkezik. Mint utóbb kiderül, talán éppen ezekben a pillanatokban parolázott Clintonnal, mint a legmagasabb rangú magyar vendéglátó... (Alezredes, sajtótiszt...)

Az amerikai elnök fogadásáról ugyanis nemcsak az újságírók, hanem az ország vezetői is lemaradtak. A köztársasági elnök, a miniszterelnök és külügyminiszter az amerikai nagykövet repülőgépén érkezik, a honvédelmi miniszter pedig éppen előttünk száguld el Mercedesével vagy százötvennel a szűk taszári főutcán.

Teljes a tudósítók között az egyetértés abban, hogy ha nem jöttek volna el vezetőink, akkor sem történik semmi. Clinton nem rájuk kíváncsi – ez süt a húszperces, kényszeredetten lezavart pofavizit minden pillanatáról – hanem saját magára. Bomberdzsekiben a *peace-keeperek* zöld tömegében, egy távoli, zűrzavaros földrajzi régió Isten háta mögötti kaszárnijában, amerikai jelvények és jelképek erdejében. Ahol félszavakból is megértik egymást, ahol ülnek a fogpasztaízű poénok és tombolhat az öntömjénező sikerpropaganda.

Jellemző, hogy még a magyar vezetők öltözékét is Clinton szabta meg. Külön kérésére mellőzték a protokollt, aminek az lett az eredménye, hogy országunk nagyjai meglehetősen szegényes kivitelben üldögélnek a még lezserségében is jólöltözöttnek ható amerikai elnök társaságában. (Kovács László külügyminisztert állítólag a piacon érték utol...)

Ha eddig nem, hát most láthatóvá vált, hogy lezserség – vagy inkább műlezserség – és a legkukacosabb bürokrácia együttélése jellemezte az amerikaiak taszári ügyintézését. A Joulwain-história után immár a Clinton-eset kapcsán is kénytelen

voltam leszűrni ezt a tanulságot. Az a fajta érzéketlenség, merevség, s a kollegialitás teljes hiánya, amelyet egy váratlan helyzet kialakulása során más munkája iránt tanúsítanak, mélyen megdöbbenett. A magyar hatóságokat gyakran vádolták és vádolják a nyugati újságírók nehézkességgel, bürokráciával. De hogy hasonló helyzetben a mieink legalább empatikusabban viselkedtek volna, azt bizonyos.

Az amerikaiakban – talán azért, mert nem ismerik eléggé a térség országait, s ezért különbséget sem tudnak tenni közöttük – változatlanul él valamifajta bizalmatlanság, gyanú, félelem a terrorizmustól. *(Ma ennek a megjegyzésnek azért már kissé más akusztikája van...)* Beszélgetés során be is ismerik, hogy Magyarországot sem tartják elég biztonságosnak, ezért máig csak csoportosan engedik ki katonáikat a bázisról. A legutóbbi időkhöz csak sisakban hagyhatták el laktanyájukat a szolgálati gépjárművek sofőrjei és utasai, amit közlekedésbiztonsági szempontokkal indokolnak. Akárhogy cifrázzuk is, Dél-Magyarország számukra háborús övezet, s ha igazságosak akarunk lenni, az ő távolságfogalmaik szerint ezt meg is kell érteni. Ők túl nyitottnak találják a magyar-szerb, magyar-horvát határt, tartanak a fundamentalista bosnyákoktól és más fanatikus terroristáktól. Nem véletlen, hogy első intézkedésük a még legszigorúbb kommunista időkben is nyitott taszári repülőtér bekerítése volt. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a Clinton-látogatás számunkra botrányos mozzanatait, meg kell értenünk, hogy a világ egyik legveszélyeztetettebb személyének biztonsága minden sajtónyilvánosságnál fontosabb számukra. Nagyon valószínű, hogy a biztonságiak már jóval előbb tudták, hogy Clinton nem Tuzlában kezdi szombati nagyvizitjét, mi több, tudatosan változtatták meg az elnök programját. S valljuk meg őszintén, az utóbbi évek magyarországi robbantássorozata sem erősíti világban azt a hírünket, hogy itt semmi esélye sincs a terroristáknak. *(A kilencvenes évek közepén több leszámolásos merényletet követtek el Budapesten, amelyek tetteseit csak sok évvel később tudta elfogni a rendőrség, ha egyáltalán...)*

Hogy a túlbiztosítás mellett néha a túlszervezés is gondot okozott Taszáron, ennek ékes példája az a katasztrófa gyakorlat, amelyre kétszer is meghívták az újságírókat, ám egyszer sem sikerült használható anyagot készíteni belőle.

„Katasztrófa” Taszáron

Egy forró nyári napon történt. Szokás szerint faxon kaptuk a meghívást, „csábító”szöveggel – tűz karambol, több tucat sérült stb., - ami még akkor is látványos sajtótéma, ha tudjuk, hogy csak szimulálják az eseményt. Fokozta várakozásain-

kat, hogy amikor az egyik sajtótiszt még a médiaközpontban elmesélte: a sebesültek maszkírozása olyan tökéletes, hogy csak erős idegzetű hölgyeknek ajánlják a részvételt.

Mikrobuszokkal megyünk be a laktanyába. Már az is gyanút kelthetne, hogy sokáig keresgéljük a helyszínt. A sátorváros labirintusában senki sem akar tudni a nagyszabású gyakorlatról. Elismeréssel adózunk a szervezőknek, hogy ily nagymértékben sikerült titokban tartaniuk a tűzriadót, amelyről a „zuhanyhíradó” útján egy hagyományos magyar laktanyában már napokkal előtte értesült volna az utolsó közlegény is.

Egy földhányás tetején foglalunk „tüzelőállást” Bertalan fiammal. A TV Híradó és a Kapos TV operatőre is igyekszik jó pozíciót találni. Hosszas várakozás után feltűnik két szirénázó katonai tűzoltóautó. Azbesztruhás tűzoltók ugrálnak ki belőle, s berontanak a sátorvárosba. Néhány sátor bejáratán cédula fityeg, erre írták rá a jelzett eseményt. Például: „Égő sátor, három füstmérgezett személy, gázrobbanás-veszélyes hely.”

Nagy nevetgélés közben cipelik ki a „sebesülteket”, köztük egy tűzoltót is, akik szintén kis papírszeletkét tartanak a kezükben, sérülésük leírásával. Egy gramm paradicsomszósz vagy festék sem jelzi rajtuk a szimulált tragédia következményeit. Egy fekete fickó „hasi sérülésekkel” nyugodtan fekszik egészen addig, amíg a kamerákat meg nem látja. Ettől kezdve olyan show-t produkált, mint egy öldöklős film főszereplője. Dobálja magát, remeg, vonaglik, s közben fél szemmel figyeli a hatást. Négy-öt szanitéc dolgozik csak komolyan, a többiek egyre inkább tréfára veszik a dolgot.

- Ez csak előgyakorlat – mentegetőzik az amerikai sajtótiszt, miközben a csaldott újságírókat a mikrobusz felé tereli. – Én sem tudtam, hogy az igazít elhalasztották. De nyugodjanak meg, pár hét múlva olyan látványban lesz részük, hogy feledteti majd önökkel ezt a mai félreértést.

Ebben maradunk. Meghívás azonban nem jön. Valamikor szeptember elején késő este érkezik egy fax, amelyben a taszári sajtóközpont néhány soros kommunikében jelzi: holnap reggel nagyszabású katasztrófagyakorlat lesz a bázison, kéri a sajtót, már előre nyugtassa meg a lakosságot, senki ne essen pánikba, ha szirénázó tűzoltóautókat lát Taszár és Kaposvár között.

Nocsak ... Ha a közlemény csupán a helyi sajtónak szól, miért küldték ki az országos lapok, médiumok tudósítóinak? De a helyi sajtó is – leszámítva a rádiót és talán a Kapos TV-t, - mit tud tenni a lakosság tájékoztatása érdekében este 9-kor, lapzárta után? Netán kódolt üzenettel van dolgunk, amely szerint holnap nagy esemény lesz, csak nem akarják direktben meghívni az újságírókat?

Azon melegében hívom a médiaközpontot. Egy tolmácsnő veszi fel, közvetíteni próbál a sajtótisztek felé, de már a beszélgetés elején megsúgja: nem kívánnak sajtónyilvánosságot az eseménynek. Emlékeztetem őket korábbi ígéretükre, mire a válasz: „Érdeklődjön holnap reggel nyolc és kilenc között.”

Úgy döntök, hogy a hosszadalmas és költséges telefonálgatás helyett inkább átruccanok Taszárra. MTV-híradós kollégáim hasonlóan gondolkodtak, mert már ott találom Élő Gábort és Szili Józsefet kissé borús állapotban.

- Jól megszívtuk ... Senki nem tud semmit – mondják lemondóan.

Mint légyfogóra a legyek, gyűlnek az újságírók. Az amerikaiak látják, hogy előbb-utóbb lépniük kell. - Ha valami történik, az tizenkettő és egy óra között lesz – kottyantja el a tolmácsnő. – Jöjjenek vissza tizenegy után!

Megér ez nekem ennyit? – tűnődöm el. De már nincs kedvem visszafordulni. Ez a nap amúgy is az ördögé. Dupla vagy semmi: ha sikerül bejutni, még akár érdekes riport is lehet belőle.

Délben megkezdődik a szokásos rituálé. Levonulnak a tolmáclányok és egy altiszt, névsorba veszik a megjelent újságírókat, kiosztják a belépőkártyákat. Ami szokatlan: ki kell töltenünk egy nyilatkozatot is, amely szerint tudomásul vesszük, hogy a NATO előírásai szerint halottak és sebesültek fényképezése tilos, s hogy a kijelölt területet nem hagyhatjuk el.

- Az álsebesülteket sem szabad fényképezni? Vagy olyan komoly gyakorlat lesz, amelynek során igazi sérülések is előfordulhatnak?

Válasz nincs.

Végre elindulunk az autóbusz felé. Nagyot sóhajtok: hát mégis megérte itt maradni. Az ajtóban azonban megtorpan a társaság.

- Az a helyzet – mondja zavartan az egyik tiszt -, hogy már vége a gyakorlatnak. A tűzoltók olyan gyorsan eloltották a tüzet, és olyan gyorsan elvitték a „sérülteket”, hogy igazából nincs mit fényképezni. Persze, ha látni akarják a helyszínt, szívesen bevisszük önöket...

- Hogy fölvegyük az üres betont? – háborodnak fel többen is.

Egy őrnagynő próbálja menteni a helyzetet. Hogy igazából nem is terveztek sajtónyilvánosságot. Quasi, vessünk magunkra, amiért hoppon maradtunk. Tulajdonképpen még ők gyakoroltak kegyet, hogy mégis megpróbálták elősegíteni a riportot.

A hangja bántóan fölényes, kioktató. Kénytelen vagyok magam is fölvenni a leghivatalosabb stílusomat, és egy kicsit a kollégák nevében is közölni: nem szórakozásból járunk Taszárra, hanem a munkánkat végezzük. Egy-egy hiábavaló út

ugyanolyan költségekkel jár, mint egy sikeres riport. Arról nem is beszélve, hogy szerkesztőink előtt elveszítjük szavahihetőségünket, ha sorozatban mondunk le napi, betervezett riportokat.

Nem titkolom, ez a kétszeri hamis riadóztatás nagyban hozzájárult, hogy a második félévben erős fenntartással fogadjam a Taszárról érkező meghívókat, sajtóközleményeket. Többségében bármily barátságos, rokonszenves személyzetből állt is a médiaközpont, harmincöt fős létszámahoz képest meglehetősen nagy hibaszázalékkal dolgozott. Más kérdés, hogy a szervezetlenségért, gyakori improvizációért nem feltétlenül őket lehetett hibáztatni.

Az amerikaiak taszári, kaposvári jelenléte külön kötetet érdemelne. A kezdeti nagy vállalkozói álmok és a nem kisebb lakossági félelmek szertefoszlása. Hiszen sem a remélt nagy üzlet délibábja, sem a taszári Harlem rémképe nem vált valóra.

A mérleg most, 1997 januárjában, mégis inkább pozitív. A munkanélküliség megszűnt, új a közműhálózat, remény van a hadiüzem által okozott károk nagy részének megtérítésére.

S nem utolsósorban számos barátság született. Még így, a rövid póráz ellenére is. A lakosság kezdeti idegenkedése teljesen feloldódott, ugyanakkor az amerikaiak is minden lehetséges alkalmat kihasználtak, hogy nyitottá tegyék táborukat, s hogy részt vegyenek a falu életében. Nem nehéz megjósolni, hogy az amerikai zászló jó néhány évig ott lobog még a taszári légibázis kapuján. Így az sem biztos, hogy Clinton volt az első és utolsó amerikai elnök, aki ebbe a kétezer lelkes Kapos menti faluba ellátogatott.

(Az amerikai zászló még hét évig lobogott Taszár ormán. 2004. június 30-án vonták le, amikor az utolsó amerikai katona is elhagyta a repülőteret. Előtte azonban még hallatott magáról néhányszor a világsajtóban. NATO-csatlakozásunk első perceiben innen indultak útjukra az amerikai vadászbombázók, hogy az 1999-es koszovói válság tetőpontján tönkrebombázzák az újvidéki hidakat, laktanyákat és nem utolsósorban a televízió épületét. A bombázásoknak számos polgári áldozata volt, s bizony nehéz volt megemésztienünk, hogy éppen magyar repterről szállnak föl a válogatás nélkül bácskai magyar falvakat is megszorozó vadászgépek.

A legnagyobb gépek fogadására is alkalmas taszári reptér 2004 óta kihasználatlanul omlik, romlik. Számtalan elképzelés született hasznosítására, de a község, Kaposvár városa, Somogy megye és a Magyar Állam tökölődéséből-huzakodásából eddig semmi használható megoldás nem született.)

III. szín

Se nem béke, se nem háború

Könyvem az IFOR 1996-os évének szabálytalan, szubjektív krónikája, így a szerbek által 1991-ben megszállt Duna-menti horvát területeken szerzett élményeim nem tartoznak szorosan a választott témához. Ebben a térségben ugyanis, a történelmi Dél-Baranyában, Kelet-Szlavóniában és Nyugat-Szerémségben nem az IFOR, hanem az UNTAES, az ENSZ átmeneti közigazgatása gyakorolja a hatalmat.

Ám hogyan is lehetne különbséget tenni vér és szenvedés, üszkös ház és aknamező között a rendfenntartók sisakjának színe szerint, amikor ennek a szennyes háborúnak kirobantója ugyanaz a feneketlen sovinizmus és hatalmi mámor volt az összeomlott Jugoszlávia valamennyi érintett tagköztársaságában?

Hogyne kellene szót ejtenünk erről a sokat szenvedett térségről, amelynek története ezer szállal kapcsolódik hazánk történetéhez, mi több: annak szerves része? Hiszen Sarajevó, Srebrenica, Goražde kínjainak napi felmutatása mellett amúgy is méltatlan hallgatás övezte az 1991-es nyári jugoszláv offenzíva után is helyben maradt drávaszögi, szlavóniai lakosság – köztük mintegy nyolcezer őslakos magyar – szenvedéseit.

A harcok kezdeti időszakában Budapesten majd Párizsban dolgoztam. A se nem béke, se nem háború időszakára tértem vissza, 1994 novemberében, s kapcsolódtam be az események közvetítésébe.

A közvetlenül a szomszédságunkban dúló hadüzenet nélküli, és minden emberiességet nélkülöző háború előzményei, eseményei közismertek. Azaz hogy... Naponta érhetik az embert meglepetések. Például, ha a határtól távolabb élők, fővárosiak tesznek fel kérdéseket: *„Akkor most Eszék a Vajdaságban, vagy hol a retekben van?”*

Ezért aztán nem árt emlékeztetni, „ki ütött először”. 1991-ben – miután egy laza államszövetség gondolatát Belgrád elutasította -, a szlovén és a horvát parlament függetlenségi nyilatkozatot tett. Ez egyet jelentett Jugoszlávia felbomlásával. Már előzőleg a Duna-Dráva-menti területek nemzetiségi lakossága egy referendum során nagy többséggel arra szavazott, hogy a térség Horvátországhoz tartozzék. Nem is kellett ehhez megerőszkolniuk a történelmet, hiszen a nyolcszáz éves horvát-magyar együttélés során Baranya, Szlavónia és Szerémség sohasem tarto-

zott szerb fennhatóság alá. *(A háborút közvetlenül megelőző eseményeket azóta több memoár is feldolgozta, közülük talán a leghitelesebb Stipe Mesic, az utolsó jugoszláv államfő Jugoszlávia nincs többé című könyve.)*

Belgrád Jugoszlávia törvénytelen szétbomlasztásával vádolta meg a szlovéneket és horvátokat, s miután a Jugoszláv Néphadsereg vezetése szinte kizárólag szerb tábornokokból állt, könnyedén használhatta fel ezt a hatalmas erőt „rendteremtésre”. Nem szabad elfelejteni, hogy a JNA a maga nyolcszáz harci repülőgéppel, hadiflottájával, sok ezer páncélosával 1991-ben Európa negyedik legerősebb hadserege volt. *(A milosevicsi rezsim öntudatát csak növelte James Baker amerikai külügyminiszter felelőtlen kijelentése, amely szerint „az Egyesült Államok Jugoszlávia egységében érdekelt.”)*

Az 1991-es szlovéniai háború – nem lévén komoly szerb nemzeti érdek kockára téve – néhány hét alatt a Jugoszláv Néphadsereg visszavonulásával véget ért. A szerbek haragja Horvátország ellen fordult. Számtalan támadás érte a frissen felállított horvát rendőrörsöket. A Duna-parti Borovo Selo-ban például tucatnyi rendőrt mészároltak le helyi szerb fegyveresek.

1991 augusztusában megkezdődött Vukovár ostroma, és tartott egészen novemberig, amikor a világ közvéleményének teljes közönye mellett az utolsó védelmi vonalakat is felmorzsozták, több ezer civilt pedig felkoncoltak, közöttük a kórház betegeit is. Elesett Szentlászló és Kórógy, e két Árpád-kori szlavóniai magyar falu is, amely átvészelte a tatárjárást, a törökdúlást, a két világháborút.

Nota bene: magas beosztásban lévő horvátországi politikus egy beszélgetésünk során elmondta: bizonyítékai vannak rá, hogy a zágrábi kormány szándékosan nem sietett a Vinkovci és Eszék bástyájának számító, hosszú hetekig hősiesen kitartó Szentlászló védőinek segítségére. A magyar falvak elestével kívánták ugyanis illusztrálni, hogy nem csupán szerb-horvát testvérháborúról van szó. Kiderül-e valaha is az igazság?

Vukovár és Szentlászló ostromához képest könnyű sétagalopp volt a szerbek számára Baranya lerochanása. Ez a terület éppen a nagyobb ellenállás hiányának köszönheti, hogy házai, templomai viszonylag épségben vészelték át a háborút. Sosem fogom elfelejteni, amikor 1991. augusztus 22-ikén az udvari határátkelőnél a dályi, darázsi, baranyavári, pélmónostori menekültek áradatáról tudósítottam az Új Magyarországot. Buszokkal, személyautókkal érkeztek szakadatlanul, sokan egy szál ruhában, az arcukon az átélt borzalmak rémületével. Most, öt év után, falvaikat járva próbálom mozaikként összerakni az akkor elhadart, összefüggéstelen mondataikat.

Eszék újra leckét vesz a félelemből

Ha valaki mostanában (1997) jár Eszéken, rá sem ismer akár csak az egy évvel korábbi szlavón fővárosra. Csak az épületek sebei emlékeztetnek rá, hogy még 1995 folyamán is rendszeresen lőtték a Dráva-parti várost. Orvul, aknavetővel, messzehordó ágyúból, harckocsiból. Észak felől, a Dráva túlsópartjáról, vagy éppen délről, az alig karnyújtásnyira fekvő szerb nagyközségből, Tenjából.

A házak ablakait, pincenyílásait homokzsákkal, téglarakással igyekeztek védeni a szilánkoktól. Voltak olyan hetek, amikor egyáltalán nem volt tanácsos az utcán járni. A Dráva-parti korzóra kimerészkedni pedig egyenlő lett volna az öngyilkossággal. Különösen a májusi és augusztusi nyugat-szlavóniai, illetve knini felszabadító hadműveletek után vadultak meg az Eszék környéki szerbek, s lőtték válogatás nélkül a polgári célpontokat.

Pedig akkor, 1995 nyarán hivatalosan már fegyverszünet volt. A szembenálló feleket szétválasztotta az UNPROFOR. Orosz és belga kéksisakosok fészkeltek be magukat a lövészárkok közé. Más kérdés, hogy e minőségükben elég dicstelen szerepet játszottak, igen gyakran kritikátlanul kiszolgálva a szerb igényeket. Mint utóbb kiderült, különösen a rokonlelkű oroszok jártak élen a martalócokkal való bratyzásban, ha nem is minden anyagi érdekeltség nélkül.

Ahhoz, hogy egy újságírónak megbízható információi legyenek, feltétlenül hiteles, helyi emberekre kell támaszkodnia. Kollégáim Davorin Taslidžićet, a horvát-magyar vegyes házasságból származó kitűnő író, történészt ajánlották figyelmembe. Maga is baranyai: pélmonostori házában most a szerb börtönigazgató lakik.

A Taslidžić-család – a feleség: Nagy Erzsébet és két tinédzser gyermekük – természetesen nem szívjóságból hagyományozta házát a börtönigazgatóra. Davorin négy fényképet őriz a tárcájában. Azután készültek róla, orvosi látellellettel együtt, hogy kiszabadult a pélmonostori rendőrség fogdájából. Arcán, testén kék foltok: rúgások, gumibotütések nyomai.

- Miért kerültél az érdeklődési körükbe?

- Tudták rólam, hogy közéleti ember vagyok, a pélmonostori rádió szerkesztője, helytörténész. Fő munkahelyem a belyei Kombinátban volt. Több könyvet írtam Baranyáról, s bizony, nem hamisítottam meg a történeti tényeket, miszerint ez a térség ősidők óta Magyarország része volt. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, illetve Jugoszlávia létrejötte után sem tartozott soha közvetlen szerb szuverenitás alá. Ezt az álláspontomat a mi derék szerbjeink nem tudták megbocsátani, és saját eszközeikkel igyekeztek jobb belátásra készíteni. Miután átvették a hatalmat

Pélmonostoron is, nyomban letartóztattak. Többnapos verés, vallatás után tudtam megszabadulni tőlük, s átszöktem Magyarországra. 1993-ban tértem vissza a családommal Horvátországba, Eszékre.

Máig a fülemben csengenek Erzsike ízes szlavóniai tájszólással elhadart telefonos beszámoló:

- Maga az, Havasi? Hogy ért haza az este? Alig, hogy elment, volt ám megint zenebona. Ide esett a gránát a közelünkbe, a Dalj presszó teraszára. Halott is volt. Ma nem is mentünk dolgozni, általános riadó van.

Máskor arról számolt be, hogy éjjel a szerbek valami robbanószerkezetet eresztettek le a Dráván. Az újjáépített hidat akarták felrobbantani, de a szerkezet előbb robbant fel, s a detonáció csak a környék ablakait törte be.

A presszót egyébként harmadnap én is lefilmeztem. A terasz mellett álló fán robbant fel a 120 milliméteres aknagránát, s mint ha villám csapott volna le, szét-hasította az öreg hársfát. Az esővédő ponyva cafatokban lógott, az asztalok szanaszét repültek. Még egy távolabb álló mikrobusz jobb oldalát is végigszagatták a repeszek. A teraszon négyen-öten üldögéltek a becsapódás pillanatában, de ők túléltek a robbanást. Egy fiatal pincérlány halt meg bent a kávéházban: az ablakon át berepült egy repeszdarab, az ölte meg.

Amikor háborúban áll egy város, kiszámíthatóak a dolgok: a belövések, bombázások miatt - szükséghelyzetet leszámítva - épeszű ember nem jár az utcán. 1995 nyarán és őszén éppen a bizonytalanság örölte fel az eszékiek idegeit. Úgy tett a világ, mintha itt már béke lenne, s megpróbáltak így viselkedni az eszékiek is. Kiültek a teraszokra, átléptek a Dráva-parti sétányon éktelenkedő gránátnyomokon, kijártak a strandra. A knini offenzíva hatására azonban ismét ostromlott vár lett a szlavón főváros. Csakhogy a gránátózás most sokkal alattomosabb módon folyt. Egy-két nap, vagy akár egy hét is eltelt a kilövések között, hogy aztán annál nagyobb riadalmat keltsen a napi teendőik után szaladgáló eszékiek körében a váratlanul lecsapódó gránát. Rendszeresen kaptak egy-egy géppuskasorozatot is a városszéli lakótelepek házai.

Szeptemberben csaknem mindenki biztosra vette, hogy a horvát kormány nem tűri tovább a lakosság terrorizálását. Nehéz is elképzelni, hogy egy ország, amely javarészt a turizmusból él, tétlenül nézi, hogy egyik fontos városát, kereskedelmi központját rendszeresen fegyveres provokáció éri. A nemzetközi szervezetek azonban – hangadóikkal, a nagyhatalmakkal az élen – ezúttal is másként értékelték a helyzetet. Horvátország nyílt fenyegetést kapott a részükéről: ha valaha is tagja akar lenni az Európa Tanácsnak és az Európai Uniónak, meg ne próbálja fegyverrel visszaszerezni Duna-menti területeit. A Nyugat már

azt is csak fogcsikorgatva vette tudomásul, hogy a knini és nyugat-szlavóniai „krajinákat” felszámolták.

A Vihar és Villám hadműveletek nyomán megindult szerb menekülthullámot teljes egészében a horvátok nyakába igyekeztek s igyekeznek varrni, megfedkezvén a menekültek által sem titkolt körülményről, hogy az ottani szerb lakosság nagy része nem a horvát „terror”, hanem saját vezetőik pánikkeltése miatt hagyta el lakóhelyét. Más kérdés, persze, hogy a horvát állami jószándék igazi bizonyítéka az lenne, ha bátorítaná a horvátországi szerbek visszatérését régi otthonaikba. Ám egy nagyobb, tömeges visszatelepítés kezdeményezésére, végrehajtására, illetve elviselésére sem a kormány, sem a menekültek, de a horvát őslakosok sem mutatnak nagy hajlandóságot.

(A belgrádi kormány és nyugati szövetségesei később mindent megtettek azért, hogy a felszabadító hadműveletek parancsnokait, mindenekelőtt Ante Gotovina tábornokot, a Hágai Nemzetközi Törvényszék elé citálják. Gotovina és a rendőrség feje, Mladen Markac végül 2004-ben állt bíróság el, és első fokon mindkettőjüket hosszú börtönbüntetésre ítélték. Végül a hágai bíróság fellebbviteli tanácsa 2012-ben mindkét tábornokot jogerősen felmentette a háborús bűnök vádja alól. Értelemszerűen Zágráb ünnepelt, Belgrád az öklét rázta. A szerb – boszniai szerb – háborús főbűnösök ügyében kemény ítéletek és meglepő fordulatok történtek. Radovan Karadžić egykori boszniai szerb államelnök jogerősen 40 évi börtönbüntetést kapott. Mladic tábornokot, a srebrenicai hóhért, 16 évi belgrádi bujkálás után fogták el, s mai napig várja hágai cellájában az első fokú ítéletet! Rokonai folyamatosan kérvényezik egészségi okból történő hazai gyógykezelését, de ezzel nem ártana óvatosnak lenni, hiszen a háború egyik hiénáját, a jogerősen elítélt sovíniszta Vojislav Seselj „vajdát” pár évvel ezelőtt „halálos betegsége” miatt hazaengedték gyógykezelésre, s azóta is az Európai Unióba törekvő Szerbia politikai életének egyik aktív háttérszereplője és királycsinálója...)

Visszatérve az 1995-ös eseményekhez: ilyen zavaros körülmények között természetesen szó sem lehetett róla, hogy magyar újságíró Eszék felől bejusson Baranyába és Kelet-Szlavóniába. Tudomásom szerint Jugoszlávia felől sem sűrűn léptek be magyar stábok a világtól tudatosan elzárt Duna-menti zónába. Az egyedüli hírforrás a Baranyából kivételes engedéllyel Vajdaságon át Magyarországra kijutott idős emberek elbeszélése volt. A hírek gyilkosságokról, folyamatos rablásról, kijárási tilalomról, kényszymunkáról szóltak.

Baranya nem létező folt lett a világtérképen. Az udvari határátkelőt még 1991 végén lezárták, azóta a magyar szervek semmiféle kapcsolatot sem tartottak a túloldali „krajinai” hatóságokkal. (A szerbek önálló „krajinának”, határvidéknek tekintettek minden általuk megszállt horvát országrészt.)

A legnagyobb gondban akkor volt a magyar határőrség, amikor például áttévedt csigagyújtó cigányok, vagy a túloldalon kényszerleszállást végrehajtó vitorlázórepülő visszaadásáról kellett tárgyalniuk. Ha hivatalos szinten egyezkednek a „krajinai” szerb rendőrséggel, közvetett módon elismerik az elfoglalt horvát terület szerb szuverenitását. Ha nem tárgyalnak velük, sorsukra hagyják a felelőtlen, de vétlen magyar állampolgárokat. A határ menti félhivatalos, esetleg régi személyes kapcsolaton alapuló diplomáciai eszközökkel szerencsére minden ilyen kétnyes helyzetet sikerült megoldani.

Magam is meggyőződhettem e hivatalosan nem létező kapcsolat meglétéről, amikor 1996 tavaszán a határ mellé telepített szerb aknákról készítettem tudósítást a Duna Tv számára. A szerb szabadcsapatok odáig merészkedtek kedves baranyai krajinájuk védelmében, hogy a magyar-horvát határt elválasztó festékcsíkok mellőse közepére helyezték el aknáikat.

Beremend és a túloldali Petárda község között 1991-ben mindössze néhány napig volt nyitva a határ. Az új kishatárforgalmi átkelőt abban a reményben nyitották meg, hogy kiiktatnak egy nagy kerülőt a Mohács és Pélmónostor, illetve a Drávaszabolcs és Donji Mihojlác között élő lakosság számára. A háború kitörésekor azonban ezt a keskeny betonutat is eltorlaszolták a túloldalon. Később a szerbek nem bánták volna, ha megindul a közlekedés Magyarország felé, hiszen – mint említettem – ez a határrendészeti lépés a szerb „krajina” de facto elismerését jelentette volna.

Knin horvát felszabadítása után a szerbek megerősítették az aknazárat a magyar határ mentén. Attól tartottak ugyanis, hogy egy esetleges baranyai felszabadító hadművelet során a horvátok nem lesznek tekintettel Magyarország szuverenitására, és északról támadják meg őket. Hogy ezzel a lehetőséggel az akkori kormány is számolt, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy határvadász századokat telepített és járőröztetett a szárazhatár mentén. Megint más kérdés, hogy ha a horvátok valóban támadást indítottak volna, mindezt olyan gyorsan és olyan erővel teszik, hogy a csupán gyalogsági tüzesszökökkel fölszerelt határvadászok aligha tudtak volna érdemleges ellenállást kifejteni.

De hát Horvátország nem árult el ilyen szándékokat.

Itt jegyzem meg: a Jugoszláv Néphadseregnek egyáltalán nem voltak ilyen skrupulusai, amikor vadászgépeikkel rendszeresen megsértették a magyar légteret, hogy hátbatámadhassák a Torjancnál, Alsómihojlácnál védekező horvát gárdistákat. Sőt, egy ízben – 1991. október 27-ikén –, máig ki nem derített okból még Barcs külső kerületeit is megszórták kazettás bombákkal.

A beremendi határőrkerület parancsnokával autózunk ki aknanézőbe a lezárt átkelőhöz. Szándékosan az ő szolgálati Nivájába ültünk, hogy ezzel is kevesebb

feltűnést keltsünk a túloldalon. Az út baloldalán a kis vámház teljesen kihalt, körülötte embernyi magasra nőtt a gaz. Itt állítjuk le az autót, s indulunk tovább a mintegy félszáz méterre lévő határkő felé. „Vigyázat, aknaveszély!” – figyelmeztet egy jókora tábla arra, amit amúgy is tudunk, hiszen ezért jöttünk.

A százados hajadonfótt van, fegyvere mindössze egy pisztoly. A szolgálatos őr jön velünk a határvonalig biztosítani. Ő viszont szinte tüntetően keze ügyében tartja géppisztolyát.

A keskeny úttest közepén tenyérnyi széles míniumcsík jelzi az államhatárt. Pontosan a közepébe telepítettek egy harckocsiaknát a szerbek, majd egy másikat valamivel távolabb. A fekete korongokat kavicssal szórták le, csak a gyújtószerkezet magasodik az úttest síkja fölé.

Tán érthető, hogy kissé remegő kézzel készíték néhány közeli felvételt az aknáról és környezetéről. Tudom, hogy odaátról, a közeli határőrlaktanya tornyából minden mozdulatunkat figyelik. Nem túl jó érzés, hogy a távcső esetleg egy meszterlövész puskájához van erősítve.

- Ha lehet, a túloldalt ne filmezze – szól halkán a százados. – Határrendszértésnek számít...

Ez itt és most kissé mókásan hangzik. Aknát telepíteni a közös határvonalra nem számít határrendszértésnek?

- Na, beriadóztak – jelenti az őr rezignáltan, mintha csak azt mondaná: megjött a kenyér. A kezében távcső, de szabad szemmel is jól látható, hogy néhány terepszínű ruhába öltözött figura bevágódik egy autóba, s elindul felénk.

- Sétáljunk vissza – mondja a százados. - Az őr majd itt marad.

- Elindulunk az autóhoz, mintha csak véletlenül jártunk volna arrafelé. A szerb kocsí időközben lefékez a harckocsiakadályok előtt. A fegyveresek első dolga, hogy szemrevételezzék az aknákat. A magyar határőr egy méter távolságról farkasszemet néz velük.

Elkészítjük az interjút, s már indulnánk vissza az őrsre, amikor a parancsnok türelmet kér:

- Visszamegyek, beszéllek velük. De nem látott, nem hallott semmit, rendben?

Kényelmes tempóban odasétál a határvonal mentén ácsorgó szerb katonákhoz és élénk taglejtésekkel magyaráz valamit. Azok kis idő múlva visszaszállnak rozszant Zasztavájukba, s elporoznak a laktanya felé.

- Elmagyaráztam nekik, hogy nem kémkedni jöttünk, csak az akna érdekli a televíziót – mosolyodik el. - Nem volna szabad beszédbe elegyednünk velük, de itt az első vonalban sajátos törvények uralkodnak. Minek fokozzuk a feszültséget, ha nem muszáj?

Végül is igaza van. Ez a pár szó biztosan nem kötelezi a magyar kormányt semmire. Meg aztán, a parancsnoknak a határőr biztonságáért is felelnie kell. Mi van, ha a felidegesített szerbek éjszaka egyszer csak átlőnek egy sorozatot?

Látogatásunknak mindamellet lett némi visszhangja: néhány nap múlva a pélmónostori szerb „hatóságok” hivatalosan tiltakoztak a Duna TV-nél átfényképezés, határrendszértés miatt...

Kémkedésem története

Miután Magyarországról hivatalosan nem juthattam el a Drávaszögbe, egy vasárnap délután úgy gondoltam, megpróbálom kipuhatolni lehetőségem határait az Eszék környéki ütközőzónában. Túlságosan megszokottá vált tudósításaimban a bedeszkázott kirakatok, az elbarikádózott lakóházak látványa, s gondolom, így voltak már ezzel szerkesztőim is. Bosszantott, hogy éppen azokról a területekről nem sikerült legalább távoli képeket készítenem, ahonnan a szlávón fővárost fenyegetik.

Eszék a szokásos háborús képét mutatja. A város délkeleti határában, a Vukovár felé vezető autótutat betongulákkal, sínekből összehegesztett harckocsiakadályok, úgynevezett spanyollovakok rekesztik el, a főúton tehát nem lehet tovább menni. A zárlat évei elegendőek voltak arra, hogy az amúgy gazdag elővárosok holdbéli tájjá változzanak. A távolból ide látszanak Tenja, a legközelebbi szerb többségű falu szélső házai – üszkös falakkal és lyukas tetővel valamennyi.

Tenja és Eszék között megviselt ipartelep. A nyolcemeletes szalagépületen egyetlen ép ablakot sem sikerül fölfedeznem. Kelet felé egyetlen út visz tovább Németin keresztül. Legutóbbi zágrábi utam során szerzett horvát sajtóigazolványom varázserejében bízva döntök úgy, hogy szerencsét próbálok errefelé. Legfeljebb megállítanak, ha nem lehet továbbmenni.

Elhagyva az eszéki hőközpont hatalmas tömbjét falusias rész következik. Egy szétlőtt benzinkút körül eszeveszett harc nyomait viselik a házak. Az úttól kissé távolabb bádogsílóak magasodnak, talán malom vagy betonüzem lehetett valamikor. A tornyok gondosan szétlyuggatva, az egyikbe páncéltörő rakétával lőhettek bele, mert deréknyi lyuk tátong az oldalában.

Németi (Nemetin) határában kettéágazik az út. Az egyik bevisz a faluba, a másik enyhe jobbkanyarral Klisszapusztá (Klisa) felé fordul, s keresztezi a vasútvonalat. Ez utóbbit választom. Az elvadult gaz olyan sűrű, hogy félig eltakarja az utat. Alig van olyan szakasz, amelyet ne borítanának az aknarobbanások jellegzetes nyomai. Néhol egymásba érnek a sugaras aszfaltvirágok.

Sehol egy teremtetett lélek. Mintha madarak sem élnének erre felé. Előbb szokás szerint fél kézzel kormányozva az üvegen át filmezek, majd megállítom az autót. Hol vagyok? Már a senki földjén?

Buzgón fogyasztom a szalagot, s csak fél füllel hallom, hogy hátulról autó közeledik. Egy civil rendszámú fehér horvát furgon kerül ki az autóm, s fékez le előttem. Jól megtermett horvát gárdista pattan ki a vezetőülésről, fennhangon kérdi, mi a jó fenét csinálok erre felé.

- Magyar újságíró vagyok – mutatom a nyakamban fityegő sajtókártyát. – Egy tudósításhoz kellenek a képek.

- De hiszen ez az első vonal! – kiált fel angolul a gárdista.

- Hát éppen azért – válaszolom büszkén. - Hol másutt tudnék jó képeket csinálni?

A katona int, üljek vissza az autóba és kövessem. Egy darabig még a gazzal benőtt úton megyünk, majd egy szétlőtt vasúti őrház mellett a furgon balra kanyarodik. Újabb kilométereket zötykölődünk. Kezd idegesíteni ez a vég nélküli autókázás, bár inkább a kíváncsiság, mintsem a félelem bujkál bennem. Végtére is a gárdista semmilyen ellenséges szándékot nem mutatott. Majd kimagyarázom magam valahogy!

Körös-körül embermagasra nőtt a gaz, a lehajló szárazak között csak annyit látok, hogy egy szitává lyuggatott ipartelep felé közeledünk. Eszék határából láttam már ezeket a szürkés-kék hodályokat, de sosem gondoltam volna, hogy egyszer itt állok majd a szomszédságukban. Ez lett volna az utolsó nevezetesség, amelyre kíváncsi lennék Szlavóniában.

A főbejárat előtt fékezünk le. A gárdista int, hozzam a kamerát és menjek utána. A kapun belül piknikasztal mellett ül az őrség, három idősebb egyenruhás, meg egy fiatalabb. Karabélyuk az asztalnak támasztva, rohamkés az oldalukon. Iszogatnak, kártyáznak. Kicsit meglepődve néznek rám, de csöppet sem ellenségesen. Csak akkor komorulnak el, amikor társuk hadarva beszámol a történeletről. Mindössze annyit értek, hogy kémkedéssel gyanúsít.

„Házigazdám” elmegy telefonálni, én meg ott téblábolok az asztal körül.

- Kérsz sört? – kérdezi németül a fiatalabbik őr. Mondom neki, hogy vezetek, mire kitör belőle a nevetés.

- Az itt nem számít. Különbösen is, lehet, hogy hamarosan viszünk – teszi hozzá félíg tréfásan, félíg komolyan.

Inkább elfogadom a sört és a felkínált hokedlit. Kérdezgetik, honnan jöttem, mit csinálok. Pécs hallatán földerülnek. Nincs olyan eszéki, aki ne ide járna vásárolni, ha nagyobb tételre van szüksége.

- Gyere, igyál egy kávé – áll föl egy ötvenes forma, Svejkszerű katona.
- Ezekkel mit csináljak? – kérdelem a sörre és a kamerára mutatva.

A kövér int, hogy mindkettőt vigyem magammal. Most veszem csak jobban szemügyre a helyet. Nincs olyan négyzetcentiméter talán, amit ne ért volna gránátszilánk vagy lövedék. Még a vaskerítés ujjnyi vastag bordáit is kicsipkézték a golyók. Az üzemcsarnok oldalfalán, tetején óriási lyukak éktelenkednek. Tűz nyomma mindenfelé.

- Nehéz lehet itt élni – mondom a kövérnek.

Legyint és dühösen magyaráz valamit. Egy csöppet sem csodálkozom, hogy szónoklata obszcén szavak kíséretében a csetnikek emlegetésébe torkollik.

Az egyik teljesen kiégett csarnok előtt nem tudom megállni, hogy titokban be ne kapcsoljam a kamerát. A felvételt jelző kis piros lámpát már régen leragasztottam, hogy ne lehessen látni, mikor indítom el a masinát. Tudom, hogy etikátlan, de később többször is bizonyosodott: adott esetben kiadós veréstől menthet meg a kis fekete szigetelőszalag.

Igyekszem a kamerát szilárdan és jó szögben tartani a lábam mellett. Az üzemcsarnok mélyén az egyik sarkot deszkával rekesztették el. Kis túlzással pihenőszobának is nevezhetnénk azt a nyomorúságos helyiséget, ahol a gárdisták konyháját, étkezőjét rendezték be.

Az asztal körül többen is ülnek már, gyorsan lekapcsolom a kamerát. Svejkszerű folyadék. Azt sem tudom, a sörösvéghez vagy a kávéhoz kapják-e előbb. Kezdem élvezni a helyzetet.

A gárdisták egyre kevésbé. Bizalmatlanul méregetnek. Kisvártatva egy tisztféle érkezik, s feldúltan kérdi: - Hol van a magyar?

A magyar igyekszik a legjámborabb képet vágni és gyorsan kiinni a pohár tartalmát.

- Ki engedte meg, hogy idehozd? - förmed rá Svejkre a tiszt.
- Mi rosszat csinálhat? Csak egy kis kávé adtam neki.
- Azonnal kísérd vissza a kapuhoz! – utasítja a tiszt, néhány csöppet sem hízelgő jelző kíséretében.

Jó tíz percet álldógalok ismét a kapu mellett, amikor érdekes konvoj tűnik fel. Elöl egy rendőrautó, villogó kék lámpákkal, mögötte két katonai rendészeti terepjáró, ugyancsak megkülönböztető jelzéssel. Hogy erre mi szükség van a kihalt mező közepén? Majd a sort egy civil autó zárja le.

Ajtóméretű, fehér vállszíjas katonák kászálódnak ki a terepjáróból, két rendőr kíséretében. Egyikük az útlevelém iránt érdeklődik. A biztonság kedvéért átadom

a sajtóigazolványomat és a horvát akkreditációs kártyát is. Ez utóbbin kicsit meglepődnek. Szemmel láthatóan nem számítottak rá, hogy ilyen lapot is elő tudok varázsolni a pakliból. Különösebben azért nem hatódnak meg tőle.

Anélkül, hogy bármit kérdeznének, a rendőrtiszt utasít, hogy üljek be az autóba. A kamerát nem vihetem magammal, azt az egyik masztodon fogja lapáttegyerei közé, nem kis nyugtalanságomra.

- Vigyázzanak rá, ez a munkaeszközöm – mondom a tisztnek angolul.

- Legyen nyugodt, semmi baja sem lesz.

Megköszönöm a sört és a kávé a gárdistáknak. Mintha egy kis részvét tükröződne a tekintetükben. – Szegény kis hülye. Mi a francnak kellett ennek idejőnie...

Visszafelé útítársat is kapok. Az egyik pinpongasztalható rendész nyomakodik be a kis Suzuki anyósülésére. Gondolom, nehogy kedvem támadjon Eszék határában egyéni útvonalat választani. De hát hogyan is hagynám itt a kamerát és az útlevelem?

Villogó díszkísérattal hajtunk át a városon a rendőrség épületéig. Még szerencse, hogy az ismerőseim nem látják.

Apropó, ismerősök ... Kire is számíthatnék ebben a kényes helyzetben? Davor barátomon kívül más nem jut az eszembe.

A katonai rendőr egész úton egy szót sem szól. Már-már mulatságos, mennyire komolyan veszi a munkáját. Mennyire komolyan veszi, hogy esetleg egy kémét kísér ebben az autóban.

Leültetnek a váróban, szemben az üveglakkal, ahonnan szemmel tud tartani az ügyeletes rendőr. A kamerámat magukkal viszik.

Eltelik öt perc, tíz perc. Már egy negyedórája gubbasztok itt anélkül, hogy bármit is közöltek volna velem. A türelmem fogytán. Átvillan rajtam, az otthoniakat nem is tudom értesíteni majd, ha itt tartanak.

- Meddig kell még itt maradnom? – próbálom mozgósítani szláv szókinccsemet az ügyeletes ablakánál. – Nekem még ma dolgom van Magyarországon.

- Csak üljön nyugodtan – mordul rám a rendőr barátságtalanul.

Hirtelen jött ötlettel átnyújtom neki Davorin Taslidžić névjegyét, kérve, hogy telefonáljon neki. Ő majd igazolja, hogy nem vagyok kém. A horvát újságírószövetség titkárának csak elhiszik...

A rendőr megnézi a névjegyet, s nyomban továbbítja főnökének. A homályos üveglakon keresztül látom, hogy valahová telefonál.

Megnyugodva dőlök hátra a széken: Davor nem lakik messze, mindjárt itt lesz és tisztázza a helyzetet.

Újabb félóra telik el. Taslidžić sehol. Helyette újabb két behemót katonai rendőr érkezik. Átveszik a rendőröktől a kamerát és intenek, hogy menjek velük az autómhoz. Ezúttal a háború által ugyancsak megviselt laktanyába megyünk. Egy kis irodába kísérek, ahol fiatal tiszt vár rám. Nyomban visszaküldi a katonát, hogy kutassa át az autót.

Na, még csak ez hiányzott! Eszembe jut, hogy valamelyik fiam rúgós kést szokott tartani a kesztyűtartóban. Ki tudja, mire következtetnek majd, ha megtalálják!

A tiszt kifogástalan angolsággal végre elmondja, miért hoztak be.

- Ön katonai objektumokat fényképezett a háborús zónában. Kinek dolgozik?

- A budapesti Duna Televíziónak.

- Ki engedélyezte a forgatást?

- A sajtóügyekekben illetékes zágrábi minisztérium. Ott az ön kezében a sajtókártyám.

- Ez csak egy civil akkreditáció. A háborús területre külön engedély kell.

- Sajnálom, nem tudtam róla.

- Az nem mentség. Szóval, kinek dolgozik?

- Már mondtam, hogy a Duna Televíziónak.

- Egyedül?

- Igen. Talán tilos?

- Mindenesetre furcsa. Egy tévéstáb általában három tagból áll.

- Szeretek egyedül dolgozni. Így olyan képet csinállok, amelyet tényleg használni tudok a szöveghez. Ezt úgy hívják: videóújságírás.

- Hol van a kazetta, amire forgatott?

- Bent a kamerában. Remélem...

- Vegye ki! Meg fogjuk nézni.

Másodszor önt el a veríték. Az még hagyján, hogy a senki földjén filmeztem, de legalább a bázison nem kellett volna bekapcsolnom a kamerát. A bűdös életben nem tudom majd kimagyarázni, miért forgattam a gárdisták szálláshelyén, különösen azok után, hogy lekapcsoltak. Jár az agyam, mint a motolla, hogyan tudnék rávenni valamit az utolsó percekre.

A tiszt minden mozdulatomat figyeli. A kazettát nyomban elviszik.

- Ön tehát tiltott objektumokat fényképezett. Ebből nagy baja lehet – folytatja a kihallgató.

- Csak a munkámat végeztem, uram. – Kezdek begurulni. Most már úgyis mindegy. – Mégis, hogy képzelik? Szabályos akkreditációm van Horvátországban. Senki nem mondta, hogy Eszék határában nem lehet filmezni. Miért nem figyeltettek? Egy rendőrt sem láttam az útkeresztesződésben.

A tiszt gúnyosan mosolyog.

Hirtelen jött ötlettel a zsebembe nyúlok a noteszemért és a telefonhoz lépek:

- Telefonálni akarok Zágrábba, a nagykövetségre. Most azonnal!

A katona arcáról lefagy a mosoly.

- Üljön csak vissza és hagyja békén a telefont! – Békülékenyebben teszi hozzá:

- Senki sem akarja bántani magát. Csak arra vagyunk kíváncsiak, nem fényképezett-e titkos objektumokat.

Mintegy varázsszóra visszajön a katonai rendész, kezében a kazettával. Annyit értek, hogy nem tudják lejátszani. Nyilván egyszerű VHS-lejátszón próbálták, az S-VHS kazetta azonban csak a legjobb négyfejes VHS-magnón mutat némiképpen felismerhető képet. Szerencsére nem jut eszükbe, hogy a kamerában is vissza lehetne nézni a felvételeket.

- Rendben, most elmehet – áll föl az ügyeletes tiszt és kezét nyújt. – De megkérem, a legközelebbi forgatáshoz szerezze be a szükséges engedélyeket.

Dovidženija – mondom a kapuőrnek, s csak akkor jut eszembe, mekkora hülyeséget mondtam, amikor fokhegyről odaveti: - Bok. Vagyis: szevasz.

Még, hogy viszontlátásra!

Első utam Taslidžićekhoz vezet. Feldúltan mesélem el a történeteket, egy kis szemrehányással a hangomban, amiért nem jött értem.

- Ide nem jött semmi telefon – kiált fel Davor meglepetten. – Édes öregem, csak nem gondolod, hogy bent hagylak a slamasztikában, ha tudom, hogy a rendőrségen vagy! Micsoda marhák! Az lehet, hogy telefonáltak, de hogy ide nem, az biztos. Erre mérget vehetsz.

Örülök, hogy mégsem kellett csalódnom. Gyors kávézás után talán érthető, ha mielőbb magam mögött szeretném látni a drávaszabolcsi Dráva-hidat.

(Visszaolvasván húsz évvel ezelőtti soraimat tűnődöm el, miért is nem használtam a mobiltelefonomat. Valószínűleg Horvátország területén 1995-ben még nem működött a roaming. Vagy tán még meg sem volt a készülékem? Kicsit egyszerűbb lett volna átvészelnem a nehéz pillanatokat, bár nem valószínű, hogy a rendőrségen és a laktnyában nálam hagyták volna.)

Erdőd után

1995. november 12-ikén sokadik hírben jelenti be a rádió, hogy a szlavóniai Erdődödön (Erdut) a horvát és szerb fél – Peter Galbraith amerikai és Thorvald Stoltenberg norvég diplomata közvetítésével – végre aláírta a békemegállapodást.

De Dayton és még jónéhány feszültséggel terhes hónap kell ahhoz, hogy 1996. január 15-én az ENSZ Biztonsági Tanácsa szentesítse a szerződést, és elhatározza, hogy az impotens UNPROFOR-t egy kissé izmosabb békefenntartó kontingenssel, az UNTAES-szel váltsa fel.

Az UNTAES, vagyis az Egyesült Nemzetek Szervezete Kelet-Szlavóniai Átmeneti Közigazgatása vezetőjének az elzászi születésű Jacques-Paul Klein nyugalmazott amerikai repülőtérből nevezik ki.

A rendezés szempontjából első helyen kell említeni, hogy az ENSZ BT a Duna menti megszállt területeket egyértelműen Horvátország szerves részének ismeri el, megfosztva ezzel a szerbeket attól az illúziótól, hogy Nagy-Szerbia részeként megtarthatják a Dunán túli termékeny, egyes részeken olajban is gazdag járásokat. Az átmeneti hatóság mandátuma egy évig tart, de bármelyik fél kérésére még egy esztendővel meghosszabbítható. Már ekkor borítékolni lehetett, hogy a szerbek, akik eredetileg ötéves átmeneti időszakról ábrándoztak, kérni fogják a hosszabbítást.

Az erdői megállapodás alapján a megszállt zónát fegyvermentesíteni kell; el kell tüntetni az útakadályokat, meg kell szüntetni az aknazárat, vegyes rendőrséget kell felállítani, majd fokozatosan be kell vezetni a horvát közigazgatást.

Az átmeneti hatóságban az UNTAES kormányzóján kívül helyet kaptak a horvát kormány, a helyi szerb közösség, valamint a magyar nemzeti kisebbség képviselői is. Az igazság azonban az, hogy ez a kormány 1996 végéig egy percig sem működött, ugyanis Klein tábornok nem kívánta mozgásterét mások bevonásával szűkíteni.

A zágrábi kormány észéki székhellyel önálló kormányhivatalt hozott létre a reintegrációhoz szükséges horvátországi feladatok koordinálására. E hivatalnak azonban az első nyolc hónapban vajmi kevés beleszólása volt a megszállt területeken folyó ügyekbe.

Jellemző például, hogy a vegyes rendőrség felállításához mind a horvát, mind a szerb rendőrség soraiban toboroztak. Mintegy háromszáz rendőr Budapesten kapott kiképzést a legnagyobb titoktartás mellett. Ugyanakkor Klein tábornok hozzájárult ahhoz, hogy egy nagy csapat rendőrt a megszállt Erdődön képezzenek ki. Ezek valamennyien szerbek voltak, akik nem estek át olyan szigorú szűrőn, mint a „budapestiek”. Így fordulhatott elő az öt éven át sanyargatott magyar és horvát lakosság legnagyobb megrökönyödésére, mi több: elkeseredésére, hogy kínzóik közül jó néhány egyik napról a másikra az átmeneti rendőrség, a TPF sötétkék egyenruhájában tűnt fel az utcákon, s végezte szolgálatát immár nem dinárban, hanem német márkában fölmarkolva busás fizetését.

Klein tábornok utólag azzal védekezett - mert természetesen szemére hányták ezt a képtelenséget -, hogy olyan gárdával kellett dolgozniuk, amely éppen a rendelkezésükre állt. Mindenesetre árulkodó, hogy a TPF parancsnoka csakis szerb lehetett. Ráadásul olyan személy, akit a horvátok háborús bűnösneként tartottak nyilván.

Hamar megtapasztaltam, hogy a háborús bűnösökről egyébként is sajátos nézetei vannak az UNTAES tisztviselőinek. A frissen megnyílt lipovaci autópálya-határátkelőnél a horvát rendőrség őrizetbe vett egy szerb férfit, aki ellen bizonyítékok szóltak, hogy Vukovárnál és egyebütt kegyetlenkedett a lakossággal. Klein tábornok követelésére azonban az illetőt még aznap szabadon kellett engedniük. Néhány nappal később megkérdeztem Douglas Coffmannt, az UNTAES vukovári sajtótisztjét, miért avatkoztak bele az ügybe. A válasza:

- Az nem csak úgy megy, hogy a horvátok valakit háborús bűnösnek nyilvánítanak. Ilyen alapon bárkit letartóztathatnának. Megvan ennek a szabályos módja. Háborús bűnös az, akit a hágai nemzetközi bíróságnál jelentenek föl, s aki ellen ez a törvényszék ad ki elfogatóparancsot.

Mint tudjuk, Hágában eddig csak horvát háborús bűnösök tették tiszteletüket. A szerbek is olyat adtak ki – Erdemovićot, az egyik bűnbánó srebrenicai hóhért -, aki maga is horvát nemzetiségű. Ha az IFOR-on – újabban SFOR-on – és az UNTAES-en múlik, a legnagyobb gyilkosok békében alhatnak. Az USA egyetlen katonájának életét sem fogja feláldozni például Karadžić vagy Mladić letartóztatásáért.

(Mind a két sötét figura több mint egy évtizeden át bujkált az igazságszolgáltatás elől. Karadžić megváltoztatta külsejét, s többnyire boszniai kolostorokban rejtőzködött. Mladić tizenhat évig játszott macska-egér játékot, de ő olyan biztonságban érezhette magát Belgrádban, hogy néha még futballmérkőzésekre is kilátogatott.)

Süllös Margit mindkét fiát keresi

1996. március 15-iki ünnepség Harasztiban. Az egyetlen szlavóniai magyar falu, amely 1991 őszén nem került szerb kézre. Nem sokon múltott: a csetnikek már ide is behatoltak, de tudj'Isten milyen okból, nem tartották meg a falut. A következő négy évben azonban szinte nem múlt el hét, hogy ne lőtték, gránátozták volna a harasztiakat. Az ősi református templom tornyát is találat érte: egy fel nem robbant páncéltörő gránát mind a mai napig látszik a harangok magasságában, a falba ékelődve. A templom tetőzetét háromszor javították meg a hívek, de újra és újra szétlőtték a szomszédos falvakból.

Lacháza felől már eltűnt a horvát rendőrök úttorlasza, amely előtt 1995 őszén még mindenkinek meg kellett állnia. A gárdisták azonban még itt tanyáznak a faluban, hiszen itt húzódik a front szinte a kertek alatt, a Vuka folyótól pár száz méterre.

Az ünnepély szomorú és méltóságteljes. A szónokoknak nem kell messzire menni párhuzamért a történelemben a szabadságküzdelmek fölemlítéseiért.

Hazafelé megállók Eszéken. A főtéren szokatlan csoportosulás. A szemerkélő esőben többszáz asszony álldogál, kezükben transzparsz. A felületes szemlélő azt gondolhatná, hogy valami lakásbörze vagy szakszervezeti tüntetés zajlik itt. Közelebb érve azonban mindent elárulnak a tekintetek. Rá sem kell nézni a kartonlapokra, amelyeken fiatal férfiak képei sorakoznak százával: eltűntek valahol Baranyában, Kelet-Szlavóniában.

Egy idősebb asszony, Süllös Margit, mindkét fiát keresi. Képüket kitűzőként viseli télikabátján, mint annyian mások a tömegben. Anyák, feleségek, reménykedve, hogy valaki felismeri őket, s hírt ad róluk végre.

- Katonák voltak mindketten. Bellyén, a házunk pincéjében fogták el őket a szerbek. Ez öt éve történt, azóta semmit sem tudok róluk – mondja az asszony fakó hangon, alig pislákoló reménnyel a szemében.

Beírja ő is a fiúk nevét az eltűntek vastag könyvébe.

A kezek imára kulcsolódnak. Az asztal egyben oltár is, rajta jókora feszület: amekkorát csak öt harckocsigránát hüvelyéből készíteni lehetett. Magas, szikár férfi a plébános, hajadonfőtt beszél a hívős szélben. Látszik rajta, hogy magának is erőt kell merítenie, hogy vigasztaló szavakat tudjon mondani a szeretteiket keresőknek.

Itt születik meg bennem az elhatározás, hogy ha török, ha szakad, beutazom Baranyába. Mégiscsak képtelenség, hogy az UNTAES öntömjénező nyilatkozatai közepette a megszállt régió még mindig megközelíthetetlen egy szomszédos ország újságírói számára.

A Zágrábban kapott IFOR akkreditációs kártya hátoldalán a következő angol nyelvű szöveg olvasható: „Ez a személy az IFOR által nyilvántartásba vett média-képviselő. Kérjük biztosítani számára minden szükséges segítséget hivatásának teljesítéséhez.” S a szöveg alatt kék mezőben nagy betűkkel: „Érvényes az ENSZ számára is.”

Kell ennél több biztatás egy újságíró munkájának támogatására? De hogy még biztosabb legyek a dolgomban, küldök egy faxot a zágrábi főhadiszállás sajtóosztályára is. Választ ugyan nem érkezik, de ennek nem tulajdonítok nagy jelentőséget.

1996 márciusában a következő akadályokat kellett leküzdeni ahhoz, hogy valaki Eszék felől Baranyába utazzék:

- horvát rendőrségi ellenőrzőpont Eszék határában a bellyei úton, a szétlőtt INA-benzinkútnál;

- homokzsákokkal és tankakadályokkal elbarikádozott ENSZ ellenőrzőpont a horvát állások után háromszáz méterre;
- újabb ENSZ ellenőrzőpont száz méterrel tovább, hasonló külsőségekkel;
- szerb „krajinai” rendőri ellenőrzőpont ötven méterre a belgától, Eszék felé irányított harcokcsilöveggel.

Én csak az első kettőről tudtam. A horvát rendőrökkel viszonylag könnyen boldogulok. Egy magyar tiszt is szolgál a parancsnokságon, elintézi, hogy átengedjenek az ENSZ-katonák úttorlaszáig. De csak gyalog! A magyar rendszámú autót ott kell hagynom a benzinkútnál.

A belga őrsparancsnok ugyancsak nagy szemeket mereszt a kamerát lóbáló magányos alak láttán.

- Mi járatban errefelé?
- Magyar újságíró vagyok. Baranyában szeretnék néhány felvételt készíteni.
- Láthatnám az engedélyét?
- Természetesen. A zágrábi IFOR-ENSZ sajtóközpontban mindent szabályosan elintéztem. Úgy gondolom, ez az igazolvány bőségesen elég.
- Félek, hogy nem. Kis türelmet kérek. Addig itt kint várakozzon.

Hosszas telefonálgatás kezdődik. Közben van időm megfigyelni az őrség unalmas életét. Néha egy-egy UN-feliratú fehér autónak engedik fel a sorompót, azon túl csak az ebéd megjelenése jelent valami változatosságot.

- Miért nem telefonált Pélmónostorra, hogy filmezni akar? – jön vissza a tiszt az igazolvánnyal. – Most kérdeztem meg, semmit sem tudnak önről.
- Két okból nem telefonáltam: egyrészt Magyarország nem ismeri el a szerb hatóságokat, másrészt Pécsről nem lehet Pélmónostorra telefonálni.
- Nem lehet? Akkor menjen el Erdődre, az ottani ENSZ-parancsnokságra, és kérjen személyesen engedélyt.

Elképedése csak fokozódik, amikor felvilágosítom, hogy a tőlünk légvonalban húsz kilométerre lévő Erdőd évek óta megszállás alatt áll, ahová magyart, legalábbis ebből az irányból, nem fognak beengedni. Éppen úgy járnék, mint most itt Bellyénél.

- Az nem lehetséges! – szögezi le a hadnagy. – Erdőd a horvátoké.

Nem vitatkozom tovább. Ezek az egyébként intelligens, rokonszenves vallón fiatal emberek több hónapja, talán több éve posztolnak itt a Bellye-Kopács-Eszék közti ütközőzónában. Legalább filmről megnézhetnék volna az erdődi mészárlás, evakuálás szörnyű képeit. Kezdem érteni, miért legyintenek az eszékiek, ha róluk esik szó.

Nincsenek egyedül tudatlanságukkal. Néhány hónappal később, amikor már többet jártam Vukovárra mint Szigetvárra, összebarátkoztam egy huszonéves New York-i UNTAES-tisztviselővel. Főként a kommunikációban foglalkoztatták, de hivatásánál fogva kapcsolatban állt az átmeneti hatóság Civil Affairs osztályával is. Pécssett átutazóban az egyik kávéház teraszán beszélgettünk. Érdekelt, milyen előképzettséggel jön Európába egy fiatal ENSZ-diplomata ilyen kényes küldetésre.

- Kaptatok valami felkészítést?

- Nem, semmit...

- Hát akkor mit tudsz erről a vidékről? Az itt élő emberekről, történelmükről?

- Megmondom őszintén, nem sokat – tűnődött el Eric. – Kis idő múlva, mint akinek mentőötlet jutott eszébe, kibökte:

- Azt tudom, hogy valami vallásháború folyik itt...

Ahogy jöttem, visszasétálok a horvát védőállásokig. Az út mindkét oldalán, mindjárt a padka szélén, kifeszített drót és háromszög alakú piros tábla figyelmeztet az aknaveszélyre. Felesleges figyelmeztetés. Bosznia után belém ívódott az óvatosság. Magyarországon is egyre többször kapom azon magam, hogy az út mentén meg-megállva egy-egy megkönnyebbülési szünetre, ösztönösen a beton szélén maradok. Tudatosan kell „visszatérítenem” magam, hogy nálunk nem kell tartani az aknaveszélytől.

Innen az útról is látszanak a mezőben és a vasúti töltés mentén egymástól pár száz méterre kialakított szerb és horvát tüzelőállások. A kamera még azt is közel hozza, hogy horvát mesterlövészek ballagnak őrhelyük felé az erdő takarásában.

A benzinkút szabályos kis erődtámasz. Szétművelt raktáráépületének falán stílszerűen a Guns'n Roses dicsőségét hirdeti egy vörös betűs felirat.

- Na, nem sikerült? – kérdi a horvát rendőr inkább empatikusan, mint gúnyosan. – Pedig magam is kíváncsi lettem volna, mi van odaát.

- Hát miért nem nézi meg?

- Ha csak rajtam múlna... - neveti el magát, s jelentőségteljesen a géppisztolyára csap.

Okulva a történetekből, a következő alkalomra fölszerelkezem a kívánt engedéllyel. Nem ment könnyen, annyi szent. De a lényeg, hogy végre ismét itt állok az ismerős kútnál, s várom, hogy az UNTAES-től kirendelt kísérő értem jöjjön. Arról szó sem lehet ugyanis, hogy a saját kocsimmal tegyem meg a baranyai utat. Mi tagadás, nem is nagyon bánom.

Öt év után először Baranyában

A megbeszélt időpontban mindjárt kellemes meglepetés ér: nem egy kísérlő les, hanem kettő. Az egyik egy „jó díszű” szőke amerikai lány, Kathy Ladun, a másik Kós András magyar ENSZ-diplomata, a magyar kisebbség felelőse és egyben Klein tábornok magyar tolmácsa az UNTAES központjában.

Kathy hat évig tanult Zágrábban, kitűnően beszél horvátul és szerbül. Pillanatok alatt megnyílik a horvát sorompó. A belgák is sokkal barátságosabbak így, az ENSZ-terepjáró ablakán keresztül nézve. Mint kés a vajban hatolunk át két ellenőrzőpontjukon.

Különös érzés fog el, amikor öt év után először megpillantom Bellye határában az út menti Csingilingi Csárdát. Ez a romhalmaz volna az a jópofa kisvendéglő, ahová szinte kötelező volt betérni az Eszékre tartó, vagy onnan elutazó pécsi újságíróknak?

De nemcsak emiatt járunk történelmi helyen. Itt állt valamikor a Dráva hídja, amelyet Zrínyi felégetett, megakadályozandó a török előnyomulását. Ma már a Dráva fő ága délebbre folyik, csak holtágai maradtak meg, a híd pedig elvesztette jelentőségét.

Kék terepruhás szerb rendőrök lépnek elő homokzsákkal védett őrhelyükről. Velünk szemben, pontosan az út közepén, ház magasságú bunkerből egy T34-es harckocsi lövegcsőve néz ránk. Kathynek itt egy kicsit többet kell szónokolnia, de papírjaim önmagukért beszélnek, így rövid telefonálgatás után tovább engedik az autót.

Kikerüljük a harckocsit, tőlünk jobbra a híres Kopácsi-rét mocsárvilága kezdődik, balra elől a falu, korábban magyar többségű Bellye szélső házai. A fűzfákat mindenütt letarolták, a házakon kegyetlen harcok nyomai.

„Itt maradunk!” – hirdeti egy büszke cirill betűs felirat a kanyarban álló ház piszkosfehér falán, s mellette a jól ismert, keresztbe foglalt négy sz-betűs jel: CCCC, vagyis: „Csak az egység menti meg a szerbeket.” *(Sajnos, az ilyen helyeken látott feliratok miatt a mai napig sem tudom elhessegetni rossz érzéseimet, amikor a hasonló szimbólumot tartalmazó szerb autórendsámokat meglátom...)*

Miközben a főútcán robogunk és András kiselőadást tart az UNTAES itteni feladatairól, le sem veszem a kezem a felleveőgombról. Kevés embert, és meglepően kevés lerombolt házat látni. Legalábbis a nyugat-szlavóniai falvakhoz képest Bellye viszonylag épnek látszik. Mindez persze nem azt jelenti, hogy a homlokzatok ne lennének kipettyezve lövések, gránátszilánkok nyomaival.

A központban ENSZ-harcokosi vigyázza a rendet. Kopács felé fordulunk. Szomorúan látom, hogy a református templom tornyát felgyújtották. A híres bellyei Savoyai-kastély előtt -, amely évszázadokig a neves hadvezér családjának vadász-kastélya, majd Tito idején a mezőgazdasági kombinát központja volt – most krajjinai rendszámú autók sorakoznak. Valami szerb hivatal működhet itt.

A híres Árpád-kori magyar falu, Kopács, most olyan, mintha kísértetek laktak csak. Talán tizenöt éve jártam itt utoljára egy néptáncfesztivál alkalmával. Nyüzsgött a nép a faluházban, még az utcán is ropták a táncot az egész Szlavóniából, Baranyából meghívott együttesek.

- Ne nagyon szállj ki a kocsiból – figyelmeztet András. – Erre a falura nincs forgatási engedélyünk. Látván, hogy teremtettem lélek sincs az utcán, azért csak kikészülök, s gyorsan készítek néhány felvételt. A fényes délelőtt uralkodó csönd valóban kísérteties.

Végre egy idősebb embert pillantok meg. Biciklit tol, rajta egy szatyorban némi élelmiszer. Magyarul köszönök rá, bátortalanul viszonozza. Amikor bemutatkozom, megretten.

- Semmit nem mondok. És másokat se kérdezzem. Úgysem fog magának nyilatkozni senki.

- Öt éve nem találkoztam Magyarországgal – jegyzi meg csöndesen András. - Ha nem csal az emlékezetem, te vagy az első újságíró, aki a falu eleste óta bejutott ide.

A magyar szóra idősebb néni bátorodik elő egy gránátszilánkokkal pettyezett vaskapu mögül. Klinkertéglával borított gyönyörű nagy házban lakik.

- Látta, egyedül maradtam. A gyerekeim Németországban – mondja a néni szép dél-baranyai tájszólásban. – Dógozok, amennyit bírok. Most is azért készültem ilyen civilbe, hogy a száraz kórót összeszödjem. Mindön olyan, mint aminek nincs gazdája. Összeverték az ablakokat a bombák. Három bomba esett a házra, meg a góréra meg mindönre ... Becsináltattam sok pénzér ezeket az ablakokat, mer mind rongyok vótak ...

- Ennivalója van?

- Ami van, van. Egy kis krumpli, bab, kenyér legyön.

- Nyugdíjat tetszik kapni?

- Nem nincsen neköm nyugdíjam. Csak a dolog vót neköm mindég. Földdel dógoztunk, földünk vót.

- Hogyan tudnak találkozni?

- Magyarba vótak. Eccör láttam őket öt év alatt. A lányomat meg a vőmet. Nagy unokáim vannak már, de nem láttam őket. Majd ha alakul a helyzet és jobban lehet menni, akkor talán átalmék megint.

Hirtelen jött ötlettel a zsebembe nyúlok. Egy szendvics lapul ott, még reggel készítettem magamnak az útra. Egy szelet párizsi kifliben.

- Nem sértem meg, ha ezt odaadom? Egy kis ebédpótléknak talán jó lesz.

A hajlott hátú asszony fölnéz. Megszorítja a kezem.

- Hát ... elfogadom. A Jóisten áldja meg érte.

Torkomat a sírás fojtogatja. Talán először húszéves újságírói pályafutásom alatt. De nem utoljára baranyai útjaim során.

- Miért kell ennek így lennie? – fordulok gyorsan Kóshoz, csak hogy mondjak valamit.

- Gyere, bemutatlak valakinek – mondja válasz helyett. Tőle többet is megtudhatsz. De a kamerát tedd a kabátod alá.

Szép homlokzatú házba csöngetünk be. Magas, erős férfi nyit ajtót, Kriják László, a községtanács elnöke. Nagy örömmel üdvözik egymást Kóssal, és máris tessékel befelé. A ház az egyutcás falvakban szokásos módon hátrafelé nyúlik el hosszan, s hozzá derékszögben jókora pajtát, istállót építettek az ösök.

Magától értetődően kerül elő a pálinka, s az itt szokásos törökös kávé. A háziasszony, Elvira, valahonnan süteményt is elővarázsol.

- Most már valamivel jobb az ellátás. Az alapélelmiszerekhez hozzá lehet jutni, csak pénz nincs – mondja László. – Rengeteg az öreg a faluban, alig kapnak nyugdíjat. Hatvan-nyolcvan dinár, mi az? Ha átszámítom, kettőszáz márka sincs. A képviselőtestület egyik legfontosabb feladata, hogy valahogy segítsünk az öregszeinkben.

Nagy levegőt vesznek: - László, mondana valamit kamerába is?

- Elmondom én! – vágja rá nyomban Kriják. Csak amikor a felesége és Kós elkomorul, akkor jutunk arra a megoldásra, hogy az arcát nem fogom mutatni.

- Idáig elég nehéz volt, de úgy érezzük, a neheze már túl vagyunk – kezdi. – Az idegeink kivannak, de hát élni kell. És azt hiszem, hogy csak ezután igazán élni. Amit mi elszenvedtünk, azt ilyen rövid idő alatt nem lehet elmondani. Talán egyszer majd leírom valamikor. A kilencszáz, többségében magyar lakos kétharmada elmenekült. Sok ház üres, kilopták belőle a bútort, a csillárt, talán még a szöveget is. Hiányoznak a szerszámok, munkagépek. Lefoglalta a katonaság, aztán vagy viszszerült, vagy nem. Éjjel nem mertünk kimenni. Már délután ötkor mindenki bezárkózott, besötétített. Hogy éjjel mik történtek, azt csak másnap tudtuk meg a boltban, vagy a szomszédban. Összejövelek ma sincsenek, félig titokban járunk össze. Még mindig itt a szerb katonaság, tele fegyverekkel.

- Miféle alakulatok?

- Többféle van belőlük. A vörös csillagokról lehet tudni, hogy jugoszláv, de vannak itt sasos címerrel is a sapkájukon.

- Mikor enyhült a terror, ha enyhült?

- Úgy '93 vége felé. Akkor már egy kicsit szabadabban lehetett járkalni. 1994 tavaszán választásokat tartottak. Nálunk tizenegy jelölt volt a községi választmány öt tagjára. Hat szerb és öt magyar. Végeredményben négy magyart és egy szerbet választottak meg. Én kaptam a legtöbb szavazatot, így lettem elnök.

- Milyen jogosítványai vannak a községi elöljáróságnak?

- Jogai nincsenek, csak kötelességei. Mindenekelőtt az öregekről kell gondoskodnunk. A szerb krajina központból hiába kérnénk segítséget, ők csak a saját menekültjeikkel törődnek.

Kriják még hosszasan sorolja napi nehézségeiket. Hogy orvoshoz eljutni a tízegynéhány kilométerre fekvő Dárdára eltart egy napig is. Hogy összesen tíz iskolás gyermek van a faluban, de a felsősök éveket hagytak ki a háború miatt. Aztán igazolásokat mutat, kijárási engedélyt, az elrekvirált traktor után kiállított, túl sokat nem érő cirill betűs igazolást.

Kriják néha horvátra vált, amit csöppet sem bánok. Kathy Ladun ugyanis végighallgatta a beszélgetésünket, nem árt, ha tudja, amit honfitársai közül oly sokan máig hihetetlennek tartanak.

Bekapcsolódik a társalgásba a rokonság is. Elvira egy asszonyt unszol, mesélje el, mi történt az urával. Az asszony azonban megborzong, tiltakozik. Senki nem erőlteti tovább. Csak jóval később, Laskón tudtam meg, mi történt a családjában. Éppen az iskolában beszélgettünk a tanárnővel, amikor egy tízévesforma kislány nyitott be: - Elmehetünk? Vagy várjunk még?

- Tudja, ki ez a kislány? – nézett utána a tanárnő. – A szeme láttára vágta ki az apja nyelvét a szerbek. Házról házra jártak traktort rekvirálni, s a fiatalember nem akarta odaadni nekik. Tisztára ki volt idegileg, állandóan azon törte a fejét, hogyan szökhetne át Magyarországra. „Nem adod?” Leütötték, rúgták, taposták. Amikor már sírva könyörgött, hogy inkább odaad mindent, fölrángatták s az egyik katona a torkába dőfte a rohamkését. A felesége rohant oda, látván, hogy a férje szájából ömlik a vér. Kihúzta a nyelvét, nehogy megfulladjon. A nyelv a kezében maradt... A kislány apja elvérzett. A temetésére senki sem mehetett ki, úgy kaparták el, mint egy kutyát.

Elbúcsúzunk Krijákéktól, és amilyen konspirálva jöttünk, úgy indulunk tovább. Teszünk egy kört, a letekert ablakon át filmezem az utcát. Kihalt a falu, csak a bolt előtt ácsorognak néhányan. A központban álló magyar első világháborús emlékmű katonáját sem kímélték a lövedékek: a hősi pózban álló kőhonvéd fél

arca hiányzik. A református templom utcájának elején üresen tátongnak az egykori vendéglő ablakai. Az UNPROFOR-időkben belga katonák állomásoztak itt, a bútorzatot, lambériát is ők tüzelték fel.

- Hé, álljatok meg! – ugrik elénk egy terepszínű uniformisba öltözött alak a bolt előtt, és fenyegetően fölemeli puskáját. Már is ott van mellette két másik figura.

- Na, még csak az kéne – morogja András és gázt ad.

- Kik ezek?

- Valami rendőrfélék. Vagy valamelyik szerb szabadcsapat tagjai.

- Megállíthatnak egy ENSZ-autót?

- Elvileg nem. De azért nem árt az óvatosság.

Szerencsére a szerbek közelében nincs autó, így hamar egérutat nyerünk. A falu határában jobbra kanyarodunk, áthajtunk a sűrű és szomorú Várdarócon – a tűzoltószertáron még ott a magyar felirat -, és máris feltűnik a cirill betűs tábla: Lug, vagyis Laskó. A református templom tornya messzire fehérlik. Megpróbálták ezt is felgyújtani, de a falubeliek időben észrevették a lángokat, így „csak” az orgona égett ki.

Sztárai Mihály, a nagy reformátor működésének nevezetes helyszíne Laskó. Mi sem természetesebb, mint hogy mi is a tiszteletest, Csáti Szabó Lajost keressük. András jobbnak látja, ha hátulról közelítjük meg a parókiát, így a templom előtt egy kis utcába kanyarodunk fel.

Bizony, itt sem árt az óvatosság. A templommal szemben, az egykori művelődési ház oldalában, mint egy undorító varangyosbéka, zöld T34-es sáncolta be magát. Lövegtornya éppen a templomra néz, amely előtt szobor áll, történelmi alakkal, magyar felirattal: „Őseink emlékére”. Csodák csodájára nem rombolták le, ami talán annak köszönhető, hogy Laskóról viszonylag kevesen menekültek el, így a magyar többség a háború alatt is biztosítva volt.

A templomkert fái takarásából gyorsan készítek néhány felvételt a harckocsiról. Körülötte katonák sütkéreznek a felhők mögül ki-kibukkanó márciusi nap fényében.

Megkondul a templom harangja, dél van. Öreg harangozó húzza szakszerűen a kötelet a haranglábnál, bal kezében precízen órát tart. Szegény nem állhatott nagyon elől, ahol az értelmet osztogatták, de kedvesen elbeszélgetünk. Elmenőben róla is készítek egy snittet, végig követve kissé imbolgó járását a lépcsőn.

Szép kép. Távolodó harangozó napfényben, háttérben páncélossal.

Becsöngetünk a tiszteletes úrhoz. Szikár, bajszos, középkorú férfi, mosolygós felesége is lelkész. A nyolcvanas évek végén települtek át a Vajdaságból, ketten látják el az egész körzet szolgálatát.

Csáti Szabó zavarban van. Minden mozdulatából süt, hogy nem örül igazán látogatásunknak. Megfélemlített ember benyomását kelti, s ezt nem is titkolja.

- Tudja, amin minekünk át kellett mennünk ... És ezek még mindig itt vannak – mondja jelentősegteljesen, a főtér irányába mutatva. Kós András nyugtatja: minden nap ki fog jönni Laskóra, hogy ezzel is demonstrálja, az UNTAES figyel az itteni magyarokra.

Valamivel oldottabb hangulatban beszélgetünk még egy negyedórát, aztán elbúcsúzunk. Miközben a templomról készítek még néhány felvételt, a lépcsők alján kisebb csődület támad. Három szerb katona magyaráz valamit Kathy Ladun-nek, és felém mutogatnak.

András jön értem. Szokatlanul izgatott hangon beszél:

- Gyere már le egy kicsit. A szerbek azt mondják, lefilmezted a tankot. Meg akarják nézni a felvételt.

- Rögtön megyek – mondom, s érzem, hogy valamit tennem kell, mert ebből tényleg baj lehet. Nyilván nem az első akciómat vették észre, hanem amikor a nyílt színen művészkedtem a harangozóval. Gyorsan lejátszásra állítom a kamerát, de közben már annyit vettem föl, hogy nehezen találok meg a tankos jelenetet. Kós már kétszer is rám szól, amikor végre elindíthatom a „mentőképeket”. Csak azon drukkolok, hogy teljes egészében sikerüljön beletörölnöm drága kis harckocsijukba.

A videószalag azóta is őrzi imbolygó lépéseimet a bekapcsolt kamerával, valamint épületes párbeszédünket.

- Mi a probléma? – kérdezem Kathyt a tőlem telhető legközelebbi hangon.

- A katonák azt állítják, hogy engedély nélkül filmezted őket.

- Én? Csak az utcán csináltam felvételeket. Abszolút közterületen. És nem róluk, hanem a harangozóról, meg a templomról. Egyébként is van forgatási engedélyem Laskóra.

Kathy szenvtelen hangon fordít. Mutatja a forgatási engedélyt, amelyen a falvak felsorolásában – szerb pecséttel igazoltan – valóban szerepel Laskó is.

- Azt mondja, látták, amikor a tankot filmezted. El akarják kobozni a kazettát.

- Arról szó sem lehet. Ehhez nincs joguk. Én nem tehetek róla, ha az utcán egy tank ácsorog. Én csak az utcát fényképeztem.

- Látni akarják a felvételt.

Átnyújtom a kamerát a legközelebb álló szerb katonának. Meg kell adni, sokkal profibban kezeli a technikát, mint az eszéki horvát katonai rendőr. Jó egy percig kukucskál a nézőkébe, majd diadalmasan felkiált: - Itt van!

Valóban, ezt a részt már nem volt időm letörölni. A harangozó háta mögül éppen ráközelíték a harckocsira.

- Na jó, akkor, akkor ezt is letörlöm! – kapom ki a kezéből. Nagy megkönnyebbülésemre elfogadják az ajánlatot. Pár perc múlva már sokkal békéltetőbben adják vissza a kamerát.

- Tudja, idejönnek az újságírók és mindenféle zűrségeket összehíválnak rólunk – mondja a szerb parancsnok. Hogy mi milyen emberevők vagyunk, terrorizáljuk a lakosságot. Pedig, higgye el, hogy semmit sem kívánunk jobban, mint a békét. Persze, igazságos békét, nem a horvátokét.

Még egy halvány mosolyt is megeresztenek, amikor elbúcsúzunk.

Sietnünk kell: egy órákor vár ránk Vaso Žigić, a pélmonostori szerb „krajina” elnöke. Nem volt könnyű megszervezni az interjút. Olyannyira nem, hogy végül csak egy üzenet vár pélmonostori hivatalában: forduljak bizalommal Ivica Živkovičhoz, külpolitikai tanácsadójához.

Živković középtermetű, szakállas férfi, a háború előtt szerb nyelvet tanított a pélmonostori gimnáziumban. Sokan emlékeznek rá a testvérvárosban, Mohácson is, mint középserű, kedves fiatalemberre. Kathy Ladun tolmácsolásában ő is azzal kezdi, hogy a külföldi sajtó nagyon mostohán bánik velük. Sokan agresszorként kezelik őket, holott ők csak a horvát agresszió visszaverésén fáradoznak. Baranya ugyanis évszázadok óta többnemzetiségű terület, a szerbeknek legalább annyi közülük van hozzá, mint a magyaroknak vagy a horvátoknak.

- A választásokon a terület lakói nagy többséggel úgy nyilatkoztak, hogy Szerbiához akarnak tartozni – mondja szemrebbenés nélkül Živković úr, s nem szakad le a mennyezet. – Sajnos, a zágrábi kormány agressziója megakadályozta ennek a kívánságnak a teljesítését. Természetes, hogy nem hagyhattuk cserben szerb testvéreinket. De meggyőződése, hogy a magyarok is szívesebben élnének egy autonóm baranyai-szlavóniai körzetben, mint horvát fennhatóság alatt.

- Ennek némiképpen ellentmond, hogy a terület magyar és horvát lakosságának nagy része elmenekült. Egy részük éppen az „agresszor” horvát megyékbe.

- Megtévesztett emberek, akik vissza fognak térni, mielőtt konszolidálódik a helyzet. Mielőtt megszűnik a horvát fenyegetés, itt megkezdődik a normális élet.

- Tudomásom szerint itt emberek haltak meg, férfiakat és nőket kínoztak meg. Idős embereket vezényeltek kényszermunkára.

- Nézze, kérem, háborús helyzetben előfordulnak atrocitások, amelyeket mélységesen sajnálunk. De nehogy azt gondolja, hogy ezekért kizárólag a szerbeket terheli a felelősség.

- Ön tehát úgy gondolja, hogy minden félelem nélkül visszatérhetnek a menekültek?

- Természetesen. Tárt karokkal várjuk őket.

- Mond ez a név valamit önnek, hogy Davorin Taslidžić?
- Hogyne, jól ismertem. A rádió egyik szerkesztője volt. Ha jól tudom, most Eszéken él.

- Letartóztatták és kegyetlenül összeverték a pélmonostori rendőrségen. Látam a fényképeket.

- Ó, igen, tudok róla, hogy sajnálatos kellemetlenségek érték. De ha akar, természetesen ő is visszajöhet. Tudja, mi azt szeretnénk, ha a Baranya-háromszög olyan önálló európai státuszt kapna, mint mondjuk Lichtenstein. Kezdeményezni fogjuk, hogy mint soknemzetiségű miniállamot, a térségből az elsők között vegyék fel az Európai Unióba.

- Természetesen szerb vezetés alatt...

- Természetesen. Hiszen mi vagyunk többségben... De ami a legfontosabb: mind gazdasági, mind kulturális téren remek összekötőkapocs lehetnénk Horvátország, Magyarország és Jugoszlávia között. A magyarokra biztosan számíthatnánk. Ne felejtse el, milyen régi történelmi kapcsolat fűzi népeinket egymáshoz. A Vajdaság a legjobb példa rá, hogyan élnek barátságban szerbek és magyarok.

Živković úr sok tekintetben újszerű és távlatos gondolatainak rögzítése után az UNTAES pélmonostori bázisára vezet utunk. Az egykori jugoszláv határőraktnya falai mentén emeletnyi magasságig tornyozták fel a homokzsákokat. Az udvaron külön is kiépítettek egy bunkert a bejárattal szemben. A parancsnoki épület kapujában még kint sárgállanak egy hat évvel ezelőtti ünnepélyes sorakozó képei, és néhány élenjáró jugoszláv határőr portréja.

Amíg Phil Corvinra, a Civil affairs ügyosztály vezetőjére várok, a szerencse hozzásegít az egyik legszebb képhez, amelyet botcsinálta operatőrként valaha készíthettem: az egyik fehér rádióskocsi antennáján az ENSZ kék zászlaját lobogtatja a szél. Alatta vadgerle sétatíkáal peckesen. Ha most felszállna, gondolom magamban, a zászlóval együtt világbajnok kép lehetne.

Felszáll.

A magas, szakállas amerikai a szokásos optimista jóslatokon kívül semmit sem mond, így máris indulunk tovább Hercegszölösön, Csúzáán át Vörösmart-ra. Magától értetődően a feliratok errefelé is cirillbetűsek, bár furcsa módon a kék útjelző táblákat meghagyták horvát felirattal. Az is igaz, hogy valamennyit szitává lőtték.

Különös érzés fog el, amint „Zmajevácra” érünk. 1991. június 25-ikén, a horvát függetlenségi nyilatkozat kihirdetésének délutánján, Bencze János kollégámmal itt, Vörösmart-on, Csörgits József pincéjében latolgattuk a szuverén horvát állam

megmaradási esélyeit. A kiskőszegi (batinai) hidat már páncélosok őrizték, egy-egy kézigránt is felrobbant magyar és horvát házak kertjében, mintegy előreveltve a jövőt.

Csőrgits a Horvátországi Magyarok Szövetségének elnöke, a későbbi Magyar Néppárt vezetője, Vörösmart előjárója hamarosan menekülni kényszerült. A férje vérdíjat tűztek ki, öccsét megölték a szerbek. A házat „természetesen” kifosztották. Nagy kár, hogy ennek az alapvetően barátságos fiatalembernek a személye megosztotta a horvátországi magyarságot. Mind a Vajdaságban, mind Horvátországban megalakult a Tito-korszak magyar pártjainak konkurenciája, a VMDK, illetve a HMDK. Mind a régi, mind az új szervezetben dolgoznak amúgy értékes emberek, akik most kíméletlen szópárbajt vívnak egymással, s igyekeznek a másik munkáját, befolyását lekicsinyelni.

Nehéz kívülről igazságot tenni, ez nem is lehet egy újságíró feladata. Mindenesetre nagy luxus, hogy a horvátországi magyarság ilyen súlyos helyzetében, az asszimiláció és a szétszóródás küszöbén, összefogás helyett ilyen kicsinyes presztizsharc parazsán égne el az érdekképviselési szövetségek.

(A kilencvenes évek végétől a helyzet csak rosszabbodott. Újabb magyar politikai közösség jött létre Horvátországban, a Magyar Egyesületek Szövetsége (MESZ), amely elsősorban a kulturális egyesületek tagjaiból verbuválódott, de hamarosan politikai ambíciókat is dédelgetni kezdett. Olyannyira, hogy a horvátországi választásokon két cikluson át is le tudták győzni a HMDK-t, így ők küldhettek magyar képviselőt a Száborba. A budapesti szocialista kormányok idején a MESZ, a konzervatívok periódusában a HMDK élvezett szinte kizárólagos anyagi és erkölcsi támogatást. A horvátok inkább a MESZ primátusát fogadták el, de 2017-ben „kiszerezték” a pártból és megvonták tőle a támogatást.)

Vörösmart felső falurészében, ahol a szőlők között Kiskőszeg felé kanyarodik az út, idős férfit pillantok meg. A háza előtt üldögél a kispadon, már messziről olyan magyar formája van. Nem tévedtem: széles, ízes jónapottal viszonzozza köszönésemet. Hamarosan kijön közénk felesége és szomszédasszonya is. Ők aztán nem félnek a kamerától, csak úgy ömlik belőlük a szó. Néha magam is meglepődöm, mennyire nincs veszélyérzetük.

- Azt mondják, azért maradtunk itt, mert a Titót sajnáljuk – igazgatja bosszúsan a szemüvegét a néni.

- Kik mondják?

- Hát, akik Magyarországra menekültek.

- A rosseb se sajnálja Titót. De hát hová menjünk? – tör ki a férje is. – Itt születtünk, én Batinán, a feleségem Vörösmarton, itt a házunk, a vagyonunk. Települ-

jünk Szerbiába? A fiam az már túl van, Bezdánban él, hívott minket is, hagyjunk itt mindent. Dehogyan megyünk! Ki tudja, meddig marad ő is? Nem valami fényes a vajdasági magyarok helyzete sem.

- Azt mondják a szerbek, akkor lenne itt jó világ, ha Baranya önálló kis ország lehetne.

A bácsi levegőért kapkod, sapkáját egészen a feje búbjáig tolja:

- Tudja mi köllene ide? Fölfegyverezni az itteni magyarságot meg az itteni népet, aztán neki! Űzni őket, amíg egy marad a világon!

- Békésen nem menne a dolog?

- Nem. Itten nem. Ez már annyira elfajult, hogy borzalmas.

- Ők azt mondják, hogy az itteni lakosság szívesebben maradna velük, mert a Vajdaság a legjobb példa a békés együttélésre.

- Azt elhiszem... - szól közbe gúnyosan a néni, s a férje visszhangzik rá: - Elhiszem. Hazudni azt tudnak. Azt nagyon megtanulták. Meg lopni. Mást semmit sem. Ami megterem a határban, azt szedik, viszik. Nem is érdemes vetni semmit, mert mind learatják. Jóságtartással is emiatt nem foglalkozunk. Nekik hizlaljam a disznót?

- Azt mondják, most már minden jó úton halad, mert megkötötték az erdői megállapodást.

- Iiigen... Papíron. Csak a valóságban nem érzünk mink semmit sem. Semmi szaga sincs annak, hogy ők valamiben megállapodtak.

Képzelem, miket mondana még az öregúr, ha nem tartana tőle, hogy bosszút állnak az unokáján. Még tizennyolc éves sem volt, amikor besorozták katonának, s azóta is ott szolgál a krajinai szerb hadseregben.

Többen is mesélik, hogy a magyarokat rendszeresen az első vonalba vitték, s így gyakran előfordult, hogy baranyai vagy vajdasági magyar fiú állt szemben a horvát gárdában szolgáló magyar fiúval. Ők, ha lehetett, nem lőttek egymásra. Ezzel magyarázzák a harashti templom megmenekülését is. Állítólag magyarok szolgáltak abban az aknavető egységben, amelyiknek a figyelőállásnak feltételezett tornyot kellett volna lerombolnia, ám a vajdasági fiúk nem csavartak gyújtót a gránáttestbe.

A szerb martalócok a serdülőket és a katonáskodásból kiöregedetteket kényszer munkára vezényelték. Bunkert, lövészárkot ásattak velük az első vonalban. Később éppen Vörösmarton hallottam egy szemtanútól, hogy a szerb katonák fölmásztak a fára, s onnan lövöldöztek át a horvát állásokba. A válaszlövések természetesen nem az ágak közé rejtőzött orvlövészek, hanem a lövészárók tetején hajladozó civilek közül szedték áldozataikat.

Már alkonyodik, amikor fáradtan, de a jól végzett munka örömeivel száguldunk a bellői átjáró felé. A szalagon másfél óra forgatott anyag Baranyából! Eszéken gyors beszámoló Davoréknál. – Szerintem erre a kazettára sokan kíváncsiak lennének ideát – kockáztatja meg Erzsike. – Néhány fényképet leszámítva még a hatóságok sem tudnak semmit az ottani állapotokról.

Minek tagadjam, feszít a büszkeség. De a legfontosabb, hogy megtört a jég.

(Nem sokkal később átadtam horvát ismerőseimnek egy VHS-kópiát a falvakban készült felvételekről. Úgy értesültem, hogy az újjáépítés költségeinek megtervezése során hasznukat vették ezeknek a képeknek is.)

Szentlászló: a halál csendje

Néhány héttel később, a már bejáratott úton ismét forgatási engedélyért fordulok az UNTAES-hez. Ezúttal Kelet-Szlavóniát szeretném bejárni, s megszólaltatnám Vukováron Phil Arnold szóvivőt is.

Kathy Ladun gyorsan válaszol. Reggel 9 órára beszéljük meg a találkozást a németi ellenőrzőpontnál. Most már azt is tudom, hogy a horvát rendőrségi engedélyt az eszéki kormánybiztos, Ivica Vrkić hivatalában kell beszereznem. Szerencsére itt is nagyon segítőkész hölgy a sajtófőnök, így egy napon belül kezembem van a horvát címeres passzus.

Németi már ismerős a fentebb leírt „kémkedési” ügyem folytán. Ezúttal a falun keresztül vezet utam a horvát, majd orosz ellenőrzőpontig. A derék tengerészgyalogos nem tagadja meg származási országát. Lehet, hogy a belga tájékozatlan, de legalább udvarias volt. Mindez a hórihorgas orosz legényről nemigen mondható el. Márpedig el kell viselnünk egymást egy kis ideig, mert Kathy fehér terepjáróját egyelőre sehol sem látom.

Jó félórás késéssel érkezik csak meg, s újságolja, hogy egy pécsi tévéstábot vezetett be Baranyába. No, lám... Szimatot fogtak ők is.

Kezembe nyomja az A4-es oldalra nyomtatott engedélyt – amelyet jellemző módon még mindig a vukovári szerb sajtóiroda vezetője írt alá -, aztán visszaül a kocsijába.

- Viszlát, és jó munkát! Ne felejtse el, hogy Arnold 1-kor vár Vukováron!

Micsoda? Egyedül kell mennem? Az én törekeny Suzukimmal? Rádadásul Szlavóniának ezt a részét – Baranyával ellentétben – korábban sem nagyon ismertem. Nincs részletes térképem sem.

De hát nincs mit tenni, ha ebből estére anyagot akarok fabrikálni, mennem kell. Erdőd felé veszem az irányt a széles, de igencsak zötyögős, néptelen úton. Időnként egy-egy krajnai vagy jugoszláv rendszámú kocsí húz el melletttem, de akad bőven rendszám nélküli is.

Az első község Szarvas – szerbül Jelenovára keresztelték. A községházán hatalmas szerb zászló, balra a templom romjai gólyafészekkel. Eszembe jut egy minapi hír, mely szerint szerb asszonyok itt támadtak meg egy autóbust. Horvát nőtársaik, egykori falubeliek ültek benne, szerették volna megnézni házaikat, ha már egyszer joguk van visszaköltözni.

Botokkal és kőzáporral fogadták őket, így az UNTAES képviselői a valóságban szembesültek az ENSZ Biztonsági Tanácsa által szentesített erdői megállapodás legnagyobb képtelenségével. Nevezetesen azzal a passzussal, hogy minden menekültnek joga van visszatérni oda, ahonnan elűldözték, ugyanakkor minden betelepülőnek is joga van ott maradni, ahová betelepítették.

Ez csak demokratikus, nem?

Lehet, hogy mindez New Yorkból roppant egyszerűnek látszik, de ez az álhumánus paragrafus a balkáni tűzfészekben évekkel meghosszabbítja az ellenségeskedést, annyi bizonyos.

Jobbkéz felől elhagyom a szlovák ENSZ-kontingens táborhelyét. Balról szőlővidék, lerombolt, kiégett vikendházakkal. Nem is olyan régen még ezekről a halomokról lőtték Eszéket messzehordó ágyúikkal a Jugoszláv Néphadsereg tüzerei.

Erdődön mindenekelőtt a kastélyt keresem, ahol aláírták a nevezetes megállapodást. Patinás, szép épület, de amúgy semmi különös. Előtte belga ENSZ-katonák mulatják az időt. Teszek egy kört a faluban, néha megállok egy-egy felvételt készíteni.

- Összetöröm a kamerád! – reccsen mögöttem egy borízú hang. Most veszem észre, hogy a kocsmá előtt terepruhás szerb katonák és rendőrök ácsorognak. Az egyik még mutatja is a nyomaték kedvéért, milyen sorsot szán munkaeszközömnek. A többiek szemmel láthatóan szórakoztatja a dolog.

Jobbnak látom visszaülni az autóbá. Annyit nem ér ez a poros falu, hogy tényleg valami kárt tegyenek a masinában. Valamivel távolabb egy belga tiszt tanúja volt a jelenetnek, de először úgy tesz, mintha ott sem lenne. Később viszont készségesen segít a tájékozódásban: igen részletes katonai térképéről még vázlatot is készít, hogyan jutok el legkönnyebben Kórógyra, Szentlászlóra.

Két út lehetséges: nagy kerülővel Vukováron keresztül, vagy vissza majdnem Eszék határáig, és Tenján, Szilason át megközelíteni a mártír magyar falvakat.

Ez utóbbit választom. Szarvasnál rátérek egy irgalmatlanul rossz üzemi útra, amelyen még az ENSZ terepjárói is csak lépésben tudnak haladni. A még lezárt Eszék-Vukovár közötti autópályát érintésével érem el végül Tenját, ezt a harcias szerb falut, ahonnan annyi gránátot küldtek az eszéki lakótelepek felé.

A falu központjában zajlik az élet, nem látni rombolt házakat sem. Egy gazos téren rozsdás, szétszerelt ágyuk sorakoznak, mint elhanyagolt gépállomáson a traktorok.

Nem állok meg Szilason és Kórógyon sem, száguldok egyenesen Szentlászlóra. Az utakon kevés járművel találkozom, a falvakban is inkább kerékpárosokkal, lovaskocsikkal és néhány traktorral. Palacsán – Szentlászló szerb „ikerfalujában” – szokatlan nyüzsgés az utcákon. Talán hogy még nagyobb legyen az átmenet, amikor átgördülve a két falut elválasztó vasúti síneken – síneken? még a követ is elhordták a pályáról! – a szlavóniai Guernicába, Oradourba érkezem. Láttam korábban néhány fényképet és egy rövid videófelvételt is, amelyet 1992-ben francia ENSZ-alkalmazottak készítettek rejtett kamerával. Hallottam néhány kegyetlenül visszhangzó mondatot is, hogy „Szentlászlót lerombolták”, „Szentlászló nem létezik többé”. De a valóság egészen más. Az 1992-es videófilmen még volt tető a kiegészített házakon, még felismerhetők voltak az utcák. Most gazzal benőtt úton gurul az autó, mintha egy szőlőhegyi horhosban járnék. Helyenként kivillan a csalánból, parlagfűből, elvadult orgonasövényből egy-egy sárga folt – valakinek a háza.

Már Palacsá szélő háza is jól látszottak annak az öldöklő harcnak a nyomai, amelyről oly szívszorító tudósításokat küldött e bátor munkájáért idehaza igazából soha el nem ismert Szaniszló Ferenc. A vasúti átjáró után azonban szinte apokaliptikus méreteket öltött a pusztítás. Sajttá lyuggatott gyönyörű házak, lenyúzott fenyőfák között araszolok vissza a faluközpont felé. A két régi ház sor között egyre szűkebb a beton, egyre zsugorodnak az épületek is. Ami mozdítható volt, már elvitték róluk, csupán a kopasz falak meredeznek, az is legfeljebb ablakmagasságig. Sok helyütt még a nyílászárókat is kitépték.

Talán tizenöt éve jártam itt utoljára. Akkor a másik irányból jöttem. Új utat, elkerülő utat avattak a falu határában, s ezt nagyszabású folklórfesztivállal ünnepelték meg. Aztán egy helyi tanárnőt kerestünk meg néptáncoktató barátommal, interjút készítettem vele. Még a nevére is emlékszem: Ibolyának hívták, itt lakott egy szép nagy házban a vasútállomás közelében.

A legszörnyűbb az, hogy már az utcákat sem lehet felismerni, nemhogy a házakat. A kertekben fürtökben érik a meggy, csak éppen nincs, aki leszedje. Immár ötödik éve fonnyad el, hullik le a termés a gazba, ha csak nem jönnek majd ezért is a szomszéd falvak konkvisztádorai.

A szép református templom tornya csonkán mered az égre, a süveg a lábánál hever, alaktalan bádogg- és deszkaroncsként. Bejáratát sűrűn benötte a fű, cserép és téglatormeléken át araszolgatok a nyitott ajtóig. A templom üres, minden mozdíthatót felégettek már. A gerendák, mint ormóttan halszállkák, csupaszon barnállnak a gránát szaggatta mennyezeten. Cserepek és papírmaradványok, széttépett imakönyvek között rozsdás töltényhüvelyek hevernek. Az egyik sarokba bevackolhatta magát valaki, legalábbis erre utal az a néhány rongy- és szivacsdarab, amellyel nyomorúságos fekhelyét igyekezett kényelmesebbé tenni.

Az élet és halál nyomai.

A templomtól kis utca vezet a rét felé. Első ház a paplak, természetesen romokban, gazosan. A közelében lévő épület vaskapuját szilánkokra szedte egy aknarobbanás.

A legmegdöbbentőbb a csend. Itt még annyi mozgás sincs, mint a többi háború sújtotta szlavóniai faluban. Néha egy-egy autó húz el az úton, vizslató szemű emberekkel. Bár igyekeztem elrejtetni a kocsit a paplak előtti dzsungelben, látom, mégis kiszúrták az idegent. Le is fékez mellettem egy meghatározhatatlan korú Renault, és civil tulajdonosa haragosan kérdi, mi a fenét keresek én itt.

Próbálok a lehető legnyájasabban megkérdezni érdeklődésének okát, már amennyire szűk szerb-horvát szókincsemből kitelik. Úgy látszik, már azzal a pusztával ténnel jogot formál kifaggatásomra, hogy vélhetően ezen a környéken lakik, ugyanis a státuszára vonatkozó kérdéseimet rendre figyelmen kívül hagyja. Végül is teljesen mindegy, milyen nyelven nem értünk szót, így előhúszom az adu ászát, az angol és szerb nyelvű forgatási engedélyt.

Utólag visszagondolva elég felelőtlen lépésnek látszik, hiszen egy könnyed mozdulattal széttéphetné, felgújíthatná, megehetné, s máris nincs engedélyem. A köztünk lévő fizikai különbségre – és a ki tudja, mit rejtő kesztyűtartóra – tekintettel mégsem dönthettem másként.

A férfi hitetlenkedve nézegeti az aláírást. Kínjában még el is neveti magát: - No de ilyet! Hogy Vukováron ilyen engedélyt kiadjanak? Hát már teljesen elment az eszük? – olvasom ki az arckifejezéséből.

- Dobro – morogja, s visszaadva a papírt köszönés nélkül elrobbog.

Jó félórás filmezés után Kórógy felé veszem az irányt. Itt is sok a romos ház, de a falu mégis csak él, ha szerb menekültekkel feltöltve is. Mindössze három magyar maradt Kórógyon, egy idős néni és egy középkorú házaspár. Utóbbiakhoz készségesen elkalauzol néhány szerb kisfiú. A háziasszony nemigen örül az újságírónak, a kamerának még kevésbé. Nem is akar beengedni az udvarra, pláne, amikor megérkezik a szomszédasszony, és teli szájjal Tudjman horvát államelnököt kezdi fasisztázní.

A nagy kerepelésre előbújik a gazda, s felülbírálja az asszony döntését. Szívélyes mozdulatokkal terel befelé, annál is inkább, mert az irdatlan hosszú udvar mélyén mégis csak kevesebb feltűnést keltünk, mint odakint az utcán.

- Tudja, én úgy döntöttem, bármi lesz is, maradok – mondja a fölnyíló sörösüveg halk szisszenése közben. – A földből életem, sohasem politizáltam, mi bajom lehetne? Tavaly, a knini offenzíva után sok idegen jött Kórógyra. Betörték hozzám is, láthatja a külső ajtón, meg a pincelejárón is. Végül bevitték a rendőrségre. Így usztasa, úgy usztasa... Fiatal szerb suhancok vitték a prímet. Mondtam nekik: *„Ide figyeljete! Csináljatok velem, amit akartok, csak ne kínozzatok. Lőjetek agyon, akasszatok föl, de, ha lehet, gyorsan. A kínzást nem bírnám elviselni.”* Erre elengedtek. Azóta nem bántott senki.

Kint megzörgetik a kaput. Az asszony összerezzen, rám néz kétségbeesetten. Ki lehet az? Csak nem miattam jöttek? A háziak látható megkönnyebbüléssel fogadják, hogy csak a boronát jött kölcsönkérni valamelyik szomszéd. Gyorsan megköszönöm a szíveslátást, röstelkedve, hogy semmivel sem tudom viszonzni. A férfi marasztalna még, de nem akarok visszaélni türelmükkel.

- Bár csak én is megtehetném, hogy csak úgy átruccanok Pécsre – sóhajt a gazda. – De már annak is örülni kell, hogy öt év után először találkozhattam a fiammal a nustari vöröskeresztes sátorban. Tudja, ahol az elszakított családok találkozóját szervezik.

Vukovárnak veszem az irányt a háziak által javasolt új úton, Tordinci felé. Új út? Az erdőt tényleg kiirtották, az útágyat is lekövezték a szentlászói vasúti szakasz elhordott bazaltjával, de nem árt az óvatosság a hatalmas kátyúk miatt. Kilométereken át vezet a széles csapás a bozótos, ligetes tájon. Egy nyiladéknál visszanézek, s nem tudom megállni, hogy elő ne vegyem a kamerát. A gazos, virágos mező fölött, mint valószerűtlen délibáb lebeg a kórógyi templom csonka tornya.

Nem valami kellemes érzés, hogy már hosszú percek óta a nyakamban liheg egy rendszám nélküli BMW, benne két katonafarmájú fickóval. Ezen a néptelen vidéken bármi megtörténhet. Az életben nem találnak meg, ha ezek kirabolnak és elásnak valahol itt az akácosban. Eszembe jut, amit az egyik faluban hallottam egy volt kényszermunkástól. 1993 táján bunkerépítés közben a kezébe akadt egy német újságíró-igazolvány. Csak éppen az újságíró nem volt sehol. Több dózer is ügködött akkoriban azokon a sáncokon...

Szerencsére a kocsi előzésbe kezd, s hamarosan eltűnik a maga keltette porfelhőben.

Tordinci bevezető utcája csaknem ugyanolyan siralmas látványt nyújt, mint Szentlászló. Csak a gaz nem nőtte még be annyira a romos házakat. Ezen a ré-

szen áll a református templom, hasonló állapotban, mint a magyar hittestvéreké. Tordinci már csak azért is érdekes település, mert református horvátok lakták a háborúig, s ez ugyancsak ritka történelmi fejlemény ebben a katolikus országban. Sztárai Mihály prédikációi az itteni horvátok körében is termékeny talajra hullottak, s az új hit tételeit az ellenreformáció sem tudta kivenni a fejekből.

A falu központjában – hogy ők se maradjanak ki a szórásból – gránát harapta sebekkel éktelenkedik a kecses katolikus templom is. A közelében orosz ENSZ-katonák ütötték fel táborukat.

Végre kiérek a műútra és Nustar érintésével rendes tempóban haladhatok Vukovár felé. Egy közbe ékelt kis szerb falu, Borovo Selo meglepően épen maradt, de a hasonló nevű vukovári előváros óriási károkat szenvedett a harcok alatt. A gyárépületeknek jószerivel csak a kormos, rozsdás váza maradt meg az emésztő tűzben, de a valamikor korszerűnek számító lakótelep tömbházait sem mostanában fogják lakás céljára használni.

Ettől kezdve már csak apokaliptikus képekkel lehetne érzékeltetni a látványt. Az én szókingsem egészen biztosan véges annak a pusztításnak az érzékeltetésére, amelyet a csaknem négy hónapos ostrom során ez a gyönyörű fekvésű Duna-parti horvát város elszenvedett. A bevezető út két oldalán, több kilométer mélységben nem látni mást, mint romokat és romokat. Aztán itt van a kórház – részben már újjáépítve -, ahonnan betegek ezreit szállították el és öldösték halomra a „vukovári hősök”.

(2013-ban volt alkalmam ismét ellátogatni a kórházba, ahol külön múzeumot nyitottak a népi áldozatainak emlékére. Hátborzongató látvány az élethűen berendezett alagsori kórterem, a szerencsétlen sebesült katonák és civil betegek szenvedéseinek utolsó előtti stációja. Ugyancsak emlékhely lemészárlásuk helyszíne, a Vukovárhoz közeli mezőgazdasági üzem is.)

Egyetlen seb a múzeum épülete, ahogy a közelében lévő templom is. De hát ez nem újság. Az lenne a furcsa, ha ép házat találnánk. Ilyen azonban csak a felsővárosban, a szerb lakónegyedben van.

És mégis, az élet megy tovább. Porrá zúzott házak négyszögében nyüzsgő piac. Egy magyar adótisztviselő vagy piacfelügyelő valószínűleg harakirit követne el attól a látványtól, ami itt fogadná. Nem szorul bizonyításra, hogy amit ezen a nyomorúságos téren árusítanak, az szinte kivétel nélkül csempészáru. Szó, ami szó, nem lehet panasz a választékra: ami itt nem kapható, az nem is létezik.

Némi bolyongás után rátalálok az UNTAES főhadiszállásához vezető utcára. A dombra vezet fel a háború előtt festői, most a halál szellemét lehelő utcácska. A dombtetőn kopasszá égett fenyőfák között szétlőtt temetőkapolna.

Az UNTAES az egykori jugoszláv laktanya tőszomszédságában építette fel konténertáborát. Amikor először hajtottam be a homokzsákokkal védett kapun, a szomszédban még ott voltak a szerbek. Folyamatosan alkudozott velük Klein tábornok, de ezt és a pélmonostori laktanyát az úristennek sem voltak hajlandók kiüríteni. Márpedig a nehézfegyverek és a laktanyák átadása az erdői megállapodás alapkövetelménye volt.

Klein tábornok rezidenciája az egyik fehér konténerblokk első emeletén kapott helyet. A süppedő szőnyegek, kényelmes fotelek látványa, no és a legkorszerűbb híradástechnikai eszközök arzenálja feledtette a látogatóval, hogy nem egy elegáns nagyköveti rezidencián, hanem pillanatok alatt szétszedhető bádogdoboz-labirintusban jár.

A nyugalmazott amerikai repülőtábornokkal ekkor, március végén nem találkoztam – Philip Arnold szóvivő nyilatkozott -, később azonban többször is készítettem vele interjút. Mindahányszor kénytelen voltam megállapítani, hogy ez a derék, atlétatermetű amerikai hajlamos összekeverni óhajait a valósággal. Többször is nagyon közeli időpontra jósolta például az udvari határátkelő megnyitását, ez azonban végül csak 1996. október 4-ikén történt meg. Ugyanígy ígérgette a horvát fizetőeszköz, a kuna bevezetését a megszállt területeken, ami a mai napig – 1997 január közepéig – sem sikerülhetett a szerbek ellenállása miatt. *(Végül is csak az év közepére vált fizetőeszközzé.)*

Jacques Paul Klein optimizmusa azonban minden kudarc ellenére töretlen, s ezt sohasem rejti véka alá a sajtó jelenlétében. Az idő végül is neki dolgozik, ő ráér. A drávaszögi és szlavóniai horvátok és magyarok már kevésbé...

Befejezván a nem túl sok újdonságot tartalmazó interjút Phil Arnold szóvivővel a Duna-partra indulok, hogy a belvárosról és a korzóról is készítsek néhány felvételt. Igencsak bizarr látványt nyújt a szétlőtt kávéház romos teraszán gondtalanul kávézgató, beszélgető fiatalok. Az ismert Beatles-nóta jut szembe: „La,la,la, the life goes on...”

A parti sétányon éppen megbeszélést tart a nemzetközi rendőrség mintegy tízfős csoportja. Ők azok, akik a Boszniában már megismert módon fegyvertele-nül, megfigyelőként vesznek részt a rendfenntartásban. Tisztes távolból filmezem őket. Egyszer csak kiválik a csoportból egy vörös hajú amerikai százados, s barátságosan megkérdi, kinek dolgozom.

- Nem nagyon javaslom, hogy ebben a városban csak úgy fényképezgessen – mondja őszinte jóindulattal. – Ha csak nincs komoly életbiztosítása – teszi hozzá félig tréfásan, félig komolyan.

- Majd önök megvédenek – próbálom meg én is tréfára venni.

Kesernyésen elmosolyodik. – Erre egy kisebb hadsereg sem volna képes. Szóval, csak vigyázzon!

Hirtelen jött ötlettel zsebébe nyúl, s átadja névjegyét.

- Megtenné, hogy lemásolja ezeket a képeket és elküldi egy kazettán a feleségemnek? Természetesen megtérítem a költségeit.

- Ki ez a fickó? – hallom a csoport parancsnokának némi idegességről árulkodó kérdését.

- Egy magyar. Semmi probléma – mondja a kapitány.

Hogy mennyire nem volt alaptalan az óvatossága, számtalan későbbi atrocitás bizonyította. A legmegdöbbentőbb a horvát újságírók elleni decemberi támadás. Éppen egy gyermekrajz-kiállítás megnyitójára igyekeztek, amikor autóbuszukat szerb tüntetők támadták meg. Kövekkel, botokkal estek neki az UNTAES védelme alatt álló észéki kollégáknak. Phil Arnoldot, aki békíteni igyekezett őket, a földre döntötték, megrugdalták.

A gyermekrajzok egyébként arról szóltak, hogy mennyire fontos a megbékélés a szerbek és horvátok között...

Családok a senki földjén

Eljött a június anélkül, hogy érdemben bármi változott volna a megszállt zónában. UNTAES-léptékkal mérve kétségtelenül történt előrehaladás, de egy csöppet sem lehet csodálkozni azon, hogy a meggyötört lakosság és a menekültek csigalásúnak érezték a diplomáciai tempót, mert arra gondoltak: miközben lerohanásuk, elüldözésük szinte órák alatt történt, miért húzódik évekig jogos kártérítésük? A zónába még mindig csak azok léphettek be, akiknek a szerbek megengedték, és onnan kijönni sem lehetett kockázatvállalás nélkül. Az ENSZ-kormányzat ilyen körülmények között azt találta ki, hogy a három legfontosabb ellenőrzőpont – Bellye, Szarvas és Nustar – közelében a Vöröskereszt állítson fel sátrakat, ahol az egymástól elválasztott találkozhatnak végre.

Csak másodszori nekifutásra sikerült engedélyt kapnom, hogy lefilmezhessek egy ilyen bellyei találkozót. Nem tudtam, csak sejtettem, hogy életem egyik legmegrázóbb riportjának nézek elébe.

A hófehér sátor éppen csak a tűző naptól védi meg a bent ülőket, a hőség így is elviselhetetlen. De ha hirtelen zúzmarás köd lepné be a tájat, a műanyag asztaloknál szorongó százhusz ember aligha venné észre a változást.

Egymás arcába mélyednek, csak egymásra figyelnek, semmi másra.

Árnyékot keresnek a pakisztáni ENSZ-katonák. Csak akinek feltétlenül muszáj, az ácsorog kint a déli napon. Egy páncélos tornyában körszakállas, marcona férfi őrködik szobormereven. Mintha hozzá nőtt volna az előtte ágaskodó géppuskához. Kémleli az elbarikádozott utat, amelynek egyik végén szerb, a másikon horvát zászlót lebbent a Dráva felől érkező erőtlen fuvallat. Néhány kéksisakos az erdőt vigyázza, szembe fordulva az utat a csalánrengetegtől és az aknamezőtől elválasztó szögesdróttal.

A senkiföldjén vagyunk, Eszék és a megszállt Baranya határán. Csak egy kevésel távolabb attól a helytől, ahol Zrínyi felégette a fahidat a török előtt. Nagyobb elszigeteltségben akkor sem élhettek a Dráva két partján, mint az utóbbi négy-öt esztendőben. Akik most a vöröskeresztes sátor alatt egymást ölelik, szorongatják, a háború előtt találkoztak utójára. Pedig talán csak néhány kilométer választja el őket egymástól. Gyermekek futkosnak az asztalok körül, vagy ülnek a nagypapa ölében. Maholnap iskolások, jóllehet meg sem születtek még, amikor az első puskalövések eldőrdültek. Aligha értik, miért tűnt el hirtelen az életükből jónéhány szeretett arc, mint ahogy azt sem fogják fel igazán, miért tűnt fel az ismét, s miért éppen itt, miért éppen most.

Dayton, UNTAES, demilitarizáció - semmit sem mond nekik. Csak azt látják, hogy anya egyfolytában sír, a nagymama sütemény után kotorász a szatyrában, apa fején meg valami furcsa forradás van, ami azelőtt nem volt.

A legtöbb asztalnál fénykép jár kézről kézre. A jelenlévők igazi nagykövetek: azokat is képviselniük kell, akikre csak hetek, hónapok múlva kerülhet sor. Hiába szervezi a Vöröskereszt március óta három helyszínen is az elszakított családok találkozóját, egy-egy alkalommal száz-kétszáz horvát és magyar együttléténél többet még nem visel el a fogcsikorgatva mosolygó nemzetközi diplomácia. Az UNTAES közlönyében ugyan győzelmi jelentésként szerepel minden egyes találkozó, de ha ebben a tempóban folytatódik a békéltetés, talán ötven év múlva sem kerül sor minden családtagra.

Az egyik asztalnál pélmonostori cigányok ülnek. Az asszony kedvesen süteménnyel kínál. A sok mézest Eszék mellett élő sógorasszonya hozta.

A másik asztalnál egy tizenhét éves forma szóke lány németül, édesapja magyarul válaszol kérdéseimre. Snjezana Kobijak hat éve nem látta szüleit, mióta kimekítették Pélmonostorról, hogy Németországban majd Eszéken folytathassa tanulmányait. A lány szinte eufóriában csüng az édesanyján. Egy percre sem engedi el maga mellől ez alatt a kiporciózott két óra alatt.

- Mindkét félnek köszönöm ezt a találkozót – nyeli könnyeit Marija Kobijak. Az arcát látva elhessentem a gyanút, hogy óvatosság vagy kötelező udvariasság

diktálja szavait. – Sokkal könnyebben ment, mint gondoltam. Csak néhány nappal iratkoztunk fel a monostori Vöröskereszt listájára, és máris itt vagyunk.

Itt, vagyis a kiszélesített útpadkán, két ellenőrzőpont között. Az öröm pillanatnivalg elnyomja a lelkek mélyén munkáló keserűséget: miért nem mehetünk tovább? Tovább Baranya felé? Hiszen ez a föld százszor inkább az övék, mint a pakisztániaké, mégis csak ők roboghatnak át fehér terepjáróikon a tankcsapdák és útakadályok között.

- Fényképezz le engem is! – mutatja az egyik katona, és máris oda ül társa mellé pózolni a kávéfőző mellé. Aztán dobozos narancslével kínál, ami nagy kegy, mert a többi civil csak vizet ihat.

A pakisztániak a belgákat váltották fel az ellenőrzőpontnál. Igaz, még annyit sem értenek a helyzetből, mint elődeik, de legalább le tudja győzni bennük az egyenruhás bürokratát az érző ember. Egy orvos főhadnagy Magyarország nevezetességei iránt érdeklődik. Ha már itt kell szolgálnia, szeretne minél többet megismerni Európából.

Odabent lassan elfogynak a sütemények, kiürülnek a kólásdobozok, gazdát cserélnek a fényképalbumok. A nemzetközi rendőri megfigyelőcsoport két tisztje – egy lengyel és egy norvég fiatalember – csüggedten figyeli a jelenetet.

- Nálunk sem könnyű az élet, igen megosztott a társadalom, de legalább nemzetiségi kérdés nem bonyolítja a helyzetet – buggyan ki az egyébként hivatalból apolitikus wroclawi rendőrből. - A nemzetközi sajtó is többet tehetne a megbékélésért, ha nemcsak a szörnyűségekre vadászna. Itt van például ez a találkozó is – mutat a sátorra. – Sokkal nagyobb figyelmet érdemelne.

A két óra lassan lejár. A sátorban egyre feszültebb a hangulat, egyre nagyobb a csend. S távolról sem azért, mert a hőségtől elcsigázott emberek kifogytak volna a mondanivalóból.

- Nem olyan, mint a börtönben? – fakad ki az egyik horvát vöröskeresztes. – Két óra beszélőt kapnak, mintha elítélt bűnözők lennének. Hát ki a fenének ártottak ezek az asszonyok, ezek a kisgyerekek, hogy így bünteti őket a sors?

Pedig a legnehezebb még hátravan: a búcsúzás. A buszsofőr is pakisztáni katona, szenvtelen arccal gyűjti be a motort. A forgatókönyv szerint először a szabad horvát oldaltól érkezetteket szállítja vissza az eszéki rendőrségi ellenőrzőpontig, majd visszajön a baranyaiakért, s elindul velük Bellyén, Dárdán át Pélmonostorra.

Nehéz szavakkal leírni a látványt. Józan ésszel valóban képtelenség felfogni, hogy fél évvel a nagy csinnadrattával beharangozott békeegyezmények után miért kell még mindig úgy elválniuk egymástól pár kilométerre lakó embereknek, mintha halottól búcsúznának.

Józan ésszel persze az egész délszláv háború felfoghatatlan.

Férj, feleség, kislány, nagymama kapaszkodik egymásba. Zokognak valamenynyien. A fehér autóbusz oldalában – éppen a Nemzetközi Vöröskereszt emblémája mellett – egy férfi emeli föl kisfiát a buszon ülő édesanyja ablakához. Egy másik a sátor mellett a földön ül, arcát kezébe temetve.

Senki sem szól, csak a sírás keserves nyüszítése hallatszik mindenfelől. Most már a pakisztániak is igyekeznek másfelé tekingetni, mindegyiknek akad valami igazítanivalója a fegyverzetén, az autók ülésén.

A sofőr feltúrátja a motort, a busz hangos túlköléssel elindul. Kifejezéstelen, üres arcú emberek ülnek vissza a sátor alá. Az üres műanyag székek úgy fehérlenek a színes ruhák között, mint tavaszi hegyi legelőn a hófoltok. Hideg foltok vannak a lelkekben is.

Észék határában érem utol az autóbust. Az utasok éppen most szállnak ki, s veszik át személyi igazolványaikat a horvát rendőrtől. A busz máris indul vissza a belyei úton, ahol a sátor mellett csak az ENSZ homokzsákjai világítanak délibáb-ként a hőségától remegő aszfaltcsík fölött.

Baranyából ide semmi sem látszik, mégis mindenki tudja, hogy a sátortól észak felé induló autóbuszra az első falu határában egy T34-es löveg tornya néz...

Udvarra várva

Átérezvén az elzártág tarthatatlanságát, ugyanakkor makacsul ragaszkodva a megszállóknak kedvező „lassú integráció” koncepciójához, az UNTAES mindenféle akciókkal igyekszik egymáshoz édesgetni az ellenségeskedő népcsoportokat.

Az egyik ilyen kezdeményezés a klisai vásár, Eszéktől két kilométerre keletre, a vukovári út felrobbantott felüljárójának tövében. Először csak néhány száz ember jelent meg a felhívásra, amely szerint az ENSZ felügyelete alatt ebben a „semleges” zónában szabadon árusíthatják felesleges portékáikat szerbek és horvátok.

Az ötödik hétvégén már csaknem nyolcezen tolongnak a felüljáró roncsai között. „Krajinai” és horvát rendszámú autók sorakoznak békésen egymás mellett, ahogy a dinár és a kuna is baj nélkül megfér a pénztárcákban. Az üzlet tehát legyőzte az indulatokat, mégis – az időjárás viszontagságaira hivatkozva – decemberben az UNTAES felfüggesztette ezt a sajátos balkáni közös piacot.

Az igazi ok azonban valószínűleg a „provokációtól” való félelem. A provokáció annyi, mint balhé, rendkívüli esemény, amiről írnak az újságok, ami csökkenti az ENSZ renoméját a térségben és szerte a világon. Ezért aztán az UNTAES vezetése

mindent túlbiztosít, s ha kell, ködösít. Csak néhány példa, amit a következőkben részletesebben is kifejték majd: az udvari határátkelőhely megnyitása, a Halottak napjának megtartása és a horvát tanrend bevezetése a megszállt falvakban.

Ami az 1991 augusztusa óta zárva tartó udvari átkelőt illeti, május óta szinte nem telt el úgy hét, hogy Klein tábornok ne ígérte volna meg közeli megnyitását. Az illetékes magyar határőr-igazgató, Lovász József ezredes nem győzte cáfolni a nemzetközi sajtóban is megszégyesített optimista bejelentéseket. A határnyitáshoz ugyanis két fél kell. Márpedig a budapesti Belügyminisztérium addig nem járult hozzá a határzár feloldásához, amíg az UNTAES nem ad garanciát a terület aknameztességére.

Tudni kell, hogy Mohácstól délre, miután bal kéz felől elhagytuk a törökdombi majort, az útmenti árok túloldalán már a határkerítés húzódik. Így van ez bent az átkelőnek helyet adó faluban is, ahol a házak kiskertjének végében előbb a jugoszláv határőrök, majd a szerb milicisták járőröztek, s utóbbiak aknákat is telepítettek.

- Határátkelő százötven méteres körzetében aknamező nem lehet, ezért nyomtatékosan kértük az UNTAES-től a határ megtisztítását. Azelőtt előfordult olyan eset is, hogy amikor Klein tábornok átjött Mohácsra tárgyalni, a szerbek közvetlenül az autója előtt fölszedték az aknákat, majd amikor átgördült a konvoj magyar területre, a háta mögött ismét lerakták – hallottuk Lovász ezredestől.

A tábornok legutóbb a nyár elején hivatalos tárgyalások során tett ígéretet az udvari határátkelő környékének megtisztítására. A magyaroknak gyanús volt, hogy semmi mozgást nem észlelnek a község határában, márpedig az aknaszedést aligha lehet titokban végrehajtani. A horvát televízió Klein kormányzóra hivatkozva először augusztus 15-ikére, majd augusztus 31-ikére jósolta a régen várt határnyitást. (Hiszen emiatt a zárlat miatt egyedül legközelebb Drávaszabolcsnál lehetett átlépni a határt, ami óriási kerülőre kényszerítette a Mohácsról Eszékre utazókat.) Ám amikor a részletek kidolgozására összehívott háromoldalú tanácskozáson kiderült, hogy az UNTAES egyetlen aknát sem távolított még el, a magyarok bekeményítettek.

A kormányzó végre belátta, hogy a magyar fél komolyan veszi a feltételek betartását, ezért elrendelte, hogy az UNTAES kötelékébe tartozó szlovák műszakiak kezdjék meg a határátkelő közvetlen környékének megtisztítását. Addigra azonban beköszöntött a rossz idő, ömlött az eső, így a mohácsi sík valószínűleg a szlovák katonák számára is emlékezetes marad.

Érdekes látvány, amikor a hófehér, magas építésű páncélautójuk először megy végig a Dályok felé vezető földúton. Mintha egy holdjáró, vagy egy hajó lebegne a

gazos mező felett. A tűzszerészek munkájának eredményét szaporodó fehér karók és óriási detonációk jelzik. Az összegyűjtött aknákat ugyanis biztonságos helyen nyomban megsemmisítik.

Végül is október 4-ike a nagy nap, amikor csaknem hajszálpontosan öt évi sorompó- és aknazár után végre átjárhatóvá válik az udvar-herceglaki határátkelő. A magyar kormányt a zágrábi, a horvátot a budapesti nagykövet képviseli, és természetesen beszédet mond Klein tábornok és a magyar határőrség országos parancsnoka is.

Elsőként egy kimondhatatlan nevű mohácsi vállalkozó kocsija gördül át a határon. Úgy megtapsolják, mintha rallyverseny győztese lett volna.

- Kezdetben azt hittük, néhány hónapig tart majd ez a „bohóckodás”. Hát, öt év lett belőle... - mondja kamerámba, mielőtt felesége társaságában áthajtana.

A leginkább érintettek, a Mohácson, Siklóson tengődő baranyai menekültek keserű szájjal figyelik a jelenetet. A szabad mozgás ugyanis éppen rájuk nem vonatkozik, s nem vonatkozik ma – 1997 nyarán – sem, amikor e sorokat írom.

Az Udvarra vonatkozó megállapodás hű kifejezője az egész kelet-szlavóniai rendezésre jellemző impotenciára.

A határátkelőt az első időkben a kezdeti reggel 8 és délután 4 után, jelenleg 8 és 18 óra között használhatják mindazok, akik magyar, illetve horvát útlevéllel rendelkeznek. (Természetesen az ENSZ, az IFOR és a nemzetközi segélyszervezetek járművei is szabadon közlekedhetnek.) Míg a magyar állampolgárokra „csak” annyi korlátozás vonatkozik, hogy tranzitutazásra nem vehetik igénybe az udvari határátkelőt – tehát továbbra sem mehetnek át Eszékre a megszokott Pélmonostor, Dárda, Bellye útvonalon -, horvát útlevéllel csak azok léphetnek be, akiknek új horvát útlevelét a (megszállt) Baranyában állították ki! Tehát egy zágrábi, dubrovnikai horvát számára változatlanul tabu a megszállt Drávaszög, s ami még tragikusabb: tiltott zóna a külföldön élő baranyai menekültek számára is.

Nem mehetnek be, mert nem ott élnek. És miért nem élnek ott? Mert nem mehetnek be...

Érti ezt valaki? Ha csak a politikusok nem.

A baranyaiaknak a horvát útlevél megszerzéséhez mindenekelőtt horvát domovnicát, vagyis állampolgársági igazolást kell kapniuk. A domovnica olyan papír, amely nélkül szinte lélegezni sem lehet Horvátországban. Szükséges az ingatlanszerzéshez, a választójog gyakorlásához, a személyi igazolvány megszerzéséhez is. Az UNTAES falragaszokon, háromnyelvű közleményekben hívta fel a lakosság figyelmét a „krajina-i” dokumentumok kicserélésének szükségességére. Októberben hatalmas roham indult meg az állampolgársági iratok megszerzéséért a dokumentációs központok

ban. Ezeket a hivatalokat már a zágrábi kormány állította fel a nagyobb településeken, s az volt a feladatuk, hogy igazolják a kérelmezők horvát állampolgárságát. Szinte automatikusan kapta meg a domovnicát az, aki 1947, vagyis a titói szerb betelepítési hullám előtt is már Baranyában lakott. Még annak sem kellett sokat magyarázkodnia, aki 1991 előtt települt be a Drávaszögbe. A jelenlegi háború szerb menekültjeit azonban komoly vizsgálat alá vették és veszik a horvát hatóságok.

Sokat elárul az UNTAES-kormányzóságban uralkodó közállapotokról, hogy számos szerb őslakos sem mer a saját lakóhelyén horvát domovnicáért folyamodni, mert fél az újonnan betelepült véresszájú horvát nacionalisták bosszújától. Ezért sokan költöznek ki Pélmonostorról kisebb falvakba, Laskóra vagy Kiskőszegre, ahol nagyobb eséllyel kerülhetik el elvakult polgártársaik haragját.

Ugyancsak jellemző, hogy bár sok ezren vették már át horvát útlevelüket, mégsem tudnak szabadon közlekedni, mert a rendszámtáblák lecserélése igen lassan halad.

De hogy jön ide a rendszám?

A horvátok természetesen nem fogadják el a négy c-betűs „krajinai” rendszámot. Az így felszerszámozott autó jobb, ha meg sem közelíti a horvát rendőri ellenőrzőpontot. De a magyar hatóságok sem engedik át a „krajinai” autókat Udvarnál, hiszen – mint említettem -, Magyarország sohasem ismerte el hivatalosan ezen önkényesen kikiáltott szerb „köztársaságok” létezését. Más kérdés, hogy a Drávaszögből a batinai hídon kilépett ilyen autók mégis vidáman furikáznak hazánkban, ugyanis a magyar-jugoszláv határ őrei Tompánál, Röszkénél nem tudják, vagy nem akarják megkülönböztetni a „krajinai” rendszámtáblát a jugoszlávétól. Így fordulhatott elő, hogy Pécs egyik terén egymás mellett láttam egy BM, vagyis pélmonostori rendszámú szerb, s egy ugyanilyen betűjelű, piros sakk-kockás horvát autót. Megint más kérdés, hogy nagy kockázatot vállal, aki szerb vagy jugoszláv rendszámmal a menekültek által még sűrűn lakott Siklós, Harkány, Mohács környékére téved...

Mindenszentek – puskacsövek előtt

A vörösmarti katolikus templom előtt fehér ENSZ-páncélos forgolódik. A tornyában fekete szakállas, kék sisakos férfi nyugtalanul kémleli az utcát. A harckocsi körül csőre töltött gépkarabéllyal vagy tucatszámú katona őgyeleg.

Munkába lendült a TPF, az átmeneti rendőrség is: széles karmozdulatokkal minden autót elterelnek a temető környékéről, a civileket pedig a járdára parancsolják.

Mindenszentek van, halottaira emlékezik a világ. Ha hagyják ...

Már hetekkel előtte híre kelt, hogy Klein kormányzó csapata lehetővé kívánja tenni a menekültek számára a temetőlátogatást szülőföldjükön. Meg is kezdték az autóbuszok szervezését, közleményeket adtak ki. Ám megint csak nem számoltak a szerbek „érzékenységgel”, akik a hírek hallatán nyomban tüntetéseket szerveztek, mondván: a horvátok nemcsak a temetőbe jönnek majd, hanem – még kimondani is szörnyű – a saját házaikat is meg akarják majd nézni.

Az UNTAES empatisz képességét dicséri, hogy nyomban nyilatkozatot adott ki: szó sem lehet a házak megtekintéséről. A horvátok leteszik a virágot és elmennek.

Így lett a baranyai és szlavóniai mindenszentek ünnepe tiltott esemény a sajtó számára is. Még csak az kell, hogy a média provokálja a lakosságot! Egyébként is, a halottak napja belső családi ünnep, nincs szükség semmiféle hírverésre. Klein sajtóirodája mindössze egyetlen stábnak, a pécsi körzeti tévének adott ki engedélyt a forgatásra. Nekik is csak azért, mert kérvényük hosszú ideje bent volt már, és volt energiájuk rendszeresen bombázni a tisztviselőket.

Az én kérvényem állítólag elveszett, így értelemszerűen akkreditációt sem kaphattam erre a napra. Egyedül az eszéki kormányhivatal sajtófőnöke, Lea Porc volt ismét segítőkész. Hiánytalanul megküldte a másnapi temetőlátogatás forgatókönyvét, a résztvevők számával, az indulási és érkezési időekkel, a buszok számával. Így tudtam meg, hogy mintegy kétezer magyar és horvát beutazását tervezik Baranya és Kelet-Szlavóniába.

Tudtam, hogy a szokásos, faxon visszaigazolt akkreditáció nélkül semmi esélyem sincs kamerával belépni a zónába, illetve, ha van is, nagy kockázatot vállalok, ha a forgatás közben valami atrocitás ér. A csodában bízva mégis nekivágtunk Szabó P. Ferivel, egykori okucani utazótársammal.

Ezen a napon, mint magánembert sem akartak átengedni bennünket Udvarnál, jóllehet magyar állampolgárként minden jogunk megvolt a belépésre. Előttünk a pécsi tévés kollégákat azért macerálták, mert a szerkesztőnő maga is baranyai menekültként él Magyarországon, és horvát útlevele van. Nagy nehezen átengedték.

Amikor már elkönyveltem, hogy számunkra itt nem terem babér, váratlan telefonváltás után mégis megkaptuk az engedélyt. Igaz, nem a forgatásra, csak az átlépésre, de már az is valami.

Baranya összes ENSZ-katonája ezen a napon riadókészültségben állt. Az udvari határátkelőtől nem is olyan messze egy bekötőúton vagy tizenkét páncélost számoltam meg. Ott sorakoztak járó motorral a lövegcsövéket a határ felé irányítva.

Darázs felé vettük az irányt, látván, hogy ennek a nemrég még sokak többségű falunak a temetője is rajta van a listán. Ide fél kilenckor érkezik majd az autóbusz.

A kocsmá előtt fehér páncélkocsi, pakisztáni katonák raja. Fordulnék a temető felé, de nyomban leintenek.

- Magyar Televízió? – kérdi a parancsnok.

- Igen – mondom ki nagy lélegzettel.

- Várjon!

Odasétál az autójához, telefonál.

- Sajnálom, nem egyezik a rendszám. Ez nem MTV-s kocsi. Tessék továbbhajtani – mondja, és nyugtalanul tekintget a kocsmá körül gyülekező civilek felé.

Vörösmart felé indulunk tovább. A református templom előtt asszonyok gyülekeznek krizantémokkal. Együtt indulunk el a katolikus templom felé, ahonnan a temető kis utcája nyílik.

Hirtelen egy Volkswagen Golf vágódik közénk. Úgy kell félreugranunk, hogy el ne üssön valakit.

- Hol a temető? Hol a temető? – kiáltozza egy férfi szerbül, derékig kihajolva az ablakon.

Az asszonyok az ijedségtől lihegve jól leteremtik a sofőrt, de megmutatják az irányt. A jóég tudja, kik lehetnek, mindenesetre a pakisztáni katonák fölengedik őket a szurdokba.

Másokról azonban szó sem lehet.

- Tizenegy óráig a helybeliek sem mehetnek föl. Ez az utasítás – közli ellentmondást nem tűrően egy rendőr. Látva, hogy a nagy erődemonstrációt filmezem, méltatlankodva elküld a közeli sarok mögé.

Sokan állnak már itt vörösmartiak, környékeliek. Először bizalmatlanul nézegetnek, de látva a Duna TV emblémáját nekibátorodnak. Kiderül, hogy kevés kivétellel mind magyarok. Az asszonyok suttogva beszélnek, időnként a peckesen sétálgató TPF-ekre pillantva, a férfiak, különösen az idősebbek, nemigen tesznek lakatot a szájukra.

- Menjél csak, te szemét...

- Nézd, ez a tróger is itt van! Te, te... gazember!

Ilyen és hasonló megjegyzések röpködnek, amint egyik-másik Rambó-külsejű falubeli elhúzó előttük rendszám nélküli BMW-jében, Mazdájában.

- Kik ezek? – kérdezem az egyik égő szemű bácsikától.

- Gondolhatja. Akik miatt itt tartunk. Hogy a saját falujában félnie kell a népnek. Tolvajbanda!

- Most már csak egy pár hónapot kell kibírni.

- No hiszen! Ezt mondták egy fél évvel ezelőtt is, aztán lássa, még a temetőnkbe sem akkor járunk föl, amikor akarunk.

Izgalom fut át az egyre sűrűsödő tömegen. Elegáns horvát panorámabusz tűnik fel a kanyarban, előtte, utána villogó rendőrautók és ENSZ-páncélosok sora. De az autóbusz nem áll meg a templomnál, továbbszáguld a batinaí úton. Az ablakoknál asszonyok, férfiak tekintgetnek ki a vörösmartiakra, mintha szafari keretében utaznának át egy benszülött falun.

Most már egy csöppet sem bánom, hogy akkreditációs papír híján az „egyszerű” falusiak közé, a másik oldalra soroltattam. Mennyire más lenne ez a jelenet a luxusbusz színezett üvegei, az ENSZ-katonák védőpajzsa mögül!

Aztán megérkezik a várva-várt autóbusz is. A pakisztániak kordont vonnak a járdára szorított tömeg és a templom előtt lefékező jármű közé. A gyengébb személyek nem is igazán látják, kik kászálódnak le a buszból, s integetnek feléjük, mielőtt elindulnának a temető irányába.

- Ott a Feri! Édesanyám, ott a Feri! – sikoltozik egy asszony.
- Látjátok a Timeát? Nem ott áll a lépcsőnél?
- Kisfiam, édes kisfiam ... Gyere ide hozzám! Engedjék ide csak egy pillanatra ...
- Hagyja el, ne sírjon! Megmondták, hogy nem lehet.
- Megmondták hát, a szemét gazemberek!

A tömeg sír, könnyörog és átkozódik. De minden hiába. A katonák és rendörök gyűrűjében a kis csoport hamarosan eltűnik a szurdokban.

Jó egy óra múlva tűnnek fel ismét. A hisztérikus jelenetek sora újra kezdődik. Egy asszonyhoz gyorsan széket hoznak ki, hogy ne kelljen a sárba fektetni. Elájult. Mások kis szatyrokat lóbálva kéri a pakisztániakat, a rendöröket, engedjék átadni ezt a kis almát, ezt a kis süteményt.

A pakisztániak parancsnoka európai kinézetű, nyegle fiatal katonatiszt, cinikus arckifejezéssel rágózik tovább. Az egyik falubeli rendörben azonban feltámad a jóérzés. Ingajaratot kezd a járdán szorongó vörösmartiak és a busz előtt csoportosuló észéki menekültek között, hozza-viszi a nájlonzacskókat. Az arcán mérhetetlen zavar és szégyenkezés tükröződik. Csak ő tudná megmondani, hogy a méltatlan helyzet, vagy a vállalt csomagközvetítő szerep miatt.

Hangos dudálással indul el az autóbusz. Az ablak mögül bágyadt integetés, a járdán sírás, jajveszékelés.

Összenézünk Ferivel. Egyikünk sem tud megszólalni. Ugyan, mibe került volna, ha ezt mondja e derék nemzetközi ármádia parancsnoka: *„Rajta, emberek, karoljanak egymásba, menjenek föl együtt a temetőbe koszorúzni! Hiszen nincsenek itt provokátorok, s ha vannak, majd mi elbánunk velük!”*

Nem, az UNTAES egymástól védte anyát és lányát, férjtől a feleségét. Csak néhány községben, például Kopácson könyörültek meg az embereken. Szentlászlón

és még vagy öt-hat helyen az aknaveszélyre hivatkozva a temetőig sem engedték a látogatókat. Indokolható lett volna az óvatosság, ha nem éppen Szentlászlón jártak volna be keresztül-kasul a temetőt néhány héttel ezelőtt, és csodálatos módon senkinek sem esett bántódása.

Az is igaz, hogy Mindenszentek előestéjén a pélmonostori temetőben kézigránát robbant, így az UNTAES joggal feltételezhette, hogy másutt sem lesz békés a megemlékezés. S csak halkán jegyzem meg, hogy utóbb videófelvételeimen az eszékiek valóban fölfedezni vélték más faluból érkezett provokátorokat a vörösmarti tömegben. Nem szólaltak meg – alighanem jó okuk volt rá, hiszen valószínűleg meglincselték volna őket – de ott voltak ...

Egy szó mint száz: a kegyelet sajnos csak mellékszereplő volt ezen a szomorú ünnepen. A vörösmarti temetőben is csak az égő mécsesek, a friss virágok és az elrejtett ajándékok emlékeztettek az itt járt hozzátartozókra.

Miért van az, hogy bármihez nyúl is az ENSZ-tisztviselők hada Horvátországban, nehezen, vagy egyáltalán nem akar sikerülni? Talán, mert tipizált megoldásokban gondolkodnak, jóllehet a válságkezelés más és más módszereket kíván Afrikában, a Közel-Keleten vagy Dél-Európában.

Meghirdették például a megszállt területek fegyvermentesítését. A nehézfegyvereket sikerült is zár alá venniük, de a kézfegyverekkel nem boldogultak, jóllehet június 21-e óta elvben egy önvédelmi zsebpisztoly sem lehetne kint a lakosságnál. Erre kitalálták, hogy visszavásárolják a fegyvereket. A horvát kormány állja a cehet, az ENSZ-katonák vállalják a begyűjtést és raktározást.

Paul Lafontain belga alezredes, akivel december elején Pélmonostoron beszélgetek az akcióról, elégedett az eredménnyel. Alig néhány hét alatt ötezer géppisztolyt, páncéloklót szolgáltatnak be. Egy Kalasnyikovért kilencvennyolc márkát, egy Zastava gépkarabélyért százötvenet fizetnek készpénzben. A kézigránát ára darabonként mindössze egy német márka. (Valószínűleg ezért szállítják Magyarországra, ott sokkal többet adnak érte.) Csak aknát nem vesznek át a kéksisakosok. Túl veszélyes lenne a tárolása.

- Önök most fizetnek azoknak, akik nem tartották be a törvényt. Mit gondolnak most a törvénytisztelők? – kérdezem az alezredest.

- Hm ... A kérdés jogos. De ha nem hirdetjük meg az akciót, ezek a fegyverek is ott állnának készen a használatra.

Ebben viszont az alezredesnek van igaza.

- Kik hozták be a legtöbbet?

- Fogalmam sincs. Nincs jogunk megkérdezni, kifélék-mifélék. Természetesen még a nevüket sem írjuk fel, hiszen azt sem tudjuk, a saját fegyverét hozta-e be az

illető. A teljes anonimitás a biztosítéka annak, hogy egyáltalán szóba jöhet ez a megoldás.

Persze, nem lehet kétségünk afelől sem, hogy rengeteg kézifegyver maradt még kint a lakosságnál. Ezt a sejtést igazolja, hogy a beszolgáltatott arzenál jelentős része leharcolt, majd hogy nem ócska eszköz látszatát kelti. Arra nagyon is jó ez a kéksisakos csereügylet, hogy a fegyvertulajdonosok megszabaduljanak felesleges készleteiktől, s még egy kis valutához is jussanak. De féltett „kincseiktől” aligha váltak meg.

Egy év – egy templom

A tudósító gyakran tér haza egy-egy drámai képekben bővelkedő riportútról azzal, hogy „nem, ezt már nem lehet fokozni”. Persze, nem mindig és nem mindenkinek az a drámai, amit a mai tévénező elvár egy akár csak közepes színvonalon megszerkesztett híradótól. A kiszolgáltatottság, az értelmetlen pusztítás helyszíni megtapasztalása néha sokkal jobban megviseli a riportert, mint amennyire azt képpen és hangban érzékeltetni tudja. Már csak azért is, mert a mai, korszerűnek mondott hírműsorok tudósításaiból igyekeznek száműzni az érzelem morzsáit is. (Legalább annyira politikai, mint szakmai okból, de ebbe most nem érdemes belemenni.)

Magam is azt hittem, hogy a sokszor látott szarvasi, vukovári, szentlászlói templomromok másodszorra már nem hatnak annyira rám, mint amikor először megpillantottam őket. A Duna Televízió *Váltó* című magazinja által szervezett decemberi forgatás során azonban olyan töménységben kellett találkozunk az ember elállatiasodásának nyomaival, hogy kénytelen voltam felülbírálni nézeteimet.

Az *Egy év – egy templom* című film elkészítésének ötletét a Novalić Alapítvány létrehozása adta. Egy fiatal, dúsgazdag eszéki vállalkozó elhatározta ugyanis, hogy a saját adományán felül nemzetközi segítséggel hoz létre pénzalapot a lerombolt baranyai és szlavóniai templomok újjáépítésére. Magától érteődően a katolikus és református templomokra gondolt elsősorban, de a sebek begyógyulása után nem zárta ki az ortodox templomok renoválásának finanszírozását sem.

Hogy ki ez a Novalić? Talán jobb, ha nem firtatjuk. Ismerősei szerint valami kereskedelmi iskolát végzett. Abból gazdagodott meg, hogy Eszék ostroma alatt egyedül az ő kocsmái tartottak nyitva. Az összes gárdista odahordta a pénzét. Valutában, készpénzben. Ma már bankja, rádiója, újságja, étterme és ki tudja, még milyen vállalkozása van a jellegzetesen sásorrú balkáni fiatalembernek.

A forgatás három napot vett igénybe, kibővített stábbal és technikával. Wiermann Helga szerkesztő és Váraljai Tamás rendező mindenképpen olyan filmet szeretett volna készíteni, ami kerüli a politikát, egyszersmind a sok „szövegelést” is. Beszéljenek inkább a képek és az aláfestő zene – fogalmazták meg a koncepció lényegét.

Lehet, hogy a végtermék ilyen lesz, a politikát azonban mégsem tudtuk kikerülni. Áthatotta a forgatás minden percét. Engem afféle révkalauznak kértek fel, tekintettel helyszíni tapasztalataimra és kiterjedt ismeretségi körömrre.

Már az út elején felhívtam e tájon először barangoló kollégáim figyelmét, hogy felejtsek el a Magyarországon, különösen pedig Budapesten megszokott tévés viselkedésmódot. Mindenekelőtt a látványos bevonulásokra, terepszemlékre, hosszas kamerapróbákra gondoltam, de szemmel láthatóan nem hittek nekem. Így aztán mindjárt az első nap, Szarvason, mi sem természetesebb, mint hogy a szétlőtt templommal szemben, a hatalmas, provokatív szerb zászlóval felékesített községháza mellett, szinte az út közepén parkolunk le a magyar rendszámú mikrobusszal.

Az öttagú stáb legyező alakban szétterülve, lassú lépésben közelíti meg a templomot. A helybeliek közül csak a vak nem látja, hogy „itt pedig valami készül”. Alapos terepszemle után – melynek során halvány mosollyal fogadják figyelmeztetésemet, hogy a törmelék közt fel nem robbant lövedékek is lehetnek – munkához lát a stáb.

Remek.

Helgával a templom előtt beszélgettünk, amikor ütött-kopott, valamikor talán fehér színű Polski Fiat fékez le az úton. Középkorú, pulóveres férfi kászálódik ki belőle, határozott léptekkel felénk tart.

- No, megkezdődött – mormogom Helgának.

- Mire jó ez? Azonnal hagyják abba! – kiáltja feldúltan a férfi.

- Ön kicsoda?

- Azonnal hagyják abba! Jöjjenek ki onnan – hadonászik amaz egyre mérgebben.

- Itt az engedélyünk. Hagyja őket dolgozni – mutatom a pecsétes papírt, ami eddig a legvehemensebb tiltakozókat is lecsendesítette. A mi emberünket azonban nem olyan fából faragták, hogy egykönnyen feladja.

- Ez csak az UNTAES-re vonatkozik ...

- Meg a TPF-re, vagyis a helyi rendőrhatalóságra. Olvassa csak el, itt van szerbül is: „Minden UNTAES-tisztviselő és minden rendőr köteles jelen igazolás tulajdonosának az egész régióban szabad mozgást és szabad munkavégzést garantálni.” Akarja, hogy értesítsük a rendőrséget?

Barátunk azonban nem jön zavarba.

- Ez az engedély semmit sem ér a helyi közigazgatás vezetőinek hozzájárulása nélkül. Hogy képzelik, hogy csak úgy leállnak valahol filmezni? Azonnal fejezzék be és jöjjenek velem! – mondja változatlan hévvel, s már hajtja is össze az engedélyt, hogy zsebre tegye.

Erre már engem is elfut a méreg, kikapom kezéből a papírt. Más sem hiányzik, mint hogy szépen „elveszítse” valahol. Viszont húzni kell az időt, hogy a többiek befejezhessék a felvételeket.

- Na jó, menjünk. Bár még most sem tudom, kicsoda maga és ki küldte.

A pulóveresnek egyelőre ennyi is elég. Némán baktatunk hármasan a falu főutcáján, csak sejtve, hogy a községházára. Vagy a rendőrségre?

- Maguk nem akarják igazán a békét, ha így viselkednek – próbálom provokálni az atyafit, de nem veszi a lapot.

- Menjünk, csak menjünk! – mondja kurtán, szinte fenyegetően.

Egy polgárház kapuja előtt állunk meg, a templomtól két-háromszáz méterre. Semmi nem utal rá, hogy hivatalos épület lenne. Átvillan rajtam, hogy ha mi egyszer ide bemegyünk, nem biztos, hogy ki is jövünk. Attól függ, kik és hányan vannak bent.

Az udvarból kis szoba nyílik, csöpp ablaka az utcára néz. Hivatali helyiségnek rendezték be, minden falat jókora szerb zászló borít, az egyetlen szabad felületre egy vélhetően középkori harcos portréját akasztották. (Talán ismernem kellene, de szerb szabadsághősök tekintetében az ismereteim kissé hiányosak.)

Az íróasztal mögött sötétkék kosztümben, kihajtott nyakú fehér ingben negyvenes forma vékony kis nő üldögél. Mintha csak az ötvenes évek elejéről csöppent volna ide. Finom arcával, fekete hajával talán még szép is lehetne, ha nem akarná olyan élethűen eljátszani a szigorú közhivatalnokot. Nem tehetek róla, de Maczó Ágneszt juttatja eszembe: ugyanolyan kérlelhetetlen szigorral szorítja össze a száját, amikor haragszik.

És most nagyon haragszik. Hullámozó kebellem hallgatja a pulóveres beszámolóját, mit merészeltünk elkövetni a templomnál. Még cicceget is hozzá felháborodásában.

- Üljenek le! – mondja keményen, és nyomban a telefonhoz nyúl.

- Beszél németül? Angolul? Franciául? – próbálkozom a hölgnél egy kicsit a szerb felé hajlított oroszul.

Méltatlankodva int nemet. Azért átnyújtom neki az akkreditációt, rámutatva a szerb szövegre. Talán meg tudnám kímélni a telefonköltségtől.

Visszadobja. – Tőlünk kellett volna engedélyt kérniük!

A pulóveres buzgón bólogat.

A hölgynek határozott balszerencséje van. Perceken át küzd a telefonnal, de vagy nincs vonal, vagy a keresett személy nincs telefonközelben. Hát, így nehéz lesz példát statuálni ... Derűsen figyeljük egyre kétségbeesettebb erőfeszítéseit.

Egyszer csak kopogtatnak, s egy fehér ENSZ-egyenruhás megfigyelő – „monitor” – lép be szerb tolmácsnője kíséretében. Mint kiderül, tíz órára beszéltek meg találkozót a polgármester asszonnyal.

- Mi újság, mi járatban vannak itt? - Kérdi az idős svéd férfi mellém telepedve.

Röviden vázoljuk helyzetet.

„Vendéglátóink” szemmel láthatóan zavarban vannak. Azt mégsem mondhatják, hogy önként jöttünk ide.

A szerb tolmácsnő segítségével most már sokkal gördülékenyebben folyik a társalgás. A polgármesternő nyomban kávét kínál, a magunk részéről elutasítjuk. Nem zavartatja magát, s továbbra is a vaskályha körül tüsténkedik. S lássunk csodát: még valami mosolyfélét is erőltet az arcára.

Néhány perc múlva ott párolog előttünk az illatos török kávé. Ennek tényleg nem lehet ellenállni.

- Az a baj, hogy a sajtó nagyon egyoldalúan tájékoztat az itteni helyzetről – mondja az asszonyka. – Önök is csak a szerbeket hibáztatják. Tudják, miért rombolták le katonáink a templomtornyot? Mert a horvátok géppuskafészkét telepítettek oda, és kilenc polgári személyt lekaszaboltak.

- Minden lerombolt baranyai és szlavóniai templomban géppuskafészek volt?

- Miért nem csinálnak filmet a lerombolt ortodox templomokról? – kérdez vissza a pulóveres férfi. – Abból is van vagy kilencven.

- Nézze, egyáltalán nem kizárt, hogy azokról is forgatunk majd. De most a katolikus templomok újjáépítésért létrejött alapítvány tevékenysége a téma – mondja békítőleg Helga. – Csináljanak a szerbek is alapítványt, s akkor jövünk. Ez egy gazdasági magazin, mi nem akarunk igazságot tenni.

Míg beszélgetünk, végre bejön a sokadik hívás. A férfi elkéri az akkreditációt, és valakinek beolvassa. Ahogy halad előre a szövegben, úgy tűnik el a magabiztossága.

- Értettem ... Rendben. Köszönöm – mondja, s csendben leteszi a kagylót.

- Tessék – nyújtja vissza a papírt. – Végezzék tovább a munkájukat.

Szinte végszóra kivágódik az ajtó, és két tagbaszakadt fiatalember rohan be. Izgatottan hadarva mesélik, hogy valami idegenek a templomot filmezik. – Mit csináljunk velük??

- Ők is közéjük tartoznak – mutat ránk fáradtan a polgármester asszony. – Szabályos engedélyük van. Hagyjátok békén őket.

Végül barátságosan búcsúzunk el. Felszabadultan, nevetgélve lépünk ki a kapun. A ház előtt éppen rendezőnkbe botlunk, aki feldúltan kérdi:

- Hol a fenében voltatok ilyen sokáig? Már mindenütt kerestünk benneteket. Odajött két fickó a templomhoz, hóbörögtek a forgatás miatt. Tőlük próbáltuk megtudni, merre mentetek, de gúnyosan annyit mondtak, hogy hamarosan előkerültök. Vagy nem...

Pár órával később Szentlászlón sem telik el öt perc, hogy ne fékezze le egy TPF-es rendőrutó előttünk. Nemcsak az akkreditációt, hanem az összes sajtóigazolványt elkéri, s gondosan följegyzik számukat.

Kórógyon már óvatosabbak vagyunk, de az utca egyenes, nehéz elrejtetni a mikrobuszt. Javában filmezzük a református egyházközség szétszóródott irattárát, amikor a rendező, Váraljai Tamás kinéz az utcára és idegesen jelenti: - Egy csomó ember áll az autónk körül...

Megint Helgára és rám vár a feladat, hogy szóval tartsuk az embereket, amíg a stáb dolgozik. Ezúttal idős asszonyok és hasonlóan koros szerb férfiak a kíváncsiskodók. Egyikük magyarul is beszél. A szokásos kérdések: kinek dolgozunk és miért éppen itt?

Kisvártatva egy szürke Zastava fékez le előttünk. Középkorú asszony tekeri le az ablakot. Kiváló németiséggel ő is jövetelünk okát tudakolja.

- Vigyázzanak errefelé, nagyon sok a megbízhatatlan ember! Én is szerb vagyok, de nem haragszom sem a horvátokra, sem a magyarokra. A családomban is vannak horvátok szép számmal. Szörnyűség, ami itt történt az elmúlt öt évben. És tudják, mi a legszörnyűbb? Hogy magunk sem tudjuk, hogyan lehettünk képesek ilyesmire. Egyik napról a másikra egymásnak esni!

- Mi lesz, ha visszajön a horvát hatalom?

- Hát éppen ez az! Ettől félünk. Nem attól, hogy ez a terület újra Horvátország része lesz. Mindig is az volt, hülyeség lenne vitatni. Hanem a Tudjman-félék sovizmusától. A bosszútól. Attól, hogy ugyanúgy el kell majd menekülnünk, mint a knini, pakraci szerbeknek. De hát hová menjünk? Innen már nem vezet út sehová. Szerbiába se. Legfeljebb a Dunába.

- Gondolja, hogy elűzik a szerbeket?

- Remélem, hogy nem így lesz. De félünk, nagyon félünk.

Vukováron éppen ellenkezőleg, a horvátok érzik még mindig fenyegetve magukat. Sosem fogom elfelejteni annak a szerb férfinak a pillantását, akivel a ma átjáróházként használt, még romjaiban is fenséges vukovári katedrálisban találkoztam.

Nem tudom, miért érzetem kényszert, hogy megszólítsam. Talán mert egyedül voltam az utolsó szögig kifosztott, a nyers tégláig lecsupaszított hatalmas kupola

alatt. A stáb egy kicsit távolabb, az ugyancsak szörnyűségesen elpusztított kolostorépületben forgatott, én fényképeket készítettem idebent. A fiatalember a város felől jött sietve, át a székesegyházon.

- Dobar dan... Magyar újságírók vagyunk – mondtam, pedig nem is kérdezte. Csak láttam rajta, hogy ellenségesen méregeti a fényképezőgépet.

- Persze – fordult meg -, s hátrafelé menet vetette oda gúnyosan: - És nem is tudnak horvátul, ugye?

Még kétszer láttam visszajönni a templomhoz. Meg mertem volna esküdni, hogy előbb-utóbb nyakunkra hozza a haverjait, de félelmem alaptalannak bizonyult. Hogy mégsem festettem rémképeket, a korábbi vukovári újságíróveréseken kívül a következő napok eseményei is bizonyították.

A magyar határhoz közeli Darázs községben fejeztük be az Egy év, egy templom forgatását. Helga és Tamás a közeli temetőben sétálgatott, csatlakoztam hozzájuk én is. Magyar fejfák és sírkövek között bókászunk, amikor a szomszéd kertből hatalmas dörrenés hallatszott.

Petárdára gyanakodtam, hiszen már közel jártunk az újévhez, és az eszéki szállodába is behallatszott az előszilveszterezők robbantgatása. Kollégáim nem vették ilyen könnyedén a dolgot, sietősen indultak meg a kijárat felé. Mi tagadás, én is megszaporoztam a lépteimet, amikor eldurrant a másik detonáció is. A templom előtt idős horvát asszonnyal találkoztunk. Óriási disznót legeltetett a hó alól kilátzó gyér fűvön.

- Egy szerb menekültcsalád lakik ott – mutatott a durranós kert felé. – Ezekről minden kitelik...

S mennyire igaza volt! Alig, hogy hazajöttünk, hallom a rádióban: Darázs községben kézigránát robbant a benzinkútnál. Éppen csak kitették a horvát INA olajtársaság emblémáját, másnap már söpörhették is az üvegcserepeket. Két nappal később magam is jártam arra. A gránátok szokás szerint csúnya munkát végeztek. A szemtanúk szerint géppisztolysorozatot is lőttek a csöpp irodaépületre.

Sötétkék egyenruhás szerb TPF őrizte a romokat. Semmi kifogása sem volt elene, hogy néhány felvételt készítek a kútról. Meg is kapta a magáét egy arra járó asszonytól, amiért ilyen elnézően bánik az usztasa kémekkel...

Tanítók, tanárok

Igazságtalan lennék, ha csak pár szóval nem emlékeznék meg arról a húszgyenéhány pedagógusról, aki végig kitartott a terror öt éve alatt a magyar iskolákban, Vörösmarton, Laskón, Kopácson, Várdarócon, Sepsén.

Hősök voltak valamennyien.

Főleg nők, nem is egy közülük testi-lelki nyavalyától meggyötört. Hóban, szélben, esőben, forróságban gyalogoltak, kerékpároztak, autóstoppoztak, buszoztak lakóhelyük és az iskola között, hogy ne szűnjön meg a magyar oktatás a Drávaszögben.

- Vegyétek tudomásul, hogy Magyarország az ellenségünk – jelentette ki 1993-ban az összevont laskói-vörösmarti iskola igazgatónöje, mellesleg egy magyar asszony, a pélmonostori körzet szerb elnökének, Vaso Žigićnek a felesége. – Felejtésük el a magyarországi tankönyveket, a pécsi továbbképzéseket. Ez itt már Szerbia. Akinek nem tetszik, annak fel is út, le is út.

Hol másutt, mint a laskói iskola kertjében állították fel messzehordó ágyúikat a „krajinai” tüzerek, s lőtték Eszéket éjjel és nappal. A tanárok, diákok a fal mellé bújva várták, mikor érkezik rá válasz a Dráva túloldaláról. Nem voltak illúzióik afelől, mi marad az iskolából, ha a horvát felderítők bemérik a szerb tüzelőállás koordinátáit.

Tanítottak fűtetlen, hideg termekben, rongyos könyvekből és hiányos taneszközökkel. Vigasztalták a gyerekeket, akik a szörnyűségek közepette nőttek ki az óvodáskorból, s élték meg serdülő éveiket.

Csak 1997 elejére javult valamit a pedagógusok addigi szánalmas fizetése. A horvát kormány utalt át számukra hétszáz márkát minden hónapban. Mi sem „természetesebb”, mint hogy mire a pélmonostori szerb hivatalokon átfolyt a pénz, már csak a felét kapták meg az iskolákban.

Elismeri-e valaha a magyar pedagógiatörténet ezt a hősiesség kitartást? A herceg-szöllősi Keresztes Irma, a csúzai Dékány Zsuzsa, a vörösmarti Gertsmajer Angéla és Pehó Ferenc, valamint a kopácsi Vass Zoltán munkáját? S a laskói Pásztor Juliáét, aki örök életében viselni fogja lábsérüléseinek nyomát, amit akkor szerzett, amikor egy éjszaka géppisztolysorozatot eresztettek a házukra?

Most már érkezik ugyan a magyar tankönyvsegély, de miért nem nézett rájuk öt éven keresztül senki például a Vajdaságból, ahonnan pedig szabad volt az átjárás?

Bámulatos a gyermekek alkalmazkodóképessége. Ahogy - legalábbis látszólag – ki tudják zárni magukból a körülöttük zajló világ szörnyűségeit. Nevetnek, élnek, szeretnek, sírnak, álmodoznak...

És esznek... Nem tudom miért, az egyik legszívbemarkolóbb élményem a laskói iskolások tízóraiása. Pedig talán örülni kellene annak, hogy délelőtt tízkor is meleg ételt esznek.

Azon a napon például szalontüdőt. Ültek, álltak ezek a sovány, kedves, szép gyerekek a hideg előcsarnokban, és falták a szalontüdőt metélttésztaival. És ették a

tanárok is a tanári szobában – mert aznapra éppen ez jutott. Tányérok a könyvek, füzetek között, mintha ez lenne a világ legtermészetesebb dolga, s közben feloldó csevely vidám és kevésbé vidám dolgokról.

Lehet, hogy valóban így természetes. Ha valaki, hát ők megtanulták, mi kell a túléléshez ...

Lesz-e béke a Duna-Dráva mentén?

Sajnáltnám, ha történeteimből azt szűrte volna le az olvasó, hogy a Kelet-Horvátországban kialakult helyzetért kizárólag a szerbeket tekintem felelősnek. Ugyanígy sajnálnám, ha a nemzetközi szervezetek közvetítő akcióinak sutaságát érzékeltető példáim azt a látszatot keltenék, mintha nem becsülném az ENSZ zászlaja alatt meghozott áldozatokat. Hiszen a jószándék vitathatatlan, s vannak már látható eredmények is. Végtére is az úgynevezett civilizált világ kitarthatott volna a korábbi amerikai elnök, idősebb George Bush 1991-ben hangoztatott álláspontja mellett is, amely szerint „ha két nép fiai agyon akarják verni egymást, azt úgysem lehet megakadályozni”.

A délszláv háború kiváltóokairól még sokat fognak vitatkozni a történészek. Hibákat és súlyos bűnöket követtek el mindkét – sőt, a muzulmán bosnyákokat is ide számítva: - mindhárom oldalon. Egy dolgot azonban nem szabad szem elől téveszteni: nem Horvátország volt az, amely szerb területeket foglalt el, s tart mindmáig megszállva ...

A szerbek nyilvánvalóan ugyanúgy óhajtják a békét, mint a horvátok és magyarok. Nem leplezik ugyanakkor ma sem, hogy a békét szerb dominanciával képzelelik el, mind Baranyában, mind Kelet-Szlavóniában.

Megbizonyosodhattam erről magam is, amikor 1996 novemberében végre fogadtam Vaso Žigić pélmonostori szerb elnök, de ugyanezzel a szándékkal szembesültem rá egy hónappal később Erdődön is, a békemegállapodás egyéves évfordulóján rendezett ceremónián, ahol szót válthattam Stanimirović-tyal, az egész kelet-szlavóniai „krajina” első emberével. Mindketten hangsúlyozták, hogy elismerik a horvát szuverenitást, de ragaszkodnak hozzá, hogy a Duna-menti térség teljes autonómiát kapjon. Ők úgy képzelik, hogy a zágrábi kormány nem hozhatna döntést az autonóm körzet vezetőinek megkérdezése nélkül. A területnek önálló zászlaja, rendőrsége és himnusza lenne.

Az Európa Tanácsi tagság lebegtetésével, majd az uniós csatlakozási remények hűtésével sakkban tartott horvátok eddig példás önfegyellemmel viselték a szerb

„helyi hatalom” packázását. Klein tábornok számtalan ígérete ellenére az átmeneti rendőrség nagy része még ma is szerb rendőrökből áll. Nem sikerült bevezetni a kunát, merényletet követtek el az első helyreállított INA-kút ellen, akadályozzák a menekültek visszatérését, támadásokat követnek el horvát újságírók, s újabban katolikus templomok ellen is. (A szerémségi Újlak községben 1996 karácsonyának szentestéjén negyven horvátot zártak körül a templomban, a segítségükre siető ENSZ-katonákat pedig megtámadták, majd néhány nap múlva kézigránátot dobtak a templom kapujára.)

Jól jellemzi a helyzetet, hogy Klein maga is Újlakra sietett, s kijelentette: ha a szerbek így folytatják, az UNTAES kivonul a térségből és sorsukra hagyja őket. Mi ez, ha nem nyílt beismerése annak, hogy a kék sisakosok eddig tulajdonképpen a *szerbeket* védték a horvátokkal szemben?

Ugyancsak sokat elárul a kuna bevezetése körüli huzavona. Már augusztusra ígérték, hogy a horvát fizetőeszköz veszi át a „krajinai”, majd a jugoszláviai dinár szerepét. Annál is inkább, mert sokezer elmaradt nyugdíjat kellett volna kifizetni, ezt azonban a horvát fél – indokoltan – csak kunában hajlandó átutalni. Aztán arról volt szó, hogy egy átmeneti időre a dinár, a kuna és a német márka egyaránt elfogadott fizetőeszköz lesz.

December elején az UNTAES kikötötte: a zónában foglalkoztatott helyi alkalmazottait már csak kunában hajlandó fizetni. Amikor kiderült, hogy ők ezt nem fogadják el, Klein megmakacsolta magát, s úgy döntött: akkor nem lesz fizetés. A karácsony közeledtével azonban mégis engedett, s a kelet-szlavóniai alkalmazottak márkában kapták meg járandóságukat.

A szerbek kérésére az UNTAES mandátumát még egy fél évvel meghosszabbította a Biztonsági Tanács. (A távozó ENSZ-főtitkár, Butros Gali egyik utolsó aláírása lehetett.) Ugyanakkor nyílt titok UNTAES-körökben, hogy költségvetésüket már egész évre jóváhagyták. Vagyis, ha megrendezik is a márciusra tervezett választásokat, a kéksisakosok nem vonulnak ki nyáron a Duna-menti régióból.

Forró tavasz vár erre a sokat szenvedett horvát régióra. A pathhelyzet nem változott: a horvátok nem fogadják vissza a nyugat-szlavóniai szerb menekülteket, a baranyai, kelet-szlavóniai és nyugat-szerémségi rendezés pedig elképzelhetetlennek látszik a horvát és magyar menekültek visszatérése nélkül.

Lesz-e valaha is béke a Balkánon? Történelmét ismerve aligha. Ha cinikus lennék, a tudósítói munkára sandítva megkockáztatnám: manapság a rossz hír a jó hír, s egy haditudósítónak akkor van munkája, ha sok a feszültség a világban. Kit érdekelnek a békés hétköznapiak?

Mégis, inkább Babitsnál keresem a választ:

*„... Hogy béke! béke!
béke! béke már!
Legyen végre már!
Aki alszik, aludjon,
aki él, az éljen,
a szegény hős pihenjen,
szegény nép reméljen.”*

Pécs, 1997 március

Lett- e béke a Balkánon?

Az IFOR éve című könyvem kéziratát 1997 márciusában adtam le a kiadónak, s nyár elején jelent meg. Mindaz tehát, amit jelenidőben írok benne, több mint húsz évvel ezelőtt történt. Két évvel később kirobbant a koszovói válság, ami Jugoszlávia NATO-bombázásával, végsősoron pedig Koszovó önálló állammá válásával ért véget. Mondják, az ott élő albánok már sok évvel előtte, az ágyban nyerték meg a csatát: míg a szerb országrészekben egy-két gyerek született, az albán családok hét-nyolc gyereket neveltek föl. Természetes, hogy a nyolcvanas évek közepén Milosevics hiába szüntette meg Koszovó (és a Vajdaság) autonómiáját, az albánok az arcába nevettek: a lakosság kilencven százaléka ekkor már siptár volt.

A „jól bevált” receptet követve a szerbek nekirontottak az albánoknak, s amikor elfajult a konfliktus, az amerikaiak a „jól bevált” receptet követve bombázni kezdték őket. Az a tragikus helyzet állt elő 1999 tavaszára, hogy a NATO felhatalmazása alapján beavatkozó amerikai bombázók éppen Magyarországról, méghezzá Taszárról indultak gyilkos terhük ledobására. Újvidék és más szerb többségű városok mellett olyan magyar falvak megbombázására is, mint Horgos. S mindezt azért, mert teljesült hön áhított vágyunk, a NATO-csatlakozás. Hát, meg is kaptuk nyomban az első feladatot...

Abban az időben már a Magyar Televíziónál dolgoztam Budapesten, de el-elkísértem Bertalan fiamat egy-egy riportútjára, aki átvette tudósítói helyemet a Duna Televíziónál és a Magyar Nemzetnél. Így magam is láttam a kaposhomoki szőlőhegyről az első „lopakodók” megérkezését Taszárra. E szupertitkos, és „láthatatlan” amerikai vadászgépeket, amelyek közül mégis úgy leszedett egy példányt egy szerb légvédelmi üteg magyar irányzója, mint egy jóllakott vadkacsát. A gép konstruktőrei mindenre

gondoltak, csak arra nem, hogy a lestrapált, régi orosz radarrendszerek, amelyeket a szerbek használtak, olyan tartományokat is befognak, amelyekről az amerikaiak már régen „láthatatlannak” tartottak.

Aztán véget ért a koszovói válság is, meglepő fordulattal: a nyugati világ, amely egyébként hallani sem akar úgy általában az autonómiáról, s pláne nem az autonóm közösségek függetlenségi törekvéseiről, most mégis elismerte Koszovó önálló államiságát. Persze, távolról sem állíthatjuk, hogy a helyzet ezáltal rendeződött, hiszen a szerbekkel az élen jónéhány állam a mai napig nem vette tudomásul ezt a nemzetközi jogi aktust, így nem tévedünk talán nagyot, ha azt állítjuk: amíg a belső etnikai határokat és viszonyokat nem rendezik, csak arról lehet szó, hogy a koszovói problémát a szőnyeg alá söpörték.

S azóta függetlenné vált Macedónia és Montenegró is, így a Zágráb alá érő Nagy-Jugoszlávia milosevics-i álma helyett már Kis-Jugoszlávia sem létezik többé. A szerbek lényegében mindent elveszítettek, amelyet 1988-89-ben nagy-nagy bölcsességgel és türelemmel még megtarthattak volna.

Meggyőződésem, hogy ugyanez a söprű dolgozott Bosznia-Hercegovinában is, ahol a köztársaság északi és keleti karéját uraló szerbek újra és újra be akarják biztosítani államon belüli államiságukat, s egy újabb veszély is felütötte a fejét a bosnyák régiókban: a radikális iszlám megjelenése. Sorra gyarapszanak az iszlám legszélsőségesebb tanait hirdető vahabita közösségek, így már nem kell Szíriába és Irakba utaznia annak, aki közelebbi kapcsolatba akar kerülni a dzsihadistákkal. Új konfliktus forrása az embercsempészek meggazdagodását szolgáló, s a Wilkommenskultur által felerősített migráció is. A migránsok nagy száma és a hatóságok tehetetlensége miatt küszöbön áll a helyzet, amikor a boszniai lakosság előveszi rejtkehelyéről a délszláv háború után lezsírozott fegyvereket...

Bő húsz évvel a nyílt háborúskodás befejezése után még mindig nem zárultak le a hágai perek. A nemzetközi bíróság a közelmúltban ítélte életfogytiglani börtönre Ratko Mladić generálist, így öt évi pereskedés után megszületett végre az elsőfokú ítélet. A bíróság tizenegy vádpont közül tizenben találta bizonyíthatóan bűnösnek. A 2016-ban negyven évre ítélt Radovan Karadžić után így újabb szerb háborús főbűnös mögött látszik örökre bezáródni a börtönajtó.

Horvátország az Európai Unió tagja lett. Szerbia is afelé törekszik, de sok víz le fog folyni addig a Dunán és a Drinán, amíg ez az elképzelésük valóra válhat. Lehet, hogy az Európai Unió maga sem fogja megvárni ezt, legalábbis a jelenlegi formájában...

Párizs-Pécs, 2017-2019

Virágvasárnap Bagdadban

Mint ahogy az lenni szokott, egy nappal Róbert László telefonhívása előtt sejtmem sem volt, hogy 2003 virágvasárnapját az ostromlott Bagdadban fogom tölteni. Sőt, egyenesen képtelenségnek tartottam volna, ha egy javasasszony ezt olvassa ki a tenyeremből. De megjött ez a telefonhívás, s mint már annyiszor, ismét gondolkodóba estem : végül is miért ne próbálnánk meg ? Úgysem fog sikerülni.

Róbert Lászlót nagyon régóta ismertem. Először csak gyerekként a rádióból, hiszen jellegzetes, raccsoló tudósításait a hatvanas években gyakran lehetett hallani a hírműsorokban. Később feltűnt a televízió külpolitikai programjaiban is, rendszeres szereplője volt az akkoriban ritkaságnak számító, s persze csak a megbízható szerkesztők bevonásával lezajló vitaműsoroknak.

Személyesen 1989-ben vagy 90-ben ismerkedtünk meg, amikor a Magyar Újságírók Országos Szövetségének elnökeként meglátogatta frissen alapított dél-dunántúli regionális hetilapunk, A HELYZET szerkesztőségét. Egyébként maga is pécsi, a helyi zsidó közösségből származik, itt végezte középiskoláit is. Később a Pázmány Péter Tudományegyetemen, majd Párizsban tanult, sok éven át a Magyar Rádió tudósítója, később filmhíradós és televíziós szerkesztő. Vértprofi újságíró, aki mintáit a nagy nyugati sajtóügynökségek gyakorlatából merítette, természetesen szorosan igazodva a Kádár-rendszer megszabott irányvonalaéhoz. Egyik nagy ideálja Graham Greene, amerikai regényíró, akivel sikerült közelebbi kapcsolatba kerülnie, s később a „Csendes amerikai” mintájára maga is megírta kelet-ázsiai élményeit. Egyik legnagyobb újságírói bravúrja, hogy 1979-ben az iszlám forradalom által előzőtt iráni elnököt felváltó Khomeini ajatollah gépén érkezett Teheránba.

Vannak arra utaló adatok, hogy ügynökként is foglalkoztatta az állambiztonsági apparátus, de hát hogyan is képzelnénk, hogy valaki bejárhatta volna a világot a hatvanas-hetvenes években a „szervek” jóváhagyása, vagy éppen aktív kiszolgálása nélkül. Nyilvánvaló, hogy valamennyi külpolitikai újságíró a cikkek megírása után még máshová is jelentett. (Annál is inkább, mert legtöbbjük Moszkvában, a „szocialista világ” elit újságíró egyetemén, az ILO-n végzett.) Szolgálataikért cserébe korlátlan utazási szabadságot kaptak, s olyan életszínvonal megalapozásának lehetőségét, amelyről az átlagpolgár legfeljebb csak álmodozhatott. Számos nagy-sikerű riport fűződik Róbert László a nevéhez, egyebek között a harmincnyelc részből álló *Tisztelendők* című televíziós filmsorozat

Róbert pécsi látogatásakor érdeklődő és barátságos idős kollégát ismerhettünk meg személyében, jöllehet a rendszerváltozás idején tett MÚOSZ-elnöki nyilat-

kozatai alapján egyértelműen a baloldali-liberális tábor erős bástyájának számított. Később egy baranyai lokálpatrióta egyesülés tagjaiként többször is találkoztunk, s ekkor volt alkalmam föltenni neki a kissé provokatív kérdést : hogyan lehetséges, hogy a Tisztelendők című nagy sikerű sorozat egyetlen főszereplője sem magyarországi pap, sőt, zömmel még csak nem is európai? Legtöbbjük az akkor divatos, az Aczél-féle kommunista ideológusok által is favorizált „felszabadítás teológia” képviselője. „*Nem volt egyetlen bemutatásra érdemes tisztelendő sem Magyarországon ?*” - tettem egyértelművé az amúgy érdekes sorozattal kapcsolatos legfőbb gondomat. Nem titkolom, a saját egyházi vezetésük által is negligált lelkesz apám és nagyapám sorsa miatti sértettség is bujkált bennem.

Kitérő választ adott. Talán valami olyasmit, hogy „te is tudod, milyenek voltak az akkori viszonyok”. Nem is gondoltam, hogy kérdésemre sok évvel később konkrét, cselekvő formában ad majd a választ.

A kétezres évek elején – talán 2002-ben -, azzal keresett meg akkori munkahelyemen, a Magyar Televízióban, hogy „lám, itt az alkalom, hogy magyar tisztelendőről készítsünk filmet, van kedved leforgatni velem ?” Sikos Antal ürömi plébánosra gondolt, akivel valamilyen úton-módon összebarátkozott, s megismerkedésük számtalan jóízű beszélgetés forrása lett. Szó sincs róla, hogy mindenben egyetértettek volna, de tartalmas teológiai és filozófiai eszmecseréjük egyetemi szemináriumnak is beillt. Abban az időben már valamennyi filmemet magam forgattam, s ennek a mániámnak valahogy híre ment a szakmában. Róbert László nehéz eset volt, az operatőrök sorra kikoptak mellőle, no meg aztán a jól fizetett utak lehetősége is megcsappant körülötte az idő múlásával. Melyik profi akar a bizonytalan visszatérülés tudatában a saját pénzén utazgatni egy rigolyás öregemberrel? Én azonban igyekeztem túltenni magam ezen a szemponton, s inkább a dolog hízelgő vonatkozásait domborítottam ki magamban: azért az mégis csak valami, hogy egy rutinos, vén róka, akinek egyes filmjeit az olasz és francia televíziók is átvették, éppen engem választ operatőrül! Így aztán többször is meglátogattuk Antal atyát az ürömi plébánián, aki valóban rendkívüli ember volt: szikár, egyenes jellem, aki nem csak prédikációival, hanem minden gesztusával, egész életmódjával példát mutatott híveinek.

Nos, ezen forgatások szünetében érkezett László hívása. Lelkes hangon közölte: a Baptista Szeretetszolgálat néhány napon belül kiküldi ügyvezető igazgatóját Ammanba egy segélykonferenciára, amelynek az a célja, hogy előkészítse az iraki nép szenvedéseinek enyhítését az ostrom befejeződése után. Ugyanis akkor már hetek óta folyt a Szaddam Huszein ellenes angol-amerikai támadás, amelyet hamis hírszerzési adatokra hivatkozva indítottak az az iraki olajra ácsingózó nagyhatal-

mak. (Könyvtárnyi irodalom foglalkozik az ikertornyok elleni furcsa támadással, s annak következményeivel, egyebek között az amerikai külügyminiszter ordas nagy hazugságaival az ENSZ fórumain.)

Az ötlet annyira valószínűtlennek tűnt, hogy eleinte nem is vettem komolyan. Számtalan kérdés tolt fel bennem, melyek nagy részére László sem tudott válaszolni. Csak azt ismételgette csökönyösen, hogy ott a helyünk, soha vissza nem térő alkalom, most odafigyel az egész világ, stb. Végül bevette utolsó érvét: megcsinálhatnánk a bagdadi tisztelendőket...

Sok időnk nem volt gondolkodni, a szeretetszolgálat választ várt: megyünk vagy sem? László úgy érvelt, hogy ha már Ammanig eljutunk, onnan gyerekjáték lesz bejutni Irakba. Ebben ugyan kételkedtem, hiszen a hírek súlyos harcokról szóltak, de a bogár már bent motoszkált a fülemben: ez az öreg róka annyira mindent el tudott intézni élete során, miért most ne sikerülne? Ha ő hetvennyolc évesen útra mer kelni, mekkora égés, hogy én visszariadok?

Nagyobb akadályt jelentett az anyagiak előteremtése, mert „természetesen” munkahelyemhez nem fordulhattam ilyen improvizált kéréssel, más szponzort pedig nem tudtam volna felhajtani. (Világéletemben utáltam pénzt kunyerálni.) Maradt tehát a családi ékszerek elzálogosítása, ami meg is történt olyan ezer dollár értékben. Tény, hogy így visszagondolva elég nagy hazardírozás volt, hiszen könnyen otthagyhattuk volna a fogunkat, illetve arra sem volt garancia, hogy a majdani film honoráriumából ki tudom váltani nagybátyám nemrég rám szakadt örökségét.

A repülőút költségeit a Baptista Szeretetszolgálat vállalta magára, ha jól emlékszem, ők intézték a jordániai formaszakmákat is. Hogy egy esetleges iraki vízum megszerzése tárgyában történtek-e lépések az ostromlott ország budapesti vagy bécsi külképviseletén, erről ma már semmi emlékem sincs. Igyekeztem minden körülményre felkészülni, s a legjobb állapotba hozni félprofesszionális felszerelésemet. Az út során ismét többször meggyőződhettem a videóújságírás és a könnyítet technika előnyeiről; bizony egy teljes létszámú stáb az akkori nehéz tévékamerával és állvánnyal sokkal nehezebb mozgott volna azokon a helyszíneken, ahová végül is eljutottunk.

Az amerikai-angol-francia invázió 2003. március 20-án kezdődött el, s a főerők április 10-én vették be Bagdadot. Mi ekkor már egy ammani kényelmes szálloda televíziós képernyőin figyeltük az eseményeket, és szorgalmasan látogattuk a segélykonferencia meglehetősen unalmas üléseit. A világ minden tájáról érkezett hívatásos emberbarátok ülték körül az asztalt, s élelmiszerszállítmányokról, kórházi felszerelésekről beszélgettek, vitatkoztak. Volt közöttük egy magyar hölgy is, a

közért élő és haló asszonyságok archetípusa, méghozzá a nemzetközi fajtából: vékony, szemüveges, pengeszájú, több nyelven kommunikáló hűvös és okos értelmiségi. A többiek is – lelkészek, segélyszolgák – nagy tisztelettel tekintettek rá, hiszen lerítt róla, hogy a világ bármely sarkán kitört válsághelyzetben otthonosan mozog.

Abban mindegyikük egyetértett, hogy Ammanból egy tapodtat sem érdemes mozdulni, amíg nem „normalizálódik” a helyzet Irakban, vagyis a harcok teljes megszűntéig. No, éppen ez nem tetszett Róbert László barátomnak, aki már égett a vágytól, hogy puskaport szagolhasson. Egyre gyakrabban próbálkozott más csatornákon is kapcsolatokat kiépíteni, hogy végre elérhesse áhított célját: indulást Bagdadba.

Bevallom, hogy ott és akkor olyan túl nagy ingerenciám nem volt erre. Nekem Jordánia is újdonság volt, kiadós sétákat tettünk a városban, megismerkedtünk Herencsár Lajos magyar nagykövettel, az arab világ kiváló ismerőjével, aki maga is igyekezett lebeszélni minket a kalandos vállalkozásról. Meghívott vacsorára a rezidenciára, ahol elmesélte, hogy éppen az előző napokban menekítette ki Bagdadból Orosz József rádióriportert, aki ott reszketett egy szállodaszobában az ostrom előestéjén. Kijelentette, hogy ha mégis elindulunk, azt csak a saját felelősségünkre tehetjük, s a baráti vacsora végén ezt alá is íratta velünk.

Aztán felgyorsultak az események.

Szerdán este érkeztünk Ammanba, másnap, csütörtökön esett el az iraki főváros, és szombaton hajnalban már úton voltunk a jordániai sivatagon át vezető autópályán a Tigris és Eufrátesz völgye felé. Mindez Róbert László kitartásának, szemfülességének és sok évtizedes tapasztalatának, kapcsolatépítő képességének köszönhető.

A kétnapos konferenciázgatás közben jó kapcsolatba kerültünk a nemzetközi segélyszolgálatosokkal, akik csütörtökön este baráti vacsorát rendeztek valamelyik előkelő étteremben, ahová minket is meghívtak. Az asztalnál egy svéd evangélikus lelkész mellé kerültem, akinek természetesen elmondtam, hogy magam is lutheránus papi családból származom, így hamar megvolt a közös beszédtemánk. Amikor elmeséltem jövetelünk célját, először a fejét csóválta, majd egy szalvétára felírt egy nevet, s a következő szavak kíséretében átadta: *„Ha mégis bejutnának Bagdadba, amit kétlek, próbáljanak eljutni a Dora városnegyedbe, s keressék meg Számi atyát, a kaldeusok Péter-Pál templomában. Érdekes dolgokat fognak hallani tőle.”*

Este a szállodában tájékoztattam beszélgetésünkről Róbert Lászlót, aki mindjárt el is kérte a szalvétát. (A film narrációjában később úgy említette, hogy ő ült a svéd lelkész mellett, s neki ajánlotta a Számi atyával való találkozást a tisztelendő.

Évekkel később a Népszabadságban az ajánlatot már Roger Etchegaray bíborosnak tulajdonította, akivel úgymond Rómában találkozott a bagdadi út előtt ...)

László barátom ettől kezdve már csak a kaldeusokról beszél. *„Ez az! Ezt kell leforgatnunk! Tisztelendők Bagdadban! Micsoda remek riport lesz, Virágvasárnap a kaldeusoknál!”*

Kettőzött erővel veti rá magát az út szervezésére, s igyekezetét hamarosan siker koronázza. Valahonnan megtudja, hogy éjfélkor egy újságíró konvoj indul a jordán-iraki határ felé, s ha szerzünk fuvarost, csatlakozhatunk. A helybeliek tanácsára a taxisokhoz fordulunk, akik között akadt egy vállalkozó, ötven év körüli, magas, jómodorú férfi, bizonyos Nazir. Szép ezüstszínű Mercedessel furikázik, ennek megfelelően nem egy olcsó János: oda-vissza 1500 dollárt kér, de becsületére legyen mondvá, előre csak az út felét fizettetti ki.

Csupán néhány óránk marad az előkészületekre. Élelmiszert, ivóvizet vásárolunk, miközben a nagykövet még egy utolsó kísérletet tesz, hogy lebeszéljen minket az útról. Hidegzuhanyként ér, hogy Szilágyi az utolsó pillanatban bejelenti: mégsem tart velünk. A Baptista Szeretetszolgálat úgy döntött, túl kockázatos az út, és ő nagyobb hasznára lesz az ügynek, ha Ammanban folytatja a segélykonferenciázást. Béla becsületére legyen mondvá, a költségekből nem vonul ki: magától értetődőnek tartja, hogy ha már együtt szerveztük az utat, beszáll a fele útiköltséggel. (Enélkül el sem tudnánk indulni.)

Kedvező fejleménynek látszik, hogy negyedikként egy kesehajú amerikai videóújságíró is csatlakozik hozzánk, aki megígéri, hogy szintén részt vállal az út finanszírozásából.

Éjfélkor a megadott helyen találkozunk. Nazir addigra óriási PRESS és TV feliratokkal ragasztotta tele szép Mercedesét, hasonlóan a konvojba sorolt többi autó gazdájához. Hat-hét terepjáró, személykocsi sorakozik fel a jordán újságíró szervezet székháza előtt, s nem sokkal éjfél után útnak indulunk. Az amerikai ül Nazir mellé, mi ketten Lászlóval hátul bóbiskolunk. Ammant elhagyva egyre ritkulnak a kivilágított városok, néha egy-egy hosszú falun robogunk át, aztán csak a sötét tekinget be az ablakon.

Az út a jordán-iraki határig jó négyszáz kilométer. Hajnalodik már, amikor megállunk egy utolsó tankolásra az innenső oldal határvárosában. Az ébredező sivatag friss levegője térít magához a Mercedes egyhangú bűgása, kényelmes ringatózása után. Elkészítjük az első felvételt: Róbert László a kameralámpa fényében fázósan összegzi eddigi élményeinket.

A határ eredetileg két, egymástól egy kilométerre levő útlevelellenőrző pontból állt, de most csak a jordániai oldal működik. A határőrök nem kis megle-

petéssel fogadják konvojunkat, és sokáig bizalmatlanul nézegetik az ammani sajtóközpontban kapott laissez-passer-t. De ha ilyen bolondok vagytok, hogy mindenképpen át akartok menni, hát csak tessék! – fejezi ki véleményüket útra bocsátó kézmozdulatuk.

A senki földjén a senki földje: igazi pusztaság, amelyen kanyargós út vezet át az iraki határállomásig. A pirkadat rózsaszín fényében kísértetiesen magasodik fel előttünk a pár napja még egy igazi dicsőséget hirdető diadalkapu sziluettje, mögötte a bagdadi diktátor, Szaddam Huszein irdatlan nagy lovasszobrával.

A határátkelő teljesen kihalt. Csak a hajnali szél kergetőzik a magukra hagyott épületek között, így nincs kinek bemutatnunk útlevelünket. Megállás nélkül vágnak hát neki az ötszáz kilométeres sivatagi útnak.

Az első három-négy óra eseménytelenül telik el. Egy-egy lebombázott, szilánkosra lőtt hídnál állunk csak meg a néptelen autópályán, hogy valami kerülőutat találjunk, vagy felvételt készítsünk. A végtelen betoncsík kietlen sivatagon át vezet kelet felé, s az egyetlen nagyobb várost, Rutbát leszámítva csak nagy ritkán tűnik fel néhány ház vagy sátor a homokdűnék között. Az utazó a Biblia korába képzelheti magát, amikor a teljes időtlenségben egy-egy birkanyáj fehér foltja rajzolódik ki a vízmosások mentén.

Leszámítva a már említett bombanyomokat, a harcok első komoly jeleit Mezopotámia felé közeledve észleljük. A látóhatáron egyre több magasba törő füstoszlop jelezi az égő olajkutat, s Ramadi előtt az úton is megszaporodnak az amerikai ellenőrzőpontok. Az élen járó autó utasai jobbnak látják hatalmas PRESS-feliratú zászlót kitűzni, de ez sem segít minden esetben. Az Eufrátesz egyik hídjánál posztoló amerikai egység sehogyan sem akarja konvojunkat továbbengedni. Hallgatag jenki kollégáknak itt vesszük először és utoljára hasznát: ékes new-yorki szlenggel kiszól az ablakon, jópofizik egy kicsit a terepszínű egyenruhásokkal, s pár perc múlva már fel is csapódik előttünk a sorompó. Követve a katonáktól kapott jótanácsot, a hét-nyolc autóból álló karaván Faludzsához és a többi bagdadi elővároshoz érve felgyorsítja sebességét. Itt már kézzel fogható, sőt szagolható jelei vannak az előző nap véget ért ostrom hevességének: a kilőtt iraki páncélosokból még szivárog a füst és valami furcsa, kénes illat: a becsapódó páncéltörő lövedék – szaknyelven kumulatív gránát - vegyi anyagának maradványa.

Elvágtatunk a lerombolt tévészékház, s a Tigris partjának hasonló számtalan, rommá lőtt középülete mellett, s a folyó túloldalán a híres Palesztina Szálló előtt állunk meg. A hírekből már tudjuk, hogy ez a nemzetközi sajtó főhadiszállása, amely természetesen nem került a bombázók célkeresztjébe, nem úgy, mint Szaddam egyik legnagyobb palotája éppen velünk szemben, a Tigris túloldalán. De ha

nem láttuk volna is a szálloda jókora betontömbjét a napi híradásokban – amely monsternál csak a mögötte magasodó Sheraton nagyobb -, a környékén merevedő antennaerdő bizonyosan elárulná sajtóközpont-jellegét.

Amíg Nazir elmegy szállás iránt érdeklődni, szétnézünk a szálloda előtti téren. Csak ekkor tudatosul bennünk, milyen történelmi helyre vetődtünk mindjárt az első percekben. A Palesztina Szállóval szemben kék kupolás mecset magasodik, előtte ellipszis alakú térség, amelynek kontúrjait fehér kőoszlopok alkották meg. A kör középpontjában magasodott egészen április 9-ig Szaddam Huszein szobra, amelyet a nemzetközi sajtó figyelme közepette a város elestének napján az amerikaiak ledöntöttek. (Nagyjából olyan rituáléval, mint a pestiek 1956-ban a Sztálin-szobrot.) A bronz műalkotásból még most is látszik valami lábszárszerűség a talapzaton, körülötte szanaszét ujjnyi fémdarabok hevernek. Hát persze, hogy emlékül én is magamhoz veszek néhány szoborszilánkot.

A Palesztina előtt hatalmas tömeg hömpölyög. A szomszédos sugárúton egymás érik az autós tüntetések; hangos dudálással, kiáltozással és transzparensok rázogatásával adnak kifejezést a diktatúra bukása felett érzett örömeiknek. Természetesen kijut az ünneplésből az amerikai katonáknak is. Egyszerre tucatnyian fényképezkednek egy-egy GI Joe társaságában, a vállukat lapogatják, cigarettával kínálják őket, ha dohányoznak, ha nem. A barátságos közeledés nem mindegyiküknél talál viszonzásra. A túlradó lelkesedésből fakadó testi érintkezést minden amerikai katona igyekszik elkerülni. Látszik feszült arcukon, hogy egyáltalán nem tekintik még lefutott mérkőzésnek az egy-két nappal azelőtt befejeződött ostromot.

Amíg sofőrünkre várunk, szóba elegyedünk néhány jobban szituált férfival. Tanácstalanul toporognak a tömegben. Egyikük elárulja, hogy a bagdadi repülőtéren volt légiirányító, amíg le nem zárták a légtérrel. A másik rendőrtisztként szolgált a rendőrségen, s most mindketten arra várnak, hogy valaki bejelenti végre, mikor lesz kormány, s mi lesz az állami alkalmazottakkal.

- Higgycs el, szükség lesz még a mi szakértelmünkre! – mondják meggyőződéssel, pedig minket aztán nem kell erről meggyőzni.

Nazir dolga végezetlenül jön vissza. Nemigen lepődünk meg, hogy szabad szobának már híre-hamva sincs ezekben a nemzetközi hotelekben. Sofőrünk tanácsait követve elindulunk tovább a folyót követő sugárúton, s nemsokára egy viszonylag keskeny utcába kanyarodunk le jobbra, amely egyenesen a partra visz le. Az út jobb oldalán a Szent-Raphael-ről elnevezett kórház, vele szemben kis keresztény templom tornya magasodik, majd hatalmas, füstölgő szeméthalmok után, az utca végén kis szálloda parkolójában állítjuk le az autót. Itt végre kaptunk szállást, igaz, a tulajdonos mindjárt a fizetésnél közli, hogy villanyra ne nagyon számítsunk – sőt, egy-

általán ne -, mert azt az egész városban korlátozták az áramszolgáltatást. A szoba viszont a körülményekhez képest egész kényelmes, s ami a szállás legfőbb előnyének látszik, az épület stratégiai helyen fekszik. A tetőteraszról pompás kilátás nyílik a Tigris folyóra, a túlsó parti kormányzati épületekre és a Palesztina-Sheraton szállodacsoportra is. A kis hotel szomszédságában üres lakótelek várja az építkezés kezdetét, az alapozáshoz már ki is mélyítették a munkagödört. Viszonylagos védettsége miatt amerikai katonák fészkeltek be magukat ide, s a tetőről belelátunk legintimebb műveleteikbe is. Még arra sem volt idejük – igaz, a tavaszi meleg miatt szükségük sem -, hogy sátrakat húzzanak a fejük fölé. Hálósáskáikat a szabad ég alá terítették le.

Szobánk elfoglalása után első utunk a Tigris partjára vezet. Nem kell sokat gyalogolni: a szomszédos utca túloldalán már egy füves térség és a nádas kezdődik, és néhány lépés után a zombékos, homokos partra érünk. Hát persze, hogy különös érzés fog el ezen a történelmi helyen! Akárhogy is, Mezopotámiában járunk, ókori tájon, a mesék és a Biblia világában! Szemben velünk hatalmas kormányépületek keleties körvonalai látszanak a lenyugvó nap fényében; mint másnap megtudjuk, éppen Szaddam egyik palotaegyüttesével szemközt méregettük kezünkkel a víz hőfokát. Tőlünk jobbra alig egy kilométerre forgalmas híd, hozzánk közelebbi hídfőjében kék lámpák villódzása: katonai konvoj furakszik előre. Balra már egy folyókanyar kezdődik, előtte a Tigris egyik lapos szigetének pálmái nyújtóztak. Mintha nem is egy világváros kellős közepén lennénk. Lejebb araszolunk a vízhez. Itt már az autók moraja is csak gyengén hallatszik, csupán egy-egy madár vijjogása töri meg a csendet.

De az idill nem tart sokáig. A hátunk mögött egyre hangosabb angol szövegelés hallatszik, s hamarosan egy hat fős amerikai őrzőcsapat elő a nádasból. Kissé bizalmatlanul méregetjük egymást, de hamar tisztázzuk, hogy külföldi újságírók vagyunk, így aztán már csak azzal foglalatostkodnak, amiért a partra jöttek. Egyikük kezében egy szovjet gyártmányú páncélgránátot, úgynevezett RPG-t pillantok meg, amelyből oly sokat láttam annak idején a kalocsai lövészrajoknál. Kicsit mókás, hogy a katonák ezt az egy szem gránátot jöttek felrobbantani ilyen nagy díszkísérettel. Egyikük ragasztószalaggal trotildarabokat erősít a robbanótestre, majd ugyanezzel a módszerrel egy detonátort is. Kissé idegesen mordul rám, amikor vakuval villantottam rá. Kérdő tekintetemet látva egymás szavába vágva magyarázzák, hogy a villanás működésbe hozhatja a detonátort. A kellően kidekorált gránátot végül bedobják a vízbe, s valamennyien fedezéket keresünk. Fél perc sem telik el, tompa dörrenést követően szökőkútként lövell fel a víz. Az amerikaiak, mintha valami nagy hőstettet vittek volna végbe, hangos ovációban törnek ki, egymás hátát lapogatva jellegzetes fejhangon indiánüvöltéseket hallatnak.

Amikor hangos csoportjuk elvonul, Róbert Lacival elkészítjük az első stand up-ot a Tigris-parti naplementében. Az első percek nosztalgizással telnek el: felidézi, hogy 1958-ban fiatal tudósítóként már járt itt, akkor is forradalmi helyzet adódott, amin a világnak ezen a fertályán egyáltalán nem lehet csodálkozni. Hiszen a határokat vonalzóval húzták meg a nagyhatalmak, a vallási és törzsi viszonyok teljes figyelmen kívül hagyásával, no és persze Szovjetunió is igyekezett megsütni a pecsenyéjét a „népi demokratikus forradalmak” tüzenél.

Visszatérve a szállodába petróleumlámpa fényénél vacsorázunk. Szerencsére a kis motel éléskamráját nem érte bombatalálat. Az áramhiány nem csupán a mi környékünket sújtja: nincs villany az egész városban. Az utcákon kísértetként bolyonganak, bukdácsolnak a férfiak és nők, legfeljebb az autók fényszórói világítják meg az utat pár másodpercig. Itt is, ott is apró tüzek gyulladnak az erkélyeken: a lakosság úgy próbál segíteni magán, ahogy tud. Petróleumfűzők, faszénkályhák tüzenél próbálnak vacsorát készíteni az asszonyok. Máig a fülemben cseng egy vágató ló patáinak csattogása és a nyakában lifegő csengő hangja, amint egy kivilágítatlan szekeret vontatva cikázik az autók között.

A szerény vacsorát csendes teázgatás követi a bárpultnál. Ekkora már több helybéli atyafi is beszívárgott a szálloda halljába, nem is annyira az italok, mint inkább a hírcsere kedvéért. Gondterhelten latolgatják az újrakezdés esélyeit. Abban mindenki egyetért – vagy ha nem, hát jól titkolja -, hogy Szaddamnak buknia kellett, de az amerikaiak tartós jelenlétét sem tartanák kívánatosnak.

- Ilyen a mi népünk – magyarázza egy idősebb férfi -: Most megveregetjük a jenkik vállát, „jó munka volt, őrmester!”, de ha túl sokáig maradnak, elvágjuk a torkukat.

És szemléletesen mutatja is, hogyan történne mindez.

Ma már tudjuk: váteszi szavak.

Azzal az első perctől kezdve tisztában vagyunk, hogy átfogó helyzetelemzésre, politikai nagyriportra nem lesz lehetőségünk. Ahhoz sokkal több időre, nagyobb helyismeretre és izmosabb kapcsolatrendszerre lenne szükségünk, legalábbis ha nem a Frei Tamás és Vuity Tvрко féle kóklerkedést akarjuk követni „pokoli történetek” fabrikálásával. Kézenfekvő tehát, hogy eredeti elképzelésünket, a „bagdadi tisztelendők” leforgatását igyekszünk megvalósítani. Persze, a háborús körülményeket látva szinte reménytelennek tűnik, hogy a rendelkezésünkre álló néhány nap alatt keresztény egyházi körökre találjunk. De a szerencse – vagy inkább a Gondviselés – ebben is mellénk szegődik.

A beszélgetés során megtudjuk, hogy a bárpultot támasztó férfiak egyike a bagdadi káldeus közösség tagja, sőt, benne van az egyháztanácsban is. Amúgy hall-

gatag, megfontoltan beszélő idősebb férfi, fején jellegzetes fehér arab sapkával, bokáig érő szürkésfehér disdásában (ingben). Róbert László vércseként csap le rá, nyomban emlékezetébe idézve a svéd evangélikus lelkész Számi atyára vonatkozó szavait. S mit tesz Isten, iraki barátunk éppen a dorai káldeus gyülekezet-hez tartozik! Nagy örömmel értesülünk tőle, hogy másnap virágvasárnapi misére készülnek a Péter-Pál templomban. Megbeszéljük, hogy reggel együtt megyünk el az istentiszteletre – ő lesz útikalauzunk. Kezdeti csüggedésünk már a múltté, a váratlan szerencsétől felvillanyozódva mászunk fel a sötét csigalépcsőn emeleti szobánkig, hogy a fárasztó nap után végre nyugovóra térjünk.

Pihenésünk nem tart sokáig. Éjjel két óra felé éktelen lövöldözésre, közeli tűzpárbaj hangzavarára riadunk fel. Óvatosan kinézek a tetőteraszra, ahonnan jól be lehetett látni a környező utcákat, sőt, a Tigris túlsópartján lévő városrészt is. Nyomjelzős lövedékek tüzes csíkjai húznak át az égbolton, szünet nélkül ugatnak a géppuskák, kattognak a géppisztolyok. Természetesen már beriadóztak a szomszédos telken bevacskolódt amerikai egység katonái is: egymást fedezve, libasorban nyomulnak előre az alattunk lévő hosszú utcán a városközpont felé. Magasan a fejünk fölött – igyekezvén a kézifegyverek lőtávólán kívül maradni – amerikai helikopterek dübörögnek, reflektorral pásztázva a potenciális célpontokat. Jó két órán keresztül zajlik a macska-egér játék a láthatatlan ellenséggel. Hajnal felé szinte ájultan zuhanok az ágyba.

Nyolc óra körül meleg napsütésre és hangos angol nyelvű szóváltásra ébredek, ami több emeletnyi magasságban is úgy visszhangzik, mintha az ágyam mellett üvöltöznének. Nyomban megismerem Róbert Laci jellegzetes, raccsoló hangját, amint folyamatosan azt rikácsolja: - Hol van a pénz? Add ide a pénzünket!

Villámgyorsan magamra kapom a ruhát, leszaladok. Még éppen időben, hogy a purparlé teljes elfajulását megakadályozhassam. Időközben ugyanis Róbert és az ifjú amerikai kolléga már úgy egymásnak feszült, mint két sumó birkózó. „*Don't touch me! Don't touch me!*” – kiáltozza fejhangon az amerikai, igyekezvén kimene-külni Róbert Laci ingmarkolászásából. A szálloda közönsége részben dermedten, részben kajánul figyelte a jelenetet.

- A fickó nem akarja kifizetni az útiköltséget! – hadarja felém Róbert, amikor meglát. - Ötszáz dollár! Five hundred dollars, do you understand? Give the money! – üvölti az amerikai képébe.

Amikor az nagy nehezen mégis kiszabadul jó ötven évvel idősebb, nekivadt kollégám karmaiból, rohantában csak annyit tud hebegni: - It's a crazy! It's a crazy...

Nincs időnk utána menni, mert indulnunk kell a misére. Laci az idegességtől még mindig reszkette az autóban meséli el, hogy a reggelinél összefutott az amerikai riporterrel, akitől megkérdezte, mikor kívánja rendezni adósságát. A srác először adta az értetlent, mintha nem tudná, miről van szó. Laci emlékeztette rá, hogy még Ammanban megegyeztünk: harmadolni fogjuk Nazir viteldíját.

– Én nem megyek vissza veletek, legalább egy hétig itt maradok, tehát nem is kell beszállnom. Hiszen ti nélkülüm is ezerötszázat fizettetek volna – jelentette ki végül nyeglén. Róbert emlékeztette rá, hogy az induláskor még nem ezt mondta, mi hittünk az adott szavának és így tovább... De a jenki hajthatatlan maradt. Ekkor szakadt el a cérna Lacinál.

Csak abban bízhatunk, hogy az amerikaiban feltámad a betyárbecsület, s mire visszaérünk a szállodába, megváltoztatja álláspontját. Sajnos, nem így történt: soha többé nem találkoztunk vele. Mire este hazaértünk, már kijelentkezett a szállodából. Tán mondanom sem kell, hogy inkorrekttsége mindkettőnket nehéz helyzetbe hozta, mert az út végén Nazir természetesen a teljes összeget behajtotta rajtunk.

A Dora városnegyed Bagdad központjától délre, a városban kanyargó Tigris jobbpartján fekszik. Nem egyszerű az odajutás, mert a harcok következtében számos útakadály meredezik még az egyébként jól járható, széles utakon is. Egy ízben Nazirnak sikerül úgy manővereznie, hogy egy keresztutcából kikanyarodva éppen a kétszer kétsávos autótút szembeforgalmával találkozunk. Pechünkre az éktelenül dudáló konvojban egy amerikai páncélos is feltűnik; nem valami kellemes érzés, amikor lövegcsövét és összes géppuskáját szép kis Mercedesünkre irányítja. Pár évvel később, az al-Kaida és az ISIS tombolásának kellős közepén aligha habozna belénk eresztetni egy sorozatot. De most az iránytévesztést megússzuk néhány dühödt ökölrázással.

A kaldeus templom földszintes házak végtelen, bazárszerű sorából emelkedik ki. A háború ezt a környéket sem kímélte; kemény harcok, esztelen pusztítás nyomait őrzik az utcák, az aszfaltot lépten-nyomon aknarobbanások jellegzetes, Boszniában és Horvátországban oly sokat látott „virágszirmai” tarkítják.

Mint gyorsan kiderül, a Péter-Pál templom nem magában áll: barna homokkőből épült, korszerűnek mondható épületegyüttes része, az erődítményként magasodó külső falak kolostort és iskolát is magukban foglalnak. A templom előtti kis téren már gyülekeznek a hívek a virágvasárnap szertartásra. Soha annyi mosolygós asszonyt, gyereket nem láttam, mint ezen a verőfényes délelőttön! Mint a búvópatakokból a víz, úgy özönlik ki a sikátorokból a tarka sokaság a nyitott templomkapu felé, ahol a templomszolgák igazi bibliai pálmaágit nyomnak minden egyes érkező kezébe. Szünet nélkül filmezem őket, de még egy rosszalló pillantást

sem kapok ezért, sőt, hosszasan integetnek a kamerába. Többen megkérdezik, honnan jöttünk, és senkinek sem kell magyarázni, merre van Budapest.

A hatalmas templom csak úgy zöldell a sok pálmaágtól. Az égető áprilisi napról jólesik bejönni a falak hűvösébe, ahol arab és keresztény dallamok furcsa keverékét zsolozsmázzák a hívek. Nem véletlen, hiszen káldeus annyit tesz, mint „arámi szír nyelvet beszélő”. Ez a vallás akkor keletkezett, amikor asszíriai keleti egyházban szakadás következett be, és 1553-ban a római pápa hozzá hű patriárkát nevezett ki Moszulban. Bevallom, régebbinek gondoltam ezt a felekezetet, de tény, hogy az ókorra csak a nevük emlékeztet. Persze ez sem kis dolog, hiszen az arámi Jézus korának nyelve volt...

A templom papja, a hírből ismert Számi atya népes kísérettel érkezik. Negyvenes éveinek elején járó férfi, ünnepélyes arccal, gyors, apró léptekkel vonul végig az üdvözült mosollyal álldogáló hívek között. Karizmatikus kisugárzását nem érzem, inkább egy sietős hivatalnokra emlékeztet ezekben a percekben. A szertartás nagyjából a római katolikus miserend szerint zajlik le, csak az énekek teljesen mások: a már említett keleties dallamokat gajdolgják. A templom dísztelenségében inkább a protestáns imahelyek puritánságát vélem felfedezni, amire csak ráérősit Számi atya kissé száraz misevezetése, de a hívők odaadása, hitük mély átélése mégis végtelenül családias hangulatot varázsol a terembe. Erre az egy órára minden gond és szenvedés a falakon kívül reked, megszűnik a romos, üszkös, éhínséggel fenyegető külvilág, a város muszlim bazári jellege: itt és most valóban a Megváltó bevonulását ünneplik.

Nyilvánvalóan mi vagyunk itt az egyetlen európaiak – még a krisztushívó amerikaiak közül sem látni senkit -, ez felértékeli személyünket: tucatnyi szempár követi minden mozdulatunkat. De ezek nem ellenséges tekintetek, sőt! Mintha hálaság lennének, hogy eljöttünk hozzájuk, s együtt ünnepeljük a Virágvasárnapot.

A mise után elkészített interjúkban ezt nyíltan el is mondják. Őszintén beszélnek a muszlimokkal való viszonyukról is, ami nem felhőtlen, de nem is ellenséges (akkor még!).

- A harcok miatt megszűnt az áramszolgáltatás, sötétbe borult a környék. A templomunk külföldi adományokból hozzájutott egy aggregátorhoz – meséli az egyik férfi. – Óriási kincs ez manapság! A muzulmán szomszédok mégsem féltékenyek, hogy éppen a mi templomunk előtere van kivilágítva. Azt mondták: „Nem baj, a lényeg, hogy legyen valami fény az éjszakában.”

Értesülvén a forgatásról, Számi atya üzen, szívesen találkozna velünk. A szándék kölcsönös, így nagy örömmel fogadjuk el meghívását. Róbert Laci még válogathat is, olaszul, angolul vagy franciául készüljön-e el az interjú. A lelkész otthonosan

mozog Rómában, végül az olasz mellett maradunk. Bejárjuk e modern keresztény fellegrvár minden zegét-zugát, s ekkor látjuk igazán, hogy messze nem a templomi funkció az egyedüli, amit ez a káld hitéleti központ betölt: szeminárium, középiskola, kolostor és adminisztratív vezérállás egyben. Legnagyobb meglepetésünkre Számi atya irodájának falán az éppen aktuális moszuli érsek fotója mellett fölfezzük az éppen megbuktatott Szaddam Huszeinét is...

- Nem lesz ebből baja? – érdeklődünk aggódva, de a pap nem látszik nyugtatlannak:

- Miért lenne? Mi sosem politizáltunk. Szaddam képe is csak azért van kint, mert a káldeus közösség jelentős állami támogatásban részesült az elmúlt évtizedekben. Remélem, ez így marad az új rendszerben is.

(Sajnos, Számi atya ebben elszámította magát. Olyannyira, hogy nem csupán a szemináriumot rombolta le évekkel később az Iszlám Állam nevű terrorszervezet, de a muzulmán szélsőségesek őt magát is megölték. Szomorúan küldte el nekem az erről szóló hírt 2007 táján Róbert László.)

A pap egyre jobban fölenged, nyoma sincs már benne a délelőtti hivatalnok-atitűdnek. A hosszas és érdekfeszítő történelemleckének és intézménylátogatásnak csak a televíziós műfaj korlátai szabnak határt: mennünk kellene, hogy a városból is lássunk még valamit. Elbúcsúzunk hát, s elindulunk vissza belváros felé. Az egyik hídon kevés a forgalom, megragadjuk a kínálkozó alkalmat, hogy leálljunk vágóképezni. Innen messzire végiglátni a Tigris mindkét partján, kitárulkozik Bagdad, ez a hatmilliós ősi és a körülményekhez képest mégis modernizált város, a maga furcsa, eklektikus építészetével. Földszintes vályogházak és felhőkarcolók, mecsetek és díszes kormányzati paloták váltogatják egymást, ahogy a széles utakon is amerikai gyártmányú luxusautók kerülgetnek számárkordékat.

A város fölött tekergő tucatnyi füstoszlop, a kiégett, lebombázott középületek üszkös csontvázai jelzik: hohó, nem turistaúton vagytok! Ez nem a Bóbita Báb-színház 1970-es bagdadi útja, amiért annyira irigyeltem egykor Kós Lajos társulát. Az ókorra leginkább a pálmaligetnek emlékeztetnek. Ilyen lehetett valamikor az Édenkert! Egy felhő sincs az égen, melegen tűz a nap, s valószínűtlen zöld fényben úszik a folyópart.

Annyira belefelejtkezem a filmezésbe, hogy el is felejtettem megkérdezni Lászlót: hogyan tovább? Elejtett szavaiból úgy érzékelem, neki sincs még határozott elképzelése, ezért nem habozok megállítani a kocsit, amikor a széles autót út jobb oldalán hatalmas, díszes kaput pillantok meg. Ez a kapu tulajdonképpen annak az irdatlan hosszú kerítésnek a folyamatosságát szakítja meg, amely mellett már jó ideje jövünk.

- Mi van itt belül? – kérdezem Nazirtól, a kerítésre mutatva.
- Szaddam egyik palotája – feleli közömbös hangon, s már indulna is tovább.
- Hóhó, ne siessünk annyira!- s már tépem is fel az ajtót. – Várjatok meg, ide kicsit bekukkantok.

A jellegzetesen arabosra ívelt kaput emeletes ház nagyságúra építették, leginkább valami diadalívre emlékeztet. Pár napja még zárt terület lehetett, most azonban senki nem akadályoz meg abban, hogy a széles úton belépjek a kertbe. A falon túl hatalmas, ligetes térség tárul a szemem elé, amelynek mélyén itt-ott paloták magasodnak, s egy hatalmas kerti tó vize is megcsillan. De még mielőtt odaérnék – ha odaérek egyáltalán! – figyelmemet egy őrbódé köti, körülötte bunker, s a néhány nappal ezelőtti harc nyomai. Kíváncsiságom legyőzi viszolygásomat – nem szeretnék a bunker mélyén egy hullába botlani, még kevésbé taposóaknát eldurrantani – ezért beóvakodok az őrbódéhoz. Megkönnyebbülve látom, hogy a falakon se vér, se kiloccsant agyvelő. Az őrség valószínűleg idejében megadta magát.

Kísérteties a csend. Közel s távol egy lélek sincs. A kerti út csábítóan kanyarog egyre beljebb és beljebb. – Mi lenne ha... kicsit jobban körülnéznék? Legfeljebb a többiek várnak egy kicsit – villan át az agyamon, s megszorázom lépteimet. Talán száz métert talpalhatok, amikor egy kis dombtetőről hirtelen kitarul a táj: közvetlen előttem egy gondozott dísztó, mögötte hatalmas, a mór stílus jegyeit magán viselő, mégis mainak számító luxuspalota. De itt már nem vagyok egyedül. Mintha a föld alól nőttek volna ki, hirtelen tucatnyian nyüzsögnek körülöttem. A legtöbben a palota felől jönnek, s bizony nem üres kézzel: ki egy dohányzóasztalt, ki egy csillárt, ki egy fotelt cipel a közelben álló szekéréhez vagy autójához. És sokan sodródni befelé is. Hajtja őket a kíváncsiság, a zsákmányszerzési vágy. Már el is felejtettem, hogy lassan vissza kellene fordulnom. Elkap a hév, hogy megragadjam a soha vissza nem téri alkalmat: villámlátogatás Szaddam Hussein palotájában. (Na, jó, egyik palotájában...)

- Erre nem számított, ugye? – kérdezi egy hang a hátam mögött. Megfordulok, s nagy örömmel fedezem fel Nazirt, aki ki tudja milyen megfontolásból otthagytá az autót és utánam sietett. Soha jobbkor: az ő segítségével már arabul is tudok interjúzni.

- Bejöttem én is, hogy megnézzem, hol lakott a főnök – mondja kajánul egy férfi. – Tudja, azelőtt még autóval sem volt szabad megállni a falak mentén, nem hogy beszélni. Nyomban bevittek volna a rendőrségre. Most, hogy Szaddam megbukott, hát persze, hogy mindenki kíváncsi rá, milyen körülmények között lakott a diktátor. Bizony, nem verte a fogához a garast, mint mi. Nézze csak meg ezt

a végcésészét! – mutat egy mellettünk heverő díszes porcelánra. - Ez még a szarát is külön helyen tarthatta, mint mi az ételeinket.

Nazirt megkérem, fotózzon le a palota díszes kapujában, aztán belépünk az előcsarnokba. Aztán egyre beljebb és beljebb, márvánnyal, gránittal, ébenfával borított termék során át egészen a hálósobáig. No, ennek a látványnak biztosan nem örülne Szaddam, igaz, az eddigieknek sem, hiszen palota szerte mindent por és törmelék borít, az istenadta nép pedig két kézzel kap a még hasznosítható használati tárgyak, bútorok után. De ebbe a hálósobába éjjel most már benézhetnek a csillagok is, hiszen egy amerikai rakéta több méter átmérőjű lyukat ütött a mennyezetén, s olyan pusztítást végzett több emelet mélységben, hogy a bombatölcsér alján a talajvíz csillog. (A pilóta nyilván arról ábrándozott, hogy rakétája vagy légibombája az ágyban találja a nemes ellenfelet, de mint tudjuk, ez csak hiú ábránd volt. Szaddamot hetekkel később húzták elő vidéki rejtékhelyéről, és a nép- és hadbíróságoktól megszokott objektivitással halálra ítélték.)

Jártunkban-keltünkben bokáig gázolunk a törmelékben, üvegcserepben. Nem tudok ellenállni a kísértésnek, és én is magamhoz veszek néhány porcelándarabot, amelyen Szaddam címere aranylik, továbbá egy fotel karfájának tizenöt centiméteres darabját is. A hangulat egyébként leginkább egy fesztiváléra emlékeztet, vagy egy zsbivásárára: a csodálkozás és az öröm kiáltásait halljuk minden fordulóban. Az egyik teremben hatalmas, legalább húsz méteres tárgyaló- vagy ebédlőasztal húzódik. Intarziás felületére még óriási üvegtáblát is feszítettek. Hát kell ennél jobb célpont a kamaszgyerekek számára? Bottal a kezében a szemem láttára húz egy hatalmasat az üvegre egy apjával kóborló siheder. Élvezi az asztal durranását s a szétfröccsenő üvegszilánkok „vicces” látványát.

„Lambert szívében kés, Latour

nyakán

Kötél, s utánok több is jön talán,

Hatalmas kezdesz lenni végre, nép!” – jutnak eszembe nagy költőnk diccsel ejtett sorai.

- Azt hiszem, ennyi – villan össze a tekintetünk Nazírral, s elindulunk az autó felé. Izgatottan, felajzva idézzük fel élményeinket a kerti úton, ahol – nicsak! – már Róbert Laci is jön felénk. Még mielőtt beszámolhatnék neki a látottakról, pulykavörösén ordítani kezd:

- Hová a nyavalyába tűntetek? Mi ez az egész? Annyi dolgunk lenne, és akkor itt kell rostokolni?

- De Laci... Tudod, hol voltunk? Ez Szaddam egyik palotája! Éppen most rabolja ki a nép – és büszkén mutatom neki a bizonyítékként kihozott relikviákat.

Kiragadja a kezemből a foteldarabot és bevágja a növények közé:

- Ezért a szárárt töltöttél ott annyi időt? Ezért késünk le mindenről?

Nazir nem ért az egészségből semmit, de Laci gesztusaiból nyilvánvalóan sejti, hogy öreg kollégám nem fogta fel kirándulásunk jelentőségét. Ő is megpróbál védelmemre kelni, de Laci fejéből nehezen távozik a gőz. Még az autóban is egyfolytában dohog és káromkodik.

(Ehhez képest, amikor elkészült a filmünk, „természetesen” úgy narrálta a Szaddam palotájában fölvetett képeimet, mintha az ottani látogatás az ő ötlete lett volna, s egyáltalán, mintha ő lett volna odabent. Egyes szám első személyben... Nem bosszantott – sapienti sat –, sőt inkább mulatságosnak tartottam. Azt már kevésbé, hogy a *port.hu* filmismertetőjében és máshol a mai napig Havasi Sándor-ként szerepelek a film operatőréként... Még szerencse, hogy a kópián helyesen van kiírva a nevem.)

Napnyugtáig van még bőven idő, érdemes tehát további szereplőket keresni. Kézenfekvőnek látszik, hogy meglátogassuk az utcánkban lévő keresztény templomot is, amelyen szálláskeresés közben akadt meg a szemünk. Érthető módon felvillanyozódunk, amikor újdonsült ismerőseinktől megtudjuk, hogy a templomhoz kolostor is tartozik, amelyben egy francia apácarend és Teréz anya követői laknak. A zárdafőnökkel sikerül is megbeszélni, hogy a messziről jött riporterek kedvéért - legalábbis ekkor azt gondoltuk -, no meg a készítendő film témája miatt enyhítenek egy kicsit a szigorú regulán, s engedélyezik néhány apácának a nyilatkozatot. Később azért kiderült, hogy vezető nővér szívét igazából magyar voltunk lágyította meg, azon egyszerű okból, hogy valamelyik iraki papi előjárójuk egy neves magyar teológus volt. Szégyen gyalázat, a neve nem mondott semmit számunkra, de természetesen úgy tettünk, mintha nagyon jól ismernénk.

Ezek után mi sem egyszerűbb, mint kiválasztani a helyszínt, s már kezdődhet is az interjú. Igen ám, de a kamera bekapcsolása után elég egy pillantást vetni az egyik villogó ábrára, hogy nyomban elöntsön a jeges verejték: „battery”. Minden videós rémálma, az akkumulátor lemerülése megghiúsítani látszik az interjút, sőt, a további munkát is. Az úton, éjszakai lövöldözés során, a misén és a lerombolt palotában készített felvételek teljesen lemerítették akkumulátoraimat, s miután az egész városban nincs áram, még csak esély sem látszik az újra töltésükre. Persze, ezt nem mondhatom meg Róbert Lacinak, mert ismét a fejemre olvasná a palotában „elherdált” időt és energiát. Ki tudna segíteni? Mozdonyként zakatolnak fejemben a gondolatok.

Ekkor eszembe jut a szállodás egyik elejtett mondata. Igen, mintha reggel ő említette volna, hogy éjszakánként pár órára bekapcsol egy aggregátort, hogy a hűtőben tárolt élelmiszer nem menjen tönkre. Ebbe a reménysugárba belekapaszkodva egy kis technikai szünetet kérek Lacitól és a nővérektől, s visszarohanok a szállodába. Szerencsére csak az utca végéig kell eltrappolnom. A tulaj nagyon sajnálja, de hallani sem akar az aggregátor soron kívüli bekapcsolásáról. Csupán annyit ígér, hogy éjjel rádughatom valamelyik konnektorra a töltőt. Hosszasan győzködöm, már-már mindhiába, ám kétségbeesett ábrázatomat látva végre leesik neki, hogy itt élet-halál kérdéséről van szó. Mégis rááll, hogy negyedórára beindítsa azt a nyomorult áramfejlesztőt. Ez éppen elég arra, hogy legnagyobb akkumulátorom erőre kapjon, s leforgathassuk a félórás a felvételt.

Az átélt izgalmak hatására nem is nagyon tudok odafigyelni az apák mondanójára. Az idősebb nővér szinte az egész világot bejárta már, van összehasonlítási alapja a különböző missziók szépségei és nehézségei között. A harcokat ők is megszenvedték, a szemközti Saint-Raphael Kórház tele sebesültekkel, akiknek ellátásában szintén segédkeznek. Teréz anya nővérei főként az árva gyerekek ellátásában jeleskednek. A kicsik többnyire rettenetes állapotban vannak, mire hozzájuk kerülnek, s most, a háborús körülmények között még nehezebb megfelelő ellátásban részesíteniük őket. Különleges engedéllyel beléphetek az egyik kórterembe is. Kis emberi roncsok kapálóznak a hálós ágyakon artikulátlan hangokat nyögdecselve. A nővérek szó szerint angyali mosollyal és türelemmel hajladoznak fölöttük. Elhivatottságukra nem kell más bizonyíték.

Az alkonyatban újra a Tigris-partján forgatunk. Éjszaka csak szórványos lövöldözés hallatszik, végre aludni is hagy a felzaklatott város. Délelőtt a kórházat keressük föl, orvosokkal, nővérekkel interjúzunk. Nazir aggodalmas arccal közli a legújabb híreket: egyre több az orvttámadás az amerikaiak és általában a külföldiek ellen. Éjjel Falludzánál gépfegyverrel támadtak az Eufrátesz (vagyis Jordánia) felé autózókra. Ha nem akarunk itt ragadni, legkésőbb holnap, vagyis kedden reggel el kell indulnunk.

Újabb rossz hír, hogy visszafelé már nem konvojban megyünk, hiszen az az újságíró csoport, amellyel érkeztünk, már réges-rég szétszéledt. Az a viszonylagos védelem tehát, amely egy-egy ilyen nemzetközi konvojt megillet talán mindkét háborúzó fél részéről, a mi magányos gépkocsinkra aligha lesz érvényes. Gyors kupaktanács után úgy döntünk, megfogadjuk Nazir tanácsát, s másnap elhagyjuk Bagdadot. Amit akartunk, úgyis leforgattuk már.

Reggeli kiköltözésünk és útunk első néhány órája inkább már valamiféle menekülésre emlékeztet. Nazir teljes sebességre kapcsol, amint Bagdad elővárosain szá-

guldunk át. „Abu Garib” – betűzöm az egyik feliratot. „Graib...” – javít ki Nazir. Ekkor persze még nem is sejtem, mennyire hírhedt lesz ez a város hasonló nevű börtönéről, ahol az amerikaiak százával kínozták meg a legembertelenebb módon az elfogott iraki harcosokat.

Falludza, Ramadi... Minden piros lámpánál neurotikusan pillantunk körül, mikor fogják ránk a géppisztolyt, és gyanús minden motorkerékpár, amely megközelíti autónkat. Egyre gyakorabb az amerikai közúti ellenőrzés is. Ilyenkor katonai áteresztőpontok erődítményei között kell átszálaloznunk. De hát Boszniából már ez is ismerős...

Végre átsuhanunk az Eufrátesz hídján, lassan elmaradoznak a pálmaligetek és a lakott települések. Hosszú órákon keresztül ismét a sivatag ölel körül bennünket. Ha itt most defektet kapnánk, vagy meghibásodna a motor, hát nem sok segítségre számíthatnánk – villan át rajtam, de igyekszem elhessenten a gondolatot, nehogy az önbeteljesítő jóslattá váljon.

Már alkonyodik, amikor a határhoz érünk. Az iraki oldalon még mindig nincs senki, a jordániai kapunál sincs torlódás. Honnan is jönneek? Begördülő Mercedesünkhöz egyszerre két vámtiszt is odalép, aprólékosan kikérdezik pogygyászunk tartalmáról. Naívan megmutatom nekik a Szaddam-palotában összeszedett szuveníreimet, kicsit talán dicsekvésből is. Addigi barátságos arckifejezésük nyomban megváltozik: „Ezeket honnan szedte? Van hozzájuk kiviteli engedélye? Tudja, hogy ezek műkincsek?” Csak úgy záporoznak rám a kérdések. Egyre magasabb és magasabb rangú előljárók érkeznek, ami csak növeli a feszültséget s persze a vizsgálati időt, mert minden újabb tisztnek újra és újra el kell magyarázni a „tényálladékokat”.

Végül lezáratják velünk a kocsit, s a „bűnjelekkel” együtt mindhárman bevonulunk a legfőbb parancsnok irodájába. Értelmes arcú fiatalember terpeszkedik szobája mélyén, méretes asztalán pingpongozni lehetne. A „csempészeket” előállító tiszt jelentést tesz és leteszi a zsákmányt a főnök íróasztalára: porcelándarabok, a Szaddam-szoborból kitört bronzdarab, a már említett fotelkarfa – nagyjából ennyiből áll a gyűjtemény.

A parancsnok rámered a kis hulladékdombra és harsányan elröhögi magát

- Mit akar ezekkel? És hol a többi? – néz a beosztottjára.

- Nincs több – nyögi amaz megsemmisülten.

A parancsnok már nem nevet. – Adj a vissza az uraknak! – reccsen a századosra.
- És hozzanak teát!

A tiszt elkotródik és pár perc múlva kellemes teadélutánná alakul át a kihallgatásnak indult beszélgetés. A parancsnok minden apró részletre kíváncsi, de legfő-

képpen a sivatagi út állapotára, a bagdadi közbiztonságra, a Szaddam-palotában szerzett tapasztalatainkra. Nem is titkolja, hogy az ostrom kezdete óta semmilyen közvetlen információval nem rendelkezik a határ túloldalán zajló eseményekről. Ők is csak a külföldi sajtó beszámolóiból tájékozódnak. Félóra elteltével nagy barátságban válunk el, egészen az autóig kísér bennünket. A vámósok ki sem dugják az orrukat a bódéból.

Késő este van, mire a nagyköveti rezidencia elé gördülünk. Mekkora a kontraszt a fényárban úszó Amman és a kísértetiesen sötét, romokkal teletűzdelt iraki főváros között! Jordán területen hébe-hóba már működött a mobiltelefonunk, így nagyjából előre tudtuk jelezni érkezésünk időpontját Herencsáréknak. A mosolygós nagykövetné pompás vacsorával vár bennünket, s a gyors kézmosás után nem is kell sokat biztatnia bennünket. Itt van Szilágyi Béla is, komor arccal hallgatja beszámolóinkat. - Hamarosan az első konvojok is útra kelnek – mondja – olyan híreket kaptunk, hogy van már odaát partnerszervezet, aki fogadni tudja a segélyszállítmányokat.

Magától értetődően a nagykövet is kíváncsi minden részletre: neki holnap nyilvánvalóan jelentést kell írni feletteseinek az általunk elmondottakról. Léven a térség kiváló ismerője, számára sokkal többet jelent minden elejtett szó, amelyet a helyzet jellemzésére elkottyantunk. Tőle tudom meg a jordán határőrök hisztériájának okát: a helyi televízióban se szeri se száma a bagdadi múzeumokban zajló fosztogatásokról szóló riportoknak. Százával vándorolnak külföldre a meglovasított évezredes műkincsek. A mi derék vámósaink is azt hihették, hogy a nálam lévő cserepek esetleg a múzeumok kirablásából származnak.

Éjfél felé mindenki már csak aludni vágyik. Hátra van azonban még az elszámolás, és barátság ide vagy oda, Nazir kíméletlenül benyújtja a számlát. Akárhogy csűrjük-csavarjuk, legalább háromszáz dollár hiányzik még. Ha Róbert Lacival mindenünket odaadjuk, és a következő napokban csak vizet iszunk, akkor sem tudjuk előteremteni. Végül ez alkalommal is Szilágyi Béla menti meg a helyzetet, s nagylelkűen felajánlja a hiányzó összeg pótlását. Cserébe Nazir följajánlja, hogy misszióknak lejártaival kivisz minket a repülőtérre.

A következő néhány nap Amman megismerésével telik el. Számtalan dombon épült érdekes város, a viszonylagos jólét érzékelhető nyomaival. Egyik legszebb része a római amfiteátrum környéke. A nagykövet gáláns felajánlása, hogy egy napra lemond autójáról, s a gépkocsivezető kivisz bennünket a Holt-tengerhez. Mi tagadás, nem az a mondén üdülőhely, amelynek egy délies fekvésű tengerpartot elképzelnénk. Itt, a jordániai parton meglehetősen szegényes házikók állnak a víz mellett. Néhány unatkozó gyerek dobál köveket a parton, de nagyon nehéz

lenne most vendégcsábító képet készíteni a homokpadon. A víz hűvös, szürke és tajtékos – és természetesen éktelenül sós.

Indulunk tovább a Hóreb-hegyére, ahonnan egykor Mózes szemlélte meg a Kánaánt, s itt is tették el. Különös érzés végigsétálni azon a sziklás fennsíkon, ahol a Biblia szerint Mózesnek szomorúan konstatálnia kellett, hogy ő már nem fog bejutni a látóhatár szélén húzódó Ígéret földjére. A Hóreb lábánál a Holt-tenger kékje, fölötte, a Jordán túlsópartján Izrael hegyei rózsaszín fényben tündökölnék. Mózes sírja fölött kápolna, s előtte hatalmas kőtömb emlékeztet a bibliatörténet e meghatározó jelenetére.

Miközben László a szállodában lelkesen fogalmazza útfilmünk narrációját, rám még vár egy házi feladat. Tudomásomra jutott ugyanis, hogy a nagykövet felesége rendszeresen találkozik az Ammanban élő magyar asszonyokkal. Eszembe ötlött, ha már itt vagyok, készülhetne egy film ebben az arab tengerben élő feleségekről is. A legtöbb magyar nő ugyanis házasság révén került Ammánba. Amúgy is itt lenne az ideje klubdelutánnak, így még csak szervezni sem kell a randevút: kellemes teázás keretében egyszerre négy-öt magyar hölgygel tudom felvenni az interjút. Nem panaszkodnak sorsukra – nem is tehetnék, hiszen maguk választották -, de a beilleszkedéshez mindegyiküknek áldozatot kellett hozni. A nagy távolság miatt viszonylag ritkán jutnak haza, így az anyaországgal az egyetlen élő kapcsolatot a nagykövetség jelenti.

Amikor leszállunk végre FERIHEGYEN, elismerően szorítom meg Róbert Laci kezét:

- Igazad volt: aki mer, az nyer! Köszönöm a lehetőséget!

Bagdadi utazásunk híre elterjedt a szakmai körökben, így nem csodálkozom, hogy több kolléga is nyilatkozatot kér. Az első élő beszélgetés mindjárt érkezésünk napján a közszolgálati televízió esti híradójában hangzik el. László fáradtsága miatt én képviselem stábunkat, s csak akkor tűnődöm el, amikor Simon András műsorvezető másodszer kérdezi meg: *„És valóban, semmilyen félsz nem volt bennetek?”*

Nem volt. Vagy volt? Csak nem vettük észre? Nem volt időnk észrevenni?

Ma sem tudnék mást válaszolni, mint abban az interjúban: - Amikor az ember ott van a helyszínen, minden átértékelődik és természetessé válik. A riporterszinte eufórikus hangulatba kerül, tudata beszűkül és csak arra koncentrálni, hogy a lehető legtöbb képet, információt begyűjtse. A rutin persze segít elkerülni a felesleges kockázatvállalást, de ezt a tudatállapotot mégis a vadászkutyához tudnám hasonlítani, miután a vadat megszimatolta.

Filmünk végül két részletben készült el Puszt Tibor producer gondozásában. A montírozást profi vágóra bíztuk, talán túlságosan is konzervatív mesterasszonyra:

- Miért mozog úgy a kamera? Nem volt nálad állvány? – támadt rám az első képek láttán. Hát, bizony nem volt. Örültem, hogy kézből tudtam filmezni, rejtve az autó ablakán keresztül, vagy a tetőn hasalva a nyomjelzős lövedékek tűzijátékát.

A narrációt Róbert Laci régi szokása szerint irodalmi igénnyel készítette el. A *Virágvasárnap Bagdadban* és a *Bagdadi tisztelendők* című riportfilmeket azóta többször is levetítette az MTV és a Duna Televízió.

László pedig 2019-ben megtért a riporterek örök vadászmezejére. Nyughatatlan élete után nyugodjék békében!

Az eltűnt idő nyomában

Utak a Don-kanyarban

Hosszú, nagyon hosszú út állt még előttünk. A doni löszhátakon felismerhetetlenné sározódott mikrobusz Harkov és Kijev között fúrta magát bele az ukrán éjszakába. „Menj tovább egyenesen 400 kilométert” – hallatszott tolakodóan a navigátorból egy gépies női hang.

- Kérlek, kapcsoljátok ki! – szóltam előre a sofőrnek, hogy aludhassak végre a kényelmetlen ülésen.

- János, már régen akartam mondani neked valamit ...

Hadtörténész barátom, Bús János szólalt meg halkan mellettem. Nem túl szószátyár ember, ha beszélni kezd, annak jelentősége van. Hegyezni kezdtem a fülem.

- Ahogy elnéztelek ott a scsucsjei lövészárokból, megerősödött bennem az érzés, hogy te a Mesterházy János reinkarnációja vagy...

Mindezt szenvtelen, kijelentő módban. Mintha azt mondta volna: ma egy kicsit sós volt a leves az étteremben.

- Talán említettem már neked – folytatta -, hogy én többször „láttam” a Mesterházyt. Egy pajtában ült néhány bajtársával, orosz pajtában. És már eltávolodtak a fronttól.

Nem válaszoltam mindjárt. Igazából meg sem lepődtem. Nem csupán azért, mert Jánosnak nem ez volt az első különös „látása”, hanem mert magam is úgy éreztem: én már jártam valamikor a Don menti kis falu, Scsucsjé fölötti domboldalon. És az is eszembe jutott, milyen sokszor nézett rám gyerekkoromban anyám elgondolkodva: „Tisztára mint a Jancsi...” S talán az sem véletlen, hogy a szülőhágyon – miután nem várt ikergyermekként megszülettem – édesanyám a Don-kanyarban eltűnt első férjének keresztnévét diktálta be a nővérnek.

Korábban, amikor ezen a különös érzésem tűnődtem, azzal hessentettem el a transzcendencia irányába ágazó gondolatokat, hogy túl sokat nézegettem a Google műholdképeit és a nagyléptékű haditérképeket, s a kutatóút előkészítése során szinte méterről méterre áttanulmányoztam a doni terepviszonyokat. Talán ezért látszik minden olyan ismerősnek.

Amíg nem került a kezem ügyébe – és később a tollam alá – Kele János, a pécsi születésű „léleklátó” különös története, nem érdekelték az effajta ezoterikus mesék. De azok után, hogy személyesen is találkoztam olyan pácienseivel, akiknek életútját hitelesen jósolta meg, kissé átértékeltem fenntartásaimat.

Hadisírkutatásunk már addig is szolgáltat néhány elgondolkoztató mozzanattal, amelyek szintén Bús Jánoshoz kapcsolódnak. Többször jártunk Galíciában, ahol az 1944-es tavaszi, nyári harcokban elesett magyar katonák sírjait próbáltuk meg

fölkutatni és azonosítani. Egy ilyen alkalommal Kolomeától 10 kilométerre nyugatra, Pecsényizsiny község polgári temetőjében bókásztunk, mert korabeli leírások és a tábori lelkész vázlatrajza szerint magyar katonákat temettek el itt. A szakadó esőben egyre reménytelenebbül hajtogattuk szét az ukrán sírokra hajló ágakat, de János nem adta fel. Mint egy vadászkutya járt körbe-körbe egy sűrű gazzal benőtt területen, kezében a Szabó Péterrel közösen írt könyvük, a Béke poraikra első kötetével. Egyszer csak megállt egy jellegtelen sírcsoportnál, s előre mutatott:

- Itt kell lennie!

Aztán bebújt a bokrok közé, s a hamarosan diadalmasan jelentette: - Megvan a debreceni zászlós sírja!

Egy más alkalommal Kolomeától északra, egy Sveti Jozef nevű tanyacsoport házai között eltemetett honvédek keresésére indultunk. A vállalkozás több okból is reménytelennek látszott. Egyrészt a területet sűrű növényzet – ligetes erdő, bozót – borítja, az egyébként készséges helybeliek semmire sem emlékeztek, ráadásul erősen sötétedett, lévén november vége és délután öt óra. Utolsó esélyként egy kecskét legeltető férfit szólítottunk meg az út mentén, de ő is csak az erdő felé mutogatott:

- Menjenek végig ezen a földúton, aztán meglátják, ami Sveti Jozefből megmaradt...

E nem túl biztató útbaigazítás után elindultunk a jeges, kátyúkkal teli földúton, de néhány száz méter araszolás után leállítottam az autót. Bús János és kárpátaljai kollégám, Debreceni Mihály gyalog indult tovább. Nem sokkal később Misi sürgető kiáltozását hallottam:

- János, gyere gyorsan, hozd a kamerát is!

Előre botorkáltam az esti szürkületben, s egy hatalmas tölgyfa alatt fura szerzet pillantottam meg barátaim társaságában. Hatvan év körüli, bőrbekécses viselő ukrán férfi volt. Igazából nem lehetett tudni, hogyan és honnan került ide, mert a legközelebbi házak körvonalai jó pár száz méter távolságból sejlettek föl. Nem tudtuk eldönteni azt sem, hogy az éhségtől vagy italtól szédeleg-e; vodkaszag nem érződött rajta, de tény, hogy nem állt biztosan a lábán.

- Bátyuska, tudja, hová temették 44-ben a magyar katonákat? – fordult hozzá Misi a kelleténél talán hangosabban. Mintha debil vagy süket embert kérdezgetett volna.

- Igen – felelte a férfi, és maga elé mutatott a földre: - Itt van Pásztor János sírja...

Döbbsen meredtünk a lábunk elé. S valóban, ahogy jobban körülnéztünk, a fa tövében még fölsejlettek az egykori sírok fűvel benőtt, avarral betakart hullámozó halmjai.

- Honnan tudja a nevét?

- Pár éve még állt itt egy-két kereszt, s a fémtáblák is olvashatók voltak. Aztán valahogy eltűntek innen. Csak ez az egy név ragadt meg az emlékezetemben: Pásztor Jánosé... - motyogta a férfi.

A későbbiekben még hosszan írok erről a galíciai útról is. Most csak azért elevenítettem föl, mert a Gondviselés kezének érintéséről kezdtünk el értekezni a doni útról hazatérőben. Ki tudja, talán a különös helyszín vagy „hátborzongató” téma hozta-e meg útitársaink kedvét, de hárman-négyen is föllevenítették a velük megesett megmagyarázhatatlan történeteket.

Egyébként a Donhoz először 2003 májusában jutottam ki Holló József tábornok, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának jóvoltából. A rudkínói második magyar gyűjtőtemető felavatásához kért tévéstábot, s miután az *Aranyfűst* című heti magazinban sokat foglalkoztunk a hadisírkutatók munkájával, Matthaidesz Konrádra és rám esett a választása. Egy katonai delegáció tagjaiként a Honvédség An 26-os gépével libegtünk át a Kárpátok és Ukrajna felett egészen Voronyezsig. Különös érzés volt mindössze három méter magasán, csigatempóban a viharfelhők között lavírozni: a katonai szállítógépek mintha hegycsúcsokat kerülgetett volna az égbe törő, veszélyes villámokat rejtő cumulusok között.

Nem volt egyszerű megszerezni a voronyezsi hatóságok jóváhagyását a temető megnyitásához. Az első magyar katonai sírkertet 1997-ben létesítették a nagy iparvárostól mintegy 60 kilométerre délre, egy Bolgyirevka nevű falu határában. A jelicini enyhült időkben állapodott meg az orosz és a magyar kormány, hogy a Don mentén is kijelölnek végre egy gyűjtőtemetőt, ahol eltemethetik a magyar katonák még ma is sűrűn előkerülő földi maradványait. A sírokat kopjafákkal és kettőskereszttekkel jelölték meg, a temetőt magyar és orosz egyházi személyek szentelték fel. Ez utóbbiak közül különösen kitűnt Péter atya, egy galamblelkű ortodox pap, aki hosszú éveken át kegyeletes partnere volt a temetőt meglátogató magyar delegációknak.

A bolgyirevkai gyűjtőtemető tizenhétezer katona földi maradványait fogadta be, s lényegében a kilencvenes évek végére betelt. A második, immáron negyvenezresre tervezett doni magyar sírkert helyszínéül Rudkino falu külterületén olyan mezőt választottak ki, amely mintegy fennsíkot képez a folyó fölött. Csakhogy a 2000-es évek elejére már megszűnt az a kegyelmi állapot, amely közvetlenül a Szovjetunió felbomlását követő éveket jellemezte. A frissen hatalomra került Putyin elnök sokkal „nosztalgikusabban” értékelte a szovjet birodalom – s benne Sztálin - második világháborús szerepét, mint elődje, aki még 1956-ért is hajlandó

volt bocsánatot kérni a magyaroktól. Putyin és a nézeteit formáló veterán tábornokok figyelmét nem kerülte el a budapesti szovjet emlékmű körüli hercehurcasem: a Szabadság-téri mélygarázs építése során késhegyig menő viták folytak arról, hogy el kell-e bontani a „felszabadítás” emlékére állított obeliszket, s ha igen, a mélyépítési munkák befejezése után vissza kell-e oda állítani.

Legjobb tudomásom szerint a ma is teljes pompájában álló „szovjet hősi emlékmű” sorsát két egymástól teljesen független körülmény döntötte el. Egyrészt beigazolódtak azok az orosz állítások, amelyek szerint az obeliszek környéke lényegében kegyhely, mert oda szovjet katonákat temettek el. (Valóban megtalálták néhány tiszt földi maradványait.) Másrészt az orosz fél attól tette függővé az időközben – 2002 nyarára - elkészült rudkinói magyar katonai sírkert és emlékpark megnyitását, ha a budapesti emlékmű a helyén marad. Miután ez utóbbi feltétel teljesült, a moszkvai köröknek már csak a vehemensen tiltakozó kommunista voronyeysi kormányzó és a helyi ex-szovjet veteránszervezetek ellenállását kellett legyőzniük. Végül sikerült, s így kerülhetett sor a 2003. májusi 28-iki ünnepélyes felszentelésre.

El lehet képzelni, milyen megilletődöttséggel és várakozással érkeztem meg Voronyeys városába. Voronyeys sok tízezer magyar család számára egyenlő a végzettel, a legendák és szenvedések földjével. Muhi, Mohács, Világos „múltó” folytatása. 1942 nyarán kétszázezer fős magyar hadsereg vonult ki a Donhoz, s foglalt kétszáz kilométeres védőállást a várostól délre. Soraiban az egész akkori Magyarország területéről besorozott katonák és munkaszolgálatosok. Villámháborúra és megszálló feladatokra készítették fel őket lélekben, de már az első bevetések során megtapasztalhatták, hogy egy felelőtlen, a legjobb jóindulattal is át nem gondolt vállalkozásnak lettek szenvedő részesei.

Természetesen már első utam során szerettem volna eljutni arra a déli frontszakaszra, ahol édesanyám első férje, nővérem édesapja, Mesterházy János eltűnt. Erre azonban a delegáció kötött programja miatt nem volt lehetőségem. A küldöttségben, mint a Magyar Televízió munkatársa kaptam helyet, már csak ezért sem gondolhattam arra, hogy külön utazást próbáljak szervezni magamnak. Az érkezés másnapján a hatalmas egyetemi és iparváros egyik szállodájából először vendéglátónkhoz, akkoriban az agráregyetem rektorhelyetteséhez, Filonenko professzorhoz indultunk.

Különös szerzet volt – s gondolom, az ma is -, annyi szent! Kétméteres óriás, akinek bikanyakára egy nagyméretű csecsemőfejet varázsolt a teremtő. Az első pillantásra jól öltözött, kifogástalan modorú úriember, de elég csak egy villanás, egy odavetett szó, hogy megváltozzék, s kötekedő, goromba fráter váljék belőle. Szövegei és publikációi alapján hamar nyilvánvalóvá vált számomra, hogy egy

virtigli kommunistával, sőt, egy elvakult sztálinistával állok szemközt. Történész doktori értekezését a második világháború lélektani hadviseléséről írta, nem takarékoskodva a „fasiszta” és „rabló” jelzőkkel a magyar 2. hadsereg megszálló szerepének említésekor. A Magyar Honvédelmi Minisztérium éppen e sztálinista kilengések miatt nem is szívesen tartotta vele a kapcsolatot, csupán a legszükségesebb találkozásokra korlátozva a hivatalos érintkezést. A későbbiek során én sajnos nem kerülhettem el társaságát, de térjünk most vissza 2003-hoz.

Az előzmények és a közhangulat ismeretében egyikünk sem akadhatott fel azon, hogy a rudkinói csak egy lesz a meglátogatott kegyhelyek sorában. A megemlékezéseket a voronyezi városi szovjet hősi emlékműnél kezdtük, ahol a magyar küldöttség is elhelyezte koszorúját. Azután átkeltünk a Donon, hogy a Voronyezshez legközelebb bevetett szombathelyi III. hadtest harcainak színhelyére utazzunk.

Átkeltünk a Donon – mondom ilyen egyszerűen. Gyerekkoromban egy széles, hömpölygő folyamra gondoltam, amely repülőgépek, tankok és ágyúk csatazajától kísérvé elnyelte „Jancsi bácsit”, ahogy odahaza Mesterházy Jánost nevezni illet. És most, közel fél évszázaddal később, egy Maros méretű folyócska pontonhídján araszolt át autóbuszunk. – Ez lenne a csendes Don? – néztünk egymásra, mert Solohov regénye alapján is sokkal szélesebbnek képzeltük. A partján egykedvűen pecázgattak a környékbeli oroszok.

Az első megálló Gremjacsje volt, egy közepes méretű, fából és bádogból épült tipikus orosz község, a falu közepén iskolával és hatalmas szovjet háborús emlékművel. A mai napig előszeretettel fényképezkednek itt a fiatal házaspárok a szertartás után. Az út túlsó oldaláról szép kilátás nyílik az alatt kanyargó Donra, s a figyelmes szemlélő fölfedezheti még a lövészárkok és tüzelőállások nyomait is.

A falu emlékmúzeumát és alkoholba menekülő vezetőjét csak második utam során volt alkalmam megismerni. 2003-ban a pár perc alatt lebonyolított koszorúzás után máris indultunk tovább Urivba, az 1943. január 12-iki első nagy áttörés helyszínére. Nehéz szavakkal kifejezni azt az érzést, amikor az ember ott áll pár lépésnyire a Dontól egy dombtetőn, ahonnan végig látni az egész tragikus hídfőállást, a templomdombot, ahonnan nap mint nap gyilkos tűz árasztotta el a magyar állásokat, de most az orosz katonazenekar hibátlan méltósággal és harmóniákkal játszott a magyar himnuszt a végtelen, soha nem hallott puha csendben.

Igen, a csend az, ami leginkább megmaradt bennem ebből a forró májusi napból. Elég volt néhány méterre eltávolodni az emlékező csoporttól, lesétálni a fűfákkal övezett folyópartra, ahol tehénkéek legelésztek nagy békességben. És a nagy kék ég, mint üvegbúra alatt, rám szakadt a csend.

A doni csend, Solohov világának csendje.

Ha csak a mélyzöld vizet és a virágzó fákat nézem, semmi sem változott azóta.

És ugyanez a csend fogadott Rudkinóban is, ahol az avatási ünnepség előtt egy nemrég leásott sírkereszt előtt állapodtam meg. Nővérem szerencsétlen sorsú édesapja nem járt ezen a vidéken, de arra gondoltam, hogy a Don vidékének földje itt is, ott is hasonló lehet. Szétszórtam hát a Csikóstöttösről magammal vitt hantokat, s összegyűjtöttem egy maréknyit az éjfékete, porhanyós rudkinói földből.

Az avatási ceremónia hosszú volt, méltóságteljes és unalmas. Leginkább a pravoszláv vegyeskar csodálatos éneke maradt meg bennem, és két öreg tanárember találkozásának megrázó pillanata. Egyikük alacsony, halk szavú, lassú járású Vas megyei magyartanár, a másik szódásüveg-szemüveges, higanymozgású rudkinói tanítóbácsi. A front két ellentétes oldalán harcoltak 1942 telén, az orosz géppuskaként, a magyar híradósként vagy felderítőként. „Ah, kolléga?” – kiáltott fel az öreg tanító, és máris szaladt oda, ölelte, lapogatta a szemmel láthatóan zavarával küzdő szombathelyi tanár hátát. A tolmács próbálta követni lelkes szózuhatagát, de aztán a két öreg inkább csak elérzékenyülten álldogált, egymásba karolva a kamrák és fényképezőgépek keresztútjében.

Kegyelmi pillanat volt, s többet mondott el minden szentbeszédnél, kenetteljes szónoklatnál.

Második doni utamra nyolc évet kellett várnom,

Ez úgy hangzik most, mintha járt volna nekem az élettől még egy ilyen lehetőség. Pedig 2003-ban aligha gondoltam, hogy azután még háromszor lesz alkalmam végig látogatni a véres csaták helyszínét.

Ezúttal egy kaposvári katonaküldöttséggel utaztunk ki, a megyei önkormányzat mikrobuszával. A kegyeleti túrát Puskás Béla, a Somogy Megyei temetkezési vállalat igazgatója szervezte, aki jó kapcsolatot ápolt a budapesti orosz nagykövetséggel és a Paksi Atomerőművel, a novovoronyezsi erőmű partnerével. (Az útról Requiem címmel riportfilmet készítettem az MTV számára, a nevem alatt a videómegosztón ma is megtekinthető.)

Az első nap során sikerrel azonosítottunk egy második világháborús magyar katonatemetőt a galíciai Szkole városka polgári temetőjének északi sarkában. Az éjszakát Kijev egyik külvárosi szállodájában töltöttük, majd Harkov, Belgorod, Novij Oszkol és Gorsecskoje érintésével késő éjszaka érkezünk meg meglehetősen fapados voronyezsi egyetemi szállásunkra.

A második világháború hadtörténetében járatosak számára már a felsorolt nevek is izgalmat kelthetnek, hiszen naponta szerepeltek az 1942-43-as magyar híradásokban. A 2. hadsereg felvonulási, majd visszavánszorgási útvonalába estek,

érthető tehát, hogy igyekeztem rátapadni a mikrobusz ablakára, s rögzíteni minden látnivalót.

Az orosz világra ma szinte mindenben a kettősség, nem egyszer a szélsőséges kettősség jellemző: irdatlan szegénység és irdatlan gazdagság; könnyen fellobbanó barátság és zsigeri ellenséges érzület; a hagyomány mélységes tisztelete és durva sárba tiprása; ösztönös közösségi érzés (demokrácia?) és a felsőbbtség kritikátlan tisztelete; a cár kultusza és Sztálin kultusza...

A felületes szemlélő Voronyezsben – s mint látni fogjuk a későbbiekben: Perm-ben, Jekatyerinburgban, Ufában – nyüzsgő, a belvárosát tekintve bármely európai nagyvárossal vetekedő metropoliszban érezheti magát, ahol csinos és jól öltözött diákok grasszálnak az utcán, Magyarországon még csak a szaklapokból ismert luxusautók suhannak az utakon, s ahol ugyanaz vagy gazdagabb a választék az áruházakban, ábécékben, mint bármely magyar nagyvárosban.

Feltűnő az is, mennyit költenek a kultúrára. Színházak, mozik, egyetemek, művelődési házak és kiállítótermek sorakoznak egymás mellett. (Nem háborús kegyhely, de a jelenség ide tartozik: egy másik utam során az alig harminc éves múltra visszatekintő, talán nyolcvanezres szibériai Hanti-Mansziszokban nem kis meglepetéssel csodálkoztam rá a vadonatúj kultúrpalotára, mellette a képtárra és az egy évtized alatt tízezer fősre nőtt, kilenc fakultást magában foglaló egyetem campusára. Mielőtt a városból kivezető út eltűnt volna a végtelen tajgában, egy kanyarral megkerülte a világversenyekre is alkalmas síkőzpontot. A 19. századi stílusban megépített vadonatúj ortodox katedrálisra pedig talán még meg sem száradt a vakolat. A kormányzó valamiért fontosnak tartotta, hogy az olajkitermelésből származó pénz egy hányadát ezekre a „luxusberuházásokra” fordítsa...)

De vissza Voronyezsbe. A már ismert útvonalon – a Don pontonhídján át – indultunk el dél felé. Gremjacsjében ezúttal többet időztünk a háborús emlékmű kötelező megkoszorúzásánál, mert útikalauzunk, a helyi múzeum igazgatója, feltétlenül szerette volna megmutatni gyűjteményét. Meglehetősen vegyes anyag volt itt összehordva, többnyire a sírokból előkerült orosz, magyar és német fegyverek, sisakok, használati tárgyak, de néhány levél, fotó és igazolvány is, amelyet még a helyi lakosság szolgáltatott be annak idején. Mindenesetre jóleső érzés volt látni, hogy mind a tárgyak leírásában, mind az ismertető szövegekben a tárgyszerűség és a kegyelet dominált, és nyomát sem találtuk a korabeli ideológiák mára vetített alkalmazásának. (Hogy egyszerűbben fogalmazzak: a más oroszországi intézményekben és szakirodalomban még ma is tetten érhető, leegyszerűsítő fasisztázásnak.) Legfeljebb az gondolkodtatható el, hogy az igazgató minden

skrupulus nélkül nyúlkaált be a vitrinekbe, s ajánlatta csoportunk háborús relikviákkal foglalkozó tagjainak a felcímkézett tárgyakat... Ha jóhiszemű olvasatát keresem a történeteknek, Szergej biztonságban akarta tudni a magyar relikviákat arra az időre is, amikor már nem ő lesz a múzeumvezető, sőt, talán múzeum sem lesz Gremjacsjében...

Urivban ezúttal nem időztünk, csak Rudkinóban álltunk meg egy főhajtásra. Örömmel állapítottuk meg, hogy a temetőt szépen rendben tartják, sokasodnak a fejfák és a szürke gránittáblák. Mindez azt mutatta, hogy eredményes volt a magyar és orosz hadisírgondozó szervezetek és hatóságok együttműködése: 2011-re már a harmincezret is meghaladta azoknak a doni hősi halottaknak és eltűnteknek a száma, akiknek legalább a nevét meg tudták örökíteni e kollektív sírjeleken.

Csoportunk tagjai magukba mélyedve sétálgattak a számomra már oly emlékezetes, síri csendben. Kiss Balázs fiatal történész számára különös élménnyel zárult a látogatás: addig csupán a családi legendáriumban szereplő nagypapája nevét fedezte fel az egyik gránitlapon. Csak azok tudják, milyen megnyugvás a családok számára, hogy távoli szerettük után mégis maradt valami jel, akik már megismerték az „eltűnés” fogalmának ürességét és felfoghatatlanságát.

Már kifelé indultunk a temetőből, amikor orosz diákcsoport érkezett valamilyen közeli gimnáziumból. A szokásos csicsérgés menten elhallgatott, amint fiatal, csinos tanárnőjük rövid történeti ismertetőt tartott a bejáratnál. Amíg diákjai szétseledtek a sírok között, szót váltottunk vele jövetelük céljáról.

– Természetes, hogy időnként kijövünk ide, egyrészt mert nincs messze tőlünk, másrészt fontosnak tartjuk, hogy diákjaink tisztában legyenek szűkebb hazájuk történetével – mondta a tanárnő. – Örülök, hogy az illetékes hatóságok ilyen szépen rendben tartják az emlékhelyet, mert biztos vagyok benne, hogy a mi katonáink sírjait is ugyanilyen gondosan ápolják valahol.

Hasonlóképpen nyilatkozott egy fiatal rudkinói pár is, amellyel ugyancsak a temetőkapuban futottunk össze.

– Mi is rendszeresen járunk ide a menyasszonyommal – erősítette meg a fiatalember. – Nem túl nyomasztó hely ez egy jegyespár számára? – kérdeztem. – Mit is mondhatnék? – felelte. – Persze, hogy nem vidám hely. De kirándulni szép és nagyon elgondolkodtató. Akár én is feküdhetnék itt, ha száz évvel korábban születek... Ezek a szerencsétlenek nem tehetnek semmiről. Háború volt, menniük kellett, akár csak a mieinknek...

Aznap már csak egy helyszín fölkeresésére maradt időnk, ha emberi időben vissza akartunk térni Voronyezsbe. Jablocsnojét választottuk, nem véletlenül, a zalaegerszegi 9. hadosztály doni parancsnokságának otthont adó falucskát.

Jablocsnoje a Voronyezst és Rosszost összekötő, a Dontól öt-hat kilométerre húzódó főúttól jobbkéz felé esik, erdős, ligetes völgyek egyikében megbújva. Bár a házak anyaga és formája alig változott az idők során, erős fantázia kellett ahhoz, hogy az egykori harcteret magunk elé képzelhessük.

Az iskolában már tudtak érkezésünkről. A voronyezsi agráregyetem történeti tanszékének professzora, Alexandr Kurjanov, minden nyáron diáktábort szervez a doni harcok helyszínére, és régi térképek alapján fémkeresőkkel kutatja át a táborhelyeket, temetőket. Az itt talált tárgyakból helyi kiállításokat rendeznek be, s a helyi gyűjtésen felül erre az anyagra épült a jablocsnojei iskola bemutatóhelye is.

A rendkívül szívélyes tanárnők nem érték be pusztá tájékoztatással. Mielőtt bevetettük volna magunkat a kis múzeum tárlói közé, pompás, többfogásos est-ebédet kaptunk az étkezdében, az elmaradhatatlan tósztokkal és koccintásokkal fűszerezve.

Megdöbrentünk a kis helytörténeti gyűjtemény gazdagsága láttán. Galina Tenagyevna például hőmérőt hozott elő, amelyet egy magyar honvéd sírjában találtak. – Nézzék csak meg – mutatta fel a tanárnő: - Épségben maradt, s 37,2 fokot mutat, ami azt jelzi, hogy a katonának az utolsó mérésakor enyhe hőemelkedése lehetett ...

Kiváló állapotban megmaradt dokumentumok, tárgyak, fotók szolgálják az ismeretterjesztést ebben a jószellemű, csöppnyi iskolában, ahol ugyanaz a melengető érzés töltött el bennünket, mint amit a legtöbb istenhátamögötti orosz településen tapasztalhattunk: a kegyelet, a béke és kölcsönös megbocsátás szándéka vezeti az „egyszerű” embereket. Semmi ökölrázás, semmi vádaskodás, még ha a hadtörténeti irodalom számtalan példája bizonyítja, és saját kollektív lelkiismeretünk is ezt mondatja velünk: bizony lehetne okuk rá.

„Háború volt...”

A falut járva egyre-másra értek minket a meglepetések. Legelőször is előkerült egy szemtanú, aki kisgyermekként átélte a megszállást, amíg a harcok elfajulásával – 1942 nyarán – családjával együtt ki nem telepítették a magyar és német katonai hatóságok.

- Itt minden tele volt szekerekkel, ágyúkkal – mutatott körbe az utcán a nyolcvanas éveiben járó Iván Ronkov. – Minden házat katonák foglaltak el, de minket nem bántottak. A felszabadulás után, amikor végre visszaköltözhattünk, itt már csak üszkös romokat találtunk.

S végül megtaláltuk, amiért jöttünk. A mai napig negyvenhét magyar katona holttestét rejtí az a most már elhagyott porta, amelynek házát is a sírokra építette föl egykori tulajdonosa. (Hogy milyen éjszakái lehettek, nehezen tudom elképzelni ...) A kertben még ma is jól látszanak a gyümölcsfák között kirajzolódó sírhalmok.

mok. Itt csatlakozik hozzánk a polgármester asszony, Tatjana Kopagina, aki egy friss értesüléséről tájékoztatja delegációnkat:

- Most beszéltem az országos hadisírgondozó szervezet, a Vojennie Memoriáli moszkvai központjával, s megerősítették nekem, hogy a Jablocsnójében talált magyar katonai azonosító lapok közül egyik-másik jó állapotban maradt. Így a magyar hadtörténetsek segítségével hamarosan beazonosíthatók lesznek az itt elhantolt magyar katonák.

Aztán a kert sarkába invitál bennünket, ahol pravoszláv szokás szerint terített asztal várta a kegyeleti vándorokat. Az első pohár vodkát, az első falat kenyeret a halottak emlékére, lelki üdvére illik elfogyasztani.

- Tartozunk ezzel minden katona, minden kötelességét teljesítő katona emlékének – mondja torkát köszörülve Tatjana. - Biztos vagyok benne, hogy az önök hazájában is hasonlóan gondolkodnak a jóérzésű emberek...

A tanári kar, az öreg Ronkov halkán helyesel, s valamennyien koccintunk.

Vissza kell térnünk Voronyezsbe. Az autóban néma csend. Gondolataink úgy peregnek, mint a végtelen útmenti erdősáv fái a lenyugvó nap fényében.

Reinkarnáció Scsucsjében

Azon az éjszakán keveset aludtam. Újra és újra átnéztem jegyzeteimet, az ott-hon összeállított térképeket, műholdfelvételeket. Másnap verőfényes nap virradt ránk. Igyekeztünk korán indulni, hiszen közel kétszáz kilométer várt ránk. Szerencsére a várost elhagyva a főúton sem volt nagy a forgalom, így hamarosan már Liszki városától délre jártunk, a két dél-dunántúli hadosztály, a kaposvári 10-es és a szekszárdi 12-es könnyű hadosztály harcainak színhelyén. Furcsa érzés, volt látni, amint megelevenedik előttünk a százszor átböngészett térkép.

Az ősz talán hatvankilenc éve is ilyen szép volt, mint az idén. Zalataja őszeny – arany ősz – mondja az orosz ezekre a színharmóniákra. De a történelem más színre is emlékeztet itt, a Don vidékén: a vér vörösré és a korom, az üszök feketéjére.

Még nem beszéltünk Bús Jánossal a reinkarnációról, de a térdig magas füvel benőtt lövészárkokat, tüzelőállásokat járva belém borzongott az érzés: én már jártam itt! Minden pontosan olyan volt, mint amilyennek elképzeltem: mély horhosokkal szabdalt széles löszhátak, mögöttünk balra Mihajlovskij, balra elől a magyar honvédek által Károly-tanyának elkeresztelt kolhoz rozoga épületei, jobbra lent a Don keskeny erdősávval szegélyezett zöldes csíkja, előtte pedig, széthúzódva a völgyben Scsucsje község, amelyre egykor a szovjet hídfőállás támaszkodott.

Mindössze három kilométeres frontszakaszon tört át itt egy egész szovjet hadtest, amellyel szemben egyetlen magyar hadosztály, a szekszárdi 12-es védekezett. Felfoghatatlan, hogyan maradt életben akár egyetlen honvéd is a harcokcsikkal támogatott ötszörös túlerővel szemben, másfél órás, mindent felperzselő tüzérségi előkészítés után.

Szóltanul, magunkba temetkezve bolyongtunk a ma is jól kivehető tüzelőállások, lövészárkok rendszerében. Édesanyám és Jancsi bácsi fényképét, valamint egy arasznyi nemzeti szalagot hoztam magammal a kegyeleti útra. Ott, ahol a 48/I-es zászlóalj bunkereinek nyomát véltem fölfedezni, eltemettem a képeket, s a szalagot egy szép sárga mezei virág szárára kötöttem. Társaim pár percre tapintatosan félrehúzódtak, majd együtt elmondtuk a Miatyánkot.

Az egykori áttörés tengelye a Don vonalára merőleges mihajlovszkij-i országot volt, s a behavazott tájon ez mutatta az irányt a menekülőknek is. A scsucsjei megemlékezés után ez az útvonalat követtük mi is egészen Petrovskájáig, a szekszárdi hadosztály egykori főhadiszállásáig. A falu ma ugyanolyan jellegtelen és szegény település, mint lehetett egykoron. Az iskola vörös téglás épületében rendezkedett be 1942 őszén a hadosztály törzse, s innen próbálta meg irányítani a lehetetlen küldetést: az ősszel kiharcolt szovjet hídfőre támaszkodó nagy erejű támadás visszaverését.

A menekülés borzalmairól könyvtárnyi irodalom született már. Egy mai autóval pár perc az út Petrovskájától Kolomejcevoig. Szűk hetven éve szakadatlan ágyútűzben és mínusz harminc fokos hidegben, hasig érő hóban mindez egy teljes napig tartott. Már annak, aki egyáltalán elért idáig.

A falu földszintes házai szinte elvesznek a lapályban. Egyedül egy terjedelmes kupola magasodik ki a falu központjában: a főteret impozáns ortodox templom uralja, nem messze tőle szovjet típusú hősi emlékmű. Az orosz lakosok becsületére legyen mondva, háborítatlanul áll a Fényeslitkei Alapítvány által a kilencvenes években elhelyezett masszív fakereszt. Nem véletlenül választották ki a helyét Mártha Tiborék: ezen a téren temették el azokat a somogyi honvédeket, akiket 1942/43 fordulóján egyáltalán még volt idő eltemetni. Az áttörés után egy nappal Pallai alezredes zászlóalja egy kétségbeesett rohammal még kiverte a faluból a Vörös Hadsereg katonáit, de másnap már nem volt menekvés számukra.

Kolomejcevót elhagyván az út Papasznójén át Puhovóba vezet. Egy-kétezer lakosú kistelepülések ezek, amelyek tízezer számra sorakoznak a világ egyik legtermékenyebb vidékén, a Voronyezs környéki csernozjom végtelen síkságán. Papasznójében egy készséges férfi kérdésünkre „nagyon sok” magyar sírt emleget. Sajnos, csak egyet tudunk beazonosítani, a többi már régen nem jelöli semmi.

Viszont az egyiken még fejfát, sőt virágot is találunk: nem sokkal előbb járhatott itt a regőlyi Vokó család, mert hősi halottjuk, János, fejfáján még nem száradt el a csokor. Jól olvasható keresztre erősített képeslap is, amely a kis tolnai falu templomát ábrázolja.

Hosszú vasútvonal és a lenyugvó nap mutatja az irányt Puhovó felé. A falu temploma már a sztálini időkben is raktárként szolgált, de azért az itteni hívek évente kétszer ma is istentiszteletet tartanak benne. A templom mindkét oldalán magyar katonák sírjai sorakoztak egykoron. Földi maradványaikat az orosz-magyar hadisírgondozási egyezmény alapján a néhány éve exhumálták és a bolygíreivkai, illetve rudkinói temetőben helyezték most már talán örök nyugalomra.

Itt is találtunk helybelieket, akik még jól emlékeztek a templomot körbevevő haditemetőre. Egy idősebb asszony szemléletes előadásban mutatta be az exhumálás folyamatát is, hosszasan sorolva, mi mindent került elő a porladó csontok mellől. Ma már itt s csak a fényeslitkeiek robusztus emlékeresztje őrzi a magyar katonák emlékét. Háborítatlanul áll a romos templom vöröstéglás falának oltalmában.

Atomerőmű és hadifogolytábor

Nem tévedés: a Kék Duna–keringőt halljuk a gramofon bakelitlemezéről. De a folyó, amelynek partján a sercegő dallam megszólal, nem Johann Strauss folyója, hanem Solohové: a csendes Don. Vajon hogyan kerülhetett ide ez az öreg magyar gramofon, a novovoronyezsi atomerőműbe? A magyarázat egyszerű: a háború, a német megszállás emléke még ma is olyan erős, hogy ez a hatalmas energetikai üzem is fontosnak tartja, hogy hadszíntéri kutatócsoportot és második világháborús emlékmúzeumot tartson fenn. Miután doni emléktúránk nem utolsósorban Paks és Novovoronyezs jó együttműködésének eredményeként jöhetett létre, magától értetődik, hogy fölkeressük az itteni történészeket is.

Az erőmű a Don keleti partjára települt, Voronyesztől mintegy nyolcvan kilométerre délre. Ahogy a hasonló méretű üzemektől bárhol a világon megszokott, önálló kommunikációs részleget tart fenn, amelynek része a világháborús emlékmúzeum is. Termeiben világos tematika szerint, objektívnek nevezhető történelemszemlélettel mutatja be a háborús eseményeket, s külön tárlókat alakítottak ki a hadviselő felek relikviáinak. Így aztán a magyar anyag is kifejezetten gazdagnak mondható: ahogy már Jablocsnojében és Gremjacsjében láttuk, a sírokból előkerült sisakok, kulacsok, fegyverek mellett jelentős mennyiségű

fotót, tábori lapot, magyar nyelvű plakátot sőt röpcédulákat is látunk. Hasonlóan a voronyezsi agráregyetemhez, az erőmű történészei is rendszeresen kutatják az elhagyott lövészárkokat és bunkereket, nyaranta több hetes terepbejárást tartanak nemzetközi résztvevőkkel. Az itt készült fotók tanúsága szerint nem utolsósorban a megbékélést, a barátkozást szolgálják ezek a német, olasz, román, s néha magyar diákok bevonásával megszervezett táborok.

S ha már itt vagyunk a Donnak azon a partján, ahová – legalábbis harcoló alakulat katonájaként – sem német, sem magyar katona nem tehetette a lábát, előhozakodom társaimnak régóta dédelgetett tervemmel: ha marad időnk, szeretném meglátogatni az uszmányi hadifogolytábor, ahol édesapám töltött el csaknem másfél évet, mielőtt fogságának második helyszínére, az északi Borovicsibe szállították volna.

Szerencsére orosz kísérőink is kivitelezhetőnek tartják a tervet, hiszen Uszmány – jóllehet már Lipetszk megyéhez tartozik – alig hatvan kilométerre fekszik Voronyezstől. A háború végén – egészen 1946 nyarán történt feloszlatásáig – a 95-ös számú tábor az ellenséges hadseregek tisztjei számára volt fenntartva. Apám 1945. február 12-ikén protestáns tábori lelkész főhadnagyként esett fogságba Budán, és néhány hónapos kiskunfélegyházi és focsani őrizet után 1945 nyarán érkezett meg Uszmányba. Gyerekkorunkban sokat mesélt ottani élményeiről, nemegyszer horrorisztikus történetekkel mozgatva meg fantáziánkat, de természetesen ezt testvéremmel úgy fogtuk fel, mintha az Egri csillagokból olvasott volna fel ostromjeleneteket. Élénken emlékszem például arra a történetre, amikor a hadifoglyokkal egy táborba zárt, bűnöző életmódjuk miatt a hatóságok által javító-nevelő munkára ítélt – egyébként többségükben teljesen árva – orosz suhancok rátámadtak a német foglyokra, s az egyik sérült szemét a felcser kezéből kikapott ollóval szúrták ki...

Az uszmányi tiszti tábor történetét többen is megírták. Elsőként talán Örkény István *A lágerek népében* (erősen eufémizálva az ottani életet), azután Kadosa Kis Árpád egykori hadnagy és Nádasy Alfonz bencés tanár. Nagy-nagy örömmel és kíváncsisággal telepedtem hát kamerával a kézben a gépkocsivezető mellé. Hamar kiderült, hogy az egykori tábor tulajdonképpen nem Uszmányban, hanem annak egyik hozzácsatolt falujában, *Novouglijankában* kell keresni. A végtelenül szürke, szegény falucska központjában már messziről feltűnt az egykori apácázárda csonka tornya, amely sokszor megjelent a tiszti tábor művészhajlamú foglyainak képein.

A kolostort természetesen már a sztálini időkben sem használták, de a torony alatti főbejárata 1945-ben még olyan állapotban volt, hogy teherautók járhattak alatta. Ma már ezt a részét elfalazták, s a terület egy oldalbejáraton át közelíthető meg.

Már, aki meg akarja közelíteni. Az ide érkezők nagy része ugyanis bizonyára szívesen elkerülné a látogatást, hiszen az egykor kétezer-ötszáz hadifoglyot befogadó tábor ma fiatalok bűnözők rendkívül szigorúan őrzött börtöne. Ahogy araszolunk a három-négyméteres téglá- és szögesdrótkerítés mellett, szorongásunk egyre fokozódik. Különösen, amikor megpillantjuk a tábor sarkán álló őrtorony felénk irányuló fegyvereit. De már nincs megállás, ha megfordulnánk, talán még gyanúsabbá tennénk magunkat külföldi rendszámú mikrobuszunkkal.

A börtön bejárata zsilipkapuk sorozatát rejti. Tolmácsunkkal a második vasrácsig jutok el, amikor a kapuügyeletes arra kér, itt várjam meg az ügyeletes tisztet. Amíg várakozunk, rabszállító autók érkeznek, s két megbilincselte rabot vezetnek át az udvari bejáraton. Biztos, ami biztos, két irdatlan nagy farkaskutya figyel minden mozdulatukat.

Fiatal alezredes érkezik aztán, figyelmesen meghallgatja kérésünket. Még csak nem is csodálkozik, még kevésbé nehezményezi, hogy nem jelentkeztünk előre. Természetesen az egykori tábor megtekintéséről szó sem lehet, hiszen aktív büntetés-végrehajtási intézetről van szó, de a foglyok eltemetésének helyét szívesen megmutatja. Hát persze, hogy örülünk ennek a lehetőségnek is. Visszaülünk az autókba, s újra megkerüljük a kerítéssel zárt területet, majd a koruk alapján vélhetően már a háború alatt is létező épületeket két-háromszáz méterre elhagyva egy nyírfaligetben állapodunk meg. Szépen gondozott gránitlap áll itt egy hevenyészett sziklakert közepén, rajta a szabványfelirat: *„Itt olasz és magyar hadifoglyok nyugszanak, a második világháború áldozatai.”*

Az alezredes szerint kétszáz-kétszázötven fogoly holttestét rejtheti a föld. A börtön parancsnoksága magától értetődő kötelességének érzi, hogy időről-időre rendbe tegyék a sírhelyet és környékét. Inkább azon csodálkozik, miért nem jönnek gyakrabban magyarországi látogatók.

Ezen a kérdésen viszont mi csodálkozunk el. Magam is csak kérdéssel tudnék felelni: honnan is tudná az a szerencsétlen hozzátartozó, hol temették el apját, nagypapáját, testvérét? Hiszen csak a legutóbbi esztendő során jelentek meg az első, hozzátétőleg pontos adatok a hivatalos magyar hadtörténeti portálokon...

Személy szerint is hálás vagyok ennek az orosz tisztnek bajtársiasságáért, rugalmasságáért. Mennyire már magatartás ez, mint amit néhány évvel később ugyancsak a Don-mentén tapasztaltam. Erről majd a maga idején szót ejtek.

Korotojak érintésével tértünk vissza Voronyezsbe. A Dont itt magas fehér mészkősziklák szegélyezik, a városka is néhol a dombok hátára, néhol folyó vájta völgyek mélyére települt terület. Mint már utaltam rá, öldöklő küzdelem folyt itt 1942 nyarán az orosz hídfőállás felszámolásáért. Az éppen csak kiérkezett IV. had-

test katonáit – miután ezer kilométert gyalogoltak porban, rekkenő nyári melegben - mindössze kétórányi pihenő után vetették harcba Korotojak elfoglalására. A helyiségharchoz nem szokott magyar alakulatok már az első nap óriási veszteséget szenvedtek, s mire német segítséggel augusztus 19-ikére sikerült a Don túloldalára szorítani a Vörös Hadsereg katonáit, szinte teljesen felmorzsolódott Jancsi bácsi pécsi zászlóalja is. Olyannyira, hogy a „38/I-et” hivatalosan is felosztatták, s a megmaradt legénységet a szekszárdi ezredek többi zászlóalja között osztották szét.

Hogyan is mesélte a csodával határos módon hazakerült csikóstöttösi Baka János szakaszvezető édesanyánknak 1943 nyarán? „*Rettenetes napokat élünk...*”

Itt állunk hát a korotojaki fennsíkon. Mintha az oroszok a bádogtetőn és a szürke téglán kívül más építőanyagot nem is ismernének: a Don feletti mészköszikláról letekintve nem is lehet mást látni a zöldellő fák közt. Talán egyetlen építmény jelent kivételt: a hírhedt víztorony, amelynek vöröstéglás sziluettje még ma is ott látható a kisváros központjában. A legvéresebb harcok e magaslat elfoglalásáért folytak, s ha a kövek hangot hallatnának, egyetlen jalkiáltás lenne az ide vezető poros utca.

A sors úgy hozta, hogy ezután még két alkalommal jutottam el a Don partjára. 2013 tavaszán Hende Csaba miniszter kíséretében kaptam helyet, mint televíziós újságíró. Őt magyar katona újratemetésére utazott ki a delegáció Rudkinóba a már jól ismert katonai szállítógéppel. A Honvédelmi Minisztérium partnerszervezte, a Vojennije Memoriali exhumálta az öt honvédet, akik közül a Somogy megyei Éder Lajost és Joó Jánost, valamint a veszprémi Baumgartner Ödönt sikerült azonosítani, két társuk személyazonossága azonban most már örökre homályban marad. Az államközi egyezménynek megfelelően szállították koporsójukat a központi gyűjtőtemetőbe.

Legmaradandóbb emlékem a csontig hatoló hideg eső, amely áprilisban fogadott minket mind Voronyezsben, mind a széljárta doni fennsíkon. Az orosz díszszázad kiskatonái egy szál zubbonyban dideregték végig a kétórás ünnepséget, de a magyar küldöttségről sem számított zord időre. A miniszteri beszéd után tábori püspökeink és a korábbi megemlékezésekről már jól ismert ortodox Péter atya részvételével egyházi szertartás keretében szentelték meg a sírokat.

Éppen nagypéntek volt. Bíró László katolikus tábori püspök is e szimbólum köré építette fel sirbeszédét. Késő esti beszélgetésünk során, amelynek egy részét interjúban is felhasználtam, még egyszer összefoglalta gondolatait:

- Gyerekkoromtól kezdve hallottam a Don-kanyarról. Izgalmas volt számomra, hiszen édesapám is járt itt, nem messze innen, Korotojaknál sérült meg. A Don-kanyar valahogy olyan fogalommmá vált bennem, vallásos nevelést kapott gyerekekben,

mint Lourdes és Fatima. Most egy protokolláris kötelezettségnek indultam eleget tenni, és a Jóisten megadta, hogy egy zárandoklaton vehettem részt ... Nagypénteken minden keresztény egyház János evangéliumát olvastatja, ahol a kereszt nem elsődlegesen nem a megaláztatás helye, hanem a megdicsőülés, a fölemelés helye. Eltemettünk öt magyar hősi halottat. Háromnak a nevét is tudjuk, kettőét nem. Temettünk, igen, de az egész nap mégis a fölemeltetésről szólt ...

Történt, hogy kémnek néztek ...

Legutóbbi, s nagy valószínűséggel utolsó doni utazásomra 2014-ben került sor. A kaposvári Puskás Béla keresett meg ismét: Filonyenko professzor Don-kanyar-konferenciát rendez Moszkvában és Voronyezsben, s őt is felkérte előadónak. Kis delegációnk háromtagú lenne: egy orosz születésű, Magyarországra házasodott tanárnő vállalta el a tolmácsolást.

Mint említettem, Filonyenko nem tett rám jó benyomást, s nem voltak kétségeim afelől sem, hogy mire megy ki ez az egész konferencia, de csábított a Moszkvában töltendő néhány nap lehetősége. Négyyszer vagy ötször jártam már itt, többnyire átutazóban. Először 1974-ben, aztán már a szovjet birodalom összeomlása után. Moszkva mindig újabb és újabb arcát mutatta meg, s nem tagadom, elvarázsolt a legellentetesebb korok, korszakok, népek, nemzetiségek e furcsa konglomerátuma.

Már a repülőtéren kaptunk egy telefont, hogy azonnal az esti vacsorára kell sietnünk. A belvárosba tartó vonaton öltöztünk át elfogadható ruházatba, amire szükség is volt, mert a főváros kereskedelmi kamarájának hipermodern palotájába szólt a meghívó. Az egyik különteremben talán már túl is voltak az előételen a vacsoravendégek, többségük hetven-nyolcvan év körüli veterán tábournok. A régi módi szerint kitüntetésekkel borított zubbonyban, kíváncsian ránk meredő tekintettel, de alapvetően barátságos ábrázattal, amely a sűrűn kiürülő vodkásposharak után még barátságosabbá vált.

Az időközben a voronyezsi pedagógiai egyetem rektorává avanszált Filonyenko professzor szertartásosan bemutatott bennünket, kinevezve Puskás Bélát egyetemi tanárrá, engem a magyar közmédia vezérigazgatójává, kedves tolmácsnőnk pedig a magyarországi orosz-magyar baráti társaságok elnökévé. A tábournokok valószínűleg igazi generálisok lehetnek egykor, kelet-európai és afganisztáni garizonokat megjárt hadastyánok, olyannyira, hogy az asztalfőn ülő, marsalli rendfokozatú ősz férfiúban nem kisebb személyiséget fedeztem fel, mint az 1991-es

puccs idején regnáló honvédelmi minisztert, aki egyik asztaltársam szerint ma az államelnök egyik befolyásos katonai tanácsadója.

Különös élmény volt ez az együtt töltött néhány órás időutazás. Hamar megvilágosodott előttem, miért nem kell csodálkoznom azon, hogy a seremetyevói repülőtér butikjában példás rendben sorakoztak a Lenin, Dzserzsinszkij, Sztálin és Putyin arcképével ékesített dísztányérok. Ezek az idős tábornokok újra átélték ifjúkorukat, amikor még egyben volt a Szojúz, amikor még tudták a helyüket a fiatalok, amikor még rend volt, a kutyaúristenit...

Társaságunkban néhány nyugat-európai történész is üldögélt. Néha összevillant a tekintetünk, de szólni nem szólt senki. A marsall időnként fel-vigyázzt vezényelt, ilyenkor valaki tósztot mondott, majd hurrázni, s végül inni kellett: „*Po komanda: dva karotka, odna dlinna, urá,urá, urááááá!.*” (Magyarán: Parancsra, két rövid, egy hosszú hurrá, hurrá, hurrá!”)

Így alapoztuk meg a másnapi történeti konferenciát, amelyet a moszkvai hadtörténeti múzeum hatalmas épületegyüttesének egyik konferenciatermében tartották meg többszáz kadét és katona részvételével. Nem akarok hosszasan időzni ennél az eseménynél, pontosan olyan volt, mint amire az előzményekből számítani lehetett: a Nagy Honvédő Háború jó oldalon álló szereplőinek egekig magasztalása, a hódítók differenciálás nélküli elítélése. Ezen belül voltak azonban ritka forrásmunkákra alapozott érdekes előadások is, nem beszélve a gazdag múzeumi anyagról, így összességében hasznosnak, de még inkább tanulságosnak ítéltém a moszkvai programunkat.

A konferencia résztvevői még aznap éjjel vonattal utaztak le Voronyezsbe. Háromtagú somogyi küldöttségünk természetesen közös kupéban kapott helyet, ahol két emeletes ágy szolgálta kényelmünket. Magától értetődően az idős tanárnőnek engedték át az alsó szintet, Puskás Bélával az emeletre tornáztuk fel magunkat. Éppen elindult a vonat, amikor az egyik idős tábornok jelent meg az ajtónyílásban és se szó, se beszéd, elkezdte lepakolni holmiját a szabadon maradt ágyra. Az orosz viszonyokat jól ismerő tanárnőnk sem kellett azonban féltetni, s az egyre emeltebb hangon lefolytatott vita után a generális dülva-fülva visszavonulót fűjt. Végül a mellettünk lévő фуlke emeletes ágyára kapaszkodott fel.

Nem tudom, melyikünk számára volt kínosabb ez a méltatlan helyzet. Reggel aztán Voronyezsben az öt váró luxuslimuzinban nyerhetett kárpótlást az éjszakai kényelmetlenségekért...

A konferencia voronyezsi munkanapjáról egyedül az esti kultúrműsor maradt meg az emlékeimben. Igazi időutazás volt ez is: a pedagógiai egyetem diákjai adtak elő performanszt a Nagy Honvédő Háború legfontosabb mozzanatairól, de

olyan mély, naív, már-már eksztatikus átéléssel, hogy az egyszerre volt magával ragadó és elborzasztó. Huszonéves fiúk és lányok Vera Muhina szocreál szobrainak stílusában pózoltak az élőképeken, szavalták kórusban a hőskölteményeket, rohangáltak csillogó szemmel a magasra emelt vörös zászló alatt, s átkozták mély átéléssel a fasizmust.

A kirobbanó vastaps közepette Filonyenko rektor úr elégedetten szemlélte a sikert learató diákjait.

A konferencia zárásaként a külföldi delegációkat egész napos szakmai kirándulásra vitték. Úticélunk Rosszos volt, az olasz Tridentina hadosztály egykori főhadiszállása, mintegy kétszáz kilométerre Voronyezstől délre, de természetesen útba ejtettük a magyar szempontból jelentős gyűjtőtemetőt, Rudkinót is. Nyilvánvaló volt azonban, hogy a kirándulás gesztusa ezúttal nem nekünk, hanem a konferencia díszvendégeinek számító két olasz professzornak szólt. A szokásos voronyezsi, gremjacsei és rudkinói koszorúzási ceremóniák után folytattuk utunkat dél felé. Miután Osztrogozszk vonalától lejjebb még sohasem jártam, igyekeztem minél több fényképet és videófelvételt készíteni, ezért előre ültem a busz idegenvezetők számára fenntartott ülésére. Az időjárás rosszabbra fordult, néhol még májusi hóviharba is keveredtünk, s én ennek tudtam be, hogy a Moszkvában még nyájas Filonyenko professzor egyre mogorvább pillantásokat lövell felém.

Rosszosban egy magángyűjtő rendkívül gazdag háborús múzeumát tekintettük meg, majd házigazdánk gazdag vacsorával és a hazavezető útra is bőségesen elegendő vodkaellátmánnyal bocsátotta útjára a küldöttséget. Közben megjavult az idő, s még nem volt teljesen sötét, így ismét a buszsofőr mellett telepedtem le. Alig kezdtem el fényképezni, amikor a hátam mögötti ülésen felcsattant Filonyenko hangja:

- Miért fotózza a helységnévtáblákat? Az Orosz Föderáció törvényei szerint tilos országúton filmezni és fényképezni! Kérem, azonnal hagyja abba!

A buszban néma csend keletkezett. Hátranéztem, talán valami félreértésről van szó, de nem tévedtem: Filonyenko nekem címezte mondandóját. Csak annyit tudtam kinyögni:

- Ez valami vicc? A műholdak korában?

A tábornokok, köztük éjjeli útítársunk, helyeslően bólogtak. Mármint Filonyenko felé. Visszaültem a helyemre, de csak nem hagyott nyugodni a dolog, és tolmácsunk segítségét kérve megpróbáltam elmagyarázni a rektornak, hogy itt, a Donnál, minden egyes névtábla, falukép, erdősáv egy-egy kapaszkodót nyújt a hozzátartozóikat fél évszázada kereső családtagoknak. Akiknek még annyi elégtétel sem adatott meg, hogy legalább sejtésük legyen arról a környezetről, ahol apjuk, nagyapjuk, testvérük elveszett.

- Ezen a részen nem voltak magyar csapatok! – vetette oda nyersen Filonyenko.
– Itt az olasz fasiszta hadsereg állomásozott.

Mire ezt kimondta, már át is léptük azt a szakaszt, ahol annak idején az olasz-magyar sávhatár volt. Innen már korábban is voltak felvételeim, s erre emlékeztettem is Filonyenkót, hozzátéve, hogy korábbi utazásaim során semmilyen tiltással nem találkoztam.

- Nagyon helytelen! – csattant fel. – Ezen nagyon csodálkozom! Itt van közvetlen közelünkben az ukrán határ, már csak ezért sem kell itt fényképezni.

Ezen a kifogáson viszont én csodálkoztam el, mert néhány órával ezelőtt éppen ő traktálta az olaszokat azzal, hogy milyen butaságokat ír a nyugati sajtó a határmenti orosz mozgósításokról. – Hát nézzenek ki: látnak itt egyetlen orosz katonát is? – mutatott körbe teátrálisan.

Visszaültem a helyemre. Velem egy sorban, a másik oldalon két fiatalember ült. Úgy rémlett, Filonyenkóval érkeztek, s talán egyetemi munkatársai lehetnek, de egyre jobban megerősödött bennem a gyanú, hogy más szervezet szolgálatában állhatnak. Az egyikkel idefelé jövet elég sokat beszélgettem, sőt, eddig az incidensig is, amihez a közösen megbontott vodkásüveg kétségkívül kommunikatív segítséget nyújtott.

A fiatalember most rezzenéstelen arccal hallgatott.

Már Voronyezs közelében jártunk, amikor a természetes szükségletek elvégzése-re félreálltunk egy erdőszélén. Hirtelen jött ötlettel fölmarkoltam egy kis csernozjomot – feketeföldet – s egy kiürített papírzsebkendő zacskóba gyömöszöltem. Nem mintha nem lett volna már otthon doni földem korábbi útjaimról, de – gondoltam – miért ne vinnék most is.

Alig indultunk el, amikor hatalmas testet láttam közeledni az ülések között. Fúriaként rohant hátra Filonyenko:

- Ki volt az, aki az előbb talajmintát gyűjtött?

Nem lepődtem meg, hogy éppen fölöttem állapodott meg a maga kétszázötven centijével és százötven kilójával. – Én szeretnék hazavinni egy kis doni földet emlékül – közöltem vele, s próbáltam nyugalmat erőltetni magamra.

Ekkor már tájékozott. Mintha nem is ő lett volna, aki az első este az egekig dicsegett a moszkvai díszvacsorán, mint régóta ismert újságíró barátját.

- Hogy képzeled ezt? Itt az atomerómű környékén?! Talajmintát gyűjteni! Csak nem gondolja, hogy elhiszem, hogy maga emlékezni akar? Nyilván bevizsgáltatja majd odahaza, hogy mennyi sugárzó anyag van a földön és a levegőben! Ehhez nincs joga!

És nem tört ki kacagás, nem kezdtük el egymás hátát csapkodni, hogy nu, eta bila agromnaja sutka! Hallgatott mindenki, beleértve a legmagasabb rangú idős tábornokokat is.

- Tessék, itt a földje – mondtam kiszáradt torokkal, s Filonyenko dülva-fúlva elvonult.

- Paranoia. Teljes paranoia – fordultam fiatal szomszédomhoz, de az lesütötte a szemét, s Voronyezsig már egy szó sem hangzott el közöttünk. Az autóbusz egyenesen a vasútállomásra vitt minket, s másnap hazarepültünk. Bizonyára érthető, hogy ezek után nem siettem elköszönni Filonyenkótól, aki utóbb még a voronyezsi útiköltségünket is kifizettette velünk. Dacára annak, hogy somogyi barátaim szerint az eredeti meghívás úgy szólt, hogy a konferencia szervezői fedezik majd minden költségünket...

Azóta nem jártam a Donnál. Mesterházy János most már örökre magára marad.

Időutazások a Donyec-medencében

A Donyec-medence ma sokat szerepel a híradásokban, hiszen hetven évvel a második világháború után ismét harcmezővé vált. (A donyecki és luganszki orosz szakadárók vérszemet kaptak a Majdan forradalmának sikerén, s úgy gondolták, ha Kijevben sikerült ukrán patriótáknak erőszakos úton megszerezni a hatalmat, miért ne sikerülhetne nekik, orosz patriótáknak a saját szülőföldjükön is?) Korábban a Sahtar Donyeck futballcsapatán kívül aligha tudott volna bárki is donbásszi nevezetességet említeni idehaza.

A szénmedence Dél-Kelet-Ukrajnában fekszik, egy része átnyúlik Oroszországra is. Délről az Azovi-tenger határolja, északról nincs természetes határa. A bányamezők többségét a XIX. század második felében angol és német pénzemberek vették koncesszióba, s ők mélyítették le az első aknákat helyi munkaerő felhasználásával. Ma már csak a bányanevek emlékeztetnek az első szerencselovagokra, akik többnyire családtagjaikról nevezték el a bányákat: Annaja, Davidovka, Georgijevka... A kommunizmus éveiben természetesen Lenin és a vezető bolsevikok léptek elő névadókká. Az apró bányásztelepülésekből a szocialista ipar fellegvárai lettek – legalábbis így tanították ezt annak idején.

1941-ben a németek első dolga volt megszállni a rendkívüli tisztaságú fekete-szén-lelőhelyeket. Előtte az oroszok igyekeztek használhatatlanná tenni a vágatokat és vízzel árasztották el, vagy felrobbantották őket. Aztán, amikor fordult a hadiszerencse, a menekülő németek tették ugyanezt. Éppen e második helyreál-

lítási munkák elvégzésére, majd a termelés beindítására kellettek a magyarországi kényszermunkások is. Itt találkozott össze a történelem édesanyám, Frank Irén és még számos sorstársa személyes történetével.

2007 őszén nyílt először lehetőségem arra, hogy helyszíni kutatást végezzek a Donyec-medencében. Tévériportjaim és Bús János hadtörténésszel együtt indított internetes keresőszolgálatunk nem kerülte el egy mohácsi autókereskedő figyelmét, aki régóta szerette volna megtalálni a Donyeck környéki lágervilágban meghalt édesapja sírhelyét. Pár évvel azelőtt egy volt rab társaságában el is jutott Sztahanov városába, az egykori Kagyijevkába, de kellő ismeret és nyelvtudás hiányában kénytelen volt dologvégezetlenül hazatérni. Most azzal a kéréssel keresett meg az MTV szerkesztőségében, hogy ha szándékunkban áll riportútra menni, ő szívesen csatlakozna hozzánk, s ezért hajlandó anyagi áldozatot is vállalni.

Felajánlása a legjobbkor érkezett, mert ukránul és oroszul kiválóan beszélő televíziós kollégámmal, Debreceni Mihállyal és operatőrként is dolgozó kisebbik fiammal, Dániellel, éppen ezekre a hetekre időzítettük utazásunkat.

Vízum már 2007-ben sem kellett az ukrainai utazáshoz, ráadásul sok szakmai segítséget kaptunk az akkori ukrán nagykövettől, Dmitrij Tkácstól is. Sajnos, nem mondható el ez kijevei nagykövetségünkről. Amikor felhívtam a sajtóattasét, egykori rádiós kollégámat, szörnyülködve kérdezte: *„Ti oda akartok menni? De hiszen az egy kőkemény bányászvidék! Akármi megtörténhet!”*

- Hát, ha így van, kérünk töletek egy követségi laissez-passer-t, amellyel igazolhatnánk magunkat, ha netán ellenőrzést kapunk – jegyeztem meg nyájasan. A hölgy meg is ígérte, de nem sikerült jelentkeznie. Pár héttel később írtam neki egy megnyugtató levelet, hogy ha ezidáig nem sikerült megfogalmaznia a bumázskát, most már ne is fáradjon vele, mert baj nélkül hazaértünk ...

Talán nem kell hosszasan ecsetelnem azt az érzést, amikor Kijevből indult repülőgépünk belebeggett Donyeck fölé, s megpillantottam a bányatelepek között magasodó irdatlan meddőhányókat, amelyek mint hatalmas, vörös pattanások éktelenkedtek a tájban. Hány és hány százezer munkáskéz emelte évtizedeken át ezeket az irdatlan, kopár törmelékkúpokat, hány és hány munkás verejtékét, vérért őrzik örök mementóként! Mert az itteni művelési technika ismeretében nem lehet kétségünk, hogy a háború előtti és utáni bányaművelés ugyanúgy a kézierőre épült, mint a középkorban vagy a 19. századi koncessziók korában.

Donyeck 2007-ben még világvárosnak számított. Bármily meglepő is, a másfél milliós város belső kerületei architektúrában vetekedtek Közép-Európa bármely nagyvárosáéval, sőt, a parkok gondozottsága, az utcák, járdák tisztasága, rendezettsége tekintetében az akkori Budapest is megszégyenült volna az összehasonlításban.

Operaház, egyetemek, bankok – egyebek között az OTP-fiókja -, színvonalas éttermek... Ez volt a felszín. Persze, a külső kerületek magukon viselték a szovjet korszak minden nyomorát, s ha még kijebb merészkedtünk, a városszéli kiskertek, falvak irányába, Gogol, Bulgakov, Dosztojevszkij világába csöppentünk vissza néhány perc alatt.

A mai események tükrében fontos lehet első benyomásunk is: mindenki oroszul beszélt, csak a hivatalos feliratok árulták el, hogy a terület Hruscsovnak „köszönhetően” 1954 óta Ukrajnához tartozik...

A repülőtérrel iránytaxival, a szovjet időkből ismert marsutkával közelítettük meg a belvárost. Elfoglaltuk szállásunkat egy hasonlóan szovjet típusú „interturiszt” műintézményben. Hát, nem egy Hilton, de a pénztárcánk sokkal nagyobb luxust nem engedett volna meg. Végül is aludni lehetett benne, s működtek a víz-csapok is, csak a reggelhez felszolgált virslit kellett visszaküldeni a gyezsurnájával, mert amúgy penészesen egyikünknek sem volt kedve elfogyasztani. Aztán béreltünk egy Renault-t egy nyugati ügynökség donyeci kirendeltségénél – akkor még működtek az európai szolgáltatások -, és elindultunk a légervilágba.

Igen ám, de merre? Az út szakmai megtervezése nem ment könnyen. A mohácsi vállalkozó egy „Kátyeszka” nevű települést keresett, de ilyen sem a térképen, sem a valóságban nem létezik. Flórián barátunk a hazatérőktől szerezte értesülését édesapja haláláról, s a dél-baranyai nénik ezen a torzított néven emlegették fogságuk helyszínét. Nem véletlen, hogy pár évvel ezelőtt, amikor egy bonyhádi túlélő kíséretében először kísérelte meg a kegyeleti utazást, kellő információk hiányában éppen cél előtt voltak kénytelenek feladni. Azóta kiderült, hogy „Kátyeszka” voltaképpen *Kagyijevka*, amit 1963 óta Sztahanovnak hívnak. Itt kell tehát azt a légertemetőt keresni, amelyben Gratz Flórián édesapját egy szökési kísérlet után eltemették. (Igen, sok elfogott szökevényhez hasonlóan őt is agyonverték...)

Édesanyám két lágerének pontos helyéről sokáig nekem sem volt tudomásom. Mindössze egy tábori levelezőlapról lemásolt helységnév, a „Szpartak” és a közeli vasútállomás, Ilovajszk jelentett támpontot, de hamar kiderült, hogy a sztálinizmus éveiben oly népszerű Szpartak elnevezésből több tucat, ha nem több száz létezett a Szovjetunióban.

Az indulás előtti hetekben vettem tüzetesebben szemügyre azt a hazatérési igazolványt, amelyet édesanyám 1949. október 17-én kapott Debrecenben, a Pavilon-laktanyában berendezett fogadóállomáson. Ezen az A5-ös papírlapon a hazafelé indító táborként „Kantarna” és az 1034-es lágerszám szerepelt.

Egy Moszkvából kapott könyv alapján ekkor már legalább tíz Donyeck környéki helynevet ismertem ezzel a lágerszámmal, de Kantarna nem szerepelt közöttük.

Nyilvánvaló volt, hogy ez valamelyik főtábor kihelyezett részlege lehet. Szerencsére a központi láger helyét be tudtam azonosítani a térképen – *Katik*, amelyet 1953 óta Sahtyorszknak hívnak – és a kitűnő internetes térképészeti program segítségével innen tíz kilométerre ÉK-re fölfedeztem egy csöppnyi bányatelepet, ami ma is a *Kantarnoje* nevet viseli. Sokat segített az a lista is, amelyet indulás előtt a budapesti ukrán nagykövettől kaptunk az egykori sztalinói és vorosilovgrádi terület hadifogolyteteiről. (Sztalinó ma a Donyeck, Vorosilovgrád pedig Luganszk, és éppen a két szakadár megye székhelye.)

Végül is a műholdról levett színes fénykép volt a legjobb nyomravezetőnk. Édesanyánk sokat mesélt arról, hogy a vidék hasonlított a csikóstöttösire: amikor kiálltak a dombtető szélére, s a másik bányászfalu irányába tekintettek, mintha Kaposszekcsőt látták volna a völgy túloldalán... Kínzó honvágyukat ezzel a természeti összehasonlítással enyhítették. És valóban: a vidék domborzata megdöbbentően hasonlít az észak-baranyai tájra. De vajon elegendő támpont-e a légerek megtalálására?

Szpartakkal, az első táborral, 2007-ben kudarcot vallottunk. Többször is elmentünk mellette, de az az információ, hogy a települést ma Sirokoénak hívják, csak később jutott tudomásomra, így Ilovajszkból nem kanyarodtunk el a bányatelep felé. Így a második lágerre, a kényszersmunka utolsó évének helyszínére, Kantarnára összpontosítottunk. A térkép segítségével nem volt nehéz megtalálni, ott volt, ahol a műholdkép jelölte: Sahtyorszktól északra, szénporos utak találkozásánál. Házai szétszórva egy lapos dombtetőn.

Buszmegállóban álldogáló, jól öltözött asszonyokat szólítottunk meg, merre lehetett a háború utáni fogolytábor. A legközelibb egy bőrkabátos, kontyos asszonyság volt, aki nyomban felajánlotta, hogy eljön velünk a helyszínre. Kiderült, hogy a helyi kórház főnővére, most járt le a munkaideje, Sahtyorszkba menne haza, ha nem térítettük volna el. Kedves, barátságos teremtés volt, mint a legtöbb helybéli, akivel utunk során találkoztunk. Még azt is elárulta, hogy magyar pénzen kifejezve körülbelül 18 ezer forint a havi fizetése...

A régi bányaeépületekből és a kantarnai lágerből mára szinte semmi sem maradt. Utóbbi helyén ma játszótér van, ha annak lehet nevezni ezt a néhány rozsdásodó hintát és vasrudat. A bánya működik még, de felszíni létesítményeit teljesen átépítették, csak a foglyok által felhúzott egyszintes bányászházak állnak még, s a rabok útjának is nevezett kövesút kínál látnivalót.

A falu polgármestere akkoriban egy kárpátaljai, ruszin származású bányamérnök volt – sajnos, csak a családi nevére emlékszem: Onyiszko - szívélyes, kedves ember. Aznap nem találkoztunk vele, csak üzenetet tudtunk hagyni neki a hiva-

talban. Harmadnap, amikor újra beállítottunk hozzá, mint régi ismerőst üdvözölt. „János?” – kérdezte mosolyogva, üzenetünket a kezében tartva. (Két évvel később, amikor a Pécsi Német Körrel kerestük fel a falut, ugyanez a polgármester a 60. születésnapját áldozta fel a velünk való találkozás kedvéért. Csodálatos hangon operaáriákkal szórakoztatott bennünket a helyi korcsmában ... Vajon mi lehet most vele?)

A polgármester aprólékosan megmutatta a település minden zegét-zugát. Megnézhettük a foglyok által épített barakkokat, amelyeket még ma is használnak az itt élő családok, Találkoztunk egy 82 éves nénivel is, aki hajszálpontosan úgy mesélte el az 1948-as tragikus felhőszakadás történetét, ahogy később egy mekényesi bácsi és édesanyám szigetújfalui rabtársai. Anyám nem volt még Kantarnában, amikor egy hatalmas nyári eső után átszakadt a közeli víztározó gátja, és a lezúduló víz szabályosan elmosta a tolna-baranyai munkások barakkjait. Az árvízben negyvenkilencen lelték halálukat, akik ma is Kantarnában vannak eltemetve. A szemtanúk visszaemlékezései szerint még a ruhát is letépte szerencsétlenekről az irtózatos víztömeg. Holttestüket a fákról szedték össze túlélő sorstársaik.

Ezután települt fel az új tábor a dombtetőre, s anyám már ide érkezett meg 1948 decemberében.

A temetőt nem volt nehéz megtalálni, bár a sírjelek már réges-rég elenyésztek. A polgármester pontosan ismerte a helyet, de azt már az említett orosz néni mesélte el, hogy húsz éven keresztül minden évben kijött egy katonai bizottság ellenőrizni a sírjelek állapotát. Aztán egyszer csak lebontották a kerítést, s minden fejfát elvittek. Lejárt a nemzetközi egyezmények által előírt határidő... Talán kegyeleti okból a lakosság azóta sem építkezett arra a területre. Igaz, már nem is temetőként tekintenek rá: konyhakertként hasznosítják.

2009-ben egy pécsi csoporttal kerestük fel ismét a települést. A polgármester megígérte, hogy fakesztertet állíttat a halottak emlékére, rá öt évvel később pedig egy kantarnai asszony telefonált Pécsre, hogy ha anyagi segítséget kap Magyarországról, maradandóbb sírjelet állít. A háború azóta nyilván százszorososan felülírta a jószándékú kezdeményezést. Kantarna éppen a frontvonalban fekszik, s azóta talán újabb málenkij robotosok ássák itt a lövészárkokat.

De vissza Szpartakhoz. Az első négy év helyszíne... A rejtély 2009-ben oldódott meg, amikor a már említett tábori lapok nyomán *Ilovajszk* felé irányítottam a pécsi kegyeleti zárandokok autóbuszát. Bányája mellett hatalmas vasúti csomópont ez a városka, Donyecktől 30 kilométerre, délkeletre, az Azovi-tenger, illetve Luganszk felé vezető utak kereszteződésében. Két esztendővel azelőtt is áthaladtunk már Ilovajszk irdatlan vasúti felüljáróján, nem is sejtve, milyen közel a

megoldás. Itt is egy helyi asszony sietett segítségünkre, pillanatok alatt megoldva Szpartak rejtélyét:

- Itt van öt kilométerre, ma Sirokoénak hívják. A 35-ös bánya központja ...

35-ös bánya! „Sahta tricity pjaty!” Ez az egy, amiben édesanyám biztos volt homályos emlékképei között kutatva.

Ilovajszkot kelet felé elhagyva kitérült a síkság, hogy aztán ismét két hatalmas meddőhányó állja utunkat. Ezeket már a 35-ösből termelték ki! Négy év alatt neki is hány száz mázsza követ kellett megmozgatnia! Ott vannak ezek a tonnák is valamelyik vörös óriásban ...

Hogyan is írta le érkezését?

„Nem számít már, akárhová visznek, csak egyszer ki a vagonokból. 21 nap után ezt is megértük. Este sötétben kiszálltunk Nyemcsino állomáson. Bukdácsolva baktattunk a lágerig. Jugoszláviai nők, férfiak fogadtak bennünket. Hallottunk a káposztalevesről stb. Betuszkoltak egy szobába, rettenetes hőség és három sor priccs emeletszerűen egymás felett. Azt hittük, ez csak ideiglenes, majd holnap kapunk ágyakat. Csalódtunk. A csupasz deszkákra lefeküdtünk, hátzsákunk, kofferunk a fejünk alá, kabátunkkal – vagy akinek még megvolt a dunnája, pokróca – betakaródtunk és próbáltunk aludni.”

A nemcsinói állomás Sirokoje északnyugati részén található. Állomásépülete romhalmaz, a környéket fölveri a gaz, mint ahogy az egész falu belterületét is. Végtelenül szegény, a mindennapi megélhetésért küzdő emberek ödöngtek a házak között, a bányászkarrier lehetőségét, mint annyi más helyen, a donyeci vidéken, elvitte a rendszerváltozás. Magyar pénzben kifejezve 10-20 ezer forintért lehetett volna akkoriban házat venni, de már a háború előtt is inkább csak menekül onnan, aki tehetett. Nem volt már ivóvíz sem, a bánya elszívta a talajvizet, oldalkocsis motorkerékpáron, rozzant Ladákon hordták a kannákat Ilovajszkából. A 2014 óta folyó polgárháború csak tetézte az itt élők szenvedéseit.

Amikor autóbuszunk leparkolt a falu központjában, az egyik házból otthonkás, fejkendős néni tipegett elő. Mintha egy színésznő lépett volna ki a világot jelentő deszkákra, minden mozdulata méltóságot sugárzott, s az orosz szavak is tanárosan, kicsit teátrálisnak peregtek szájából.

- Ne keressenek itt már semmit, mindent elfedett a gaz. Bozót verte föl a régi fogolytemetőt is. Egyedül a klubházuk maradt meg – mutatott a szemben lévő, viszonylag jó állapotban lévő épületre. – Hatalmas bánya volt ez itt lent, sokak szerint nagyobb, mint a moszkvai metró. De, úgy hallottam – tette hozzá, pedig nem is kérdeztük –, betartották a munkavédelmi előírásokat.

Kedves asszony, megbocsátottuk neki ezt a kis tévedést.

- Sok német dolgozott itt. Fiatal lányok, férfiak. De csak az egyiknek a nevére emlékszem – gondolkodott el: - Annuska... Annuska Umhaltnak hívták...

Sok időnk nem volt a romok közt bolyongani. A 34-35 fokos hőséget nehezen viselték utastársaim, s hosszú út várt még ránk. Nemzeti színű szalaggal átkötve egy romos barakképület ablakába tettem le azt a kenyérdarabot, amelyet édesanyám halála után találtunk meg az egyik szekrény mélyén. (Elképzelhető, milyen nemes és egészséges anyagból készülhetett, ha hatvan év alatt sem penészedett meg...) 1949 őszén kaphatta útravalóul, s őrizgette aztán leveleivel, fényképeivel együtt, elrejtve a kíváncsi tekintetek elől.

Azon a nyáron legalább húsz temetőt kerestünk föl Donyeck és Luganszk megyékben. Kísérőnk egy kitűnő donyecki helytörténész, Anatolij Dermajner volt, aki az első napokban magával hozta régi katonatiszt ismerősét is. Utóbbi remekül ismerte a lágerek helyét, de Anatolijjal ellentétben a legkevesebb empátiát sem mutatta az elhurcoltak szenvedései iránt.

- Hát, volt egy kis hórukk, ezen a helyen is – viccelődött az egyik bányatorony-nál...

Útunk első állomása maga Donyeck városa volt, az egykori Sztalino. Itt első-sorban a kismarosi elhurcoltak nyomait kerestük Varga Orsolya Napló 1945 c. dokumentumkötete alapján. Sajnos, a visszaemlékezők nem tudták pontosan leírni, hogy a háború után romos város melyik részében dolgoztatták őket. Így kísérőinkre bíztuk magunkat, akik a mára másfél millióra duzzadt iparváros ÉNY-i szélén, a Kirov-kerületben található Lidievka-bánya területére kalauzoltak el bennünket ahol elmondásuk szerint sok magyart is dolgoztattak.

A bányától néhány száz méterre található az úgynevezett német temető, amelyet 2003-ban hoztak létre német állami segítséggel. Kísérőink szerint ezt a temetőt a háború idején a 280. sz. hadifogolytáborban elhunytak számára alakították ki. Kezdetben kizárólag német hadifoglyokat temettek ide de ma már - környékbeli exhumálások során előkerült hadifoglyokkal és civil internáltakkal együtt - immár közel kétezer katona és polgári személy hamvait rejtje a föld, köztük mintegy háromszáz magyar állampolgárét. A környéken ez az egyetlen megjelölt háborús temető.

Természetesen imával és énekkel emlékeztünk meg az itt elhunytakról. (Utóbbi Winhardt Ildikó megható előadásában.) A sírkert közepén álló keresztre nemzetiszínű szalagot kötöttünk.

A temetőtől mintegy fél kilométerrel nyugatra még láthatók az egykori 280-es hadifogolytábor 7-es részlegének barakkjai. Ott jártunkkor rendkívül szegényes körülmények között élő családok laktak bennük. Egy készséges férfi, Alexander

Voszim, gyerekkorából emlékezett még a német foglyokra, akik közül az utolsók 1953-ban távoztak innen. Kátya Volovik beinvitált lakásába, ami a barakktábor egykori étkezdéjéből alakított ki. Hatvan éve alig történt itt változás. Elmondásuk szerint a németek példás körletrendet tartottak, az alagsorból csöveken át fűtötték a helyiségeket

Utunk ezután Donyeck délkeleti kerületébe, Musketovóba vezetett. Az egész városrészt hadifoglyok építették fel. A munka közben elhunytakat az óriási musketovói sírkert dél-nyugati szélén, a vasútvonal közelében temették el. Sírjaikat már elfödte az enyészet - a közelben éppen szemetet égetnek -, így csak egy jelképes sírt tudtunk megjelölni egy fára tűzött szalaggal, virágcsokorral.

Másnap ismét Varga Orsolya kutatásai lapján indultunk útnak. Útitársunknak még az indulás előtt sikerült adatközlőitől két fontos adatot szereznie: a kismarosiak egy része Makejevka-ban a Sahta Szofijában - vagyis Szofija bányában -, míg mások a „9-es Kapitalnaja” nevű bányában dolgoztak. Tudni kell, hogy a háború utáni Makejevka ma már Donyeck része: annak keleti külvárosa. Létezik természetesen egy önálló Makejevka is, de ez ugyanolyan panelrengeteg, mint a szocialista tábor megannyi más iparvárosa. Némi keresgélés után Donyeck központjától északkeletre egy kis völgyben sikerült azonosítanunk a régi Sahta Szofiját, sőt a láger barakkjait is. Varga Orsolya megható visszaemlékezése után elhelyezte a kismarosiak koszorúját az egyik öreg fán, és egy marék földet szedett az útbeszámolóját váró falubeli túlélők számára.

Makejevka-ból délkelet felé folytattuk utunkat, s ezzel elhagytuk Donyeck kértarcú agglomerációját. Harciszka érintésével Ilovajszkba, a nagy vasúti csomópontot is befogadó iparvárosba utaztunk édesanyám első táborának földelésére. Az eredményről fentebb már beszámoltam. Szpartak-Sirokoéból tovább autózva az innen mintegy nyolc kilométerre lévő Zugreszben megkerestük és dokumentáltuk a korabeli hadikórház ma már lakatlan, romos épületét. A helységnek édesanyám szempontjából is jelentősége van, hiszen tábori hagyatékában megtaláltunk egy táborellhagyási engedélyt, amely éppen Zugresz városába szólt. Egyik sérült sorsársukat mentek meglátogatni az említett hadikórházba.

Rekkenő hőség tombolt azokban a napokban. Bérelt autóbuszunk külső hőmérsége 35 fokot mutatott, de nem vesztegethettük az időt, ha a tervezett kutatásokat maradéktalanul teljesíteni akartuk. Az utazás valamennyi résztvevője családilag érintett volt, s óriási csalódásként élte volna meg, ha a két hét alatt legalább valami halvány nyomára nem bukkan szeretteinek. Így hát még aznap, június 28-án Visszatértünk Sztalino-Donyeckbe, hogy megkeressük a kismarosiak másik lágerét, a „9-es Kapitalnát”. A bányatelek adatbázisomban az 1055-ös különleges

munkászászlóalj (ORB) székhelyeként szerepel „Kapitalnaja Bugyonnovszkij kerület” elnevezéssel. A környék rémes állapotban volt, elhagyott bányaépületek és elvadult kertek, udvarok között bolyongva próbáltuk rekonstruálni a láger helyét. Anatolij szerencsére igen felkészülten érkezett, s így aránylag pontos információkkal tudott szolgálni. Ugyanő hívta fel lányaink-asszonyaink figyelmét, hogy ne nagyon távolodjanak el a csoporttól...

A következő napot Donyecktól mintegy 40 kilométerrel keletre, Sahtyorszk, az egykori Katik térségében töltöttük.

Katik! Mennyit bújtam a térképet és az innen-onnan összeszedett szakkönyveket, listákat, amíg rájöttem, hogy ezt a fontos járási székhelyet, 1035-ös és 1034-es ORB-k, s egyben a 471-es hadifogolytábor kiterjedt lágerrendszerének központját, nagy vasúti elosztó központot a mai Sahtyorszk városban kell keresni. Az egykori parancsnokságot - amelyet a visszaemlékezők egyértelműen Kirpicsként (téglagyárként) határoztak meg - sajnos nem sikerült azonosítanunk. Kutatásunkat itt kísérőink úttévesztése is hátráltatta, végül azonban napunk nem telt el eredmény nélkül: az 1034-es ORB-hez tartozó úgynevezett 8-as tábor szomorú történetét sikerült életközéleben megismertetni utitársainkkal. (Ez volt édesanyám második tábor - Kantarna.)

Június 30-án elbúcsúztunk Donyecktól, és az onnan 150 kilométerre északkeletrere fekvő szomszéd megyeszékhelyre, Luganszkba, az egykori Vorosilovgrádba tettük át székhelyünket. (Ma ez is egy szakadár terület, a „Luganszki Népköztársaság” fővárosa.) Természetesen az út mentén is folytattuk kutatásunkat egykori munkahelyek, lágerépületek után.

A Donyecktól északkeletrere fekvő nagy iparvárosban, Gorlovkában (Horlovka, Horlivka) a hatalmas kiterjedésű polgári temető mellett viszonylag könnyen megtaláltuk az úgynevezett „német temetőt”, ahol a hétszáz hadifogoly és internált alussza örök álmát - közülük legalább háromszáz magyar! Az esti próbák hatására énekeseink száma gyarapodott, így egy egész kórus tisztelgett a foglyok dalával a gorlovkai áldozatok előtt, akikről kárpátaljai Bakura Sándor, a pécsváradai Müller Judit és Baumann Tímea emlékezett meg. Miután adatközlőik említettek egy úgynevezett 19/20-as bányát és egy „Mars-zavodot” is, nem akartunk továbbmenni Gorlovkából anélkül, hogy ezeket a helyeket ne próbáljuk meg felkutatni. Hosszas keresés után - feletébb kísérteties helyen - a bányát sikerült is azonosítanunk. Mintha bombatalálat érte volna az egykori betonépületeket - romok és romok mindenfelé. Egy helyi lakos segítségével az egykori lágerépületek maradványait is sikerült megtalálnunk és megjelölnünk: itt Müller Judit mondott szép emlékbeszédet.

Viszonylag könnyebb volt a „Mars-zavodot” megtalálni, hiszen ma is működő hatalmas vas- és gépipari komplexumról (Masino-Zavod) van szó.

Amikor a biztonságiaknál a belépés lehetőségéről érdeklődtünk, először merev elzárkózást tapasztaltunk, de ezután jött a meglepetés: amint megtudták jövetelünk célját, átkísértek a gyármúzeumba, ahol az igazgatónő tárt karokkal fogadott minket, s szinte lecsapott a nálunk lévő dokumentumokra. Minden segítséget megígért a további kutatáshoz. A mai politikai és hadihelyzet ismeretében nem tudom, mikor lesz ismét alkalma magyar történésznek elfogadnia ezt az ajánlatot. Fontos lenne pedig, mert ha az internáltakról természetesen nem esett szó a múzeum vitrinjeiben, az üzem háborús éveinek története sokat elárult a korabeli viszonyokról.

Alaposan elfáradva, Jenakijevo, Ulegorszk, Alcsevszk érintésével estére értünk Luganszkba, ahol a donyeckivel ellentétben szállásunk a belvárosban volt. Luganszk egyetemi város, de központját messze nem találtuk olyan jó állapotban, mint Donyeckét. Itt a luxusnak semmi nyoma, inkább a szovjet idők építészete és közhangulata dominált. (Gondolom, a helyzet ma ennél is sokkal rosszabb, bár az orosz lakosság túlélő képessége csodákra képes.)

Július 1-jén, még mindig iszonytató hőségben, a megyeszékhelytől mintegy 40-kilométerre nyugat felé eső Sztahanov - az egykori Kagyijevka (a visszaemlékezésekben „Katyevka”, „Katyeszka”) térségét vettük célba. (Két évvel ezelőtt itt kerestük Grátz Flórián édesapjának lágerét, s a kórházat, ahol megveretése során szerzett sérüléseibe belehalt.) Óriási lágerrendszer épült ki itt a negyvenes évek közepén, amelynek központja Kagyijevka volt. A hadifoglyokat a 144-es láger húsznál is több részlegében őrizték, de ezen a területen működött a 125-ös hadifogolytábor is. A város Alekszej Sztahanovról, a nagy teljesítményű bányász-hősről kapta mai nevét 1978-ban. Az egy műszakban – állítólag - 102, sőt 254 tonnát termelő vájár a Kagyijevka melletti Irmino bányában jövesztette a szenet. (A Szovjetunió Hőse eredetileg Andrejnek született, de győzelmi jelentéseiről a Pravda Alekszejként számolt be, s amikor Sztahanov magánál Sztálinnál reklamált, a generalisszimusz válaszában közölte: a Pravda nem tévedhet... Így az illetékes hatóságok asszisztenciája mellett inkább Sztahanov változtatott keresztnevet.)

2009-es kegyeleti utazásunk során először Kagyijevka egyik elővárosában, Brjankában álltunk meg. Egy Komló méretű városkáról van szó, a fekvése is hasonló, mint a magyar bányászvárosoké. A település déli részén egy hatalmas mező terül el, ahol két évvel ezelőtt még jól látható sírhalmok jelezték az itt eltemetett négyszáz áldozat nyughelyét. Akkoriban mindössze egyetlen személy, egy német hadifogoly nevét örököltette meg piciny emléktábla az egyik sírhalmon. Ak-

kori kísérőnk, Bronfin alpolgármester ígéretet tett, hogy ezen a helyen rendes temetőparcellát fognak kialakítani. A gránitemlékművet és a parkosítást végül Szunai Miklós budapesti nagyvállalkozó fizette, az avatóünnepséget 2008 tavaszán rendezték a Honvédelmi Minisztérium képviselőinek jelenlétében.

Bronfin alpolgármester most is fogadott minket, s büszkén mutatta az eredményt. Lényegében máig a brjankai az első és egyetlen olyan magyar megemlékező hely, amelyet hivatalosan állítottak fel magyar-ukrán kegyeleti együttműködés eredményeként. A politikai helyzet ismeretében féltő, hogy itt a Donyec-medencében ez még sokáig így marad.

A foyamatos önképzés hatására itt már egész kis műsorral tudtuk leróni kegyeletünket a mintegy 20 kilométeres körből ide szállított 417 - névszerint megjelölt - honfitársunk emléke előtt. Emlékbeszédet két kárpátaljai kutatótársunk, Dupka György és Kovács Elemér mondott.

A temető után Brjanka ún. Krivorozsje városrészébe látogattunk el. Az 1214-es kényszermunka-tábor egykori barakkjai láthatók itt, egy részükben ma is laknak emberek. (A parancsnoki épületet már romos állapotban találtuk.) A rendelkezésemre álló adatok szerint 259 honfitársunk lelte halálát ebben a lágerben. Miután ezt a napot a geresdlaki áldozatok emlékének szántuk, Müller Zsuzsa és Szikszai Nikolett adatközlőinek útját igyekeztünk követni. A városi művelődési osztály vezetőivel eltöltött protokollpercek után először Kagyijevka északnyugati elővárosának, Tyeplogorszknak, az egykori hírhedt Irminónak lágerrendszerét igyekeztünk azonosítani. (Itt bányászkodott Sztahanov is, akit idült alkoholizmusa miatt később már Sztakanovnak neveztek, utalva az orosz pohár szóra...)

Miután 2007-ben már jártam itt, nem okozott gondot végig kalauzolni a társaságot a területen. A 4/2-es bánya szomszédságában megtekintettük a 144/12-es láger barakkjait. Már akkor igen romos állapotban voltak – gondolom, a helyzet azóta nem sokat változott -, a jobb karban lévőket a helybeliek lakásnak használták. Megkerestük az irminói 6009-es hadikórház épületét (amely egyben a közeli Golubovka disztrófiásainak feljavító részlege is volt). A kórház előtt jókora park húzódik, amelynek végében az egykori klubépület áll. Kagyijevkai helytörténészek szerint ebben a parkban is lehetnek magyar sírok, ezért itt, az egyik fán helyezte el a geresdlakiak koszorúját Zsuzsa és Nikolett. Érdekes és szép élményünk volt a közeli ortodox templomocskában: a pópa bemutatta a templom kincseit és a gyertyák fényében velünk imádkozott halottjaink emlékére. Sikerült megismerünk egy vezeklő orosz zarándok mélyenszántó gondolatait is. Az élményt még az sem zavarta, hogy a kis templom mellett egy méretes Lenin-szobor ágaskodott. (Nem ritkaság a Donyec-medencében, sőt, a Sztálint éltető felirat sem...)

Gyors múzeumlátogatás és egy színvonalas sörkert közbeiktatása után, az irtó-zatos hőségtől elcsigázva tértünk vissza Luganszkba.

Minden nap azt gondoltuk, hogy az aznapi élmények tovább már nem fokozhatók. De a következőnap is tartogatott meglepetéseket. Útvonalunkat július 2-ára két luganszki barátunkkal, Ruszlánnal és Vlagyimírral - a megyei közigazgatás belpolitikai, illetve turisztikai osztályának vezetőjével - úgy határoztuk meg, hogy Perevalszk, Lutugino és Uszpenka mindenképpen beleessék. Az Alcsevszkkal egybeépült Perevalszkot ugyanis a háború alatt Parizsszkaja Kommunának - röviden Parkamonának hívták. Márpedig a Háborús Keresőszolgálat kezdete óta kutattunk egy ilyen nevű helyet, miután egyik miskolc-ongai levelezőnk és kutatótársunk, Nyárádi Tibor édesanyjának személyi igazolványában születési helyként ez a név volt feltüntetve. (Csak senki nem tudta megmondani, hol van.) Lévén, hogy a Perevalszk-Parkamona azonosság a helyszínen kiderült, nem volt más tennivalónk, mint megkeresni az egykori 5929-es számú hadikórházat. Meg is találtuk: jelenleg gimnáziumként működik, készséges igazgatónője mindent elmondott, amit a háború alatt történelekről tudhatott. Nyárádiné születési helye immár nem fikció többé!

De a meglepetések sora még csak most kezdődött. Néhány egykori parkamoi barakk megtekintése után útunkat délnyugati irányban folytattuk. (Lehet, hogy az olvasó egy idő idegesítőnek találja ezt a folyamatos égtáj-közlést; azok kedvéért biggyesztem ide, akik esetleg térképpel a kézben követnék a pécsi küldöttség kegyeleti útját.) Hamarosan elértünk Lutuginóba. Nem sokat időztünk ezen a lepukkant járási székhelyen, hanem a vele egybeépült Uszpenka falut céloztuk meg. Az elszórt házakból álló település középső részén kopár legelő található, amelynek egyik része furcsán domborodik: nem kétséges, hogy emberi sírokat rejt itt a föld. Egy rendkívül különös férfiú - maga is vonaton született egy német hadifogoly „törvénytelen” gyermekeként - habozás nélkül egy sírkökhöz vezetett minket, amelyen legnagyobb megdöbbenésünkre a következő felirat volt olvasható: *„Itt nyugszik Marosi Józsefné. 1919. január 6.- 1945. november 13. Béke poraira.”*

A házigazda nyomban vodkát, kenyeret és sót hozatott a háznépével, s így ősi pravoszláv szokást követve a sír felett guggolva kellett koccintással áldozni a halottak emlékének. Itt is Müller Judit mondott rövid, szép emlékezésedet, majd megemlékezésünket hadifogolyének és ima zárta.

A falu polgármesternője elmondta: a kijeji magyar konzulátus és újságírók értesítésével már mindent megtettek azért, hogy felhívják a figyelmet az uszpenkai sírra és temetőre, de ezidáig nem tapasztaltak magyar érdeklődést.

- Hol voltak Önök hatvan esztendeig? - tette fel a kérdést az a bácsi is, aki kőművesszerszámot ragadott a közelmúltban, amikor egy tehén véletlenül kidöntötte a síremléket. A helybeliek emlékezete szerint a fiatalasszonyt szintén itt raboskodó testvére temette el ebbe a sírba.

Laki L. László és Lehotai Aladár nagyszerű kutatómunkája alapján végre tudjuk: Marosi Józsefné, akinek sírkövét megtaláltuk, edelényi lakos volt! Születésekor Stiber Piroska néven anyakönyvezték. Az orosz lágerben fölvelt hadifogoly-dosszié adatait igazolva a leszármazottak megerősítették: Marosi Józsefné Stiber Piroska egy Mária nevű kislányt kényszerült otthon hagyni fogságba esésekor. Amikor 1945. november 19-én az 1223-as munkatábor rabjaként 25 éves korában elhunyt, valóban a testvére, Stiber Lajos temette el a messze idegenben. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy Marosi Józsefné szerepel a hadifogoly.hu című nyilvános adatbázisban is. Csakhogy Morosi Juzefként van feltüntetve, így érthetően elkerülte figyelmünket a sírkő halottjának nyomozása során. Ki gondolta volna, hogy a férfinév egy edelényi asszonyt rejt! A nem is biztos, hogy orosz nemzetiségű írnok nyilván semmit sem tudott kezdeni a –né végződéssel, ezért egyszerűen elhagyta, pontosabban vonallá zsugorította...

De térjünk vissza Luganszk-megyébe. Csoportunknak két olyan tagja is volt, akiknek Békés megyei hozzátartozói, illetve adatközlői a Donyec-medence oroszországi részén, Sahtiban és Novosahtiban raboskodtak. Vízum hiányában sajnos semmi esélyünk sem volt, hogy a mindössze 60 kilométerre lévő határt átlépjük, így az ő megemlékezésüket is Uszpenkában tartottuk meg, az egykori barakképület romjainál.

Hack Ferencné, Mariann, az almáskamarásiak szenvedéstörténetét idézte fel. Singer Zsuzsa pedig nagynénjére és a gyulai elhurcoltakra emlékezett Kosztolányi Dezső Halotti beszéd c. versének mélyen átélt előadásával. Zsuzsa már korábban készülhetett erre a pillanatra, mert táskájából magnót halászott elő a romoknál, s hamarosan Karády Katalin búgó hangja töltötte be a teret: „Valahol Oroszországban...”

És a nap még mindig nem ért véget!

A közeli épületekben egy 90 éves szemtanúra bukkantunk, aki részletesen beszélt a szomszédos bányában dolgoztatott fiatal magyar és német lányok szenvedéseiről, De beszélt azokról az emberi pillanatokról is, amikor a foglyok és az ugyancsak koldusszegény „szabadok” egymást segítették ki élelmiszerrel. S amikor már azt hittük, hogy az élmények sora nem fokozható, kísérorink egy Uszpenkától 50 kilométerre dél-keletre fekvő hegycsúcsra kalauzoltak bennünket. Ez a látszólag egyszerű művelet ugyancsak próbára téve autóbuszunkat, hiszen az utolsó szakaszon már csak lépésben haladhattunk a kátyúk miatt.

Egy hittérítő ökumenikus szentélyt alakított ki a világtól elzárt kopár fennsíkon, menedéket nyújtva több ezer kilométerről, sőt az egykori SZU területén kívülről érkezett élet-újrakezdőknek. Itt, a tapintható csendben ki-ki kedvére elmélyedhetett gondolataiban. Természetesen késő este volt már, mire visszaértünk Luganszkba. És elérkezett utolsó kutatónapunk: július 3-án elindultunk vissza Donyeckbe, tervbe véve Krasznij Lucs, Csisztyakovo és Novij Donbassz településeket.

Krasznij Lucs hírhedt légervilága több száz magyar honfitársunk életét követelte. Egyebek között itt működött a 256-os hadifogolytábor 6-os részlege, valamint az 1219-es ORB tábora. A Luganszk megyei önkormányzati vezetők kezdeményezésére itt is a helyi tanács emberei vártak bennünket. Először a zeneiskola vezettek minket, ahol szinte horrorisztikus képen volt részünk: A hatalmas épület a német (s talán magyar) sírok helyén épült, ám a parkban és az iskola előtti téren még látszottak a sírdombok. A leaszfaltozott tér megőrizte a sírok helyét! A halottak emlékére egy közeli nyírfán helyeztünk el nemzetiszínű szalagot.

Vendéglátóink fontosnak tartották, hogy megtekintsük a városi múzeumot. Ez elég sok időt elvett, így a magyarok légertemetőjének felderítésére már nem maradt idő. Kegyeleti gesztusként imát mondtunk az elesett szovjet katonák emlékművénél is. Majd úttalan utakon a második világháborús emlékmúzeumba vittek bennünket, ahol beható ismertetést hallgathattunk meg a „fasiszta megszállók” elleni küzdelemről. E diplomáciailag fontos, de nagy idővesztést okozó tiszteletkörök végül kutatásunk szempontjából is eredményre vezettek: sikerült azonosítani útunk utolsó állomásának, Novij Donbassz településnek a helyét. Ehhez azonban át kellett lépniünk a megyehatárt. Gárdonyi Adrienn taksonyi adatközlői szinte az utolsó pillanatban szerezhettek információt egykori szenvedéseik színhelyének mai állapotáról: már a lenyugvó nap fényénél került sor Adrienn szép emlékbeszédére az egykori istállóépületek (!), a taksonyi németek szálláshelyének romjainál. A tájékozódásban itt is nagy segítségünkre volt a helyi lakosság.

Estére értünk vissza Donyeckbe, ahol záróestet tartottunk. Repülünk kora reggel indult Kijevbe, ahol néhány óras városnézéssel töltöttük az időt, majd este érkezünk meg Ferihegyre.

Foglyok nyomdokain az Urálban

A 2009-es donyec-luganszki út sikerén felbuzdulva a Pécsi Német Kör agilis elnöke, Matkovits Kretz Eleonóra, újabb pályázati kérelemmel bombázta meg az Európai Uniót. A cél ezúttal az Urál nyugati és keleti oldala volt, annál is inkább, mert nagymamája és nagynénje is ezen a vidéken raboskodott. Az út szakmai megtervezésében nagy segítséget nyújtott Varga Éva Mária már említett könyve, a *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*. Elsősorban a mellékletben található lágerlistáknak és veszteségi adatoknak vettük hasznát, bár megjegyzem, ha csupán e helynevek alapján kellett volna megtalálnunk a barakkokat és a temetőket, igen nagy bajban lettünk volna. A szerencse azonban utunkba sodort egy kitűnő, elkötelezett lágerkutatót, Vlagyimir Pavlovics Motrevics jekatyerinburgi egyetemi tanárt, akinek szakcikkei fölkeltették oroszul tudó kollégáink érdeklődését. Sikerült is fölvenni vele a kapcsolatot, s ez döntőnek bizonyult a kutatás szempontjából: a professzor adatbázisai segítségével nem csupán a temetőkhez vezető utat sikerült megtalálni, hanem még az eltemetettek számára és összetételére vonatkozóan is konkrét számadatokhoz jutottunk, nem beszélve a neveket tartalmazó hiánytalan listákról.

Természetesen használtuk a Honvédelmi Minisztériumban őrzött oroszországi temetői összeállítás térképanyagát is. Tudni kell, hogy 1997 és 2003 között a hazánkkal szemben fennálló orosz államadósságból lekanyarított 20 millió dollár terhére a HM és orosz partnerszervezete, a Vojennie Memoria-li 370 magyar hadifogoly- és internált-temetőt újított fel, s ezekről fényképpel, részletes vázlatrajzzal ellátott leírás született. A publikációja remélhetőleg már nem várat sokat magára, ugyanis eleddig csak a konkrét családtag-keresők juthattak a térképadatok egy részének birtokába. A helyszínen derült ki, hogy ez az összeállítás - minden profizmusa ellenére - hiányos. Jónéhány felújított temető nem szerepel sem a leírásban, sem a térképeken. Ezért később fontosnak tartottam honlapunkon hiánypótló jelleggel feltüntetni az általunk bejárt, s a térképhez képest „felfedezett” temetőket.)

2012. június 30. Moszkvai átszállás után utunk első állomása Komiföld fővárosa, Perm volt. (A sztálini időkben Molotovnak hívták.) Akik a szovjet éra rekvizitumainak megjelenésére számítottak, most alaposan meglepődtek. Perm nyüzsgő, gondozott nagyváros, ahol a cári és a szovjet idők építészetét egyre inkább a nyugatias városfejlesztés váltja fel. A települést Nagy Péter cár idején hozták létre, a XVIII. század közepén, hogy az uráli rézbányászat és -feldolgozás központja legyen. Fejlődésének újabb lökést az uráli, majd a transzsibériai vasút megépülése

adott, s így Perm a XX. elejére már fontos ipari központtá vált. Nekünk, magyaroknak a város folyójának neve különösen ismerősen cseng: a Káma a Volga legnagyobb bal parti mellékfolyója - őseink erről a vidékről származnak. A komik a finnugor népek nagy családjához tartoznak, s ezt a rokonságot a mai napig ápolják.

Félnapi pihenő után július 1-jén kezdtük el a terepmunkát. A város délkeleti peremén fekvő, Juzsnij nevű polgári temető kerestük fel elsőként. A hatalmas sírkert egy elhanyagolt parcellájában található a Honvédelmi Minisztérium és orosz partnerszervezete által 2001-ben felállított emlékkő. Érdekes és ritka kivételként a szovjet hatóságok itt már a hatvanas években is felállítottak egy sírjelet, amelyre pusztán az áldozatok számát vésték fel. A százhetvenöt eltemetett fogoly közül harminckettő volt hazánkfia. (Ez a temető nem szerepel a HM térképén.)

Perm környékén még két temető fölkeresésére volt időnk: a várostól délre, mintegy hatvan kilométerre fekvő Kungur városka polgári temetőjében az 1751-es civil munkás zászlóalj (RB) halottainak állítottak emléket. Itt hat kényszermunkára hurcolt magyar honfitársunk nyugszik. Még aznap Perm északkeleti részén, a víztározó észak-nyugati partján található Gajva városát cserkészttük be. Lényegében Perm egyik alvóvárosáról van szó, amelynek jelentős részét egy katonai főiskola foglalja el. Ennek a parkolójában temették el a 207. hadifogolytábor 5. részlegének halottait; a negyvenhárom áldozat közül huszonhárom magyar volt. Az emlékkeresztet a parkoló közelében állították fel, ide helyeztük el virágunkat.

Másnap kelet felé vettük az irányt egy bérelt autóbusszal. Első megállónk a Permtől mintegy hatvan kilométerre fekvő Kucsino település volt, ahol nagy élmény várt ránk Máthé Áron kollégánk jóvoltából. Fialat történész barátunk moszkvai kapcsolatai révén még otthon elintézte, hogy megtekinthetjük az egyik érintetlenül maradt lágert, a múzeummá átalakított Perm-36-ost, hivatalos nevén a VSZ389/36 számú átnevelő tábort. Az NKVD és utódszervei 1946-tól 1987-ig próbálták itt jobb belátásra bírni a másként gondolkodókat, de kísérőnk szerint az utolsó rabot csak 1989-ben engedték ki innen! Mindez azt jelenti, hogy a láger még a peresztrojka idején is működött.

A hely már csak azért is érdekes, mert a barakkrendszer valószínűleg egy típusú alapján készült, így fogalmat alkothattunk a szovjet világ hadifogoly- és internáló táborainak szerkezetéről is. A bejárat például ugyanúgy a parancsnoki épületben volt, mint az uzmányi fiatalokúak börtönében, az egykori 95-ös hadifogolytáborban. Itt is vasrácsok zsilipein keresztül léphettünk be a belső udvarba, ahol a különböző részlegeket külön deszkafal, illetve szögesdrót-kerítés választotta el. A Perm 36-osban számtalan nemzetiségi elítélt raboskodott, főleg a balti államokból és Ukrajnából. Idegenvezetőnk, magas, szikár értelmiségi, maga is érintett

volt a történetben: több családtagja élvezte a láger vendégszeretetét. Nem csodálkozhattunk hát, hogy nem túl sok empátiával emlegette a rabtartókat.

A lágermúzeum számos érdekességet kínált. A foglyok ruházatán, kezdetleges evőeszközein kívül láthattunk például egy gyógyszeres fiolába rejtett levelet is, amelyet a tábor felszabadulása után egy falrepedésben találtak meg. Nyilván egy zabra, vagyis fogdaviszgalát során sülyeszthette oda az egyik száműzött.

(2012-ben gondolatban elismeréssel adóztunk az orosz hivatalosságoknak bátor szembenézésükért a kegyetlen szovjet múlttal. Mára a kép kissé árnyaltabb lett. A Sztálin-kultusz erősödőben van, a generalisszimusz paranoid rémtettei helyett második világháborús győzelmei kapnak hangsúlyt, jótékonyan elhallgatva, hogy a nagy hadvezér egész hadosztályokat áldozott fel egy-egy kitervelt offenzíva sikere érdekében. 2016-ban már olyan hír kelt szárnyra, hogy a Perm 36-ost ideiglenesen bezárták, s a múzeumot átrendezték, sokkal kisebb hangsúlyt téve az ukrán és balti másként gondolkodók jelenlétére.)

E nyomasztó hely után az Urál szépségeiben gyönyörködhattunk. Hamarosan átléptük Európa és Ázsia határát, s hogy az esemény emlékezetes maradjon, csoportképet készítettünk az irdatlan emlékmű tövében.

Szibériában első megállónk az Oroszországban ősinek számító, 400 éves Verhoturje nevű város volt. A még elhanyagoltságában is impozáns Kreml megtekintése után a város határában lévő hadifogoly-emlékművet kerestük fel. A sírok a vasút túloldalán lévő gyártelepen vannak kőhalmok és építkezési anyagok alatt, de Motrevics professzor elmondása szerint a vasútvonal építésén dolgozó rabok közül sokat temettek el a sínek mentén is. Az ő emléküket őrzi az a gránitlap, amelyet a már említett együttműködés keretében avattak föl a kilencvenes évek második felében. A 153-as és 231-es hadifogolytáborok harminchét halottjából a hivatalos iratok szerint itt három volt magyar.

A közeli mocsaras erdőből Motrevics úr elmondása szerint a 318-asszámú tábor több tucat magyar hadifogolyának csontvázát exhumálták és temették újra *Novaja Ljalja* településen. Ide sajnos nem volt időnk ellátogatni, hanem dél felé vettük az irányt. Nyizsnaja Tura városában, egy vörös téglából épített banképület szomszédságában, a vasúti kereszteződés mellett találtunk rá a 376-os láger 5. részlegének fogolytemetőjére, ahol tizennyolc honfitársunk nyugszik harminchárom más nemzetiségű sorstársával együtt.

S ha már eljutottunk Alsó (Nyizsnaja) Turába, kerültünk egyet délkelet felé, és leróttuk kegyeletünket Felső Turában, vagyis Verhnyaja Turában is. Itt óriási hadiüzem és ennek megfelelően népes, harmincezres hadifogolytábor működött a háború utáni években. A 376-os láger 3. részlegének háromszáznegyvennyolc

halottja közül kétszázötvennégy volt magyar! Mindig elgondolkodtató, ha ilyen nagy halálzási arányról olvasunk egy adatbázisban. Vagy a körülmények lehetnek még az átlagnál is embertelenebbek, vagy valami katasztrófa tizedelte meg a lágerlakókat. Az év nagy részében ez a temető is gazban áll, az érkezésünk előtt kaszáltatta le Motrevics professzor. Elmondása szerint az ötvenes évek fotóin még jól látszottak a sírhalmok és a jelzőoszlopok. Ez utóbbiak a kilencvenes évekre eltűntek, sőt, a halmokat is elplanírozták, arra hivatkozva, hogy a sírablók kutakodását próbálták ezzel megakadályozni.

Július 3-án rendkívül nehéz, érzelmileg is megterhelő nap virradt ránk. A már kora délelőtti 34 fokos hőségben Nyizsnij Tagil külvárosában lévő szállásunkról a vasgyári lakótelepre indultunk. A ma 400 ezres városról tudni kell, hogy a háború idején a szovjet harckocsigyártás fellegvára volt, több mint harmincezer tank gördült ki a gyárkapun. A Masinvagonzavod ma is az orosz hadiipar egyik zászlóshajója. Mi tagadás, nem egy bizalomgerjesztő környék. A gyárak füstjétől szürkés szmog lepi be a várost, amelyen még a napsugár is nehezen tud áthatolni. Szegény gyerekek! – nem tudtam másra gondolni, az autóbusz ablakán kipillantva.

Szegedi kollégánk, Jurkovics János azonos nevű nagypapája ebben a városban, a 245. láger 1. részlegében dolgozott hadifogolyként 1946. július 2-án bekövetkezett haláláig. Jánosnak sikerült beszereznie a HM-től nagypapája ucsotnoje gyelóját, vagyis hadifogoly-dossziéját, így az eltemetés ideje és helye – az Uralvagonzavod temetője – rekonstruálható volt. Sajnos, a területet ma már beépítették, a sírok nem látszanak, sőt, mint kiderült, a Vojennie Memoriáli és a HM által emelt kis emlékmű fennmaradásáért is folyamatos harcot kellett vívnia Motrevics professzornak a helyi önkormányzattal.

János nagyon készült erre a látogatásra. Hosszú évek óta ismertem, televíziós kollégám volt, a Szegedi Körzeti Stúdió vezetője, tehetséges filmes és író. Sőt, egy kötet erejéig még a költészettel is megpróbálkozott. Amikor felmerült uráli utazásunk gondolata, felcsillant a szeme: végre eljuthatna arra a helyre, ahol nagypapáját eltemették. Az út során szobatársam volt, együtt laktunk Nyizsnij Tagilban is. Nagy izgalommal készült a temetőlátogatásra, s kicsit csalódottan vette tudomásul, hogy az amúgy rendkívül felkészült Motrevics éppen az itt eltemetettek listáját nem hozta magával. „De ugye azért elképzelhető, hogy itt van eltemetve a nagypapám?” – kérdezte kiszáradt torokkal többször is. Nem hiszem, hogy valótlant állítottunk, amikor a birtokunkban lévő adatok alapján igennel válaszoltunk.

Jurkovics János szép beszéddel adózott nagypapája emlékének. A végén a család által megírt nemzeti színű szalagot rákötötte az emlékkőre, s együtt mondtuk el a Miatyánkot.

Percekig senki nem tudott megszólalni. Különös és tragikus fintora a sorsnak, hogy nem sokkal hazatértünk után János megbetegedett, s az orvosok rákos daganatot diagnosztizáltak a hasában. Megműtötték, s kivették „a kis rohadékot”, ahogy János aposztrofálta egy őszi telefonbeszélgetésünk során. De a műtét nem tudta megakadályozni az áttétet, s alig fél évvel az uráli utazás után János követte nagypapáját a mennyei birodalomba. Emlékét a sok személyes találkozás mellett közös filmünk, az uráli utazásról készült Idegen ég alatt őrzi.

A 245-ös tábornak volt telephelye Nyizsnij Tagilon kívül is. Mielőtt ide ellátogattunk volna, a várostól észak-nyugati irányban egy Rudnik nevű település két hadifogolytemetőjét kerestük fel. Az első egy facsoport közepén áll, nem messze az országtúttól, és érdekessége, hogy a magyar és német halottakon kívül az egykori olasz hadifoglyoknak is kegyeleti helye. A 153-as számú hadifogolytábor 1. és 3. részlegének 1141 halottja közül 261 volt magyar. Ettől a temetőtől néhány kilométerre észak-nyugatra, Rudnik község Szan-Donáto (az írásmód a cirillből visszafordított nevet jelöli) településrészén német-magyar-japán emlékhely létesült a kilencvenes években. Utóbbi csak jelképes síremlék, hiszen a japánok valamennyi hadifoglyuk földi maradványait hazaszállították, de magyar és német részről a bekerített terület valós temető: a 2929-es számú hadikórház 1708(!) halottját rejt a föld, közülük 108 honfitársunkét.

A következő temető megkeresése során ízelítőt kaptunk az igazi tajga őserdei miliójéből. Egy Cseremsanka nevű kis település határában jártunk, Nyizsnij Tagiltól mintegy tíz kilométerre észak-nyugatra. A 245-ös hadifogolytábor 2. és 5 részlegében elhunytak csontjait rejtj itt a föld a fák közötti dús aljnövényzet alatt. Az emlékművet szintén az orosz-magyar hadisírgondozó egyezmény alapján állították fel huszonöt honfitársunk emlékére. (A németországi hozzátartozók hatvannégy családtagjukat siratják itt.) Az erdő túloldalán még működik az a fafeldolgozó üzem, a *Tagillesz*, ahol egykoron a hadifoglyokat dolgoztatták.

Az Urálnak ezen a részén szovjet hatalom - és az azt követő évek - esztelen természetrombolásának bizonyítékaival is szembesülnünk kellett. Nyizsnij Tagiltól nyugatra, egy Ljoviha nevű városka határában mintha kicserzették volna a földet, olyan kopárrá változott minden az ércbányák működése következtében. Aranyat bányásztak a környéken hadifogoly elődeink is. S az idő, mintha más szempontból is megállt volna a településen, amelynek kétes tisztaságú tavában ott jártunkkor tucatnyi ljovihai polgár füröcskézett. Aligha tudhatták már, hogy nem sokkal távolabb, a bányató partján álltak egykor a 377-es hadifogolytábor 1. részlegének barakképületei. Az említett láger temetője pedig a tó fölötti erdőben található. Az 58 eltemetett fogoly közül 2 volt magyar.

Ljovihától mintegy 6-8 kilométerre délre, Kirovgrád és Verhnyij Tagil határában, egy ipari üzem szomszédságában tettük le virágunkat a kemikáliáktól meggyötört földre a 377-es hadifogolytábor itt eltemetett 63 - köztük 6 magyar - halottjának emlékére.

Kirovgrád után északkelet felé vettük az irányt és hamarosan elértük a történelmi Nyevjanszk városát. A szibériai orosz hódítás fontos előőrsé volt ez az 1601-ben alapított, ma hatvanezres lélekszámú település. A földszintes gerendaépületek háttérben impozáns látványként hat a híres ferde torony és a katedrális. A II. világháború idején a szovjet ágyú- és löszergyártás egyik központja volt a helyi vas- és acélüzem, ahol a hadifoglyok segédmunkát végeztek, illetve a városi építkezéseken dolgoztak.

Nyevjanszk hadifogolytemetője a rátemetések során polgári temetővé „alakult át”. A 377-es tábor 2. és 4. részlegének halottait temették el itt a negyvenes évek második felében: a 275 elhunyt fogoly közül 178 magyart.

Július 3-án estére érkeztünk meg a cárok szépséges városába, Jekatyerinburgba amelyet a kommunisták Szverdlov nevű elvbáratúkról neveztek el olyan maradandóan, hogy a környező megye ma is az ő nevét viseli. Esti sétánk során bejártuk a belvárost, megtekintettük az orosz-szovjet háborúk és háborús kalandok - benne a mi 1956-unk - lehorgasztott fejű bronzharcosát, az 1918. július 18-án Lenin parancsára bestialisan legyilkolt cári család emléktemplomát, a nyüzsgő, egyáltalán nem ázsiai jellegű nagyváros forgatagát.

Másnap, július 4-én reggel, a konzulátus meglátogatása után Jekatyerinburg déli és délnyugati kerületében két internacionális emlékhelyet kerestünk fel. Sirokorecsenszkoje városrészben 90 környékbeli temető halottainak állítottak emléket a német hadisírgondozók, illetve orosz háborús veteránok. Ez utóbbi igen szép gesztus abban az országban, ahol még ma is élénken él a népi tudatban a „fasiszta megszállás” emléke. Néhány kilométerrel távolabb a belső elnyomás, a „sztálini represszió” 19 ezer áldozatának állít emléket sok száz gránittábla, amelyen magyar neveket is olvashatunk, többnyire 1938-39-ben elvtársaik által meggyilkolt, vesztükre a Szovjetunióba emigrált kommunistákét.

Hamarosan ismét átléptük - ezúttal visszafelé, nyugati irányban - Európa és Ázsia határát, és a Berezovszkij járás egy kis falujában, Talicában álltunk meg. A főúttól pár száz méterrel dél felé található ház - ma egy asztalosüzem épülete - a háború után a hírhedt 476-os hadifogoly-elkülönítő tábor, valamint vele együtt működtetett 313-as láger parancsnoki épülete volt. Időhiány miatt általában ritkán volt alkalmunk az egykori barakképületek fölkeresésére és beazonosítására, ezért különösen értékesnek tartom az itt töltött percekét. A 476-os tábor az el-

lenséges hadseregek főtisztjeinek és tábornokainak, az SS és a magyar csendőrség magas beosztású parancsnokainak elkülönítésére alakították ki. Ebben a körzetben tartottak fogva öt magyar tábornokot is. Esélyük sem lehetett arra, hogy 1955 előtt hazatérjenek - ha egyáltalán túléltek a 10-11 éves fogságot. A parancsnoki épülettől mintegy két kilométerre, az erdőben található a 313-as és 476-os láger talicai részlegének temetője, ahol 177 foglyot - köztük 2 magyart - temettek el. (Ez a fogolylista is a Vojennie Memoriali birtokában van, fontos lenne a HM hivatalos honlapján közzétenni!)

Tovább haladva nyugat felé, Revda településen szomorúan állapítottuk meg, hogy a helyi lakosság nem tisztelve az elhunyt hadifoglyok kegyeleti jogait a 313-as, 314-es és 476-os lágerek temetőjére építette fel víkendházait. Így a Vojennie Memoriali és a magyar Honvédelmi Minisztérium a temető-rekonstrukciós program keretében kénytelen volt az első világháborús emlékműre kitenni egy újabb kőtáblát, amely a községben elhunyt 204 magyar hadifogolynak állít emléket. (Az összes eltemetettek száma 429.)

A Berezovszkij-i járás két fogolytemetőjének fölkeresésére jutott még időnk július 4-én délután. Pervomajszk városában impozáns második világháborús jármű- és fegyvergyűjtemény hívta fel magára figyelmet. A hazafias nevelés szellemében éppen katonaiskolások fényképezkedtek az ágyúk és harckocsik között. A település lakótelepi részén található füves térség gránit emlékműve az 1801-es munkás zászlóalj halottjainak, vagyis elhurcolt polgári személyeknek állít emléket. A itt eltemetett 118 áldozat közül 24 volt magyar. Ugyanennek a munkatábornak, az 1801-es rabocsij bataljonnak és a 314-es hadifogolytábornak egy másik részlege Leninszkoje településen működött. A falu szintén a Berezovszkiji járásban található, Jekatyerinburgtól keletre. A lágertemetőt csak gyalog lehet megközelíteni: egy gyártelep kerítése mellett elhaladva, átvágva egy mezőn kis erdőbe érünk. Az itt eltemetett 142 áldozat között 19 magyar található.

Július 4-én ez volt az utolsó temetőlátogatásunk. Este Jekatyerinburgban Bajtai Csaba konzul vendégszeretetét élveztük egy tóparti vendéglőben. Másnap, Jekatyerinburg külvárosában folytattuk a zárandokutat. Az Uralhimmas nevű gyáróriás egyik üzemi épületének kiszögellésében bukkantunk rá Motrevics professzor segítségével a 314-es hadifogolytábor 6-osrészlegének temetői emlékművére, amely 13 honfitársunk halálára emlékeztet. Rajtuk kívül még 135 más nemzetiségű sorstársukat, többségükben németeket temettek itt el. Az áldozatokról - mint minden lágertemetőben - itt is névsort őriz a Vajennie Memoriali. Ennek egy magyarországi központi regiszter felállítása során lenne nagy jelentősége.

Említettem már a 476-os hadifogoly-büntetőlágeret. Központja Jekatyerinburg déli városrészében, Nyizsnij Iszetszkben volt, amelynek polgári temetőjében hantolták el a láger foglyait, együtt a 314-es hadifogolytábor iszetszki részlegének halottaival. Az 52 áldozat közül itt két magyar volt.

Aztán talán az addigi legszebb fekvésű hadifogoly-temetőt találtuk meg egy óriási malomipari cég, a Melzavod Isztoik közelében, Jekatyerinburgtól délnyugatra. A festői nyírfaligetet nem lehetett autóbusszal megközelíteni: mintegy negyedórát gyalogoltunk az üzemhez vezető vasútvonal mentén. Ez is a 314-es lágernek egyik részlege volt, amelynek temetőjében 49 hadifoglyot, közöttük 12 magyart hantoltak el.

Utunkat délkelet felé folytattuk ezután, s nemsokára Aramil településre érkezünk. Egy fenyőerdő szélén, dácsák és asztalosüzem közelében az átlagosnál gondozottabb emlékmű fogadta csoportunkat. (Minden bizonnyal Motrevics professzor értesítette helyi megbízottait érkezésünkről. Tény, hogy a terület gaztalanítva, friss kavicssal felszórva szerepel a fényképeinken. A 314-es láger 7-es részlegének halottai nyugszanak a kő körül, a 30 áldozat közül 13 magyar.

Innen egyenesen dél felé vettük az irányt. Az út hatalmas fenyőerdők nyiladékaiban folytatódott, a sofőr nyugodtan elengedhette volna a kormányt akár kilométeren át. A távolságok egészen más léptéke újra és újra zavarba ejtette a dunántúli méretekhez szokott társaságot. Nem sokkal Cseljabinszk megye határának átlépése után nyugat felé fordultunk és mintegy 50 kilométer megtétele után Verhnyij Ufalej településre érkeztünk. A város legfőbb „nevezetessége” a nikkelbánya, amelynek irdatlan fekete meddőhányója nyomasztóan magasodik a házak fölél. Még a családi házas (voltaképpen faházás) településrészen találtuk meg az 1651-es civil munkatáborban elhunyt 149 polgári áldozat, köztük 6 magyar emlékművét. Alig lehetett észrevenni az árokparton.

Egy 65 éves asszony kérésünkre felelevenített gyerekkori emlékeit, amikor is a nagymamája elmesélte: a ma látható kis házak helyén a negyvenes évek második felében tengerszinti sírhant volt látható... Itt jegyzem meg, hogy a karcagi, 101 éves korában nemrég elhunyt Szilárd Ferenc nyugalmazott tanár is Verhnyij Ufalejben raboskodott. Igaz, ő hadifogolyként, ami bizonyos esetekben akár előnyt is jelenthetett. Beszámolójának legértékesebb része a többszáz nevet tartalmazó lágernévsor és a tábor helyszínrajza.

Verhnyij Ufalejtől délre, mintegy 30 kilométerre fekszik Kistim. Ma már jelentéktelen kisváros benyomását kelti, de régi épületeinek pompáján látszik, hogy két-háromszáz évvel ezelőtt fontos szerepet játszott Szibéria oroszok által történt megszállásában. A 180-as hadifogolytábor egy részlege működött itt. Az

elhunytak száma Motrevics által nem ismert, Varga Mária könyve szerint az itteni MVD/UPVI táborában 2 magyart temettek el. Az emlékmű a városon kívül egy kiserdőben van, ahol érkezésünk előestéjén erdőtüz pusztított, de egy idejében kiasott árok megakadályozta az emlékhely megrongálódását.

Az estét Cseljabinszkban töltöttük, ahol sajnos ennél többet időzni nem volt lehetőségünk, így a városban és közvetlen környékén létesített hadifogoly- és internált-temetők földérítetlenek maradtak. A város ipari jellege egyébként sokkal jobban kidomborodik az egyetemi és kulturális létesítményekben gazdagabb Jekatyerinburghoz képest.

Július 6-án reggel a Baskír Autonóm Köztársaság fővárosa, Ufa felé vettük az irányt. Tekintettel az előttünk lévő 500 kilométerre, aznapra csak három útba eső város hadifogolytemetőinek fölkeresését terveztük be. Első megállónk Miasszban volt, ahol Motrevics professzor vezetésével egy városszéli kis utcában találtuk meg az MVD/UPVI, vagyis a szovjet belügyi népbiztosság hadifogoly- és internáltügyi parancsnokságának 25-ös és 27-es számú táborában elhunyt 189 elhunyt áldozat gazban álló emlékművét.

Tovább folytatva utunkat Ufa felé Szatka városába érkeztünk. Különös bányászváros ez, ahol a XX. század első felének kommunista emlékei keverednek a mai újjagdagok által kialakított városképi elemekkel. A fogolytemető a várostól mintegy 3 kilométerre délkelet felé található - illetve nem található, mert egy hegy méretű meddőhányót hordtak rá a sírokra. A hadifoglyok és internáltak emlékművét így a polgári temető egyik parcellájában helyezte el a 2000-es évek elején a Vajennie Memoriáli. Ha valaki nem kér helyi segítséget, vagy nem szakemberrel érkezik a temetőhöz, bizony nagyon nehezen bukkanna rá az emlékhelyre. (Sajnos, nem sikerült adatot szereznünk arra vonatkozóan, hányas tábor működött ezen a területen, így a magyar halottak számát sem sikerült megtudnunk.)

A baskír határ átlépése előtt Cseljabinszk megyében még két temető fölkeresésére nyílt lehetőségünk. Az oroszok és baskírok által lakott, 25 ezres Asa városban 1898-ban alapítottak viszonylag korszerűnek mondható vaskohót. Itt és erdei munkán, valamint építkezéseken dolgoztatták az Asába telepített foglyokat. A lágerrek az ufai központhoz tartoztak és három temetőben hantolták el a halottakat. Mi a déli és az északi temetőkben jártunk, a harmadik egy nehezen járható erdős részen van, így oda nem juthatunk el. Motrevics professzor szerint nehéz megbízható adatokhoz jutni még a lágerszámokat illetően is, hiszen gyakran változtatták őket, így az irattári anyagok sem mindig megbízhatóak. A déli, tölgyfaerdőben lévő emlékhelytizenkét évvel ezelőtt létesült.

A város északnyugatról megkerülve egy vasúti töltés mentén jutottunk el a 2. számú temetőbe, ami Motrevics adatai szerint a 130-as láger 3. és 4. részlegének temetője volt, s 193 foglyot, köztük 69 magyar temettek el benne. Az emlékhely egy tágas mező közepén található, két német egyéni sírral egyetemben. A korábban németek által felállított hatalmas fakeresztet helyi suhancok felgyújtották, s ennek már nyomait sem találtuk meg.

Asát elhagyva búcsút intettünk Cseljabinszk megyének is, és átléptünk utunk egyik legfontosabb célterületére, Baskíriába. Estére érkeztünk meg a Bjelaja és az Ufa folyók találkozásánál fekvő fővárosba, az egymillió lakosú Ufába.

A zárándokút tervezése során Baskíriára megkülönböztetett figyelmet fordítottunk, mert bár viszonylag kevés civil internált került ide Magyarországról, éppen a baranyai svábok egy csoportja dolgozott ezen a területen az Groznijból áttelepített 1701-es és az 1852-es munkás zászlóaljak kötelékében. Jellemző, hogy utunk ezen utolsó szakaszában volt a legnehezebb dolgunk a temetőhelyek felkutatásában. Több okból is. Egyrészt, mert Motrevics professzor Baskíria területén már nem rendelkezett olyan aprólékos ismeretekkel, mint szűkebb pátriájában, Szverdlovszk és Cseljabinszk megyékben. Másrészt a rendelkezésünkre álló adatok is gyakran ellentmondásosnak bizonyultak. A személyes visszaemlékezők – Matkovits-Kretz Eleonóra édesanyja és keresztanyja, valamint Walterné Müller Judit nagymamája – az 1701-es tábor kapcsán egy „Oktyaberszk” nevű települést emlegettek, és ezt a települést jelölte meg rabsága színhelyéül Berghoffer Róbert, az 1852-es rabocsij bataljon egykori kényszermunkása is. Utóbbi viszont nem emlékezett rá, hogy a városban az 1852-esen kívül más számozású civil láger működött volna. Tovább nehezítette a kutatást, hogy Oktyaberszk település nem létezik, csak *Oktyabrszkij*, a baskir-tatár határon, Ufától mintegy 180 kilométerre nyugatra. Az 1701-est illetően kétséget kizáróan erről a településről van szó, hiszen Varga Éva Mária sokat emlegetett könyve is Oktyabrszkij jelöli meg a láger székhelyéül. (Temetőjében 136 magyar katonát és 30 civilt temettek el.) Csakhogy Szabó Alla kolléganőnk talált egy orosz internetes forrást, amely szerint az 1701-es tábor Ufában működött volna, ahol ráadásul a közeli kerületet éppen Oktyabrszkijnek nevezik, s ahol jelenleg is büntetésvégrehajtási intézet található...

Kerület vagy város rejtőzik-e az Oktyabrszkij elnevezés mögött? Mindenek előtt ezt kellett hát tisztáznunk. Végül Berghoffer Róbert memoárja és internetes, térképes kutatómunkája segített eldönteni a kérdést. A visszaemlékezéseiben szereplő települések ugyanis – Tulmazi, Uruszu stb. – egytől egyig megtalálhatók Oktyabrszkij agglomerációjában. De még így is szép számmal vártak ránk meglepetések.

Július 7-ének reggelét baskir vendéglátóink kalauzolásával városnézéssel töltöttük, Majd a város északkeleti részébe, Lopatyinóba utaztunk. A 319-es hadifogolytábor 2-6., valamint 8. részlegének temetőjét lehangoló állapotban, térdig érő gazban, rozsdásodó fémelemekkel találtuk. (Baskir kísérőink szégyenkeztek, a Vojennie Memoriáli-t képviselő Motrevics professzor pedig a moszkvai központ haladéktalan tájékoztatását helyezte kilátásba.) Ebben a temetőben 363 foglyot temettek el, köztük 6 magyart is. Mint eddig mindenütt, énekkel és a Miatyánkkal áldoztunk emléküknél.

Zárójelben jegyzem meg, hogy októberben Motrevics professzor fotót küldött annak bizonyosságául, hogy intervenciója sikeres volt: jóllehet Baskíria hadisirgondozási ügyeiben a helyi hatóságok illetékesek, moszkvai közvetítéssel sikerült elérnie, hogy Ufa lopatyinói katonatemetőjét rendbe tegyék. Íme, a nyár végi felvétel:

Visszatérve a nyári utazáshoz: újra a városközpont felé haladva útb ejtettük a már említett börtönt, amelyről egyes internetes források azt írják, hogy a harmincas években alapított átnevelő tábor után itt kapott helyet a Groznjából áthelyezett 1701-es civil munkatábor - vagy annak egy részlege - bár, ezt egyetlen hivatalos forrás sem erősíti meg. Nem sokkal később, Ufát délről megkerülve jutottunk el Szergijevszkij előváros polgári temetőjébe, ahol az MVD (a szovjet belügyminisztérium) 5. részlegének halottait temették el, összesen 35 személyt, akik közül 12 volt honfitársunk.

Sajnos, ezt a temetőt ugyanolyan gondozatlan állapotban találtuk, sőt, az emlékkő sarkából egy darabot vandálok le is törtek, s a kereszttől néhány méterre égésnyomokat fedeztünk fel.

A szergijevszkiji sírkerttől nincs messze, - mintegy 10 kilométerre nyugat felé található - a harmadik ufai lágertemető, amit a szakirodalom balanovói temetőként említ, ám a bejáratnál a Gyemszkoje feliratot olvashattuk. Az 5918-as különleges hadikórház betegségben, végelgyengülésben elhunyt ápoltságait helyezték itt örök (?) nyugalomra, legjobb esetben a szokásos katonás eljárás kertében (két fogoly tanú és az ügyeletes tiszt, illetve ügyeletes orvos aláírásával ellátott halotti bizonyítvány kiállítását követően, egy vastag karóval, s rajta egy számmal megjelölve). Maga az emlékmű itt a temetőn kívül található, miután a sírokra már régen rátemetkeztek. (Talán mondani sem kell, hogy az kereszt előterét it is gaztalanítani kellett...) A *Sag mir wo die Blumen sind...* kezdeti háborúellenes dalunk 7 magyar testvérünk emlékének szólt, akik 142 más nemzetiségű sorstársukkal együtt itt fejezték be földi pályafutásukat.

Zarándoklatunk utolsó előtti napján, július 8-án reggel déli irányba indultunk el Ufából. Célunk Isimbáj volt, ez a kb. 80 kilométerre fekvő iparváros, az

5910-es - más adatok szerint az 5920-as számú különleges hadikórház székhelye. A navigációt illetően fiatal, rokonszenves baskír kísérőink nem álltak a helyzet magaslatán: sikerült bebizonyítaniuk, hogy még nyílegyenes úton is el lehet tévedni.... Magát a temetőt itt is siralmas állapotban találtuk: térdig érő gaz a kerítésen kívül és belül egyaránt. Amennyire időnk engedte, megtisztítottuk a kereszt és gránitlap környékét, és szokásainknak megfelelően elhelyeztük a vadvirágból összeállított csokrot.

Utazásunk utolsó napján, július 9-én várt ránk a legnehezebb feladat, s egyben a legfontosabb is: megtalálni a baranyai elhurcoltak, Matkovits-Kretz Eleonóra édesanyjának és keresztanyjának, valamint Walterné Müller Judit nagymamájának lágerét. A kutatás nehézségeire már utaltam, s ez a helyszínen igazolást nyert. Az Ufától 180 kilométerre nyugatra fekvő, a baskír-tatár határon egyensúlyozó Oktyabrszkij városába utaztunk. A táj errefelé erősen emlékeztet a mi dunántúli vidékünkre: ligetes dombok, rétek, erdők váltogatják egymást, a legelőkön birkák és tehenek kószálnak. A város közepes méretű ipari település, központja kifejezetten európaias, az épületeket szépen karban tartja a városvezetés.

Először egy elhagyott temetőt kerestünk fel Oktyabrszkij északnyugati részében. Néhány helybeli idős asszony ugyanis úgy emlékezett, hogy ebben az elgázosodott polgári temetőben internáltakat és hadifoglyokat is temettek egykoron. Sajnos, erre semmilyen konkrét bizonyítékot nem találtunk, de – biztos, ami biztos - egy fára koszorút és nemzetiszínű szalagot kötöttünk fel. (Később bebizonyosodott, hogy az asszonyok nem tévedtek.)

Baskír kísérőink azt tanácsolták, keressük fel a helyi várostörténeti múzeumot, ahol „természetesen” az internáltakra, hadifoglyokra vonatkozóan semmilyen dokumentációt nem találtunk, viszont az igazgatónő felhívta figyelmünket a helyi német közösség tevékenységére, valamint egy „magyar származású” városlakóra. Mielőtt azonban velük találkoztunk volna, átlépve Tatarisztán határát egy Uszuru nevű településre autóztunk. Voltak ugyanis arra utaló visszaemlékezések, hogy a baranyai málenkij robotosok táborából - amely egy dombtetőre települt - egy Uszuru nevű falura lehetett látni, mi több, a lágerlakók egy erőmű építkezésén dolgoztak itt. A hőerőművet megtaláltuk - hatalmas méretei miatt el sem lehetne kerülni -, a környéken felvételeket készítettünk, aztán tovább indultunk Sztarij Tulmazi felé.

Oktyabrszkijt kelet felé elhagyva egy emlékmű ötlött szemünkbe. Kísérőnk, egy fiatal baskír lány váltig állította, hogy valahol itt lehetett a tábor, de ez a hely nem felelt meg az 1852-es táborban raboskodó Berghoffer Róbert, sem az 1701-es

tábor túlélői leírásának. Tovább utaztunk tehát a Berghoffer-beszámolóban említett Sztarij Tulmaziba. A falu felett egy dombtető „gyanúsna” tűnt, de sajnos nem volt időnk alaposabb kutatást végezni, így inkább a kis faluban kérdezősködtünk. Egy helybeli férfi autóval északi irányba indult velünk - lényegében egy másik úton Uszuru felé - s egy hatalmas mező közepén állította meg az autóbust, mondván, itt volt a tulmazi láger.

Mindezzel tehát nem lettünk sokkal okosabbak. A múzeumban kapott tanácsot megfogadva fölkerestük a helyi német egyesület irodáját, ahol a térképek felett „haditanácsot” tartottunk. Segítségünkre volt egy különös férfi is, akire szintén a múzeumban hívták fel figyelmünket: Jurij Fedorovics Lapsin, aki magyar születésűnek mondta magát, miután édesapja egy Arnold János nevű magyar hadifogoly, édesanyja pedig egy balti nő volt. Lapsin később nevet változtatott, de a magyarság iránti elkötelezettség mit sem változott. Szabadidejében a baskíriai őshaza, Magna Hungaria nyomait és régészeti leleteit kutatja több-kevesebb sikerrel. Végül az ő útmutatásával jutottunk el abba a városrészbe, ahol egykor a fűrészüzem, s a hozzá csatlakozó 1701-es láger működött. Legnagyobb meglepetésünkre az üzem túlélte az évtizedek viharait, ma is itt zakatolnak a fűrészgépek. A környék legfeljebb anynyiban változott, hogy garázssor épült a gyártelep szomszédságában.

A tér késő délután már néptelen volt, így senkinek sem tűnt fel a deszkakerítésnél felsorakozott, s megilletődötten álldogáló turistacsoport. A Himnusz elénekélése után a két érintett, Kretz Eleonóra és Müller Judit mondott személyes hangú, szép emlékbeszédet, majd egy-egy virágcsokrot és fényképeket helyeztek el a kerítésen. A 2012-es uráli misszió ezzel beteljesedett.

Képek

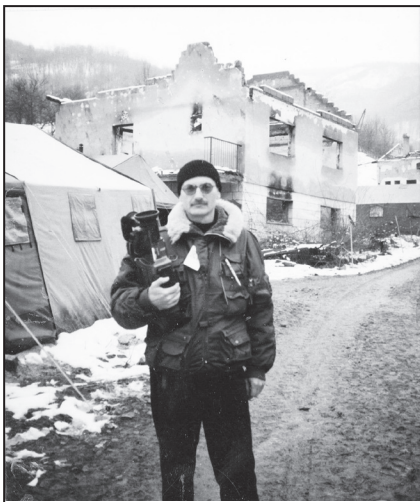

Nagymamámmal 1971-ben

Eltávozáson édesapámmal

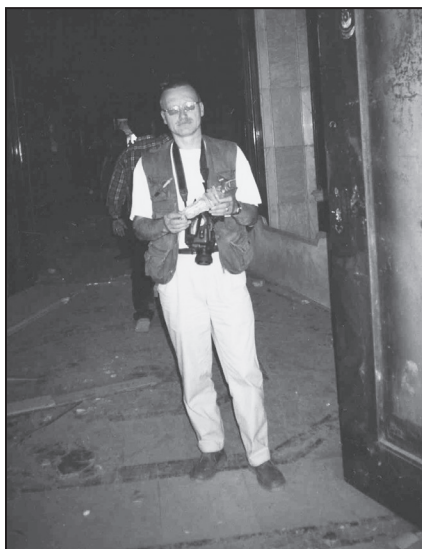

Szarajevó fölött a hegyekben, 1996

Úton Mosztár felé, 1996 Húsvét

Szaddam megbombázott palotájában
2003. április

Úton Bagdad felé, 2003. április

Kantarnában (Ukrajna) 2007-ben

Uszmányban (Oroszország) 2011-ben

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Kalocsa	7
Az első napok a seregben	10
A bevonulástól az eskütételig	16
A kiképzésről	27
Táborban	39
Elöljáróink	42
Az IFOR éve	51
Élőhang-féle	53
I. szín	55
IFOR-ország születése	55
Elterelő hadművelet	53
Két világ határán	60
Patkányok közt Pusztarában	62
Tábornytás kicsi és nagy emberekkel	66
Zsuzsanna és a többiek	72
Húsvét a Neretván	79
Óriáskígyók földjén	94
Szarajevó: kései sirató	97
Frontátvonulás rendőrökkel	109
II. szín	117
Jönnek az amerikaiak	117
Az első Herkules	123
Éjféli konvoj	125
Vendégként-otthon	127
Hogyan maradtam le Clintonról?	131
„Katasztrófa” Taszáron	134
III. szín	138
Se nem béke, se nem háború	138
Eszék újra leckét vesz a félelemből	140
Kémkedésem története	145
Erdőd után	150
Süllős Margit mindkét fiát keresi	152
Öt év után először Baranyában	156

Szentlászló: a halál csendje	166
Családok a senki földjén	173
Udvarra várva	176
Mindenszentek – puskacsövek előtt	179
Egy év – egy templom	184
Tanítók, tanárok	189
Lesz-e béke a Duna-Dráva mentén?	191
Lett-e béke a Balkánon?	193
Virágvasárnap Bagdadban	195
Az eltűnt idő nyomában	217
Utak a Don-kanyarban	219
Reinkarnáció Scsucsjében	228
Atomerőmű és hadifogolytábor	230
Történt, hogy kémnek néztek ...	234
Időutazások a Donyec-medencében	238
Foglyok nyomdokain az Urálban	252
Képek	265